

от
устните към
сърцето

рива

Решат Нури Гюнтекин

РЕШАТ НУРИ ГЮНТЕКИН ОТ УСТНИТЕ КЪМ СЪРЦЕТО

Превод: Розия Самуилова

chitanka.info

От сърцето моята безумна любов достигна до устните ми... И с целувките, всяка от които те кара да забравиш другата, любовта вече ще живее единствено върху устните ми като напев, като усмивка... Същевременно, за да бъдеш щастлив, може би единственият начин е да не позволиш на безумната любов да премине отвъд устните, да не й позволиш да се спусне като отрова към сърцето.

Любовта няма нищо общо със сърцето... Любовта се превръща в щастие единствено когато се роди и заживее в устните... Не трябва да й се позволи да се процеди като отрова от устните към сърцето... Наричам цветята, Грозденце, „любовта на земята“... И те се отварят и угасват като целувка в устните на земята... Кое от тях мисли да навлиза в сърцето на земята?

Ние не се обичаме, Ламия, вярвай ми, малката ми... Просто позабавлявахме сърцата си, очите си, устните си с едно малко приключение... Толкоз...

ПЪРВА ЧАСТ

I

Стопанинът на дома, изправил се в трапезарията край отворената към терасата врата, каза на госта си:

— Огрян от прекрасната луна, изглеждаш като потънал в прелестен сън, паша... Направи си труда, приближи се за миг насам...

Уморен от пътуването и оборен от тежестта на храната, застиналият в широкото кресло принц Вефик паша трепна, отвори очи и с унил глас изрече:

— Имай милост, не възнамеряваш, надявам се, да ми предлагаш още нещо за хапване...

Пристъпвайки бавно към него, Мюнир бей му отвърна:

— Този път пиршеството ще е съвършено различно... Ще е, както се изразяват днешните млади, „естетическо пиршество за очите“...

— Не ми останаха сили дори и за него...

— Подготвил съм за своите височайши гости експозиция на различните сортове грозде от моите лозя, експозиция на моите творения.

— Изям ли и едно зърно още, ще се пръсна...

— Нали вече обяснихме, паша... Моята експозиция е по-скоро наслада за очите, отколкото за стомаха и небцето...

Мюнир бей нямаше намерение да оставя на мира стария си приятел и за да го принуди да стане, леко разклащаше креслото му.

Вефик паша се надигна с неохота.

Терасата с навеса, опасала кулата от четирите ѝ страни, бе цялата с асми от край до край. Лунната светлина прошарваше гранките им; с уголемените си сенки чепките грозде и листата очертаваха върху каменната настилка орнаменти като в приказен дворец.

Ненадейно, за пръв път откакто бе влязъл в трапезарията, Вефик паша живна. (Заговаряше на френски винаги, когато се развълнуваше, и на английски, когато обсъждаше нещо делово или политиката!) Разпери ръце с възхита; повдигна се на пръсти, сякаш за да поиздължи невисокото си тяло, и изрече на френски:

— Скъпи мой, това тук е светът на феите, самата съкровищница от „Хиляда и една нощ“.

Цялата маса бе отрупана, бе украсена с преливащи от грозде кристални чинии. Червените, моравите, жълтите и зелените чепки блещукаха като скъпоценни камъни в бледата светлина на лампата.

Вефик паша продължи вече на турски:

— Прочутата трапеза в дервишката обител вероятно представлява нещо подобно... Не мога да не ти го призная, Мюнир... От незначителни, предназначени за хапване и за пийване нещица си спретнал същинска художествена изложба...

Мюнир бей потри ръце с горделивия свян на доволен от произведението си творец.

— Надявам се — изрече той, като продължи с нарастваща жар: — Всяка година през този сезон подготвям живия си музей... Доволен съм, че успях да го покажа и на теб... Знаеш ли каква е действителната стойност на този музей? По-голямата част от сортовете грозде, които виждаш, са мое творение... След като изгубих интерес към света и се отдадох на лозята си, любовта към лозарството ме обсеби изцяло... Успeya ли да разработя лозята си, те биха могли да ми донесат най-голямото богатство в Измир... Но, и ти го знаеш, в живота винаги мисля повече за насладата, отколкото за облагата. Към лозята си се отнасям по-скоро като творец, отколкото като търговец... В своя бездетен живот пренасочих цялото си внимание към създаването на нови сортове грозде... Превърнах в изкуство науката за присаждането. И когато открия сорт грозде с нов цвят, с нов вкус, се гордея така, сякаш съм сътворил нова вселена...

Вефик паша разпери длан и я вдигна, за да погали високото рамо на приятеля си.

— То си е направо болест, би трябвало да я наречем... примерно „стафидомания“... Не е ли красив изразът? Пък и как да се отрече връзката между гроздето и изящните изкуства... Че нали цялата източна поезия, представи си го само, възпява виното, тоест възпява гроздето, старогръцката литература описва зрелищните ритуали на Бакхус, латините пък...

Вефик паша отдавна си въобразяваше, че е изкуствовед, и при всеки удобен случай принуждаваше присъстващите да изслушват неговите безсмислени и объркани теории. А Мюнир бей, усетил, че

приятелят му не се е отървал от старата си слабост, приближи до устните на Вефик паша чепка грозде, с цел да предотврати тази опасност.

— Непременно трябва да опитате няколко зърна от сорта ми „Устните на любимата“! В тях ще откриете дори привкус на череша... Получих този сорт от бракосъчетанието между „Сиянието на любимата“, гроздето, което тъй харесахте на вечерята, и „Златната корона“, гроздето, което изглежда като позлатено в чинията срещу вас... Никакви белези, имам предвид в цвета и формата му, не напомнят за неговите родители, нали? Природата, драги мой, си има своите неразгадаеми закони... Нас, хората, непрекъснато ни тегли към лошотията... Тукатси бихме рекли: „В тая работа пръст има дяволът или женската изневяра!“ Подобно подозрение в случая е изключено, тъй като със собствените си ръце извърших бракосъчетанието, тоест кръстоската.

А, ето и още един нов сорт... „Асма-фурма“... Напомня леко на фурма не само по очертанията си и по лъскавия си прашистобял цвят, а и по вкуса си... И едно малко отклонение... Живея, на теб бих могъл да се доверя, с една тайна надежда, с една голяма страст... Живея с надеждата да сродя гроздето и цветята, да даря на природата нов закон за бракосъчетаване... Представи си само плодовете на подобно бракосъчетание... Плод, сътворен, примерно, от ей този „Лунен изгрев“, сорт, наподобяващ пъстроцветните планински кристали, и от теменужката или розата... Грозде, чийто вкус ти навява аромат на теменужка или на роза... Виждаш, и аз съм поет, ваятел съм, вдъхнал живот на скулптурата...

Вефик паша се заливаше от смях и макар преди малко да бе обявил, че не е в състояние да хапне дори и едно зърно, заставаше пред всяка чиния, поемаше я в ръка, насочваше я към лампата и опитваше по няколко зърна грозде от всяка.

Принц Вефик паша и Мюнир бей се познаваха от доста отдавна. Преди четирийсет години семействата им, едното от Измир, другото от Египет, ги бяха изпратили да се изучат в Париж. Там двамата младежи заживяха, тъй да се каже, заедно, като по малко поработваха и повече се забавляваха. Спомените им оттогава бяха такива, че скрепяваха връзката помежду им все повече и повече с годините. Една посетнешна случайност ги събра в Истанбул наново. Приятелството им

повъзкръсна, тъй като пет години и двамата бяха членове на Държавния съвет. В крайна сметка Мюнир бей се озова в Лондон като съветник в посолството. Вефик паша пък ежегодно отскачаше до Англия за по няколко месеца, тъй че често се виждаше с приятеля си.

Принц Вефик беше благороден, изискан и склонен към гуляйджийството мъж. Духът му не бе устремен към големите цели, към големите идеи. Възприемаше се като човек с широки възгледи, който не би се превърнал в роб на своята работа, като човек с творчески дух, който не би се примирил с еднообразието на живота.

След смъртта на съпругата си не подхвана никаква сериозна дейност и, заедно с малката си дъщеричка, тръгна да обикаля държава след държава. Стараеше се да не пропусне нито един сезон на изисканите, разположени край вода градове, нито едно от прочутите конни надбягвания и най-вече — изложбите и театралните постановки. В посещаваните от него места се движеше сред хората на изкуството и възприемаше общуването си с тях като добродетел. Благоразумните му роднини не одобряваха подобно поведение и твърдяха, че е безделник с повърхностен морал, интересуващ се от изкуството. Когато подобни клюки достигаха до ушите му, той се усмихваше презрително и импозантно отсичаше: „Знатният произход на изкуството е несравним със знатния произход на когото и да било... С титлата безделник, който се интересува от изкуство, се гордея повече, отколкото с останалите си титли.“ Изглеждаше притеснен, когато се заговореше за знатен произход и родословие, когато се обръщаха към него с „принце“; тогава придобиваше вид на човек, изпълнен с отегчение и пренебрежение. И все пак не се примиряваше със ситуацията, в които не ставаше ясно „кой е“. Ако на някоя случайна сбирка се срещнеше с непознати, правеше всичко възможно да научат „кой е“, направо се изтормозваше. Научеха ли обаче, че е принц със синя кръв, слизаше до нивото на новите си приятели, дори ги умоляваше да забравят кой е. При него се отбиваха за някоя „идея“ както бедни рисувачи на „мъртвата природа“, създаващи за стените на ресторанти и кафенета картините си с дини, чепки грозде, с риби и омари, така и прокудени от оркестрите си заради лошо пиянство пътуващи музиканти. Освен своите идеи и схващания за изкуството Вефик паша им подхвърляше и по някоя пара.

Накъдето и да потеглеше, помъкваше със себе си дъщеря си Джавидан, портативната си аптечка и безценната си колекция от броеници. Тъкмо поради този „висш безделнически“ живот на бързи обороти принцеса Джавидан не получи нужното образование и възпитание. И тя като баща си симулираше познания и финес; и тя употребяваше изкуството като скъпоценен накит. Но наред с красивото си лице, притежаваше богат и притворен ум. Съумяваше доста добре да капитализира всевъзможните, къде неоснователни, къде разкрасени кроежи и клюки в средите на изкуството, подхвърляни от списанията и книгите, и впуснеше ли се в разговор, не позволяваше никому, също като баща си, да направи и опит да смъкне маската ѝ.

Мюнир бей беше човек простодушен, благоразумен, но и малко в повечко откровен. Иронизираше поприкрито и с мяра присъщите на бащата и на дъщерята показност и дилетантщина по отношение на изкуството. Обичаше обаче и двамата. Бе истински враг на тяхното перчене, ала откриваше колко са щастливи да заблуждават повече себе си, отколкото другите, и съзираше в самохвалството им наивна, простодушна искреност.

Обсебеният от лозята си в Измир Мюнир бей не беше виждал приятеля си от сума ти време. Понякога от Вефик паша пристигаха писма: „Ще ми се за ден-два да се потопя в младежките спомени редом със стария си приятел, ще ми се за няколко часа да се потопя и във велеречивата история на руините в Аясулуу, с тяхното отколешно очарование“ — пишеше той.

Това лято бе намерил най-сетне сгода да осъществи желанието си — на път за Египет, във връзка с някакъв наследствен въпрос, се беше отбил от Истанбул за пет-шест дни в Измир.

* * *

— Тате, защо не дойде с мен... Такова нещо изпусна, че...

Вефик паша и Мюнир бей извърнаха глави към вратата за терасата. Джавидан стоеше в рамката на нощта, придаваща на красивото ѝ тяло достолепието на скулптура, куршуменосивите орнаменти на асмата играеха върху лицето ѝ, върху бялата ѝ дреха.

Стопанинът на дома пристъпи към младото момиче; привеждайки се, изрече с обиграна официалност:

— Принцесо, ще заповядате ли вътре за минутка... В качеството си на верен стар приятел на негово сиятелство баща ви имам за вас разкошен, владетелски подарък... Усмивате се на израза ми „разкошен, владетелски“. Вероятно ценните дарове, получени от вас досега, са безчетни... Вероятно тези, които ви ги поднасят, неизменно се изчервяват и смутено признават, че тези дарове не са достойни за вас... Аз обаче, принцесо, съм изключително горд със своя подарък... Той е спомен, който остава завинаги, той е жив „шедъовър“, сътворяван цели седем години... Произведение, което ми позволява да демонстрирам способността на човека да създава живот...

Баща и дъщеря, споглеждайки се, пригнаха. От средата на масата Мюнир бей вдигна гравирана по края кристална чиния с чепка светлозелено грозде... Стопанинът на дома доближи чинията към лампата.

— Забележете, принцесо... Съществува ли в митологията легенда, описваща чепките с грозде, в която бихте могли да си въобразите по-сладко зелено от това?... Вгледайте се във вътрешността на зърната. Имат от три, до четири прозрачни семки, приличат на елмазени късчета... Излъчват, сякаш породено от недрата на изумрудите сияние... Това грозде, плод на седемгодишния ми труд, с ваше позволение ще носи вашето име... Човечеството ще го познава под името „Принцеса Джавидан“...

Мюнир бей продължаваше да говори с едва доловима ирония в погледа си.

— Сега ще разберете защо нарекох подаръка си „разкошен, владетелски“. И бисерът, и изумрудът следват своя отреден живот, без значение колко е продължителен... „Принцеса Джавидан“ обаче ще се връща към живота и на следващата година, и на следващата година, и през следващия век, с една дума, докато свят светува... Ето, всяка година в края на лятото ще се ражда в такава прекрасна нощ и ще продължава живота си...

Джавидан откъсна малка част от върха на чепката. И смеейки се, я закичи върху яката си с карфица.

Изоставиха експозицията на гроздето и пак излязоха на терасата. Вефик паша попита дъщеря си:

— Къде ходи, Джавидан?

— Стигнах до другия край на лозето. Фантастично е, тате, да вървиш в лунната светлина сред лозята... Не съм го и подозирала... Земята е гола от край до край, обезлесена е... Единствено късите сенки на подредените в редици лозови чукани... И изведнъж откъм отсрещната страна се разнася звук на цигулка... Зазвучава прочутата композиция „Тъгата на ориенталската нощ“... А изпълнението, тате, бе изключително...

Поклащайки бавно глава, принц Вефик заобяснява:

— Не ми се вярва да е било чак „изключително инструменталното изпълнение“... Луната, струва ми се, е повлияла върху твоята „впечатлителност“... — И се обърна към Мюнир бей:

— Огромна популярност си спечели „Тъгата на ориенталската нощ“... Където и да ида, все нея чувам... Представи си, въртят я на грамофон дори по кръчмите и кафенетата... Въпреки това тази „музика“ стои малко странно спрямо декора алатурка в Арапдере...

Стопанинът на дома отвърна:

— Ще кажа нещо още по-странно... Алафранга произведението „Тъгата на ориенталската нощ“ се роди тъкмо в това алатурка Арапдере... Композитор на „Тъгата на ориенталската нощ“ е Хюсеин Кенан, от Измир е. Израсна съвсем наблизко, край лозята на Бозяка... Принцесата не сбърка, като каза, че цигулковото изпълнение е изключително... Защото е чула изпълнението на самия композитор. От два дни Хюсеин Кенан е тук, гостува в лозето на вуйчо си.

Бащата и дъщерята, възхитени и развълнувани, се спогледаха. Мюнир бей продължи:

— Хюсеин Кенан е племенник на моя съсед по лозе Саиб паша... Познавам го от малък. Беше срамежливо, притеснително, деликатно дете... По някакви причини Саиб паша не обичаше нито сестра си, нито племенника си. Незнайно защо си беше втълпил, че от племенника му човек няма да излезе, и си науми да го прави занаятчия. Намесих се и го записах в инженерното училище... Доста трудно, но го завърши. Чувах, че няколко години заемал незначителни постове, че живеел бедно и давал уроци по музика. Срецнах веднъж случайно Саиб паша, още не мога да го забравя. Блъваше огън и жупел срещу сестра си и племенника си... Кенан продал дюкянчето на майка си в Кемералтъ и заминал за Европа...

Три-четири години не чувах нищо за него. Неотдавна обаче разгърнах някакво европейско списание. Вниманието ми привлече една снимка, човекът на нея ми заприлича на Кенан... Зачетох текста под снимката: „Младият и уважаван турски виртуоз Хюсеин Кенан“. В списанието открих критически отзив, ставаше дума за негов концерт. Кенан притежавал огромен талант, а най-впечатляваща била частта от концерта с авторските му композиции...

Беше по времето, когато истанбулските вестници нямаха нито средства, нито клюкарски колонки. В един от тях бяха преведени няколко материала за Кенан. Виждайки това, и останалите вестници се втурнаха да посвещават колонки на него. Щом Европа говори за таланта и значимостта на даден човек, няма място, естествено, за съмнения спрямо него... Най-неочаквано въздигнаха до небесата неизвестния творец, живял сред нас години наред в бедност, превърнаха го в недостижим гений. Не че Кенан е от хората, които биха живели в сянка. Но и не вярвах на приказките, че бил гений. Огромният успех на „Тъгата на ориенталската нощ“ още повече разнесе славата му... Нямате представа колко се гордее с него сега Саиб паша, същият, дето разправяше как Кенан сто на сто щял да пропадне, и му даваше три години срок за това. Наскоро в едно измирско списание публикуваха снимка и на пашата. Направо се задавих от смях, когато прочетох текста под нея: „Негово превъзходителство Саиб паша, достопочтеният кмет на нашия град и вуйчо на композитора Хюсеин Кенан“.

По настояване на вуйчо си Кенан дойде за два-три месеца в Измир... Време, през което щял да довърши последната си творба... Вчера сутринта се отби при мен... Поинтересувах се какво представлява новата му композиция... Опера по либрето на сирийски поет, с когото се запознал в Париж... Нея сега композирал... Сюжетът ѝ е почерпан от великолепна история от времето на Харун ар-Рашид^[1]... Успее ли да приключи успешно творбата си, Кенан ще се превърне в прославен музикант на нашето време.

Вефик паша и Джавидан бяха изслушали думите му с огромен интерес. Възрастният принц, подръпвайки космите, те можеха дори да бъдат преброени, на рядката си брадица, изрече:

— Скъпи приятелю, никога не ще забравим гостоприемството ти... Знаеш ли обаче кое можеше да ни направи дважд по-доволни? Ако

беше поканил и този заслужаващ внимание младеж...

Джавидан горещо подкрепи баща си.

— Щяхме да бъдем невероятно доволни, ако се бяхме запознали с този младеж...

Стопанинът на дома се усмихна.

— Ваша воля — отвърна той. — Нищо не е изгубено... Утре вечер ще поканим и него. Ако настоявате, би могло да стане и сега... Не е далече... Ще пратя Зейнел да го помоли да дойде...

Идеята беше прекрасна. Баща и дъщеря обмениха радостни погледи.

Присвил очи, Вефик паша настани показалец между веждите си. (Винаги правеше така, щом биваше осенен от сполучлива идея.)

— Би могло да се направи и нещо по-шик... Да атакуваме младия виртуоз още сега. Представи си, Джавидан, и притеснението, и вълнението, които нашата визита би предизвикала у младия творец.

Вефик паша потреперваше от предвкушването на чуждото вълнение и изоставяйки турския, мина на френски:

— От декора на този свят на феите изникват посред нощ двама души... Принц и принцеса. Емоциите разтърсват нервната система на младежа... Емоции, които няма начин да не се отразят и върху неговата опера.

Пазачът Зейнел закричи пред тях с тояга в ръка и те бавно поеха през лозята. Лозовите чукани се простираха в далечината като редуващи се черни талази, осветените от луната локви по голата земя припламваха и гаснеха с невъобразими, драгоценни отблясъци.

* * *

През дървена порта в края на лозето излязоха на буренясал и тесен път. В пресъхналите трънаци прошумоляваха гущери, щурците подлудяваха околността с неотразимото си цвърчене.

Морният, жежък аромат на лозята обгръщаше като облак диханието им, замайваше като топло вино главите им.

Бяха поспрели на място, откъдето се виждаше долният широк междуселски път. Джавидан посочи на баща си отдалечена точка на пътя.

— Гледай, тате... Онези сенки там не са ли хора?

Вторачиха се в соченото от момичето място.

От отсрещната страна на пътя се задаваше странна група от пониски и по-високи силуети, най-отпред различиха магаре.

Мюнир бей поясни на гостите си:

— В този сезон това тук е обичай... Гостите обикалят вечер на групи от лозе на лозе... Само че защо ли се движат така безмълвно?... Обикновено пеят и вдигат страхотна олелия...

Безмълвната група понапредна по пътя и спря пред малка каменна кула в края на едно лозе. Отекна вик, разнесе се врява. Кристалният смях на деца отскочи от отсрещните хълмове, под бавния съпровод на цигулка неразличими гласове подхванаха приспивна песен.

Вефик паша и Джавидан озадачено застинаха. А Мюнир бей продължи през смях с обясненията:

— Тази кула е на възрастен дервиш на име Шеми Деде^[2]. Полусмахнат е, но е бохем и човек, който разбира човешкото сърце... Всички в Бозяка го познават и тачат... До скоро живееше сам... Преди два месеца се ожени, съпругата му е млада... Оттогава взеха на подбив Деде. Ясно е, тази вечер Кенан е събрал хлапетиите и е тръгнал да се задява с Деде...

Нарастващите детски смехове, оглушителните детски крясъци постепенно надделяха над приспивната песен, по прозорците на околните кули зашариха светлинки, разляяха се кучетата.

Най-накрая един от дървените кепенци на малката каменна кула се открехна и мярнаха силуета на човек, облечен в бяло, със свещ в ръка. Видно беше как Шеми Деде крещи нещо, размахал ръка, но от шумотевицата гласът му не се чуваше.

Мюнир бей и гостите му излязоха на главния път, когато веселието и врявата бяха достигнали апогея си. С бялата си роба и с кораловочервените си младоженски чехли Шеми Деде бе качен върху магарето. Дявол знае накъде щяха да поведат с крясъци възрастния младоженец, дявол знае докога щяха да обикалят с него.

Щом Мюнир бей и гостите му бяха забелязани, кикотенето заглъхна, песните секнаха. Явно това, поне както изглеждаше отдалече, не бе единствено детинска забава. Сред малчуганите можеха да се различат зрели младежи и девойки с йелдирмета^[3].

Мюнир бей се провикна:

— Какво става, Деде?...

Възрастният дервиш му отвърна:

— Що да се прави, бей. Вълкът като остарее, за смях и на кучетата става...

Тълпата от малки и големи бе спряла, бе обградила Мюнир бей и гостите му. Поводите на магарето се държаха от Кенан и от девойче с бяло йелдирме. Той беше без сако и без фес. Бялата му копринена риза — разкопчана на гърдите, ръкавите му — навити до лактите.

Когато Мюнир бей го представи на гостите си, се смути и поприкри с ръце гърдите си, усмихвайки се свенливо, сякаш се бе притеснил от поразголеното си тяло.

Мургавото му лице пламна от руменина, забележима дори в мрака.

Със смайващ за своето недоизрасло тяло плътен, хрипкав глас Вефик паша изрече:

— Предоволен съм, че се запознах с маестрото сред този тъй артистичен и специфичен декор. — След което се обърна с кратко слово към наобиколилите го младежи, дечурлига, гологлавия Шеми Деде и магарето с миловидна муцуна.

Кенан гледаше поусмихнат пред себе си и слушаше. Отговори обаче Шеми Деде, който носеше бялата, издърпана до коленете на голите си крака роба с достолепието на римски император.

— Ваше сиятелство, паша, нашият син Кенан получи първото си вдъхновение не толкова от тия земи, колкото от бедния и безпомощен Шеми Деде. Аз вдъхнах на Кенан обичта към музиката.

Голата му глава лъщеше под лунната светлина, зелените му очички, обрамчени от рунтавите вежди и дългата брада, блестяха.

Джавидан, която неизменно придаваше на лицето си надменно, спокойно, безчувствено изражение сред непознати, едва се сдържаше да не прихне и за да не забележат смеха ѝ, криеше лице зад гърба на Мюнир бей.

Шеми Деде продължи:

— Наред с това, щом се излюпи от яйцето, нашият син Кенан бей, дето се вика, не хареса черупката му и след като се прочу, пренебрегна своя Деде... С израза „пренебрегна своя Деде“ наблягам единствено на символиката... Казано иначе, от музика алатурка той се

прехвърли на музика алафранга... Според скромното наше мнение, зрънцето не схваща като как точно е било отгледано след покълването му в земята... Ама ще кажете — да би следвал твоя път, Кенан би станал като теб, да извинявате за израза, Деде без гащи. Това обаче е друга тема...

Вефик паша се обърна към дъщеря си:

— Виждаш ли, Джавидан... С какви „питорескни“ люде може да те срещне изтокът.

Освободилият се, благодарение на сгодния случай, от ръцете на децата Шеми Деде държеше непременно да почерпи новите гости. В единия край на градината си бе проснал чисти бели рогозки. Джавидан, седнала за пръв път в живота си на рогозка, се облегна на бащините колене.

— Каква емоция, тате... Тази вечер изживяваме същинския източен живот... — възклищаваше тя.

Никой не бе в състояние да хапне от гроздето на Шеми Деде. Ала отвътре изнесоха неговия ней^[4] и го накараха да изсвири няколко стари мелодии.

* * *

Малко по-късно Кенан бе се отделил от групата си и бе придружил гостите на Мюнир бей. Когато се върна в лозето, луната замезваше зад хълмовете на Ълъджа. Утрото просветляваше като лека омара по короните на дърветата, предоставили му морните си клони; птиците се разпяваха сред листака и хрусталаците.

Майка му, Мелек ханъм, още не си беше легнала. Бе притеснена от необичайното закъснение на сина си; покрила с вълнена наметка мършавите си рамене, тя го чакаше на прозореца в долната стая. В далечината зави куче, по водещия към външната порта тесен път изникна силует.

За да огледа още по-добре пътя, Мелек ханъм се надвеси напред.

— Кенан... Кенан... Ти ли си? — провикна се тя.

Кенан не отвърна; забави още повече крачки и засвири с уста една от своите мелодии.

От известно време и при най-незначителното впечатление болните му, задушаващи се в дълбоката, спотаена хармония нерви, досущ като опънатите струни на цигулката, непрестанно трептяха, особено в утринни часове. Вълнението придаваше на свиренето му с уста чувствителността и деликатността на музикален инструмент, надеждата, желанието, тъгата и радостта на обърканата му душа се изразяваха с най-изтънчените нюанси.

Така, продължавайки да свирука под асмите, приближи до прозореца, от който се взираше майка му.

— Защо закъсня толкова, Кенан?

— Отдавна си тръгнах от там, мамо... Обикалях градините... Стигнах чак до Къръкчамлар...

— Не се ли боиш да бродиш сам? Недей тъй, Кенан...

Кенан протегна ръце към ниския прозорец и улови тънките китки на майка си. Усмихна се с меланхолична замисленост в сините си очи.

— Аз ли да се боя? Представяш ли си сила, която би могла да засегне сина ти?... Животът вече си е мой, мамо... Аз вече надвих злата участ...

И с потръпващи от дълбоката наслада от живота ръце подхвана немощното, крехко телце на майка си и я прехвърли отсам през прозореца.

Тъгата от раздялата бе овладяла сърцето му, сякаш след толкова много години я прегръщаше за пръв път, обсипваше с целувки тъжното ѝ, все още съхранило младостта си лице.

Мелек ханъм си помисли, че Кенан пак се превръща в седем-осемгодишното хлапе, той и по онова време понякога започваше да трепери, обзет от непонятна чувствителност, прегръщаше я през брата с изпълващия със сълзи сините му очи копнеж да обича и да бъде обичан. Щом поотрасна, тоя навик го понапусна и той се превърна в унил, притеснителен, меланхоличен младеж.

Мелек ханъм погали дългата коса на сина си.

— Няма ли да лягаш, Кенан, не се ли умори? Ще се поболеееш — каза тя.

Кенан приседна на каменните стъпала и придърпа майка си върху коленете си.

Смееше се като същинско дете.

— Да спя ли? Сънят, мамо, е орисия на нещастните, на болнавите... Защо им е да спят на щастливците, чийто живот е преизпълнил душите им? Знаеш ли, че на света съществуват държави, където в тия часове слънцето още не е залязло, или пък луната ги обсипва със светлина... Там изпълняват композициите на Кенан, които с думи и сърце говорят за страданията на твоя син, плачат и се смеят... Утре ще сътворя и по-велико произведение. Повече няма да се боя дори от смъртта, мамо... Какво биха отренили погребаните, вечно смълчани устни на Кенан? Мъртвите устни на Кенан ще проговорят чрез душата на музиката... Проговорят ли за тази смърт, живите ще мълчат, ще бледнеят, ще плачат... Ще видиш колко щастливи ще бъдем... Аз, мамо, благодарение на собствената си сила надвих злата участ... Толкова изстрадах... Най-накрая съдбата се усмихна и на мен... Вътрешно изгарям от щастие.

[1] Харун ар-Рашид (786–809) — халиф от династията на Абасидите. По негово време Халифатът достига своя разцвет. Образът на Харун ар-Рашид е идеализиран в приказките „Хиляда и една нощ“.
— Б.пр. ↑

[2] Деде — дервишка титла. — Б.пр. ↑

[3] Йелдирме — женска връхна горна дреха. — Б.пр. ↑

[4] Ней — вид тръстикова флейта. — Б.пр. ↑

II

Мелек ханъм беше последната рожба на възрастен търговец на плодове. Тъй като останалите му деца бяха все момчета, баща ѝ я обичаше повече от всички.

По онова време търговията му вървеше доста прилично. Пък и Мелек^[1] действително бе ангелски красиво момиче. Късметът ѝ се усмихна на няколко пъти, още преди да навърши четиринайсет години. Селяхаттин ефенди обаче така и не хареса кандидат за дъщеря си.

Но какво да се прави, един от служителите на баща ѝ, младеж от Истанбул, успя да плени чистото, неопитно сърце на момичето. Само че надежда за тях просто не съществуваше. И двамата знаеха, че нито Селяхаттин ефенди, нито синовете му биха се съгласили с подобен брак. Бяха успели да съхранят тайната си цели две години. Ала като всяка любов, и тази в края на краищата излезе наяве, слуховете бяха плъзнали из цял Измир. Възрастният мъж едва не получил удар и не се споминал, щом научил за тази история. Първо, убежденията му за положението на един мъж в обществото и за богатството бяха стари, консервативни. Второ, недолюбваше впрочем младия си служител, държеше го при себе си по-скоро от съжаление. Миналото на Наил не било неопетнено: три години по-рано, при възникнал финансов проблем, бил уволнен от Счетоводния отдел в управата на Маниса. Не открили достатъчно доказателства за осъждането му и бил признат за невинен. Така или иначе, не успял да изчисти от себе си лепнатото петно и се принудил да търси друга, извън чиновническите служби, работа, за да се реализира.

Но не този бе грехът на младия служител в очите на Селяхаттин ефенди. Младежът от Истанбул, макар и лекомислен понякога, бе трудолюбив. Прекалено обаче му допадаха забавленията. И тъй като свиреше чудесно на уд^[2], често го канеха на какви ли не гощавки и разпивки.

Още същия ден Селяхаттин ефенди и синовете му го прогониха. Не по-добре се отнесоха и с Мелек, изпратиха я за шест месеца да гостува на леля си в Съоке. Надявах се така да принудят момичето да

забрави безнадеждната си, безумна любов, а Измир да забрави грозната случка. Само че резултатът се оказал различен от предположенията им. Наил успял да си намери служба в Денизли. Сетне, подпомаган от съпругата на свой съученик, почнал да праща сегиз-тогиз писма на Мелек, като получавал и отговори от нея.

Момичето пишеше как не може да забрави Наил, как с всеки изминал ден го заобичва все повече, как за никого, освен за него, не би се омъжило, как заради него било готово на всичко.

Тъкмо когато възрастният търговец се накарал да прибере дъщеря си обратно в Измир, получил телеграма от Съоке. Мелек и Наил били избягали заедно, дори се били оженили в дома на селски имам.

Саиб, големият син на Селяхаттин ефенди, предлагаше да намерят начин Наил да бъде арестуван, най-малкият син Хилми — опетнената им чест да бъде измита с кръв. Възрастният им баща и останалите му синове обаче не споделяха същото мнение. Момичето беше опетнило и тях, и себе си. От тук нататък щяха да я смятат за мъртва и никога повече нямаше да споменат името ѝ.

Селяхаттин ефенди бе устоял докрай на решението си и не бе пожелал да види дъщеря си дори на смъртния си одър две години по-късно. Подели богатството си между четиримата си синове, а на Мелек не остави друго, освен една къщурка в Тилкилик и обушарския си дюкян в Кемералтъ.

Независимо от усърдието ѝ, независимо от саможертвата ѝ, този брак така и не успя да дари Мелек ханъм с онова щастие, на което толкова се беше надявала. Превърна се в поулегнала за младата си възраст жена. Не я привличаха разкошът, луксът, гизденето. Нито за миг не съжали за богатския живот, който бе изоставила, за пожертваните надежди. Утешаваше се с любовта на съпруга си. Не забелязваше мизерията на селската им къща с тъкани пердета, с нисък и окаден таван, не изгуби кураж и в най-тежките дни.

Наил се оказа младеж със зла участ. Не че бе лош и безсърдечен човек. Направо се топеше като свещ, гледайки сред цялата тая мизерия жена си и децата си, родени с разлика помежду им от осемнайсет месеца.

Проклинаше се, че замаян от първите любовни трепети, не бе успял да предугади настоящето. Бе се сбогувал с природното си

лекомислие, с порочните навици. Претрепваше се от работа, само и само да зърне за миг съпругата и децата си щастливи. Злата участ обаче не го изоставяше и малкото семейство от ден на ден затъваше във все по-голяма нищета. Тръгнаха да обикалят едно по едно градчетата в област Айдън. Сменяше непрекъснато и службата, и селището, ала никъде не успя да се задържи на работа.

Сред тая нищета Кенан бе навършил седем, а Афифе караше петата си година. Убеденият, че не ще успее в нито едно начинание Наил се беше превърнал в черноглед, тъжен, мрачен човек. За да удави мъката си, подхвана пиенето наново, все повече и повече подкопаваше не само морала си, но и здравето.

И тъкмо по него време, най-неочаквано, положението на семейството се подобри. Наил взе да припечелва повечко, изглеждаше по-жизнен, но и по-раздразнителен.

Само че благополучието им не трая дълго. Една нощ в дома им нахълтаха жандармеристи и без да изтъкват каквото и да било основание, го отведоха.

На следващия ден съобщиха на Мелек ханъм, че съпругът ѝ е обвинен повторно. Този път не се оказа клевета; оказа се обикновена, дръзка кражба.

Наил си го признаваше откровено, почти равнодушно: „Невъзможно беше да се живее по друг начин... Семейството ми щеше да умре от глад...“ — повтаряше той.

Въпреки признанията му съдебният процес се проточи с месеци. Мелек ханъм остана на улицата с две деца на ръце. Месеци наред се сблъскваше лице в лице с най-непоносимата мизерия.

В затвора Наил просто пощуря от мъка, от безнадеждност; когато жена му и децата му идваха на свиждане в затвора, само плачеше.

По настояване на Наил Мелек ханъм написа писмо на братята си, умоляваше ги да пожелат не нея, а дребните ѝ дечица.

Сега обаче и тяхното положение не бе вече като предишното — средните ѝ братя Неджип и Месут се били провалили с участието си в някаква търговска сделка. Най-малкият ѝ брат Хилми разпродаде каквото имал и зачезнал в Истанбул.

В противовес на цялата фамилия и на нейното объркано състояние, Саиб бей се издигаше, ставаше все по-заможен човек.

Саиб бей не бе отговорил на Мелек, а бе написал писмо на Наил: „Ако в цялата тази работа има вина и грях, то те са във вас. Готови сме да приемем нашата сестра в бащиното ѝ огнище. При условие да ни предоставите официален и според Шериата^[3] документ за развод, удостоверяващ, че тя не стои в никакви взаимоотношения с вас.“

Най-старият и най-горчив спомен на Кенан бе свързан с деня, когато се раздели с баща си. Мрачно, дъждовно утро. Мелек ханъм, заедно с децата, бе отишла в затвора, за да се види за последно със съпруга си. Когато и да притвореше очи, пред Кенан изникваше тази каменна стаичка с всичките ѝ подробности. Вещите, потрошеният, покрит с жълто одеяло дървен нар, стомната, тенекиената лампа, празният газов сандък и удът.

Мелек ханъм бе приседнала върху дървения нар, от двете си страни бе настанила децата. Почти не говореха. Баща му — с прорасналата брада, с лице, което на проникващата през прозорчето с желязна решетка смътна светлина бе прежълтяло и удължено — беше седнал върху празния газов контейнер и подрънкваше на уда. Бе настанил по някое време в скута си уда и бе изсвирил няколко протяжни, скръбни мелодии.

През последните години Кенан бе изкарал тежък тиф, сума ти време не беше на себе си. В дългите дни на боледуването единствената му връзка със света били тъкмо ония години, чувал единствено бащиния уд сред жестоката, завладяла душата му мизерия.

Бе убеден, че като остарее, като заумира, сетното му желание щяло да бъде да чуе този уд, че щял да склопи очи сред тия дълбоки, далечни, тъжовни звуци.

Когато проникващите през прозорчето сетни лъчи върху почернелите стени се стопили, вратата се отворила, изникнал внушителен жандармерист с фенер в ръка.

Кенан не погледнал повече ни майка си, ни баща си, който го запрегръщал и заобсипвал с целувки страните и очите му, след което прекосил тесния, студен калдъръм, държейки се за полата на майка си, за да не падне в тъмното.

От пристигането си в Измир не беше продумал за баща си. Беше си припомнил единствено как година по-късно друг жандармерист внесе у тях някакъв сандък. Как майка му пхна в ръцете му малък позлатен часовник и сгъваемо ножче със седефена дръжка.

Кенан не попита тогава откъде идват тези вещи и защо му ги дава.

Но същата нощ непонятно усещане го бе стреснало призори и, без да го усетят и без да ги буди, той беше целунал майка си и сестра си Афифе, които спяха на съседното легло.

Такива бяха едничките спомени на Кенан, свързани с баща му.

* * *

Богатият конак в Карантина и ползваната като сиропиталище разкошна кула на Саиб паша в Бозяка не бяха оцастливили нито Мелек ханъм, нито Кенан и Афифе. Саиб паша бе движен от някаква нестихваща амбициозна стръв, от някаква порочна, надменна лудост.

За да се сдобие с титлата паша и с някое и друго отличие, бе изсипал купища пари на тогавашния мабейн^[4]. В последно време бе пренасочил цялата си активност и енергия към това — да стане кмет на измирската община и да съхрани този пост на всяка цена. През зимата като Теке се използваше конакът му, през лятото кулата му, изпълвани от какви ли не лицемерни тунейдци — хаджии и ходжи. Създал беше стройна организация. Не пропускаше личност, от чиято власт би могъл да се възползва, а по гроздобер изпращаше на истанбулските си покровители по равни количества грозде и смокини, уреждаше веселби при посрещането на всеки пристигнал в града областен управител.

Саиб паша не прости веднага на сестра си, след като я прие в дома си. А Кенан пък изобщо не обичаше. В неговите очи Кенан си остана син на разгулен, беден крадец. Каквито й усилия да положеше за възпитанието му, резултат нямаше да има. Сто на сто щеше да стане като баща си, животът му щеше да приключи в затвора, а нищо чудно и на бесилото. Още на тази възраст и с този си ръст не приличаше ли впрочем на скитник? Не биваше да се вярва на смиреното, благо, притеснително поведение на това момче. На външен вид и баща му изглеждаше по същия начин. Но паднеше ли му сгоден случай, от коя злина ли би се въздържал?

Кенан не успя нито веднъж, без да се разтрепери, да погледне в големите, присвити очи с подпухнали клепачи на своя най-възрастен

вуйчо. Беше тихо, безмълвно, плашливо дете. Заради хилавото си телце и слабичкото, изфинено личице изглеждаше по-малък за възрастта си. Чувствителността му беше болезнена. Възприемаше случващото се наоколо с деликатността на препатилите възрастни хора. Но се въздържаше да разкрива душата си пред останалите. Дори майка му не успяваше да разбере какво точно изпитва неговото детско сърце.

Понякога съвсем безпричинно прегръщаше майка си през врата и засипваше с целувки страните ѝ, очите ѝ, ръцете ѝ. В подобни мигове Мелек ханъм забелязваше прекомерната му нежност и сълзите, запълнили сините му очи. Попиташе ли го за причината, Кенан не можеше да отвърне нищо. Защото самият той не проумяваше причината. Някаква странна, идеща отвътре необходимост, нещо като да те обори сънят или като да ти се припие вода.

Да беше друго дете, положението му в конака сигурно би предизвикало неуважение към него. Кенан обаче, тъй като се боеше да не бъде оскърбен, странеше от всички, отбягваше да общува с разглезените си братовчеди. По собствен избор се беше отказал от всички права, които ти дава детството. От никого не поиска нищо, не се оплака никога пред никого.

Не се оплакваше, сполетеше ли го несправедливост, а свеждаше глава в гнетящо мълчание. Когато обаче някой се държеше мило с него, когато му стореше добрина, отвърщаше с обичлива благодарност. С това си поведение пробуждаше у околните уважение, примесено със съчувствие, и почти успяваше да ги накара да го зачитат.

Един от най-горчивите му детски спомени бе свързан с деня, когато с майка си и сестра си напусна конака на вуйчо си. Беше на единайсет. Една зимна утрин разтърсиха ръката му, измъкнаха го от леглото и, още замаян от съня, го отведоха в стаята на вуйчо му.

От джоба на Саиб паша откраднали скъп златен часовник. Един от разпитаните заранта прислужници заявил, че забелязал Кенан пред вратата на вуйчовата му стая. Този незначителен факт се оказа достатъчен, за да бъде обвинено момчето. Нима беше грях да бъде заподозрян от останалите живеещият в дома им син на един съдебно регистриран, на един споминал се нейде в затвора крадец?

С все още сънените си очи и с телце, изглеждащо още по-хилаво в пижамата, Кенан затрепери, покорно свел глава пред вуйчо си.

Мелек ханъм бе застинала до вратата — на фона на черните одежди лицето ѝ изглеждаше ледено като на мъртвец — и не се намесваше.

Саиб паша днес не беше суров и груб. Тъкмо напротив, думите му бяха тежки, смазващи, унижаващи:

— Твърде отрано почна, момче... Май си решил да си спомняш баща си на всяка цена с опрощение... Все пак можеше да поизчакаш още четири-пет години... Или се уплаши, че дотогава у нас няма да е останало нищо, което да носи бърза и лесна печалба? Ама че човек... Добре, че е златната гривна, останала ти е като наследство от баща ти... Няма ли на света друг глупак за ограбване?

Кенан не отговаряше на горчивите като отрова думи на вуйчо си, не го поглеждаше в лицето. Само от време на време разперваше своите потрепващи възслаби длани, сякаш за да покаже, че не той е взел часовника.

— Погледни се. Така стоят пред съда виновните... Ти, синко, сега не се плаши от мен... Макар да съм ти вуйчо, не мога да те спася от бедата... Не е по силите ми и да те притискам... Само че пътят, по който си поел, съвсем скоро ще те изправи пред държавните съдилища... И бой има, и затвор има, а продължиш ли, и бесило има... Заедно с теб и ние ще станем за срам... Хайде, достатъчно се помайва... Измъкни часовника от там, дето си го забутал.

Кенан понечи да каже нещо. Ала брадичката му трепереше, от бледите му устни не излизаше звук. На няколко пъти, притваряйки очи, поклати глава, сякаш за да промълви „добре“. И преплитайки крака, напусна стаята.

От мястото, където стоеше, Мелек ханъм не успя да възпре своя страдалчески, кротък вопъл, очите ѝ се препълниха със сълзи, току закриваше лицето си с ръце.

Саиб паша сбърчи вежди и без да поглежда сестра си в лицето, отсече:

— Къде, момичето ми, ще падне крушата, ако не под крушата?... Природен закон. Напразно упорствахме толкова. Виждаш, причини го и на нас, и на себе си...

Вратата изскърца лекичко. Кенан влезе с овехтяла кадифена кутийка за медали в ръка. С разтреперените си ръце опита да отвори капака ѝ, но не смогваше. На няколко пъти я изтърва на пода...

Без да го поглежда в лицето, Саиб паша грабна кутийката, отвори я. В нея се намираше друг часовник, малкият позлатен часовник, останал на Кенан като наследство от баща му.

— Какво е това?...

Този път Кенан се осмели да повдигне глава. Извърна към вуйчо си очи, премрежени от натежалите в миглите сълзи, и събирайки, за да не се разридае, цялата сила на мъничкото си сърце, продума:

— На мястото на онзи вземете този, вуйчо паша... Не ми се сърдете... Вашият часовник, Бога ми, не е у мен.

След няколко минути съпругата на Саиб паша донесе търсения часовник. Часовникът бил изпаднал от разпралия се джоб на жилетката в подплатата.

Обляна в сълзи, Мелек ханъм хвана детето си за ръка.

— Достатъчно ви измъчихме, бате... Простете ни. Нека се върнем аз и децата в моята къща в Гилкилик... — изговори тя.

Саиб паша бе положил доста усилия, за да я разубеди, каза ѝ, че пак ще съжалява, ако не се вслуша в думите му. Животът обаче бе дал на Мелек ханъм горчиви уроци. Светът бе необозрим. Знае ли човек, някой ден може би отново би опряла до брат си? Ето защо беше непоколебима в решението си. Пък и впрочем, отдавна си го бе научила. Колкото и спокоен да бе животът в конака, все напомняше на гостуване и по никакъв начин не задоволяваше нуждите ѝ на домакиня, на майка на семейство.

За да се разделят с добро, за да не гневи брат си, тя му заговори убедително, мило:

— Ти си ни като баща, бате... Окажем ли се в затруднено положение, пак ти ще ни се притечеш на помощ... — изрече тя и тези ѝ думи доставиха радост на брат ѝ.

* * *

Заживяха в собствения си дом по-бедно, но по-спокойно и по-щастливо. Къщата с трите маломерни стаички се намираше в края на тясна, сумрачна улица. Почистиха миниатюрната градина, разкрасиха я с цветя.

Кенан посещаваше средното училище на улица „Бейлер“. Лека-полека израсна на височина, а лицето му се поразхубави. От баща си бе взел мургавото, ала с по-мек оттенък нервно, изящно лице с фини черти, от майка си — тъмносините очи и прекрасните бели зъби.

Унаследеност, която, докато беше малък, изглеждаше като закачлива игра на природата. У онези, които го наблюдаваха, той предизвикваше, колкото и миловидно дете да беше, спонтанна усмивка. Тъмносините очи и блестящите бели зъби някак не хармонираха със слабичкото, мургаво личице.

В лика му обаче, покрай свежестта на ранната младост, се открояваха ред красиви неща. Мургавата му кожа притежаваше приятна прозорност, а сините му очи, изящните тъмни устни и блестящите като седеф зъби придаваха на лицето му особен чар.

И все пак не се беше отървал от предишния си боязлив, скован, мечтателен нрав. И в училище, както в конака, странеше от останалите деца, принуждавайки със същото онова деликатно, стеснително достойнство своите поразхайтени, нагли съученици да го зачитат.

Улицата не го привличаше. Единствено, когато някоя привечер времето бе подходящо, се изкатерваше с майка си до Топалтъ или до Кадифе Калеси. Не беше ученолюбив, не изпитваше кой знае какъв интерес към уроците. Помагаше на майка си в домакинството, отръки му идеше бродирането на гергеф. Съседите смятаха, че прилича на момиче повече от Афифе, отглеждана като глезено девойче.

Все още, както и като малък, бе труднодостъпен. Все още майка му не знаеше какво би желал да му купи.

Едно-едничко нещо на света можеше да наруши притесненото му мълчание, можеше да пробуди в душата му вълнение и сродни на страстта емоции: музиката...

В околността, близо до къщата им, се намиреше старо Теке. Всяка понеделнишка вечер, след религиозния обред, там се отделяха и минути за музика.

Кенан усещаше как изживява с цялата си душа тези вечерни богослужения и с нетърпение ги очакваше.

Имаше един възрастен майор, който, в ръката с фенер, заслонен с мушам, и с излянял шинел на гърба си, пристигаше от доста отдалечен квартал — почитаха го всички, разправяха, че бил прочут изпълнител на уд.

Започнеше ли да свири, Кенан направо се забравяше в някой кът, очите му се зарейваха в мрака на гробището отвън; заживяваше в свят, абсолютно различен от света, който му беше познат.

В един ъгъл стоеше захвърлен старият, по-раздрънкан уд на баща му. От време на време, под въздействието на тия влияния, го вземаше в ръце и се опитваше да изсвири познатите му мелодии. Но удът, който в ръцете на възрастния майор изразяваше езика на угрижените хора, нищо не му проговаряше. След първите си опити се беше отчаял и бе наново захвърлил в ъгъла раздрънкания уд на баща си...

За уроци да не говорим, нямаше дори кой да настрои инструмента. Понеже бе стеснителен и горд, не можеше да се обърне към другите, към този възрастен майор например. Чуеха ли, че изпитва подобно желание, сто на сто щяха да се присмеят, нищо чудно и да го наскърбят.

* * *

Всяка година Мелек ханъм заминаваше за Бозяка по гроздобер, гостуваше за месец-два в кулата на Саиб паша. По този начин хем ласкаеше Саиб паша, хем подсигуряваше забавления на децата си, задушаваци се в града.

Най-любимият сезон за Кенан бяха последните два месеца на есента. Спокойният, ленив Кенан, който изпитваше отвращение към живота на улицата, който търсеше най-сумрачните и сенчести кътчета, за да се отпусне там с часове, тук се превръщаше в съвършено различно момче. Мургавите му страни придобиваха цвят, тъжната му душа бе навестявана от мъничко радост, изпитваше наслада и в лунните ноци, и в хладните утрини да броди сред лозята, да се въргаля по земята. Същевременно продължаваше обаче да страни от цялото домочадие. За пръв път в своя живот Кенан бе намерил приятел. Приятелят беше Шеми Деде, по-възрастен с четирийсет години. Преселник от Румелия. Пристигнал в Измир преди трийсет и пет години с кошница през рамо и под мишницата с торба, в която се мъдрел неят му. През лятото живееше в Бозяка. Най-близки другари му бяха четири-пет кози. Обикновено с тях разговаряше — обичливо, като с деца.

Хората от Бозяка разправяха, че през една сурова зима преди доста години Шеми Деде бил изпаднал в тежка финансова криза, няколко дни направо гладувал... С никого не споделил състоянието си, но пазачите на околните лозя се досетили и изпратили хляб на Шеми Деде... Той, казвайки, че козите му са още по-гладни от него, нахранил тях с хляба си. Хората от Бозяка приемаха това като доказателство, че разговаря с животните. Намериха се и такива, които твърдяха, че постъпвал тъй, понеже презирал яденето на чужд хляб.

Изтънко усетил силната, неутешима тревога в душата на Кенан, Шеми Деде го беше обикнал като собствено дете, нещо повече — като зрял и опитен приятел. В горещите дни те пълнеха кошницата със сирене, хляб и грозде и, подгонвайки пред тях козите, се спускаха до Арапдере.

Деде познаваше тази дълбока, мрачна планинска клисура като домашната си градина. Там беше открил усоища, никога невиджали слънце.

По обяд над голите лозя се спускаше непоносим пек, скалите заблестяваха със заслепяващо очите, наподобяващо бял пламък трептене, над локвите се разстиляше мъглица.

В такива часове Шеми Деде и Кенан се спускаха по хладните, сенчести пътеки, прескачаха тесни, продълбани от пороите ровини, промъкваха се под скали, от чийто мъх се процеждаше и капеше вода.

Най-често сядаха на мястото, наричано Зейбек Пънаръ. Тук наскреж кървавочервената, напомняща на открита рана земя имаше огромна скала. Времето и влагата постепенно бяха проявили ръбовете ѝ и под нея бе зейнала хладна, сумрачна пещера. От някакво място в пещерата, което не се виждаше, се разнасяше ромон на вода. Върху покритите с мъх камъни, върху скалите, непрестанно навлажнявани от едри капки, растяха диви треви, тръни с лилави цветове, а в краищата ѝ от тъничките клонки, напомнящи на бръшлян, се провесваха розовите сенници на „скалното грозде“.

Кенан бе от онзи зачезващ вид творци, които затварят живота си в своя необичаен духовен свят завинаги. Той, който в ранната си младост изглеждаше отстрани тъй несмислен, вял, безжизнен, беше открил в своя втори свят нестихващо тайнствено вълнение, полувъображаемо опиянение. За пръв път Кенан успя да проникне в този въображаем свят, докато в Зейбек Пънаръ слушаше как свири на

своя ней Шеми Деде. Възрастният му приятел пък беше друг тип смахнат фантазюр. Имаше си навик. Подхванеше ли да свири някоя песен, най-напред казваше текста ѝ и описваше смисъла му: „Гледай, синко, луната изгрява... И влюбената луна хваща пътя на босоногата, с непокрита глава любима... Любимата вече трябва да се пробуди... Защото отсъстващият от съня ѝ любим присъства в прегръдката ѝ... Ти още не знаеш, Кенан... Човек затъжи ли се много за любимата си, той не вижда нищо друго, освен мечтаното лице. Представяй си сега всичко това и слушай... Инак, синко, ще чуваш като козите ми...“

Деде не пропускаше тълкуванията дори когато предстоеше да импровизира без текст, без думи класическа инструментална турска музика, дори когато се канеше да изрази чрез нея едно-единствено чувство: „Гледай, сега за теб ще извикам овцете... Затвори очи... От отсрещната планина ще се спуснат стада... При изворите любимите ще пият сладостно вино... Влюбените ще миришат, както се мирише зюмбюл, косите на изгорите си. Докато свиря, мисли за това. Вдъхвай мириса на зюмбюлите...“

През есента започваше да се заоблачава, по небето заброждаха облаци, пред вятъра се разлетяваха листа... Полюляваха се пожълтелите асми и плодовете по клонаците на вече съхнещите дървета, съхнеше върху рогозките на земята сякаш позлатеното грозде, по пътищата несекващо се нижеха каруци, кавалкади от впрегатни коне, претоварени с пълни кошове грозде. Тъкмо в тия последни дни Бозяка се разведряваше. Наоколо не се чуваше друго, освен веселие, смях, песни. До зори в лозята ечеше музика, играеха се хора, по пътищата се разминаваха хора с факли.

Всички малки любовни тайни, останали скрити през лятото, излизаха наяве.

Младото момиче, тайно подхвърлило цвете на озовал се край лозето или край пътя младеж, кокетно позволило младежът да целуне връхчето на пръста ѝ през разделящите двойката лози, привечер се изпълваше с отчаяна смелост. Защото, за да види отново любимия, трябваше да изчака осем-девет месеца. Време за кокетиране повече нямаше.

Насред изпълнените с трънаци просеки, под дървесата, несмогващи вече да скрият червените, бели и сини въздушни

йелдирмета, се разменяха клетви за вярност, целувки за раздяла, вързани с панделка кичури.

През тия последни дни Кенан изпадаше в дълбока нега. Неочаквано остро за възрастта си усещаше повтарящата се тъга на есента, на гаснещите, избледняващите, забранените неща.

Шеми Деде всяка година намираше Кенан по-отраснал, а страстта му към музиката — по-силна.

Беше се появил сгоден случай. В една от съседните къщи се бе нанесъл чиновник от Режията, който прекрасно свиреше на цигулка. Месут бей бе усетил, че Кенан има и вкус, и талант, и бе започнал да му дава уроци по няколко часа седмично. Момчето напредваше с невероятна бързина.

Щом Саиб бей узна, че Кенан свири на цигулка, се разбесня. И занарежда: „Най-сетне крушата падна под крушата... Най-сетне всичко си дойде на мястото... Излъгах ли, като твърдах, че от туй момче човек няма да стане? Що срам съм брал от учителите му... При всяка среща ми се оплакваха... Едва-едва преминавал в горния клас... И то най-вече заради мен... Какво толкова, ако се посвети на уроците, а не на цигулката? Ама не, трябва да е достоен син на баща си... Вече си направих извода... Племенникът ми ще стане чалгаджия, ще свири развлекателни мелодии ведно с циганите по сватбите.“

Един ден, докато си пиеше сутрешното кафе с Мюнир бей, съсед по лозе, Саиб паша рече: „Знаете, че изпитвам голямо уважение и доверие към вашата висока култура... Ще ми се да обсъдя с вас, ваша милост, един важен въпрос... Няма начин да бъде вкаран в правия път Кенан, няма начин да го принудиш да се вслуша... Сигурен съм, от него човек не ще излезе... Едновременно с това си викам, нека пък грехът да се махне от мен... На седемнайсет е... С хиляди мъки тази година завърши гимназия... Знания у него не търсете... Моите Джемил и Сади в сравнение с него са учени като Платон... (Саиб паша бе изпратил единия си син във френско, другият в английско училище.) Безсмислено е това момче да бъде записвано във висше училище... Разправям ви аз, че трябва да бъде изпратено в някой военен институт по изкуства, от рода на фабриката «Зейтинбурну»^[5]... Хем да изучи някое изкуство, хем в подобни места дисциплината е строга, военна... Разполагате с доста познати, ваша милост, в Истанбул... Ако

помогнете с едно писмо до някого от тях... Да повикам момчето, вижте го и вие.“

Мюнир бей си представяше, че ще зърне непокорно, грубо, занемарено момче от улицата. Възхити се, когато видя висок, слаб, безупречно облечен, стеснителен младеж със свенливи сини очи, греещи в усмивка върху приятното мургаво лице.

Макар че момчето говореше малко и отговаряше лаконично на зададените въпроси, Мюнир бей отбеляза финеса и чувствителността му и се възползва от цялото си влияние, което имаше върху съседа си.

В края на краищата решиха да пратят момчето в инженерното училище в Истанбул.

* * *

Кенан изоставяше в Измир майка си и сестра си, в Бозяка — Шеми Деде, но заедно с тях изоставяше и невинната си, безнадеждна, безумна детска любов: Лейля... Лейля бе дъщеря на висш административен служител. Кенан често я срещаше случайно из конака в Карантина. Освен това семейството на Лейля за през лятото пристигаше в лозята си в Бозяка. От малка си беше палаво, заядливо момиченце. С другите деца изобщо не се спогаждаше, разбираше се единствено с Кенан. Разликата помежду им бе две години. Кенан обикновено се държеше с нея като по-голям брат; търпеше всяка обида на малката палавница, изпълняваше всяка нейна прищявка.

Едно лято, ненадейно израснала на височина, Лейля пристигна в Бозяка облечена с йелдирме като същинска девойка. Кенан отведнъж спря да разговаря с нея, срещнеш ли я случайно по лозарските пътища, свеждаше очи, за да не я поздрави.

Въпреки това тя все още си беше предишната Лейля — прекалено лекомислено, прекалено разглежено момиче.

Веднъж на тесен лозарски път срещнала, пак случайно, Кенан и с чадъра си му препречила пътя.

— Няма как да се промушите, Кенан бей... За вас път няма, докато не ми кажете защо ми се сърдите...

Усмихнат, Кенан ѝ отвърнал:

— Че по каква причина бих могъл да ви се сърдя?

Лейля взела да кърши върховете на тръните с чадъра си, присвила устни, нацупила се:

— Държете се студено с мен... Вече изобщо не ме обичате...

Думи, изплъзнали се от устата ѝ с детинска чистота.

Кенан свел глава и отвърнал със спокоен, ала проникновен глас:

— Така ли мислите, Лейля ханъм?

Тези думи бяха първото и последно признание за безумната му любов към Лейля. Лудо влюбен бе от известно време в това малко момиче. Безумна любов, породена от големите черни очи на Лейля. Бе убеден, че друга на света не ще обикне, че ще умре с болката по нея в сърцето си, с видението ѝ в очите си. Харесваше състоянието си, положението си на възрастен, който се е предал на тази черна безнадеждност като дете. Размишлявал бе нощи наред. Нямаше изход, нямаше надежда. Да пожелае това изискано, красиво момиче бе като да пожелае някоя звезда. Научеха ли какво мисли за нея, кой знае колко щяха да му се присмиват. Възможността Лейля да усети нещо го плашеше като смъртта. Бе твърде горд. Болката щеше да е непоносима, ако толкова обичаната от него Лейля започнеше да се забавлява с неговата злочеста, безумна любов.

С часове преброждаше пътищата, по които предполагаше, че може да мине младото момиче. Зърнеше ли го обаче — или свърваше от пътя си, или свеждаше глава.

Лейля отдавна бе усетила безумната му любов, само че изобщо не възнамеряваше да ѝ се надсмива. Тъкмо напротив, и тя харесваше Кенан, сред всички останали младежи предпочиташе неговото фино, мургаво лице и свенливите му сини очи.

След случайната среща край пътя Лейля окончателно скъса със съмненията, че той я обича. И тя, досущ като съседските девойки, копнееше да се залюбят с Кенан и, измъквайки се за малко от къщи, да се заразхожда в лунните нощи под ръка с него. Кенан обаче с неразбираемо упорство не ѝ правеше открито предложения и тя не спираше да плаче, молейки се той „да се откаже от тия детинщини“.

Последната им среща бе в лозето, два дни преди Кенан да замине за Истанбул... Лейля така и не се сдържа и затулвайки очите си с кърпичка, се разплака:

— Ще ми пишеш, нали, Кенан?

— Не... Невъзможно е...

— След няколко години, като станеш инженер, ще ме поискаш, нали, Кенан?

— Защо говориш така, Лейля ханъм?

— И ти ме желаш, нали, Кенан?

— ...

— Защо не отговаряш?

— Не плачете, Лейля ханъм... Та аз достоен ли съм за вас?

— Нека майка ти ме поиска от мама... Начаса ще се сгодим.

— Аз ли, Лейля ханъм? Аз ли да ви поискам?

Сега бе негов ред да се разридае, извърна глава, за да прикрие сълзите си. С горещите си като огън ръце Лейля бе обхванала китките му. Изгаряше от копнеж да се отпусне за миг в прегръдката му. Въпреки цялата лудост на своята безнадеждна любов Кенан изостави Лейля и плачешком избяга от нея. Самоотвержената, присъща на зрял човек постъпка, бе извършена всъщност от едно седемнайсетгодишно момче.

Следващата година, когато се върна в Измир за ваканцията, Лейля вече се беше сгодила за Джемил, големия син на вуйчо му. Побезнадеждно не можеше и да стане. Впрочем той бе погребал безумната си любов още миналата година. Плакал бе за Лейля, колкото му позволяваха силите да плаче. Съжаляваше само за едно: „Може би никога повече няма да се влюбя... Защо, когато това ме споходи, поне веднъж не хванах Лейля за ръцете?“ — кореше се той.

След време първата безумна любов на Кенан поугасна, но следата от нея, отпечатъкът ѝ във вид на скритна и хронична тъга се бяха съхранили с години. На двайсет вече се бе превърнал в затворен, равнодушен младеж.

В училище имаше приятел, казваше се Джеват. Не съществуваше никаква прилика между характерите им, навиците им, дори насладите им. Джеват бе любовчия, бе весело, умно и изискано момче. Въпреки това си бяха допаднали.

Джеват се мъчеше да поразведри и поразвесели своя приятел, да го накара да прояви поне някакъв интерес към живота. Всичките му усилия обаче отиваха напразно.

Понякога му казваше: „Ти не си безчувствен, Кенан... За да се проумее това, не е нужно дори да се чуе как свириш на цигулка...

Достатъчно е да се вгледа човек в поведението ти, в лицето ти... Защо тогава нищо не те привлича?... Защо нямаш никаква цел?“

А Кенан повдигаше с безразличие рамене и отвърщаше с неизменната си отнесена усмивка: „Знам ли? Такъв съм се родил!“

Кенан не се бе родил такъв. Неговата цел, неговата жажда за живот бяха тъй огромни, че беше трудно да се осъзнаят. Само че без време беше повярвал, че животът му ще премине в бедност и несрета, и се бе разгневил на живота. Изпитваше отвращение към полущастieto. Намираше за жалко да поднасяш към устните си чаша, която няма как да изпиеш.

Според него и в живота, както в изкуството, средно положение нямаше. Успелите живееха както знаеха, както желаеха, злочестите криеха лишенията си в някой мрачен ъгъл.

На този свят най-много се отвращаваше от хората, които заживяваха край богатите и щастливите и се опитваха да бъдат щастливи с трошите от тяхното щастие. Винаги бе съжалявал и бе се присмивал на орнаментираната завеса, окачена на прозореца на някой най-обикновен клуб, на пръстена върху изхабения от пране и миене на съдове пръст на някоя млада жена. Каква беше ползата от всичко това? Човек трябваше да познава себе си, своето положение, не биваше, доколкото е възможно, да желае непостижимото, а ако му бе невъзможно, би трябвало да укрива дълбоко в сърцето си своя копнеж!

Този възглед, който по-късно се затвърди у Кенан едва ли не като господстваща идея, едва ли не почти като професия, си съществуваше у него, но по-скоро като загатнато усещане, от ранна детска възраст... Още съвсем мъничък, благодарение на това усещане, се бе отказал от всичките си права; заради това усещане бе стоял далеч от богатите си, разглезени братовчеди, от бляскавите среди в Карантина и, най-накрая, тъкмо заради това усещане бе скрил любовта си от Лейля.

Тайните на сърцето си Кенан изразяваше единствено чрез музиката. В ръцете му цигулката стенеше с жива, издълбока скръб, предизвикваща смайването как ли така извира от душата на толкова младо създание.

Инженерното училище бе завършил мъчително, също като гимназията, с цигулката обаче бе понапреднал доста. Не желаше да се връща в Измир. Защото сега там я нямаше дори майка му. Мелек

ханъм бе задомила Афифе за търговец от Сейдикьой и след сватбата се беше преместила при тях.

Понеже в Истанбул нямаше никакви именити познати, трудно бе да се настани на работа някъде. Приятели го бяха посъветвали да се захване с преподаване на музика, бяха му намерили място на преподавател — един-два урока по пеене в средните училища и два-три по цигулка из бедните квартали.

Беше си наел стая в дома на самотна възрастна жена в Бешикташ. В дъжд и кал, от сутрин до вечер с цигулката в ръка обикаляше от училище на училище, от къща на къща.

В училищата не проумяваха нищичко от неговото изкуство. В едно от средните училища беше попаднал на такъв директор, че случеше ли се да се разболее, в съня си виждаше все неговите криви крака, рунтавите му мустаци и мърлявите му дрехи. Този човек незнайно защо бе станал непоносим за Кенан. Отбелязвайки уравнивешеността на младия мъж и че не го презира като останалите учители, онзи лека-полека увеличаваше нападките си спрямо Кенан. Присъстваше като досадна муха в часовете му, от време на време се включваше с някоя и друга реплика, отправяйки към Кенан я предупреждение, я препоръка: „Ама моля ви, защо не се чува никакъв звук? Ще се посраим на юбилейните тържества... Какво представлява, моля ви се, училище «Мимар Касъм»?... Лигите ми потичат... На миналогодишното възпоменателно тържество «Фатих» нашето училище стоеше пред джамията «Света София»... Ние чак от «Света София» чухме марша, който училище «Мимар Касъм» изпълни в името на Всевечния пред училище «Чемберлиташ»... Много ценни учители има, Аллах да ги пази... Децата чак заглушават оркестъра... Вярно, и вие сте способен, ама твърде бавно ги учите... Внимавайте, това е в разрез с нашите принципи... Постарайте се...”

Този господин директор бе уволнил Кенан, тъй като на една официална проява не препасал червено-зелената лента на училището и тъй като избягвал да дава команди, докато пеел високо по улицата марша пред ученическия батальон.

Друг директор, засегнал се, че Кенан не свирил с цигулката на тържеството за сюнета^[6] на сина му, петнайсет дни по-късно беше написал рапорт, в който се жалваше, че „споменатият учител, вместо да повдига и да зарежда духа на младите с национални, патриотични

песни, напразно си губи времето с безполезни неща, в противовес на принципите на научното образование“. Инспекторатът по просветата бе възложил проверката на рапорта на прочут със запоеите си инспектор. Денят на разследването остана сред незабравимите спомени на Кенан.

Алкохолизмът бе осеял подутото лице на инспектора с мръсни съсиреци кръв, а лилавия му нос — с червени пъпки, бе придал на говора му особено пелтечене и несвързаност. Настанил се в едно кресло в ъгъла, той, от една страна, разпитваше Кенан, от друга — с ножица за ръкоделие подравняваше оръфаните крачоли на панталона си.

— Според смисъла на подсказаното в рапорта, драги, степената на вашите знания се е превърнала в предмет на обсъждане... Вие, ваша милост, не знаете ли патриотични, национални маршове?

— Да, знам някои, господине...

— Тогава защо не ги преподавате?

— Те поназнайват един-два.

— Тъй като се налага добросъвестно да съобщя своето мнение, необходимо е да добия впечатление за вашата компетентност и способност... Не се притеснявай, драги... Учителското съсловие би трябвало да е свободно...

Кенан дълго се взираше през прозореца в отсрещната разрушена сграда и не отговаряше.

— И какво правим сега?

— ...

— Поставете ме в затруднително положение...

— Не, не се притеснявайте... Тъкмо напротив, тази работа ще приключи лесно... Още сега ще напиша молбата си за напускане...

* * *

Това, че се оказа принуден да преживява единствено от уроците по цигулка из чуждите домове, измъчваше до немай-къде Кенан. Заповтаря си едно и също като печален рефрен: „Ах, докъде я докарах“ — така си говореше, докато звънеше по вратите на къщите, свеждайки очи към земята.

Този вид работа засягаше човешкото му достойнство, здравето му, изтезаваше още повече хилавото му тяло и болните му нерви.

Да обучава на цигулка отгледаните от заможни семейства храненичетата и кварталните девойки, изпълнени с нетърпение тутакси, щом запаметят една-две мелодии, да покажат уменията си пред съседските младежи, не бе онова, с което трябваше да се занимава.

Неумеещи да държат метла в ръката си жени от разни квартали настояваха за двайсет дни да се научат да свирят песни, бащи, които не различаваха цигулката от латерна или от грамофон, отбелязваха мимоходом: „Два месеца минаха от началото на уроците... Постарайте се с това да се приключи до края на месеца!“ Никак не бяха малко и роптаещите: „Другият маестро ни свиреше народни песни, кабаретни песни... Вие защо не ги изпълнявате?“

Разсмиваше се и едновременно се натъжаваше, когато от време на време чуваше думи като:

„Медиха, покрий си косата... Айше ханъм, аз слизам в кухнята, ти стой близо да Медиха...“

„Ще се обърнете ли за малко? През софата^[7] ще минат гостите...“

„Мяркала съм ви някъде, къде ли съм ви виждала?... Не бяхте ли вие цигуларят на сватбата на Теллял Ариф ефенди?“

„Ерген ли сте? Защо не се жените?... Ще се намери, естествено, някой и на вас да си даде момичето...“

„И за вас бе заделено от сладкиша за байрама... Тъпата прислужница го дала погрешка на пазача...“

„Днес приготвихме агнешко и халва... Отделихме вашата част...“

„Бившият мъж на момичето ни имаше хубав глас... И свиреше, и пееше... Тъй че момичето лесно ще възприеме урока...“

„Да теглят лъка е нещо, присъщо на циганите.“

Беше втората година след дипломирането. В Кютахия му предложиха работа като пътен инженер. Кенан се зарадва, защото щеше да се отърве от мизерната си професия на учител по музика, и с охота напусна Истанбул.

От тук нататък щеше да преживява от професията си, а музиката щеше да съхрани единствено за себе си... Не след дълго обаче и тази надежда излезе напразна. Животът в Кютахия му се стори още по-

безцветен и по-безсмислен, отколкото в Истанбул. Там поне беше независим в свободното си време; в тия часове никой не нарушаваше насладата му от изпълненото с фантазии уединение. Тук обаче не беше така. Съседите, приятелите, особено началниците непрекъснато му досаждаха. Не го оставяха сам, когато и да започнеш да работи, те нахълтваха в дома му, в стаята му. Лицето му все още изглеждаше като в детството — бе изящно и меко. Не желаше никого да засегне, никому не противоречеше. За да достави удоволствие на другарите си, свиреше каквото те пожелаеха. Тяхната непочтителност обаче ставаше все по-настъпателна и така, постепенно, понижиха Кенан до ранга на градски музикант.

В началото, още при пристигането му тук, в града имаше един непретенциозен мутасаррѳ^[8] — беше любовчия, обожаваше насладите и забавленията и честичко уреждаше нощни гуляи и забави с алкохол. Щом се напиеше, той събличаше сакото си, връзваше лъжици на ръцете си и заставайки срещу главния данъчен секретар на Айдън, с часове хвърляше гъбеци.

Докато с безчувствеността на машина просвирваше неизменните ключеци, Кенан си мислеше: „Вуйчо ми е имал право... Влюбените в музиката са осъдени да пропаднат, да се превърнат в най-обикновени чалгаджии... Цялото ми упорство, всичките ми усилия отидоха напразно... Да, пропаднах и душата ми, също като живота ми, вече е жалка.“

Няколко месеца по-късно смениха въпросния мутасаррѳ. Унаследи го противен и груб старец. Дни след като пое поста, повика Кенан: „Музиката е хубаво нещо... Но при условие да не се смесва с държавните задължения... Уведомиха ме, че склонността на служителите към насладите и забавленията се е задълбочила доста... Това, естествено, оказва влияние върху служебните задължения... Настоявам още тази вечер да се приключи със забавленията и да не подбуждате колегите си с вашата цигулка... И без друго служебните ви ангажименти са и тежки, и трудни...“

Тъкмо тогава Кенан получи писмо от стария си приятел Джеват. Заминалият за Европа във връзка с образованието си Джеват се бе устроил там, дори бе подхванал някаква търговийка. Изглеждаше доволен от живота си и предлагаше на Кенан да замине при него: „Службата ти в Кютахия, предполагам, не е безценна индийска

коприна... Намериш ли стотина-двеста лири, изобщо не се застоявай там... Моментално офейквай и се приземявай тук. Ние тук овладяхме науката да се живее евтино и спокойно. Здравомислещ човек си впрочем. Ще те запозная и с други облекчения. За няколко години и ще се разведриш, и ще можеш, както е редно, да продължиш занаята си в Консерваторията. Сигурно си му хванал цаката на инженерството. Въпреки всичко не се отказвай от цигулката... Вярвам в твоя невероятен талант... Ако съдбата е благосклонна, един ден ще станеш голям човек..."

Няколко седмици след получаването на писмото Кенан си взе едномесечен отпуск, за да види майка си и Афифе, и замина за Сейдикьой. По някакъв повод една вечер разказа на майка си за писмото.

Мелек ханъм този път не беше харесала никак състоянието на сина си. Младият мъж все още бе болен. Лицето му бе още поизлиняло и бледо, състоянието му, поведението му бяха като на немощен старец, предал се на апатията.

Защо тъй се бе изоставил Кенан, защо на тази възраст се бе толкова уморил от живота? Нямаше ли изход, който би й позволил да го види поне малко щастлив, който да внесе частица радост и живот в отнесените му очи?

До късно през нощта Мелек ханъм премисляше в постелята си тия неща и скришом проливаше сълзи за неизвестното страдание на сина си.

В цялата тая безизходица писмото на Джебват й се бе сторило като огромна надежда.

— Приятелят ти, Кенан, може би има право... Замини за няколко години в Европа... Може би, както казва, ще се отпуснеш... — изрече тя.

Кенан не й отговаряше прямо, играеше си с ръцете й, гледаше пред себе си и говореше:

— Моя бедничка, простодушна, невинна майчице...

— Защо говориш така, Кенан?

— Ако ме беше родила птица, това щеше да е възможно. Разпервам крилата си в простора и политам. Налегне ли ме умора, кацам върху клоните на дърветата или върху корабните мачти и си отпочивам. Ожаднея ли, се спускам към реките, огладнея ли — към

дърветата с диви плодове, които принадлежат единствено на Аллах... Какво фантастично пътешествие би било, а, мамо?

Кенан, вече разкажал се за думите си, бе замълчал, бе доближил до устните си майчините пръсти, сякаш тайничко молеше прошка за тайничкия си укор.

Мелек ханъм обаче бе схванала какво искаше да ѝ каже. Погали сина си по косата, по лицето.

— Кенан — рече тя, — и бездруго пазех за теб нашия малък дюкян в Кемералтъ... Мислех си, че един ден, съобразно нашето положение, ще се ожениш за добро момиче. Тази ми надежда отлетя... Хайде да продадем дюкяна. Вземи тия неколкостотин лири, които може да ни донесе. И заминавай при своя приятел...

— Да не си дете, мамо?... Нищо не искам аз... Животът ще ме победи... Ще стана и аз като татко... Не се отчайвай толкова много, мамо... Това, естествено, няма да продължава все тъй... С възрастта може би ще привикна с поражението; ще приема съдбата си... Кой знае, може би през последните наши дни ще бъдем и малко щастливи.

Дни наред Кенан се стараше да откаже майка си от идеята ѝ. Но Мелек ханъм нямаше как да пренебрегне тази последна надежда, обливаше се в сълзи и настояваше като същинско дете.

В края на краищата Кенан се съгласи. След като майчината надежда можеше да се превърне в блажена утеха, че е сторила нещо за щастието на сина си, какъв смисъл имаше да разваля сетната невинна фантазия на горката жена?

* * *

Саиб паша беше казал, че в края на краищата Кенан ще прахоса получените стотина-двеста лири от дюкяна в Кемералтъ за има-няма три месеца, и му бе препоръчал да си купи билет за отиване и връщане, та да може на четвъртия месец да се върне в Измир. Предположението на пашата не излезе вярно. Кенан остана в Европа четири години. Джебват му беше намерил някаква служба колкото да преживява. Всички часове извън службата той посвети на изкуството. Работеше интензивно и не му оставаше време да се отдава на раздиращи тялото му и съсипващи нервите му песимистични

представи. Неговата отшелническа, плашлива душа постепенно започна да се отваря. Случваха му се незначителни авантюри, припламваха и гаснеха нови вълнения в сърцето му, изцяло останало пусто и пренебрегнато след Лейля. Неговият уравновесен, сериозен, но приветлив и благ нрав караше околните да го обичат, а финото му, приятно лице, съхранило все още смирената детинска чистота, спечелиха не едно сърце.

С неочаквани темпове се усъвършенстваше мощта на изкуството му. Не го задоволяваше да напредва единствено в свиренето на цигулка, старателно и детайлизирано изучаваше музика. Първият концерт, който изнесе по инициативата на значим музикант, го насърчи с невероятния си успех. Изтъкнат критик резюмира преценката си за него със следните думи:

„Всички потвърдиха, че младият турски музикант се е доближил до степента на съвършенството — «виртуоз». Аз обаче прозирам у него и още нещо. Хюсеин Кенан не ще се задоволи, навлизайки в дълбините на чуждия дух, да изпълнява единствено чужди композиции... Самият той е преизпълнен с прелестни, чисти и съкровени неща, които предстои да споделя. Това не са неравномерността и объркаността, предизвикващата боязън, колебания и лека усмивка наивност в семплата и непосредствена композиция «Тъгата на ориенталската нощ». Кое не може да бъде отречено. Само че чия друга донейде първична, донейде плаха мелодика ни е завладявала до такава степен със своята добродетелност и защо тя тъй мощно въздейства върху душите ни?

Това момче все още заеква, но утре ще ни заговори красиво, ще ни заговори за прекрасни неща... Ако се налага да се изразя с метафоричния език на Кенановата родина, бих казал, че в това момче има нещо от току-що политналите птици... Нека не се боим от колебанията, дори от временните му умълчавания, талантът му ще го отведе надалече.“

Съдбата започваше да се усмихва на Кенан. Успехът му случайно бе съвпаднал с един период на милосърдието, на човешчината и на изкуството в Истанбул — този приказан наш хамелеон, чиито дни и часове никога не са едни и същи. Сега Истанбул бе разтворил обятията си за Кенан като за гений, като за полубог, въпреки че само допреди четири-пет години го беше представял като водещ мизерно съществуване човек. След блестящата атестация на Европа отпаднаха всякакви съмнения относно майсторството на младежа и вече нямаше как да не бъде проявен жив интерес към неговата музика.

Всички — от салоните на изкуствата в Шишли до гръцките младежи от панаира на рибата, та чак до божиите люде от Сандъкбурну — слушаха „Тъгата на ориенталската нощ“, все тази музика месеци наред звучеше и в клавирните изпълнения, и от грамофоните, и от латерните.

Първоначално успехът леко позашемети Кенан. Не бе в състояние да повярва и току повтаряше „невъзможно е, не, това не може да продължава“.

На първо време с искрено пренебрежение не обърна внимание на популярността си, беше решил да не променя начина си на живот.

В Истанбул се появиха неколцина негови покровители и доброжелатели. Богат търговец предложи значителен капитал за откриването на висше музикално училище, разточителен, но начетен прахосник — за създаването на „Оперна компания“. Паша музикант, заемащ, по онова време важен пост в Министерството на благоустройството, бе пожелал да му възложи ранга на специален директор на канцелария. Докато, без изобщо да проумява каква е връзката между двете професии, Кенан объркано гледаше пашата в очите, той му бе казал: „Че какво му е лошото, синко? И аз съм музикант, но нима това ми пречи да изпълнявам добре задълженията си?“

Младият композитор бе отхвърлил тези и още редица други подобни на тях неподходящи предложения и бе пожелал, както и по-рано, да преживява от уроци по музика. Сега обаче ученик му стана целият аристократичен и високомерен Истанбул. Цигулката на невземащите уроци при Кенан млади госпожици се смяташе за недостатъчна, както пианото на недовършилите своето образование в Неге. Започна да печели повече, отколкото се беше надявал.

Първоначално запази предишния си горчив и песимистичен начин на живот. В сърцето му се бе затаила плахостта, присъща на спасилите се от голяма трагедия, в душата му — треперенето, свойствено на хора, прекарали дълго време в студа; и те изобщо не го напускаха.

Понякога си казваше: „Какво ме интересува... Този успех трябваше да дойде още в ранното ми детство, в младостта ми. Сърцето ми угасна, желанията ми угаснаха, животът ми се обърка така, че е невъзможно да бъде възстановен.“

Кенан погрешно разбираше душата си. Младежът, който се възприемаше като уморен и отегчен човек, захващаше, впрочем, да живее наново. Природата проявяваше своята власт, жадната му за внимание, съчувствие, надежда и безумна любов душа мощно и пламенно, като закъсняла пролет, започваше бавно да се отпуска. Истински угаснали, истински умрели, а се оказваха неговите приятели, неговите роднини, потеглили някога с толкова младежка жар и копнения.

В момента те бяха материалистични предприемачи с позагрубели тела и черти на лицата си, бяха уморени и отегчени люде. Не им бе останало нито едно магическо кътче в живота, нито една непостигната цел, нито една нова емоция. Докато Кенан едва сега се пробуждаше от тежкия кошмарен сън на детството и на ранната си младост, едва сега се отваряха за живота и светлината неговите съхранили детинската си невинност сини очи.

На петнайсет години той бе уморен като старец. А след трийсет и петата си година потръпваше от характерното за петнайсетгодишните ученици вълнение. Одобрението и обичта, които получи, лека-полека му бяха помогнали да се отърве от предишната притеснителност и от нерешителната си затвореност. Придаваха на думите му радостна, приятна свобода, на изящното му тяло — енергична хармония.

Малко дори се поглезваше. Не се противеше на необходимостта и да покапризничи, подобно на лишениите дълго време от съчувствие деца.

Умореното му лице от ден на ден се разхубавяваше, придобиваше свежа, пленителна привлекателност като на излял се от цигулката му напев.

Кенан, който преди няколко години бе живял в тъжно уединение в Истанбул, сега не смогваше да намери време за работа.

Възползвайки се от слабата му воля, другарите му не го оставяха на спокойствие нито ден, бяха успели дори да го попривлекат към бохемския живот.

Същото лято реши да замине (за Сейдикъой), за да завърши произведението си и за да се види с майка си и сестра си. Саиб паша вдигаше колосален шум. Пращаше в Истанбул телеграма след телеграма: много желяел да види Кенан — „светлина за окоето му и причина за гордостта му“! Да не почетете стария си вуйчо щяло да бъде чиста проба безсъвестна постъпка. Младият музикант не можеше да се противопостави на настоятелността на вуйчо си. Каза си, че ако пренебрегне желанието му, тутакси ще го вземат за „високомерен и неблагодарен“.

Същевременно не изпитваше кой знае каква охота да види със сегашните си щастливи и стоплени от виталност очи Бозяка — местата, сред които години наред бе водил безличен, изпълнен с лишения живот.

[1] Мелек (тур.) — ангел. — Б.пр. ↑

[2] Уд — източен струнен музикален инструмент. — Б.пр. ↑

[3] Шериат — религиозно ислямско право от норми, регулиращи религиозните, семейните, гражданските, битовите и углавните взаимоотношения на мюсюлманите. — Б.пр. ↑

[4] Мабейн — длъжностно лице в Османската империя, грижещо се за връзките на падишасите с външния свят, съобщаващо разпорежданията им и предаващо молбите на хората. — Б.пр. ↑

[5] Фабрика за военно облекло, основана през 1855 година. — Б.пр. ↑

[6] Сюнет — обряване при мюсюлманите. — Б.пр. ↑

[7] Софа — вестибюл, дневна, откъдето се влиза във всички останали стаи. — Б.пр. ↑

[8] След Танзимата най-висшият управник на област в Турция. — Б.пр. ↑

III

Корабната сирена бе прозвучала за трети път, изпращачите вече се бяха настанили по лодките край стълбата с парапета.

Застаналият малко по-встрани Мюнир бей се обърна към Кенан, който разговаряше с Джавидан:

— Забавим ли се още две минути, оставаме в парахода... Хайде, Кенан...

Принц Вефик стисна ръката на младия мъж и с пламенна фамилиарност изрече:

— Хайде, млади музиканте, ще продължите разговора си след два месеца... Работете, надявам се вашата опера да пожъне огромен успех... Искахме тази зима да изкараме в Истанбул... Но възникна задължението да присъстваме на първото представление на вашето произведение. Нашето съпричастие към успеха на Кенан бей не е ли еквивалентно на усилието да се пътува, Джавидан?

Със сладка усмивка младата девойка отвърна:

— Да, тате, това е от нещата, които се подразбират и без да бъдат изричани. — После протегна ръка към Кенан. — Нали ще ни държите в течение, поне с два-три реда, как върви вашето произведение?

Младият мъж целуна ръката на Джавидан и усмихнат повтори нейната фраза:

— Това е от нещата, които се подразбират и без да бъдат изричани, нали?...

— Аллах да те благослови, Кенан — каза с доволна и насмешлива усмивка Мюнир бей. — Дай боже да имаш щастливо потомство, при творци като теб децата обикновено се раждат изящни като съпругата...

Поизчервил се целият, Кенан попита през смях, сякаш не бе разгадал подмятането:

— Защо?

Докато подсушаваше с носна кърпа панталона си, изпонапръскан от плисналата отстрани вълна, Мюнир бей каза:

— Има ли нужда, детето ми, да ме подпитваш?

— Не... Само... да се убедя, че нищо не е говорено...

— И това, естествено, е „от нещата, които се подразбират, без да бъдат изричани“... — отвърна Мюнир бей и продължи вече с по-сериозен и категоричен глас: — Пашата не каза нищо явно. Но е доста доволен от теб... Не забеляза ли? Колко пъти ти повтори, че никога не е виждал благородство, съпоставимо с твоето благородство и извисеност... Що се отнася до момичето... Ти, естествено, си усетил по-добре от мен... Накратко, за два дни спечели сърцата и на двамата... Пред този брак не съществуват никакви спънки... А ако искаш да чуеш моето мнение, аз не съм като вас привърженик на подобно нещо... Моите разбирания са други... Средата ви е различна... Вкусовете ви впрочем — също... Принцеса Джавидан няма лоша душа поначало... Но ѝ е в повечко ювелирната намеса върху тази душа поради прекалените усилия за разкрасяване. Що се отнася до теб... Ама и аз какви излишни неща бръщолевя. Та ти дори не ме слушаш... И сърцето, и умът ти са другаде... Във всеки случай ти пожелавам щастие... Кой знае колко доволен ще остане вуйчо ти, като научи за тази случка!...

— Моля ви, не говорете с него за нищо...

— Естествено... Сега заедно ще се върнем в Бозяка, нали, Кенан...

— Не, аз ще дойда утре... Тази вечер съм поканен в Каршъяка от Родити.

— Така, както всяка вечер прескачаш от гости на гости, кога ще свириш?

— Това е последното гости, Мюнир бейефенди... От утре запретвам ръкави и почвам работа...

— Дай боже да е така...

Лодката бе доближила пристанището на Пасапорт. Кенан изскочи чевръсто от нея и подаде ръка на Мюнир бей.

* * *

Вечерта бе настъпила, когато последният параход за Каршъяка се отдалечи от Кордон. Откъм долините на Менемен полъхваше хладен

ветрец, все още неизгубилите се в слабите вълни светлини на залеза очертаваха изящни алени просеки в залива.

Кенан бе подпийнал. Изпил бе заедно с двама-трима приятели няколко бири.

Подпрял лакти на перилата, беше извърнал лицето си към Измир. Великолепният нощен живот на Кордон лека-полека разпалваше блясъка си. В едно от казината, напомнящо с разноцветните си книжни фенери на необичайна китайска щампа, изпълняваха негова композиция. Кенан слушаше с такава дълбока наслада, сякаш за пръв път чуваше тази творба, протягаше напред главата си, като че желаше да задържи и най-дребните, разнасяни от вятъра детайли. Параходът се беше отдалечил и неразбираемо беше въздъхнал, сякаш поразен от пъстроцветната фантазия на казиното, от безпокойството на музиката. Кенан все още не отделяше очи от онази точка. Сега някъде по-наблизо затрептя звукът на друга цигулка. Изпълняваха същата мелодия.

Младият мъж извърна глава. Свирещият бе просяк; сляп старец. Бе се облегнал върху перилата на стълбата, водеща към палубата, дългата му къдрава коса се разпиля от вятъра, докато протягаше към едно момче огромната си шапка. Цигулката бе дрезгава, изнемощяла. Не бе изпълнила вярно дори и един акорд.

И все пак Кенан усети, че старият просяк притежава душа на артист.

Окаченият на стълбите фенер осветяваше високото му, сбръчкано чело, свиреше, вдигнал глава така, сякаш се взираше с угасналите си очи в някакъв друг свят. От време на време морно отпускате лъка, сетне, поемайки си дълбоко въздух, започваше наново.

Това си беше една развалена, бездарна цигулка на злочест стар слепец. До тази вечер обаче Кенан не бе забелязал, че собствената му композиция е наситена с тъй дълбоки мечтания и любов.

Чу как край него някой изтежко въздъхна. Възрастна жена в траурни дрехи. Изтриваше с бяла носна кърпичка невидждащите се сълзи върху своето невиджащо се лице. Малко по-нататък висок мъж с побелели мустаци изтощено протегна ръце встрани. Вниманието му привлякоха и две ученички със светли дрехи, които допреди малко се кикотеха и разговаряха весело. Сега и те се бяха смълчали. Облегнало русата си глава върху рамото на приятелката си, едното момиче съзерцаваше мрака направо с бездънна скръб.

Кенан пак погледна към слепия музикант. Одухотвореният от бледата светлина на фенера старец повдигаше все по-високо главата си, върху устните му трептеше мечтателна, младежка усмивка.

В своето нарастващо опиянение Кенан се замисли: „Този злочестник е бил някога млад... Вероятно е виждал тогава... Вероятно и той е имал своята Лейля... Вероятно и той като мен е плакал за очите на Лейля. Кой знае с колко страдания е бил изпълнен животът му. Сега обаче изобщо не се съмнявам, че е щастлив... И да виждаше, какво от това? Самият аз часове наред се потапям в мрака, часове наред се отдавам на старческа слепота... Не гася ли съзнателно светлините на заобикалящия ме свят, за да виждам по-ясно света на фантазиите си? Злочестникът в тази минута е щастлив... Аз му дарих това щастие... Вижда изгубения си свят, вижда онова, което обича, вижда своята Лейля... Благодарение на моята музика отмива отровата на живота, която сълзите му не могат да отмият... И само той ли? В тази минута аз правя щастливи и възрастната жена в траур, и малките ученички... Дали жената е загубила някое изящно като водна лилия момиче? Или младеж, станал жертва на катастрофа? Или нежен съпруг, в чиито прегръдки е прекарала най-великолепните дни от живота си — който и да е той, сега тя го вижда, сега живее с него... Малките ученички са щастливи също благодарение на мен. В тази минута аз им показвам въображаемите техни любими, които те може и да не са виждали в живота изобщо. Щастieto им в живота вероятно ще се състои от мечтата, която им показвам в тази минута?...“

Старият цигулар бе престанал да свири. Сушата приближаваше, разпиляващите се в морето светлини от пристанището на Каршъяка се отразяваха по бордовете на парахода, сред блъскащите се в колелата на парахода леки вълни бълбукаше звезден извор.

Кенан все още не можеше да се освободи от своята вълнуваща и опияняваща фантазия. „Кой знае на колко места по света живея в тия часове... Колко ли хора се смеят, плачат, радват се и са щастливи с моите звуци... Самият аз вече започвам да живея, да съм щастлив. Радвам се, а значи без всякакво притеснение мога да кажа, че обичам. Късно дойде при мен истинското щастие... Немалко неща в душата ми се бяха сринали... Вече не съм способен на разтърсващи чувства... Не ми остана желание за предаността, която изпитвах, когато бях влюбен в Лейля. Любовите ми донейде приличат на падащи звезди, сърцето

ми, след като е било озарено от струящата светлина, гасне... Денят, в който пристигнах от Измир, гостувах в лозето на Нимет ханъм в Бозяка. Щом зърнах лицето ѝ, обикнах тази млада, изящна и нещастна жена. Чудех се как съпругът ѝ пренебрегва такава прелестна и изтънчена жена. При това най-чистосърдечно.

Следващата вечер в къшката на Мюнир бей случайно срещнах принцеса Джавидан. Пред разкошната красота на принцесата Нимет ханъм тутакси се превърна в блед спомен... Обичам принцесата, която погледнах с очите на годеник, с любов, тъй близка до страстта; питам се как бих живял, ако се разделя с това момиче. При това най-чистосърдечно.

Сега мисля за очакващата ме в дома, където отивам на гости, мадмоазел Лилиан, тази разпътна италианска актриса със светлокафяви очи... Още отсега мамя горкичката Джавидан... Да, в душата ми не се е съхранил поривът към големите любови, към големите страсти... С времето разбирам, че Лейля неимоверно ме е пречупила, че е превърнала сърцето ми в руина... От сърцето моята безумна любов достигна до устните ми... И с целувките, всяка от които те кара да забравиш другата, любовта вече ще живее единствено върху устните ми като напев, като усмивка... Същевременно, за да бъдеш щастлив, може би единственият начин е да не позволиш на безумната любов да премине отвъд устните, да не ѝ позволиш да се спусне като отрова към сърцето.“

IV

На достатъчно отдалечено разстояние от големия къошк Саиб паша бе съградил и малък прелестен къошк в единия край на лозята си в Бозяка. От време на време канеше в лозето си на гощавка, на увеселения при лунна светлина големци като областния управител, областния финансов директор, главнокомандващия и ги посрещаше в специалното си жилище. Веднъж някакъв измирски вестник се позабавлява, наричайки този къошк „церемониалното жилище“. След него ден приятелите му, ласкателите му, забелязващи, че Саиб паша не схваща иронията, а тъкмо напротив — че това особено му се нрави, взеха да наричат къошка със същото име.

Церемониалното жилище се намираше на поизвисено място. Виждаха се и Къзълчуллу, и Арапдере, и малка част от залива над хълмовете на Кокарялъ.

Саиб паша бе предоставил церемониалното си жилище на Кенан — „зеницата на окото му и причината за гордостта му“. Лично беше проконтролирал почистването и подреждането на къошка и без Кенан да знае, бе накарал да внесат ведно с мебелите и пианото от конака в Карантина. Издаде строги заповеди на прислугата и на децата. „Да не съм чул, че безпокоите Кенан бей... — казваше. — Създава важна мелодия. Има нужда от душевен покой... Всички вестници по света пак ще направят снимки, ще публикуват фотографията и на този къошк... Такъв е обичаят.“

Забелязвайки тревогата му, развеселеният Кенан го питаше: „Вуйчо паша... как ще ви се отблагодаря за положените от вас усилия?“, пък той му отвърщаше: „Много лесно, детето ми... Дай боже, щом завършиш успешно работата си, ще натъкмиш и химн на общината!“ ...

Кенан не бързаше да се захваща за работа, сега повечко се отдаваше на забавленията. Бе се превърнал в разглезено, палаво, скитащо безцелно хлапе. Мушнал ръце в джобовете, той си свирукаше и преброждаше хълмовете и лъките, помагаше на прекопаващите лозята лозари, гонеше яретата по тесните лозарски пътеки.

Бе станал водач на хлапетата от лозята. Измисляше всякакви необуздани, шумни игри; отдаваше се с по-голяма наслада и страст на играта на дама, на „хвани пленник“ и на криеница, отколкото самите деца.

Един ден, помъкнал се подир група дечурлига, се беше отбил при Шеми Деде за нова задявка. А старият дервиш му рече:

— Шегата настрана, Кенан. Започнах да се възхищавам от тебе, синко... Като малък беше кротък като агне... Гласа не ти чувахме.

Без капчица досада Кенан присви рамене.

— Навремето не успях да се наиграя с бащите и майките на тези малчугани — каза той. — А сега играя с тях, Деде... Знам ли, може би желанието ми е останало погребано нейде в душата... Сякаш се освобождавам от страданието в детството...

Постепенно, докато говореше, върху лицето му, в гласа му се прокрадна тъга, очите му се отпуснаха из лоното на клисурата Арапдере. Внезапно трепна; и макар и насила, пак си възвърна предишната веселост.

— Хайде, момчета, да тръгваме — подкани ги той.

Не само децата обичаха Кенан, обичаха го и възрастните — младежката му, развълнувана наслада от живота придаваше загадъчен чар на лицето и думите му.

Кенан, който с децата се превръщаше в дете, заприказваше ли се с младежите, се превръщаше в преизпълнен с живот и любов младеж. Авантюрата му с Нимет ханъм напредваше с невероятна скорост. Младата жена забравяше и авторитет, и предпазливост, и демонстрираше пред Кенан стеснително, детско покорство.

Една сутрин Нимет ханъм бе дошла пред вратата на „церемониалното жилище“. Искаше някаква книга от Кенан.

Младият мъж я попита:

— Защо не влезете?

Нимет ханъм се усмихна неопределено. Искаше ѝ се да отвърне „Как така?“, ала се засрами и отговори:

— Чакат ме у Мюнир и...

Кенан се засмя безцеремонно и сложил ръце на кръста си, подхвана да се забавлява:

— Ай, ай, ай... каква сериозна причина. Каква велика загуба...

Сега и Нимет ханъм се осмели:

— Знаете истинската пречка, защо питате?

Кенан се бе приближил още повече.

— Знам истинската пречка, но не я намирам за съществена — каза той. — Боите се от мен, нали?

С полушеговит-полусериозен гняв и изненада тя извика:

— От вас ли?... Че защо?...

— Кой знае... Може би защото мога да ви целуна насила например...

Дързостта бе неочаквана. Младата жена се заля в руменина и този път ядно изрече:

— Моля ви се, Кенан бей...

Младият мъж не се страхуваше, не си придаваше важности. Със същата безцеремонна, но миловидна дързост улови младата жена за китките, целуна я бързо по страните и я пусна.

— Виждате, няма нищо страшно... — каза.

Случилото се бе тъй неочаквано и тъй щуро, че Нимет ханъм, макар да искаше да каже на Кенан нещо горчиво и сурово, така и не успя, отдалечи се, изсмивайки се нервно.

Докато тя притичваше между дърветата, Кенан не спря да се усмихва. Сетне усмивката му постепенно угасна; с ръце в джобовете влезе замислено в къщата: „Странно нещо е животът... Навремето си тръгнах от Лейля тъкмо от това място с дървесата отсреща... Знаех, че ако поне веднъж я бях уловил за ръцете, години наред щях да бъда щастлив... Не го сторих... Жестът на нещастното, злочесто момче се преобрази в грозна дързост... Сега се държах като типичен уличник, без всякакво колебание, сякаш откъсвах чепка грозде от асмата, се нахвърлих върху младата жена... Изглеждаше сърдита... Но съм сигурен, че не се е разсърдила... Значи успехът ти дава права за всичко.“

Бе влязъл в сумрачната стая с плътно спуснатите поради слънцето кепенци. Погледна положената, върху пианото цигулка и се обърна към нея като към приятел. „Няма да скучаем в Бозяка — каза си. — Предстои ми, за месец-два, авантюра с тази чаровна млада жена... И това щастие, както всяко друго, дължа на теб... Благодаря ти...“

V

„Опитахте всички сортове грозде на Бозяка, Кенан бей... Не желаете ли от Истанбулското грозденце?“

Беше следобед. Големи и малки се бяха изпокрили от горещината под терпентиновите дървета в края на лозето. Най-обикновена кория над пътя за Къркчамлар. През лятото, когато навсякъде жареше, тук оставаше хладно и зелено.

Откъм Къркчамлар вечно подухваше ветрец, градинският кладенец с широк отвор овлажняваше всичко наоколо. От тук впрочем черпеха вода и непонасящото засухата лозе (с ухаещо на мускус стафидено грозде), и зеленчуковата градина.

Гарип — миловидното като дете малко кученце, и Керем — магарето ветеран на лозята, неспирно се въртяха около кладенеца, от каменните му улеи се стичаше ледена вода. Него ден край кладенеца бе по-многолюдно от обичайното. Във вързаната между две дървета люлка спяха прегърнати две бебета; полуизтегнаха се връз хладните рогозки млади жени бродираха; бродираха краищата на носни кърпи и на забрадки; малко по-нататък неразбиращи от дума палавници шляпаха в калта като патета. До кладенеца бе разположен съвсем миниатюрен каменен басейн — от там водата тръгваше по улеите, там изстудяваха гроздето.

— Не желаете ли от Истанбулското грозденце, Кенан бей?

Този въпрос Нимет ханъм го бе задала с усмивка.

Кенан, чиито очи полека-лека се притваряха, докато слушаше стенанията на водното колело на кладенеца, отговори, без да извърне главата си:

— Моля ви, не ми говорете повече за грозде, Нимет ханъмефенди...

Нимет ханъм се засмя още по-многозначително:

— Ако зърнете моето Грозденце, ще се разкайвате за думите си...

Кенан се понадигна леко, извърна се. До Нимет ханъм стоеше дребно русоляво момиченце на около четиринайсет-петнайсет години,

облечено в къса бяла рокля с отворена яка.

За да не се разсмее, момиченцето хапеше устните си, опитваше се да изскубне ръката си от ръката на Нимет ханъм и да избяга. Забелязвайки, че Кенан се извърна, то се изчерви до кръв. Поиска да прикрие лицето си с китката на Нимет.

Младата жена не го пускаше обаче, насила го водеше към Кенан.

— Моето Грозденце е влюбено, както мнозина други, във вашата цигулка, Кенан бей... Много държи да се срещне с вас, но се свени...

Нимет ханъм бе пунала ръцете на малкото момиче. То обаче вече не се опитваше да избяга. Като уплашено, влязло на изпит учениче, стърчеше с наведена глава, с вперени в земята очи, а клепачите и устните му потреперваха.

Кенан, без да обръща повече внимание на уплашеното дете, се засмя и каза:

— Колко красива малка госпожица! Ваша гостенка ли е?

— Не... Роднина е на съседа ни по лозе Шюкрю бей... Беше се скрила зад онзи бръшлян и ни наблюдаваше. Приближих се тихичко, улових я като същински ловец на птици.

Кенан пак попита:

— Младата госпожица от Измир ли е?

— Не... Истанбулчанка е... Къщата ви е в Канлъджа, нали, Ламия?

С острия връх на една от ботинките си тя упорито се опитваше да струпа купчинка от пръст. Извърна глава по посока на Нимет ханъм, очите ѝ пак бяха сведени, само че сега прошепна с достатъчно висок, за да бъде чул, глас:

— Не... В Пашабахче...

Този път Кенан попита направо Ламия:

— Откога сте в Измир, Ламия ханъм?... Още дълго ли ще останете?... Майка ви, баща ви в Истанбул ли са?...

Нимет ханъм направи с глава многозначителен жест, който трябваше да подсказва на Кенан да не продължава темата. После отговори вместо малкото момиче.

— Сега Ламия става измирлийка! — каза. — Изгуби родителите си. А и чичо ѝ Шюкрю бей я обича като баща. Тук ще живее, докато с годеника ѝ се оженят.

— Ах — разсмя се Кенан, — малката госпожица е сгодена? И кой е щастливецът, Ламия ханъм?...

Ламия още повече се засрами. Сложи ръцете си върху раменете на Нимет и криейки лицето си зад китките ѝ, недоволно изпъшка:

— Оф... Както Нимет...

Младата жена погали загорелия от слънцето ѝ тил, върху който се спускаше здраво сплетена руса плитка, сетне хвана момичето за брадичката и насила повдигна лицето му.

— Годеникът на Грозденцето тази година завърши, стана лейтенант, сега е в Трабзон... До няколко години и капитан ще стане... Пък и Грозденцето дотогава ще посъзрее... Сватбата ще я правим тук, нали, Ламия?

Намесиха се в разговора и останалите млади жени, всички вкупом захванаха да се шегуват, за да засрамят Ламия. Кенан стоеше далече от тях и леко усмихнат наблюдаваше Ламия. Имаше нежно лице, меланхолични светлозелени очи, издължен, чувствен нос. Слънцето беше придало златист загар на гладката ѝ прозрачна кожа, беше осеяло страните ѝ под очите със светли лунички.

Нимет ханъм се бе настанила във вече празната люлка — малко по-встрани пробудилите се бебета приемаха вечерните си порции от гърдите на майките си; беше взела до себе си и Ламия, почти я беше поела в скута си. Закачайки я по брадичката, по устните, по страните, сякаш е бебе, продължаваше да говори:

— Обожавам тая малка истанбулчанка, Кенан бей... Колко е сладка, нали? Разбрал сте, естествено, защо я наричам Грозденце? (С пръст я докосваше под очите, по миглите.) Вижте тези лунички... Жените се страхуват от това като от смъртта... Само че колко много отиват те на страните на Ламия, приличат на червеникавите петънца върху прозрачната ципа на истанбулското грозде...

Кенан се разсмя.

— Ах, тия лозя на Бозяка, тук и сравненията са свързани с гроздето...

Вслушан в стенанията на водното колело, Керем вгълбено размишляваше, сякаш отдал се на безценна фантазия, а пъстроцветните, запотени от студа чепки грозде — кехлибареножълти купчинки, алено-зелени полупрозрачни струпвания от планински

кристали — се размесваха в пенливата вода на каменния басейн, изливаща се през тенекиените улеи.

Бяха дали на Нимет ханъм чепка от мускусното стафидено грозде. Младата жена вече не бе в състояние да хапне и едно зърно. Опитваше се да накара Ламия да го изяде и в люлката настана същинско боричкане. Щипеше носа на малкото момиче, за да го принуди да си отвори здраво стиснатата уста, гъделичкаше го, та да го размее. Най-накрая Ламия се разбунтува. Все пак и тя притежаваше сила. Макар и трудно, принуди Нимет ханъм да изяде гроздето. Когато боричкането приключи, младата жена пак притегли до себе си Ламия и оправи падналия върху челото ѝ кичур.

— Имам странно увлечение, Кенан бей — каза тя. — Наблюдавам хората и си мисля с каква цел Аллах е създал всекиго от тях... Това за мен е невероятно забавление... Например като съм в трамвая... Оглеждам жените една по една... Забавлявам се, като си представям, че Аллах е създал например тази да ражда всяка година заедно с котките в къщата, ей тази с дългите ръце — да простира пране, онази — да клюкарства за снахите на бабушкерите, да яде бой от тях и да проклина, тая госпожа — непрестанно да ревнува съпруга си, да го следи, всяка вечер да вдига скандали и да плаче до припадък; от нашите пък хора, например Джемил бей — да наблюдава подреждането на кошовите с грозде в товарните коли и да се кара с хамалите; чичо Кязъм — да спазва олуча^[1] и да яде ошав и пилаф; Хафъз^[2] Ешреф ефенди с големия червен нос — да е вечно хремав; а един познат, чието име няма нужда да споменавам, е дошъл на този свят, за да се дуе като кокошка в креслото си...

Кенан попита през смях:

— А съпругът ви Вейсел бей?

Нимет ханъм разпери ръце, присви устни:

— Истината ви казвам... Единствено за него не успях да разбера за какво се е родил, за какво е създаден...

— Добре, ами аз?

— Вие сте известен... Целият свят говори за... За да създадете нова световна хармония...

— Не се подигравайте, Нимет ханъм!

— Добре, а аз, како Нимет?...

Най-чистосърдечно въпросът беше задала Ламия. Откак бе дошла, проговаряше за пръв път.

— Тази тема и бездруго я захванах заради теб, Грозденце... После се увлякох, промених посоката. Теб, Ламия, Аллах те е създал като нежна, луксозна играчка... В тялото ти, в лицето ти няма нищо сериозно... Единствено играчка, единствено украшение... Само в челото ти има нещо сериозно... Широко, някак гневно чело с тънки вежди... Но дори и там тези нежни кичури пораждат безпокойство... Неправилно ще е дори да бъдат наречени коса... То е нещо нежно и светло като пух... Е, тъкмо то разваля сериозността на челото ти.

Слънцето бе се спуснало зад склоновете на Ълъджа, склоновете постепенно се изпълваха със сенки. Млада жена си взе окаченото на едно от дървета йелдирме.

— Стана хладно, няма ли вече да тръгваме? — попита тя.

Превърнало се бе в обичай да се изкатерват по задния път до Къркчамлар и да прекарват времето си там до стъмване.

Къркчамлар бе вековна борова гора посред висок хълм.

Огромните напукани стволоче на старите дървета се простираха до невероятни висини и образуваха над хълмовете зелен чадър, предпазващ от слънцето.

Тази сенчеста кория бе като градина за жените от Бозяка. Младите жени захвърляха встрани йелдирметата си и играеха на топка, на сляпа баба, на гоненица; децата безспир се въргаляха из пожълтелите борови иглички, покрили земята като море.

Нея вечер бяха взели и Ламия. Кенан и Нимет ханъм вървяха отзад, малко пред тях се движеше Грозденцето. За да не я чуе, Нимет ханъм разказваше с приглушен глас:

— Говоря от съжаление към това дете... Ламия е деликатно истанбулско девойче... Преди три години изгубила майка си... В Истанбул не й е останал никакъв близък... Баща й, околийски управител на една от източните околии, я взел при себе си... Две години бащата отглеждал мъничкото момиченце като истинска майка... Миналата година горкият човек катастрофирал... Момиченцето останало там сам-само... По един офицер отпускар го изпратили тук при чичо му Шюкрю... И без да се оплаква от негодите, разбирам, че детето не е щастливо... Грижи се като бавачка

за децата на чичо си. Въпреки това леля ѝ недоволства от Ламия, държи я повече вкъщи...

Ламия този път се бе поотдалечила доста от тях. Кенан ѝ хвърли равнодушен поглед.

— Горкото дете... Тежичко му е положението — каза той, — ама я да приключваме с нейната история.

— Натъжавате ли се, Кенан бей?

Снижавайки още повече гласа си, Кенан каза:

— Не заради това, Нимет ханъмефенди... Вероятно имаме по-значими неща за разговор от безсмислената история на Грозденцето... Няма ли да поговорим за тях?

— Оф, Кенан бей — изрече истински недоволна Нимет ханъм. — Няма ли да се укротите? Толкова ви моля, не чувате... Що за нередни неща говорите на една омъжена жена!

Кенан глезено, май това постепенно се беше превърнало в част от характера му, се засмя:

— Ако си кротувам до фантастична жена като вас, най-напред вие ще ми се подиграете, няма да ме погледнете, смятайки ме за наивник. Моля ви, Нимет ханъм, обещавайте ми... Тази вечер ще излезете в градината под лунната светлина, нали?

— Лунната светлина се появява след полунощ...

— Нали и аз тъкмо за това ви моля.

Край пътя Ламия бе открила необичайно, обагрено като златисточервеникаво вино цвете. Изчакваше Нимет ханъм, за да ѝ го подари.

Поизнервено и бавно Кенан промълви:

— Ах, Нимет ханъм, какво толкова се тревожите за това дете?

* * *

Грозденцето сякаш се бе превърнало в нещо като враг за Кенан. Нимет ханъм изобщо не се разделяше с момичето; където и да отиде, винаги водеше и него.

Един ден се готвеха пак да потеглят към Къркчамлар. Тогава младият мъж съвсем открито изрази недоволството си:

— Каквото и да говорите, това момиче повече няма да го мъкна с нас. Непрекъснато застава помежду ни, е, няма да кажа като черна драка, а като жълт бодил...

Нимет ханъм, усмихвайки се закачливо, погледна Кенан.

— Умен сте, Кенан бей, но не сте хитър. Не проумявате ли, аз нарочно вземам с нас Ламия.

— Защо?

— Защото ако нея я няма, ще коментират нашите разходки... И ние, понеже се боим от приказките, нямаше да можем да се разхождаме сами. Можехме ли например по това време да отидем сами до Къркчамлар? Ламия има и още едно добро предимство... Горкото дете е прекалено простодушно... Нищо не усеща. Дори случайно да усети нещо, сигурна съм, че няма да се разприказва...

В това отношение Ламия беше добра приятелка. Въпреки че винаги бяха заедно, тя рядко се приближаваше до тях. Понякога, докато вървяха един до друг, изпитваха желание да се движат по-бавно. Тогава Ламия, без да ги изчаква, без дори да си обърне главата, си продължаваше по пътя. От време на време сядаха до някое обградено от тръни и храсти дърво. Малкото момиче безмълвно се отделяше от тях и отиваше да бере цветя на отсрещните възвишения.

Къркчамлар се спускаше по ниско възвишение със стръмен склон към образуван от пороите ров. В дъждовни периоди тук изникваше малка рекичка, преминаваше долу в ниското през Гробището на геройски загиналите и се вливаше в река Къзълчуллу. Възвишението се бе превърнало в кория от преплели клоните си гъсти, млади борчета. Един ден Нимет и Кенан бяха пожелали да се спуснат към реката по този път. Боровете бяха тъй нагъсто, че се налагаше Кенан да чупи младите клони, да ги разтваря с ръце, за да може Нимет ханъм да премине.

Реката течеше със студено бълбукане. Умиха ръцете и лицата си в изглеждащата тъмнозелена вода, поела лекия аромат на смолата, която се процеждаше от боровете.

Корията зад тях прощумоляваше от време на време, прииждаше опияняващият, горещ, наситен аромат на боровете.

Кенан и Нимет бяха приседнали върху един пън. Вече нямаша желание и да се прикриват пред Ламия. Без да говори нищо, Кенан милваше китките на Нимет ханъм, в тази напрегната атмосфера

младата жена бавно притваряше очи, сякаш искаше да заспи, да положи уморената си, като че обезсилена глава върху рамото на своя приятел.

Днес Грозденцето се държеше странно непочтително. Седеше срещу тях, направо не си отделяше очите.

Постепенно Кенан започваше да се нервира. Накрая измисли изход. Със стеснителна усмивка и, без да погледне малкото момиче в очите, каза:

— Ламия ханъм, от другата страна на реката видях някакви жълти и светлолилави чудновати цветя... Искаше ми се да направя от тях букет за Нимет ханъм. Само че, детето ми, съм старичък... Уморих се... Ти си млада... Не искаш ли да подариш на така си Нимет един такъв букет?

Макар че бяха изминали толкова много дни, Ламия все още не се осмеляваше да разговаря с Кенан. Този свирещ прекрасно на цигулка човек за нея бе полубог. Изпитваше огромна наслада незабелязано да му помага. Въпреки това днес Грозденцето не се подчиняваше, продължаваше да гледа Нимет ханъм в лицето, сякаш се боеше да ги остави сами.

И тя, сърдейки се недостатъчно убедително, подкрепи Кенан.

— Ще бъда много доволна, Ламия — каза.

Без всякакво желание малкото момиче се надигна от мястото си. Вървеше разколебано, спираше се, като че не можеше да се осмели да скача от камък на камък, и честичко се обръщаше. Щом премина от другата страна на реката, се обърна, сякаш внезапно нещо му беше хрумнало, и се провикна към някаква точка в корията:

— Овчарю, виж, няколко от твоите овце отиват към Гробището на геройски загиналите...

Ламия извика това и сякаш внезапно й олекна. Вече не гледаше към тях, заподскача като газела между дърветата и храстите. Когато Кенан и Нимет отпразвиха взор натам, накъдето се провикна Ламия, потрепериха. Един овчар и някакъв белообраз лозар ги наблюдаваха измежду дърветата.

Кенан пусна ръцете на младата жена.

— Без да знае, Ламия ни спаси от опасността — каза той.

Нимет ханъм бе прежълтяла.

— Не, Кенан бей — отговори тя. — Ламия го направи, защото е знаела. Сега разбирам... Забелязала е опасността и затова не искаше да ни остави сами.

— Значи това малко момиче знае, че ви обичам.

Без да продума, младата жена погледна пред себе си.

Когато Ламия се върна с букет цветя, понакуцваше. Полата ѝ, ръцете ѝ бяха обсипани с прахоляк.

Нимет ханъм разтревожено попита:

— Случи ли се нещо, Ламия?

Грозденцето се усмихна.

— Не, не е нещо важно — отговори. — Полата ми се закачи на една драка и паднах...

Ламия си беше навехнала крака. Освен това драката беше одрала китката ѝ, беше я разкървавила.

С бащинска загриженост Кенан каза:

— Ах, детето ми, виж какво стана заради нас...

Ламия се обърна към Кенан с невинна благодарност.

— Няма значение, моля ви се... Нали не свири на цигулка като вашата ръка...

Нимет ханъм улови малкото момиче под ръка, помагайки му да върви, почти го грабваше в прегръдката си на някои по-стръмни нанадолница.

От известно време Кенан бе завладян от особена себичност. Беше безразличен към всичко, което не се отнасяше до него, към мъките и страданията на останалите...

Въпреки това днес усети, че душата го заболя за това дете. „Колко странен човек ставам... Понякога човешките неволи ме оставят абсолютно безчувствен... А сега като ревлива, слаба, нервозна жена страдам за нещо незначително!“ — мислеше си той.

* * *

Ламия знаеше всичко. Една вечер бе отишла с леля си на гости в лозето на Саиб паша. Понеже нямаше лунна светлина, се бяха настанили на верандата под висяща лампа, около която кръжаха пеперуди.

Нея вечер Нимет ханъм бе по-бледа. Седеше кротко в един ъгъл и не участваше в разговора.

По някое време я заразпитваха.

— Изнервена съм малко... Главата ме боли... Боя се, че тая нощ не ще мога да заспя... — отвърна тя вяло. Сетне с отнесена усмивка добави: — Още от малка от време на време се чувствам недобре по същия този начин. Имахме една бавачка черкезка. С прекрасния си глас ми пееше приспивни и народни песни... Нейният прекрасен глас като че облекчаваше страданията и болките ми.

Същата вечер, след като угаси осветлението в стаята си, Ламия бе отворила прозореца. Някакво предчувствие ѝ подсказваше: „Тази нощ Кенан непременно ще изсвири нещо хубаво!“ Малкото момиче не се беше излъгало в предчувствието си. Десетина минути по-късно цигулката вече свиреше. От протяжен таксим^[3] премина към приспивна песен. Придаваше вълнуваща, разтърсваща красота на простицката, неизменна мелодия — като спомена за гласа на една починала майка.

Беше тиха, тъмна нощ. Дори лист не потрепваше в дървесата. Звучите в наподобяващите купчина сенки кули бяха секнали, светлините бяха угаснали.

Ламия си представяше отворен прозорец в една от останалите без светлина кули. Подпряла с голи ръце лицето си, изглеждащо още по-бледо и по-бяло в мрака, Нимет ханъм се вслушва в прелестния звук на цигулката. Приспивната песен ѝ въздейства като молитва на пророк, страданията и болките на кака ѝ Нимет постепенно се уталожиха.

Вече нямаше никакво съмнение. Кенан и Нимет се обичаха. Тази безумна любов изглеждаше на Ламия красива като приказката за Лейла и Маджнун^[4] и тя пробуждаше в младото сърце примесена с радост печал. Мислеше си, че и тя има заслуга за тази красива приказка: първа тя бе пожелала двамата да се обикнат.

Беше в първия ден, в който бе видяла Кенан. Нимет ханъм, за да му каже нещо тайно, бе приближила лицето си до Кенан. С леко порозовели страни, тя говореше с невероятна жар; младият мъж слушаше, насочил вниманието си повече към устните, изричащи думите.

Ламия бе ги наблюдавала съвсем незабелязано.

Колко красиви изглеждаха бялото лице и блестящите черни очи на така й редом с милото мургаво лице и приветливите сини очи на Кенан. Малкото момиче тутакси откри, че двамата са подходящи един за друг, и си каза: „Колко хубаво би било така Нимет да обикне Кенан бей!“

Макар да изглеждаше като момичетата на нейната възраст, които със своето простодушно и разсеяно поведение нищичко не забелязваха, Ламия не пропускаше и най-незначителните техни жестове, думи и погледи и с всеки изминал ден все повече разкрасяваше любовния им роман в представите си.

Сега вече нямаше никакво съмнение. Тази вечер Кенан свиреше на цигулка за Нимет ханъм и болната й така го знаеше.

Времето напредваше, цигулката изобщо не спираше. Към радостта на Ламия се прибави и малко тъга. Хубаво нещо е да обичаш. Колко жалко обаче, че и тази приказка, като всички останали, ще приключи с раздяла, с болка от раздялата, дори със смърт. Щяха да крият един от друг тази красива любов до смъртта си. Ламия бе доста простодушно за възрастта си дете. Според нея един мъж можеше да признае безумната си любов на някое момиче само в нощта, когато повдигне бялото й булчинско було.

Безумната любов беше специално блаженство само за тази нощ в живота. В тази нощ човек узнава всички житейски поуки и на следващия ден, когато изгрее слънцето, няма какво повече да желае от Аллах.

След същата вечер авантурата все повече започна да занимава Грозденцето. Докато вършеше домакинската работа, мислеше за тях, докато забавляваше децата на чичо си, умът й бе зает от тази любов; нощем заспиваше с представата как те двамата се гледат в очите.

Една вечер пак слушаше през прозореца цигулката на Кенан. От очите й се зарониха сълзи, които не смогваше да възпре. „Жалко, ще се разделят... Останаха по-малко от два месеца... Нимет ханъм ще замине за дома си, а Кенан бей — кой знае за къде... Няма да се виждат... — казваше си тя, опирайки главата си на прозореца. — Как ще издържат? Как ще живее така Нимет, без да чува тези прекрасни звуци, без да вижда Кенан бей?“ — хълцаше тя.

Беше изключително доволна, че я вземаха със себе си, където и да ходеха. Сърцето й трепереше от страх, да не би да ги засегне, да не

би да остане извън атмосферата на тяхната обич.

Бяха закъснели една вечер повече от обичайното в Къркчамлар. Когато излязоха на пътя, се бе стъмнило доста, бе изгряла и луната.

С чадъра на Нимет ханъм в ръка, Ламия вървеше пред тях, те — зад нея, и усещаше как постепенно забавят крачките си.

Грозденцето не се обръщаше назад. Заради лунната светлина, която ги осветяваше в гръб обаче, виждаше сенките им на пътя. Сенките им лека-полека се доближаваха, ръката на Кенан обвиваше кръста на Нимет ханъм, младата жена облягаше главата си върху рамото на своя приятел. На едно място съвсем спряха. Сенките им бяха се открили ясно, като на киноекран, върху порутената стена на изоставена кула вляво.

Ламия видя как Кенан хваща Нимет ханъм за китките, как я привлича към гърдите си, как отново и отново целува отпуснатата назад с уморено покорство глава на младата жена. Докато вървеше, опитвайки да се прави, че нищо не забелязва, краката и ръцете на малкото момиче трепереха; Ламия вътрешно се разлюляваше от вълнуващо негодувание, от вълнуващ трепет, сякаш тези целувки бяха докоснали нейното лице, нейните устни.

Нямаше никакво желание да ги погледне, когато се раздели с тях при портата на лозето. Разтреперана, затвори очи, когато така й Нимет я целуна с горещите си, сякаш разжарени от целувките преди малко устни.

Тази нощ Ламия не можа да заспи до късно. Някакви нейни чисти и фини чувства, свързани с Кенан и Нимет, бяха наранени, бяха принизени. Тя им се и сърдеше, и ги жалеше, и изпитваше нещо като отвращение от тях.

Същата тази нощ бе решила повече да не се разхожда с тях. На сутринта обаче сред навлязлата през прозореца свежа светлина се пробуди радостна и спокойна както винаги; и по-нетърпеливо от всякога. Зачака часа, в който Кенан и Нимет ханъм щяха да се срещнат. Като излязоха заедно на разходка, тя се държеше на разстояние от тях. Сърцето й, умът й обаче бяха заети единствено с тях. Лятото на момичето просто се бе преизпълнило с тази любовна история и то живееше унесено и щастливо в атмосферата на силна, безумна любов. Любовта му носеше не само блаженство, а и мъничко гордост. Тази никому неизвестна тайна си я знаеше единствено то. Пък и Ламия бе

убедена, че намирайки се непрекъснато край тях, закриля любовта им. Нали смисълът на случката с овчаря и лозаря, които не биваше да видят как се целуват в устата, бе тъкмо в това? Не беше ли отвела веднъж децата да играят с топка на пътя, за да ги остави сами в ровината под терпентиновите дървета?

Отначало много им се сърдеше заради непредпазливостта. Веднъж дори ѝ беше минало през ума да поговори открито за това с Нимет ханъм. После обаче се убеди, че имат право. Каквото и да правеха, те се обичаха. И след известно време щяха да се разделят.

На Ламия направо ѝ се доплакваше, щом се сетеше за деня на раздялата. Струваше ѝ се, че денят, в който цигулката замлъкне, и Бозяка ще остане сираче, плътна, еднообразна скука щеше да се спусне над вечерите; Арапдере щеше да се превърне в пустиня, небето щеше да замлъкне, всяко кътче и всяко нещо — да опустее... Защо Нимет ханъм не бе срещнала Кенан, преди да се омъжи за Вейсел бей? Колко прекрасно щеше да бъде те двамата да се вземат.

През някои дни детски фантазии завладяваха Ламия: представяше си две съседски вили сред някакво място, подобно на Пашабахче. (Вече втора година не успяваше да привикне с Измир. С всеки изминал ден все повече разкрасяваше в представите си старите вили в Пашабахче. Според нея на никое друго място човек не би могъл да бъде щастлив истински.) В едната от тези две вили тя ставаше булка, отиваше при годеника си Назъм. В другата се настаняваха Нимет ханъм и Кенан. Виждаха се всеки ден, всеки час, като роднини, и до смъртта си не се разделяха.

Кенан пак свиреше на цигулка всяка вечер, а тяхната любов се усилваше с всеки изминал ден. Ламия изобщо не можеше да побере в ума си вината на тази красива безумна любов. Фантазиите на момичето не свършваха дотук. Кенан и Нимет имаха син с мургаво красиво лице, сини очи и блестящи зъби, тя самата имаше дъщеря, която прилича на Нимет ханъм, а когато децата им порастват, се влюбват едно в друго.

Грозденцето прекарваше дните си в размишления, свързани с тях, в мечтания, свързани с тях, заспиваше и се събуждаше с прекрасния звук на цигулката в ушите си, с емоциите на тази безумна любов в сърцето си.

[1] Оруч — мюсюлманските пости. — Б.пр. ↑

[2] Хафъз — човек, който знае и казва Корана наизуст. — Б.пр. ↑

[3] Таксим — класическа инструментална турска музика. —
Б.пр. ↑

[4] Герои от едноименната поема на персийския поет и мислител
Незами Генджяви (ок. 1141–1209 г.). — Б.пр. ↑

VI

Една привечер Кенан се връщаше от кулата на Шеми Деде. Край портата към съседските лозя забеляза жена в тъмносин чаршаф^[1]. Стоеше в сянката на огромна смокиня, чиито клони се спускаха през оградата към пътя, придърпваше към лицето си един от клоните с широки листа така, както човек се прикрива от слънцето.

Кенан забеляза, че жената с тъмносиния чаршаф е Ламия, едва след като я отмина.

Грозденцето му се усмихваше със свенлива, озарила розовото му личице усмивка.

Младият мъж се засмя и се насочи към Ламия.

— За малко да не ви позная, Ламия ханъм. С този чаршаф ми заприличахте изведнъж на млада госпожа... Честито!...

Ламия не се осмеляваше да го погледне. И разтреперено заобяснява:

— Аз впрочем нося чаршаф още от миналата година. Тази сутрин с леля ходихме до Измир и затова...

— Колко непоносимо нещо в тая горещина...

— Да, разбира се... Да бяхте видели сватбарската къща... Беше ужасно горещо... Една жена дори припадна...

— Вие на сватба ли бяхте?

— Да... После се отбихме на чаршията...

— Ето защо значи сте толкова елегантна, Ламия. Булката поне беше ли хубава колкото вас?

Грозденцето се изчерви още повече. Миглите му, устните ѝ потреперваха, извърна главата си настрани.

— Кога пристигнахте?

— Току-що... Видях ви от кабриолета.

— Защо стоите тук?

Ламия се заколеба, после сведе поглед и засрамено отговори:

— Чаках вас...

— ...

— Нося ви поздрав...

— От кого?

Макар да се чувстваше много неудобно, Ламия не успя да възпре смеха си и, прикривайки все още лицето си с клона, каза:

— От Нимет ханъм.

Беше уверена, че това име ще окаже въздействие върху Кенан. Самата тя трепереше с вълнението, което бе сигурна, че ще забележи у него, и начесто премигваше с клепачи.

— Благодаря, Ламия ханъм... Къде видяхте Нимет ханъм?

— Минавах по „Пештемалджъларбашъ“... Те излизаха от магазин „Гюнешли“... Хрумна ми, че може да ги видя...

Ламия за пръв път днес се осмеляваше да разговаря продължително с Кенан.

Преди седмица свекървата и зълвата на Нимет ханъм бяха пристигнали от Маниса. Докато си тръгнаха, младата жена щеше да е принудена да стои в къщата си в Каршгъяка. Това събитие се беше превърнало в голямо нещастие за Ламия. Губеше не само каква си Нимет. Вече нямаше смелост да ходи при Кенан и денонощно се молеше тези неучтиви гости бърже да се върнат в Маниса.

Не само тези бяха донесените от Ламия вести от Измир: на връщане, в кабриолета, си бе подготвяла една по една думите, които трябваше да му съобщи. Имаше такива вести, такива радостни вести, че нейната значимост щеше да нарасне в очите на Кенан, той щеше да бъде принуден да я погледне с интимността на онази красива безумна любов. Нарочно удължаваше разказа си как видяла каква си Нимет пред магазин „Гюнешли“, в очакване на неговите въпроси.

Кенан обаче смени темата, без да попита нищичко. Ламия си помисли, че съществува вероятност той да се притеснява.

— Знаете ли кога ще пристигне каква ми Нимет? Не утре, вдругиден... Събота вечерта... Какво ще ми даде Кенан бей за радостната вест?

За пръв път произнасяше името му, за пръв път имаше куража да поиска нещо от него.

Това момиченце, с неговите простосърдечни думи, започваше да забавлява Кенан. Постепенно Ламия ставаше по-смела и, потрепвайки с устни и клепачи като готово да се разплаче дете, продължаваше да говори:

— Предоволна съм, че така ми Нимет пристига, Кенан бей... Аз всичко знам... Не се бойте, никому нищо няма да кажа... Вече колко дни страдам заради вас двамата... Снощи забелязах... Стаята ви бе тъмна... Не запалихте лампата, не свирихте на цигулка... Уплаших се, помислих си да не би Кенан бей да е болен, Аллах да го пази...

Ламия изрече това с такава невинност, че за да не прихне от смях, Кенан захапа устните си. Защото двамата с Нимет бяха прекрачили границата, бяха стигнали до състояние на дръзка и смела лудост. Предишната вечер, когато прозорците са останали тъмни, а цигулката без звук, те бяха прекарвали заедно в един хотел, в „Буджа“.

Вероятно и Нимет ханъм поне мъничко се е забавлявала с простодушието на Ламия.

— Много ми се искаше да видя самия Кенан бей и цигулката му... Помоли го тази вечер да изсвири онази приспивна песен!... Ти ще слушаш вместо мен — тъй ми каза.

Докато изричаше това желание, Ламия потреперваше от радост, задължението да слуша цигулката вместо Нимет ханъм като че я караше да се чувства горда.

Същата вечер се оттегли рано в стаята си.

Угаси лампата. Отвори прозореца. Започна да чака приспивната песен, която той щеше да изсвири за Нимет ханъм. Минаваха часове, цигулката обаче не прозвучаваше. Същата вечер Кенан се беше отбил в лозето на Мюнир бей и едва когато уморен се прибра в къшката, се досети за обещанието си.

Изглежда, и Ламия бе забравила. Когато отново срещна Кенан, не спомена и дума. Първото разочарование в тази красива любовна история остана в душата ѝ като страдание, предизвикано от желано и непостижимо нещо.

[1] Женска връхна дреха, покривало. — Б.пр. ↑

VII

Септември бе на път да си отиде. Лозята обаче все още изгаряха в августовска жега, единствено след полунощ наоколо се спускаше влажна хладина.

Кенан бе преустановил вече безделничеството. Произведението му напредваше, даряваше го с повече радост и надежда, отколкото очакваше. Работеше предимно нощем...

И бездруго, още от детската му възраст, нощта оказваше необичайно въздействие върху Кенан. Денем се чувстваше леко отпуснат, леко уморен и безцелен, в мрака, заедно с първите запалени светлини, започваше да се ободрява, да живва.

Спря да ходи по гости всяка вечер в някое от лозята, не обикаляше с дечурлигата из полята. До късно вечер пушеше цигари на предната веранда на къщка или в някое уединено кътче в лозето; влизаше в стаята си, когато след полунощ не навреме заваляваше дъжд и откъм лозята долиташе едва доловим мирис на хладна земя.

По прозорците, гледащи към стената на верандата, Саиб паша бе монтирал цветни стъкла. Кенан вечно държеше тия прозорци отворени, в стаята си запалваше само плътния абажур, осветяващ пианото.

Нерядко Кенан работеше чак докато угаси лампата, до разсъмване. Около светлината се събираха пеперуди и нощни насекоми с блестящи зелени крила, техните, отразяващи се върху стената уголемени, потрепващи сенки изпълваха стаята с безмълвен живот.

Младият творец много харесваше безвредните нощни насекоми. Понякога с усмивка си мислеше: „Стаята ми прилича на моето сърце, там, въпреки понапредналата ми възраст, вечно има такива безмълвни потрепвания на живота. Там непрестанно се блъскат леки като пъстроцветната заблуда на очите неща, потрепват и обгарят нежните си крила в някакъв таен огън. Стаята ми прилича на моето сърце...“

В лозето имаше едно старо куче, името му беше Кузгун. Денем Кузгун бе кротък, тормозен другар на Керем и децата, нощем обаче се

превръщаше в страховит пазач — по тесния път зад лозето не можеше да прехвъркне и пиле.

Кузгун доста се беше привързал към Кенан. Нощем кучето не се отделяше от вратата пред верандата. Кенан бе забелязал как в някои вечери старото куче скачаше внезапно от мястото си и се втурваше със скимтене към пътя зад лозето. Без да се връща повече, от време на време Кузгун на пресекулки издаваше нежни звуци — както правеше през деня, докато си играеше с дечурлигата.

Това поразпали любопитството на младия мъж. Една нощ се измъкна от стаята си. Пое в същата посока, в която бе тръгнало кучето. Още преди да е изминал и десетина крачки, изненадано спря. Под единственото маслиново дърво измежду лозовите чукани стоеше жена в бяло, а Кузгун скимтеше на пресекулки в нозете ѝ. Нямахме как да е непозната. Ако беше непозната, кучето не би ѝ позволило да влезе в лозето.

Като наближи, Кенан видя, че жената в бяло бе Ламия. И тя позна Кенан. Не се притесни, изчака го да се приближи.

— Ламия ханъм, какво правите тук по това време?

Тази вечер, без да се изплаши, Грозденцето отговори:

— Дойдох, за да ви слушам, Кенан бей... Не можах да заспя и...

— Не се ли боите?

— Не... Защо да се боя?

— Няма ли да ви се сърдят?

— Тук нали не е чуждо място? Пък и в този час кой ще забележи? Всички спят.

В сърцето си Кенан изпита безпричинна жал към малкото момиче, което съвсем самичко обикаляше из лозята в този час, когато всички спяха. С бащинска загриженост го попита:

— Добре, детето ми, ти защо не спиш?

Ламия отговори с трогателна, неочаквана за възрастта ѝ дълбока сериозност:

— Повече от съня обичам музиката, Кенан бей... От няколко нощи изпълнявате нещо прекрасно...

— Не свиря нещо определено... Работя.

— Колко хубава е композицията, която все повтаряте... Досега не съм чувала нищо подобно... Не мога да се наситя да я слушам

отдалече... Отвътре ми идва да опра глава на пианото и да изпия като вода тази мелодия...

Нежното лице на Ламия се забулваше от невинна жар, а зелените ѝ очи — от уморена печал.

Възхищението и състраданието на Кенан лека-полека нарастваха. С леко разтреперан глас попита:

— Ламия ханъм, композицията, която пак и пак просвирвам ноци наред, е най-добрата от моите творби... Дали втори път в моя живот ще се роди от душата ми друг такъв вопъл? Не знам... Но не това ме интересува в момента. Как вие го проумяхте? Как чистата, блага душа на Грозденцето проумя тази специфична, предназначена за възрастни, измъчени, изстрадали хора музика?

Позасрамен, Кенан замълча. Говори ли човек подобни неща на едно малко момиче? Докато постепенно се превъплъщаваше в леко ироничен зрял мъж, каза:

— Хайде, Ламия, отивайте да си лягате. От безсънието кожата ви ще побледнее, ще заприлича на сбръчканите листа на бялото грозде.

Ламия повдигна лекичко рамене, сякаш искаше да каже „влага е необходима“, след което боязливо му се примоли:

— С ваше позволение, ако може още веднъж да послушам отблизо.

Усмивайки се, Кенан се съгласи.

— Добре, Ламия ханъм. Елате, още веднъж ще изсвиря от начало до край любимата ви мелодия.

Малкото момиче направо литна от радост. Не намираше думи да благодари, гледаше Кенан с безкрайна благодарност в очите си. До къошка вървяха един до друг край лозовите чукани. Кузгун изскимтяваше от време на време и въртейки опашката си, ги следваше.

Като отваряше остъклената врата, за части от секундата Кенан се заколеба. Колкото и да е, Ламия си беше млада девойка. Не беше редно да я води в този час в стаята си. Колебанието му обаче не продължи дълго. Засрами се от собствените си мисли. „На моите години аз бих могъл да бъда баща на момичето!“ — каза си той.

Лампата с плътния матов абажур озаряваше клавишите на пианото под нея, върху полуосветената стена потрепваха уголемените сенки на пеперудите и на зеленокрилите нощни насекоми.

Без да промълви и дума, Кенан седна пред пианото и бавничко подхвана любимата мелодия на Ламия. Както стоеше изправено, малкото момиче беше лекичко опряло глава на пианото, сякаш желаше да постигне онова, за което бе споменало малко по-рано.

Когато завърши композицията си, Кенан извърна глава. Ламия все така не бе повдигнала русата си глава от пианото и го наблюдаваше с уморена вгълбеност в зелените си очи. Беше плакала, докато бе слушала Кенан, сълзите още не бяха изсъхнали по зачервените ѝ луничави страни.

Кенан не се въздържа да погали светлорусата ѝ, изглеждаща почти бяла на смътната светлина коса, усмихна се с някаква радостна състрадателност.

— Ламия ханъм... Приемам като добра поличба няколкото сълзи, които проляхте за моето произведение. Така се надявам да ме харесат отново...

— Възможно ли е, Кенан бей, да не ви харесват?... Когато слуша вашата музика, човек изпитва желание да умре...

Ламия трепереше, докато изричаше тези думи, притваряше очите си, сякаш изпитваше огромна наслада да умре сред тези звуци.

Кенан се разсмя и я предупреди:

— Повече да не съм чул да изричате тези думи... Езика ще ви изтръгна, палавнице!

Вече се смееше и Ламия, готвеше се да тръгва.

Кенан я изпрати до края на лозето, разкривайки някои допълнителни сведения за творбата си.

— В момента е невъзможно да бъде възприета музиката ми, Ламия ханъм. Само едно пиано или само една цигулка не би могла да обясни нейния замисъл. Тя трябва да се чуе изпълнена от около стотина най-фантастични музикални инструмента, трябва да се чуят прекрасните звуци на най-прекрасните музиканти... Тук е невъзможно дори случайно да ви се случи... Хайде, детето ми... Вече трябва хубавичко да си поспите...

Ламия бе прескочила стобора за към тяхното лозе. Разделяйки се с Кенан, въздъхна дълбоко и каза:

— Жалко... Това нито така Нимет, нито аз ще можем да го чуем.

На Кенан не му се искаше да се прибере веднага. Просна се по гръб върху земята, загледа се в звездите и хаотично заразмишлява:

„Съжалявам това дете... Горкото Грозденце приличаше на безмълвните нощни насекоми, втурнали се от мрака към светлината в стаята ми... Когато започнах да свиря на пианото, Ламия вероятно е била на път да заспи, а може би е спяла.

Бяха я разбудили идващите от дълбините на нощта звуци и без да знае какво иска и какво да стори — досущ като онези нощни насекоми, — бе се отправила към звуците. Досущ като нощните насекоми в зелена позлата, които с такава огромна охота изгарят в огъня на лампата, това малко създание желаше да изгори в пламъка на музиката. Душата ме заболя, щом това едва започнало живота си малко момиче заговори за смъртта... Горката Ламия...”

След онази вечер на Ламия ѝ бе станало навик. Секнеха ли звуците в лозята и угаснеха ли светлините, тя излизаше от кулата и отиваше да слуша Кенан.

Първоначално това не бе се понавило на младия мъж. Хората бяха странни. Нямаше начин да проумеят, че за него Ламия не можеше да е друго, освен незначително съседско момиче, сигурно щяха да клюкарстват.

Но се срамуваше дори да изкаже, да обясни подобно нещо на това чисто дете, срамуваше се дори, че подобно нещо му минава през ума.

Пък и след онази нощ Ламия не бе идвала в стаята му. Настаняваше се на сламеното канапе на верандата и след като положеше главата на Кузгун върху коленете си, слушаше музика с часове.

От време на време, като почиваше, Кенан изпушваше по една цигара и облегнал се на перваза на прозореца, разговаряше с Ламия. Малкото момиче бе доста попривикнало с него. Вече не се притесняваше; уверено, като с по-голям брат, разговаряше с него за живота и душата си. Една нощ разговорът им се беше превърнал в изповед за болката, Ламия бе му разказала за всичко, което обичаше тайно и дълбоко (за майка си, за баща си, за вилите в Пашабахче). Поводът за това бе внезапно изникналият сред спокойната нощ вятър, разшумолял асмите и съборил няколко изсъхнали листа на земята. Кенан пак стоеше на прозореца и пушеше. Ламия, притваряйки очи, бе

извърнала главата си по посока на нахлуващия вятър и с чиста, невинна усмивка бе казала:

— Колко хубаво... Вятърът на моя Истанбул.

— Вятърът на твоя Истанбул ли? — през смях отвърна Кенан.

Младият мъж вече се обръщаше към нея на „ти“.

— Вятърът в Истанбул различен ли е?

С истинска чистосърдечност Ламия поклати глава.

— Разбира се, Кенан бей... Различни са и тамошното море, и вятърът... Тук не споменавам за това пред останалите, ще кажат, че е заради спомените... Само вие ще разберете... В нашата вила привечер откъм Босфора прииждаше хладен, лек ветрец... Бих го разпознала на което и място в света да се намирам... Колко щастливи се чувствахме тогава... Тогава бяха живи брат ми, майка ми и баща ми... Всички внезапно твърде рано си отидоха... Как можаха да ме оставят така самотна?

Галеше по главата Кузгун, заспал върху коленете ѝ, и леко примирена, се усмихваше със зелените си очи на Кенан.

— Най-вече страдам за брат си Фахир... Беше по-малък от мен с две години... Доста приличаше на мен, ала беше палав... Чупеше ми куклите, разбъркваше ми шкафовете, изобщо не ме оставяше на спокойствие... Няколко пъти, горкия, дори го нашляпах... Татко веднъж ни беше донесъл бонбони в стъклени кутии... Фахир побърза веднага да излапа своите. Казах му: „Не ги изяждай, после няма да ти дам, ще плачеш!“ Не ме послуша. Аз нарочно си скрих моите бонбони. Започнах да ги ям привечер, като тръгнахме към брега. Фахир плачеше и ме молеше... „Точно така“ — забавлявах се аз. После и друга лошотия сторих, Кенан бей... Казах му: „Ако направиш някоя смехория, ако ме разсмееш, ще ти дам един бонбон.“ Брат ми хем плачеше, хем правеше разни чудновати мимики с красивото си лице... Виждате колко лошо момиче съм аз, Кенан бей... А после не му дадох бонбон. Върши ли подобни неща една по-голяма сестра? Веднъж доведоха Фахир от училище болен... Седмица по-късно брат ми почина от тиф... Не ми позволяваха да оставам при него, докато боледуваше... При всеки сгоден случай влизах в стаята му и казвах: „Оздравявай, Фахир, с дневните си парички всеки ден ще ти купувам от онези бонбони.“ Доста страдах и за мама и татко, но на тях не бях причинила нищо, което така да тревожи душата ми. Вероятно по тази

причина тъй много издържам на детските глезотии... Ако знаете колко добре гледам децата на чичо ми... Наистина това е мой дълг... Не е ли така, Кенан бей? Живея в техния дом... По всяка вероятност чичо ми, и особено леля ми, не са задължени да ме гледат... Трябва да направя нещо, за да им се отблагодаря, нали? Грижа се за Семиха и Фикрет като бавачка. Изпълнявам всичко, което пожелаят. Не е ясно, Кенан бей, кой ще умре... За да няма после душевна болка...

* * *

С цялото си великолепие последната лятна луна обрисуваше върху напомнящата матов седеф повърхност на небето хълмовете, кулите, дървесата, скалите — с всичките им очертания — и Бозяка приличаше на светлосива релефна картина.

Върху просналите се голи лозови редици се забелязваше как лунната светлина се полюлява, как се вдълбочава като светлина, отразена във вода.

Кенан бе привикнал да вижда на верандата нежния силует на Ламия. Струваше му се, че в нейно присъствие работата му спореше повече, че му хрумват по-красиви неща. И той навремето притваряше очите си, докато слушаше уда на стария майор по вторниците в Текето, и той, потрепервайки, пребледняваше така. Приликите в живота им не се състояха единствено в това. Една нощ момичето отново бе заразказвало за баща си:

— Когато заминах на Изток, бях на дванайсет години. И въпреки това се грижех за баща си като майка... Имахме си една прислужница. Готвеше ни, переше ни... А аз настоявах сама да гледа ризите, носните кърпи на татко, събуждах се рано, за да му приготвя със собствените си ръце кафето... А той ми разказваше за мама... Ако беше жива, вероятно щяхме да сме се върнали в Истанбул и щяхме да сме се настанили във вилата ни в Пашабахче... От време на време татко излизаше на проверки с жандармеристите... Един ден, както преминавали реката, конят му бил завлечен от течението... За пет минути водата го отнесла. Мелничарите го настигнали и спасили, само че доста късно... Водата заблъскала горкия ми татко в някаква скала, бил си ударил много лошо главата и гърдния кош... Десет дни лежа

болен... Приятелите му лекари се стараха наистина... До деня на смъртта му аз стоях в болницата, по цяла нощ, чак до зори, аз го чаках... Най-накрая състоянието му една нощ се влоши... Изведоха ме насила навън, не ме пуснаха при него, докато не почина... Макар да бях толкова опечалена, него ден бях в ролята на негова майка. Отворих през плач раклите и извадих със собствените си ръце всичко необходимо за един мъртвец. Не пожелаха да ми го покажат за последен път. Имаше един доктор подполковник. Паднах в краката му. Съжали ме, хвана ме за ръка и ме отведе до леглото на татко. Не можах да погледна лицето му. Само целунах нозете му.

Гласът на Ламия трепереше, очите ѝ бяха пълни със сълзи. С огромна нежност Кенан погали русата ѝ коса.

— Твърде си млада, момичето ми, ще забравиш. — После, с тъжна и вгълбена усмивка, добави: — Все пак успяла си за последно да целунеш нозете му... А аз дори не знаех къде и как е починал баща ми.

VIII

Беше към средата на октомври. Бяха заваляли първите дъждове, миграцията на птиците бе започнала. В лозята до зори се устройваха прощални забавления, горяха се борини, пееха се песни. Въпреки това над Бозяка бе паднала уморената печал на утрините, която идва след преминали в скука, пиене и музика сватбени нощи.

Листата на дърветата бяха окапали, кориите, ровините се бяха сдобили с непоетична голота. По изсъхналите асми се люлееха изжълтели чепки грозде, останалите без листа, изглеждащи черни и съсипани като след голям пожар лозови чукани простираха редиците си под бледото слънце в далечината.

Есента на лозята бе пробудила у Кенан хроничната и уморена апатия от детството му. Бе завършил творбата си, до завръщането му в Истанбул оставаха няколко дни.

Денем седеше с часове до голямата порта пред главния път, с часове наблюдаваше стенещите по калните пътища претоварени волски каруци и гниещите сред коловозите им листа.

— Грозденцето днес ми изглежда прежълтjало като всичкото останало грозде... Какво се е случило?

Бяха в началото на рова при терпентиновите дървета. Керем отново, полюлявайки бавно главата си, обикаляше около кладенеца, в малкия каменен басейн се изстудяваше последното грозде. Ламия бе настанила върху гърбината на Керем един от малчуганите. Придържайки детето за кръста, за да не падне, вървеше умислено...

Малкото момиче изобщо не му отговори. Извърна меланхоличните си зелени очи към Кенан.

— Утре сутрин се връщаме в Измир, Кенан бей.

— Значи повече няма да се видим...

— Да, така е...

Ламия искаше нещо да попита, колебаеше се. Най-сетне се осмели.

— Следващата година пак ще дойдете, нали, Кенан бей?

— Отсега нищо не мога да кажа... Ако работата ми позволи...

— Добре. Нимет ханъм... ще дойде, кой знае кога ще се видите.

Мисля, Кенан бей, че непременно ще дойдете...

Кенан не искаше да разколебае престодушната убеденост на детето.

— Да, мисля, че ще дойда.

— Ще й напишете писмо, нали?

— Разбира се...

— Ще изпратите, разбира се, и поздрав за мен...

— Разбира се, Ламия...

— Ако Нимет ханъм се натъжи много, аз ще я утеша... Не се притеснявайте, Кенан бей...

— Не съм ви виждал от няколко дни.

— Малко бях болна... После се приготвихме... Знаете, че в къщата, освен мен, няма кой да се занимава с работата... Имам голяма молба към вас, Кенан бей...

— Много ли е голяма?

— Една нощ щяхте да изсвирите онази приспивна песен за Нимет ханъм... Сетихте ли се? Бяхте забравили... Тази нощ ще изсвирите ли приспивната песен?

— Добре, Ламия... Само че ще я изпълня не за нея, а за теб... Докато я слушаш, ще заспиш, нали?

— Благодаря... Утре сутрин ще дойда да се сбогуваме, Кенан бей...

— Много добре ще е... Тъй или иначе, станахме стари приятели, Ламия ханъм...

На следващия ден Кенан бе се събудил към обяд. Когато отвори прозорците на стаята си, намери завързан с жълта панделка към края на кепенците малък букет от полски теменужки. Моментално бе разбрал от кого е. Тогава се сети, че бе обещал на Ламия да се сбогуват, разтревожено се хвана за главата. „Ох, горкото дете — каза си той, — забравих и приспивната песен да му изсвирия. Кой знае колко ми се е обидило.“

Малко по-нататък стар лозар прекопаваше земята. Кенан се провикна от прозореца:

— Хюсеин ага, знаеш ли дали семейството на Шюкрю бей замина за Измир?

— Заранта рано тръгнаха, Кенан бей... Онази, малката ханъма, идва тук. Изпрати ти поздрав.

— Ай, злочестата ми Ламия — каза той. — Веднъж на сто години поиска нещо от мен...

Чудеше се какво да прави с цветята и ги въртеше в ръката си. После стъпи върху един стол и ги закачи на гвоздей високо върху стената.

IX

Нея сутрин Кенан чувстваше неприятна замаяност, леко, потискащо главоболие. От известно време се будеше безрадостен и отмалял, до късно не бе в състояние да се надигне от леглото. Отвори прозорците с изглед към морето. Над Босфора отново се стелеше онази утринна мъглица. Макар да приближаваше обед, хълмовете по анадолския бряг все още не бяха се открили, тук-там над водата се провлачваше дим.

Кенан предостави лицето си, разголените си гърди на влажния босфорски вятър и с дължащия се на отпадналото му тяло песимизъм си каза: „Истанбулската пролет на нищо не прилича, вече е юни, а времето още не се оправя... Мъглата не е само в моята глава... По този начин се пробужда всяка сутрин и Босфорът...“

Виновни бяха закъснялата истанбулска пролет, неритмичността на времето. Самият той нямаше никакъв грях, никакъв недостатък. Струваше ли си да вярва на нощите, които прекарваше с музика, алкохол, комар и жени чак до зори? Нея година се беше превърнала в най-успешната за Кенан. Операта не бе му спечелила успеха, на който се бе надявал. Но му бе отредила място сред известните хора на изкуството. Част от зимата бе прекарал във Франция, друга част — в Италия и бе се завърнал в Истанбул в началото на пролетта.

В началото на ноември щеше да бъде сватбата му с Джавидан. Бащата и дъщерята отново се намираха в Египет заради прословутото наследствено съдебно дело. Тази комедия, приемайки различни форми, се точеше вече трета година и бе на път да приключи полууспешно. Наред с това предполагаше, че няма да могат да се възползват от лятото, както и от пролетта, че ще пропилят този прекрасен сезон.

Принцеса Джавидан и Кенан се сгодиха вечерта след премиерата на неговата опера. Този брак беше решен отдавна. Нямаше човек, който да не го знае. Макар че до нея вечер Кенан изобщо не бе разговарял по въпроса нито с Вефик паша, нито дори с Джавидан. Дори и в най-откровените и емоционални задушевни разговори с

младото момиче той не бе прекрачвал границата на деликатното и почтително приятелство.

Същата вечер Вефик паша бе поканил Кенан и неколцина хора на изкуството, негови приятели, в „Супе“ след края на представлението. Ако не друго, несъмнено бе подготвил програма, която да въздейства толкова силно, колкото операта на Кенан. Изслуша мненията на приятелите си за младия композитор, изслуша и техните критики. Сетне подпря лакти на масата. Произнесе дълго слово за музиката на Кенан, приключвайки със следните фрази: „Между нас може да има разногласия относно степента на значимост на произведението. Но можем да сме единодушни в твърдението, че Кенан е един от нас, че е един от хората и е навлязъл в полубожествения свят. В сравнение с красящата челото на човека на изкуството корона, прославящите нашите имена великолепни титли, дори световните корони, украсяващи главите на някои от нас, не са ли само безцветни думи сред няколкото лъскави камъчета?“

Поднесе носната си кърпа към устата, изкашля се леко, готвейки се да произнесе най-вълнуващата част от словото си: „В чест на вашия успех, Кенан бей, ми се искаше да ви поднеса най-стойностния подарък. (Поставяйки пръст върху слепоочието си, той повдигна вежди и придаде вгълбеност на погледа си.) Мислих, мислих и не открих нищо по-стойностно от малката, любима ръка на дъщеря си. Ще приемете ли тази красота, този дар от благороден, от знатен и велик произход като част от знатния произход на изкуството?“

Трепереше заради великолепието и достолепието на собственото си поведение, очите му се пълнеха със сълзи и сега бършеше зачервения си нос с кърпата, с която преди малко си избърса устата.

Докато принц Вефик и дъщеря му се намираха в Египет, Кенан щеше да живее във вилата в Хисар и щеше да работи върху новото си произведение. И тази опера, която възнамеряваше да нарече „Черните звезди“, бе една източна кървава приказка. В измислено турско ханство в подножието на Алтай възниква ужасен бунт, разпъват владетеля на кръст, ослепяват с нажежено желязо единайсет от синовете му. От тази трагедия се спасява единствено най-младият принц. Защото като виждат дългата му, все още неподстригана коса, решават, че е момиче.

Бавачката му, след като години наред укрива принца, от страх, че тайната може да излезе наяве, му дава една тояга и го изпровожда извън границата. Същинската тема на произведението е бездомният скиталчески живот на младия принц. Съвсем сам той обикаля Индия и Иран, години наред живее с пастирите по пасбищата, със скиталците в Текетата, най-накрая навлиза в една измислена нова страна из вътрешността на Иран.

Младият принц продължава да крие своята тайна. Но не се бои от смъртта, защото не изпитва никаква наслада от живота. Всяка минута го преследва страхът да не го сполети участта на братята му, да не изгуби „Черните звезди“, тоест очите си.

В тази нова страна младия принц става пастир, води на паша овцете на възрастна жена. Една нощ, както си върви по пътя, пред него изниква обвита в див бръшлян ограда. Пита минаващия по пътя дервиш какво представлява това. Възрастният мъж му казва, че зад оградите на тази огромна крепост се намират дворец и градина. Владетелят пазел тук дванайсетте си съпруги, които ревнувал дори от слънцето.

Странно привличане завладява младия принц, всяка нощ той застава срещу оградата и с часове размишлява.

В една мрачна нощ забелязва пред оградата жена в бяло. Младият принц първоначално помисля, че това е нощно привидение. Това обаче не е привидение, а най-младата съпруга на падишаха. Нея не могат да задоволят нито великолепият приказен дворец, нито градината с безцветни цветя, тъй като в градината слънцето не прониква. През тайна дупка, зейнала след пороите в обраслата с бръшлян ограда, всяка нощ тя се измъквала навън, сред света.

Между пастира с блестящите „Черни звезди“ и султанката с бледо лице пламва безумна любов.

Няколко нощи „звездите“ съзерцават върху лицата им най-красивата любов на света. Безумната любов така забулва техните очи, че те не виждат бавно придвижващите се в мрака и обграждащи ги дълги сенки на копиеносците.

Когато пастирът забелязва опасността, вече е твърде късно. В този момент обаче той престава да бъде пастир. В минутата, когато любимата му изпада в голяма опасност, той се превръща в млад владетел, в чиито вени внезапно закипява кръвта на предишния воин.

Използва тоягата си като копие и воюва, докато любимата му се шмугва през тайната дупка в оградата.

На следващия ден отвеждат пастира пред владетеля. Няма никаква полза от заплахите, от изтезанията, с див инат младият принц крие коя от султанките е неговата любима. Затварят го в тъмна килия; след продължителни размисли изходът се намира.

Една по една дванайсетте султанки трябвало да минат пред пастира. Съзре ли любимата си, той със сигурност нямало да може да се сдържи, щял да издаде тайната си ако не с вик или с някакъв жест, то поне с трепнал в очите му блясък.

Вечерта, щом узнава за това решение, младият принц пожълтява като мъртвец. Ала не отронва и дума.

На следващата сутрин в Лунната градина се струпват много хора, довеждат принца и го настаняват да седне срещу един кръст, отрупан с цветя и с червени гълъби. Една по една султанките се приближават към него. Разберяло ли се коя от тях е виновна, тя мигом щяла да бъде разпната на кръста. Облечени в бели копринени покривала, султанките една по една се спират пред него, а висок негър открива лицата им едно по едно.

Владетелят впива проблясващите като два въглена свои очи в очите на овчаря и чака.

При отмятането на всяко покривало изникват побледнели от страх красиви лица с насълзени очи. Пастирът обаче оглежда всяко от тях с едно и също спокойно изражение, с един и същ отнесен поглед.

Владетелят — вещ в душевните неща човек — изрича: „Върнете този пастир там, където сте го намерили... Онази нощ вие ще трябва да сте видели призрак... Нито една от съпругите ми няма вина... Ако този млад овчар бе разпознал в някоя от тях любимата си, би се издал непременно. Това е експеримент, по-коварен и от най-кървавите ми изтезания.“ На следващата вечер, въпреки сполетялата я опасност, султанката се измъква през същата дупка в оградата и заварва пастира под същото дърво. „Да избягаме от тук... Отведи ме, където пожелаеш“ — казва му тя. Пастирът се усмихва с онзи величествен, пророчески покой и смиреност пред Бога, с онзи отнесен поглед в очите й отговаря: „Няма вече възможност да избягаме... Ти не познаваш пътищата... А аз не бих могъл да те поведе... Побоях се, че зърна ли те пред себе си, очите ми не ще могат да скрият нашата тайна

и снощи, в затвора, със собствените си ръце се ослепих... «Черните звезди» вече изгаснаха, не виждат!»

Ден по-рано Кенан бе получил писмо от годеницата си. Девойката питаше докъде е стигнал с производението си, искаше нотите на завършените части.

В отговора, който ѝ изпрати, Кенан я уверяваше, че операта напредва. Но искаше позволение да не ѝ изпраща нотите и го обясняваше така: „За мен е твърде важно първото въздействие, което ще ви окажат тези части, вдъхновени от вас. Боя се да не изпусна това въздействие, ако ги слушате с друг, а не с мен. Ще ви бъда признателен, ако проявите малко търпение, ако изслушате производението ми изпълнено от мен, ако не ме лишите от щастието да наблюдавам първото му въздействие върху вашето лице.“

Кенан и се разсмя, и се засрами, след като изписа тия фрази. Защото нито една част не бе сътворена изцяло. Тъй жизнен и пламенен, докато се забавляваше, щом опреше до работа, Кенан започваше да изпитва някаква странна неохота, някаква надмогваща го вялост. Заедно с живота му се променяха и вкусът му, и нравът му.

В миналото бе враг на множеството. Сега не можеше без него. Множеството, шумотевницата го караха да се показва иззад облаците както слънцето, караха го да живва. Още като малък се бе отказал по собствена воля от всичките си права. Сега смяташе, че има право над всяко красиво нещо, изпитваше нестихващо желание за всяка наслада. Онази лека болка в главата, която свежият босфорски въздух по никакъв начин не можеше да прогони, тази сутрин го караше да размишлява върху песимистични, безрадостни неща: „Каква полза да крия... Превръщам се в безочливо парвеню... Животът ми наистина е забавен, но не и изискан, не и чист... Умереността не ми е в природата... Казвам си: «Или всичко, или нищо!» Трябва да променя този начин на живот... Мое право е да се забавлявам и да живея истински... Все пак в това трябва да се въведе някакъв ред... И когато работя, умът ми и сърцето ми да бъдат свободни... От близо два месеца се каня да започна да работя... Не се получава... Нищо не ми идва отвътре... Все пак не съм свършен човек... По всяка вероятност и

Истанбул ми оказва влияние... Тук не е мястото, където би могъл да работиш...”

Бе разбрал, че и този ден нямаше да може да поработи. И за да си намери някакво занимание, реши да подреди библиотеката си: още не беше намерил време да сложи в ред пристигналите от предишния му дом книги. Прелистваше списанията, бършеше прахта от книгите, късаше и хвърляше ненужните листа и вестници... От голяма нотна тетрадка бе изпаднал пожълтял плик. Върху него бе отбелязан старият му адрес. Пристигналото, докато е бил в Европа писмо се бе смесило с листове, беше се изгубило. Кенан с любопитство разкъса плика. На пощенска картичка с изглед от Измир ситен, изящен женски почерк бе написал с избледняло мастило следните редове:

„Кенан бей, вчера прочетох новина за вас в един истанбулски вестник. Операта ви била представена в Европа. Били я харесали много. Аз нали ви го казвах? Жалко, че нито тя, нито аз успяхме да я гледаме. Вчера бяхме в конака на вашия вуйчо паша в Карантина. Съобщиха ни радостна вест. Щял сте да се жените за принцеса. Поздравявам ви. Вече нямам надежда, че тази година ще дойдете.

Ламия“

Това поизбеляло късче писмо сякаш излъчваше дъха на лятното слънце, дъха на лозята. В болните, безрадостни очи на Кенан се пробуди лека светлина. Затвори очи, за да си припомни още по-ясно изящното, осеяно с лунички лице на Ламия, меланхоличните ѝ зелени очи, и си каза: „Ах, горкото Грозденце не ме е забравило!“

От миналата есен досега на два пъти се сещаше за Ламия. Първият път бе вечерта, когато се представяше операта му. Докато изпълняваха най-любимата на Ламия част, Кенан неволно бе притворил очи и бе видял стаята си, изпълнена с безшумните трептения на нощните насекоми, бе видял облегалото главата си на пианото Грозденце, сълзите по луничавите му страни, изтощения захлас в зелените му очи.

Кенан бе захвърлил писмото върху една маса. Продължаваше да къса ненужните хартии, да подрежда книгите в библиотеката една по една. Владееше го предизвиканата от това писмо фантазия, пред очите му се нижеха лозята на Бозяка, светлосивите лунни нощи, тесните, потънали в зеленина пътища, Арапдере, Къркчамлар, чуваше неповторимия, печален ней на Шеми Деде, стоновете на водното колело, което Керем бавно въртеше.

Кенан прочете още веднъж захвърленото върху масата писмо. „Ах, Грозденце, накара ме да се размисля... Толкова силно пробуди у мен желанието пак да видя Измир, че едва ли ще мога да устоя... Може би ще ми бъде по-полезно... Вероятно там ще открия вдъхновението, което безуспешно търся... Разбра се, че тук няма да мога да работя спокойно... Трябва да телеграфирам на мама... Да не идва напразно тук... До няколко дни ще я намеря в лозята на Бозяка.“

Х

Нея година лятото бе дошло рано, животът в лозята се беше пробудил преди сезона. По пътя откъм Кятибоглу за Бозяка прииждаха товарни коли, каруци, бели, розови, лилави йелдирмета, детски викове, смехове и песните бяха започнали да развеселяват лозята.

Потъналите девет месеца в мъгли, в печално уединение сред дъждовете кули една по една отваряха дървените си прозорци; в зеленината наоколо до късно вечер играеха позлатени светлини.

Ламия доста се бе притеснила същата зима в Измир, беше очаквала, броейки дните на пръстите си, кога ще замине за Бозяка. Първите дни се бе забавлявала доста. Будейки се преди изгрев-слънце, бе прошетала лозарските пътища, бе отскочила с децата на чичо си, понеже нямаше друг приятел, до Къркчамлар, до обяд се бе излежавала на земята под дърветата.

Тази година най-добрите й приятели в Бозяка бяха Керем и Кузгун. Обичаше с някаква неразбираема духовна симпатия магарето с изтерзана муцуна и старото лозарско куче със златистожълти очи. Керем отново бе започнал да чака с мечтателно търпение кога ще привърши тежката му работа около кладенеца между терпентиновите дървета.

Ламия качваше върху гърба му някое от децата, прекарваше едната си ръка през кръста му, за да не падне, а с другата, галейки по муцуната и зад ушите Керем, нагаждаше крачките си спрямо неговите. Това предизвикваше у нея безпокойство като при разходка из непознати места насън. Щом Керем спреше, на нея й се струваше, че се е пробудила от сън, и не можеше да си припомни колко време е вървяла.

А надвечер, когато слънцето залязваше, се отправяше с Кузгун към края на лозето, настаняваше се върху отчупената част от стобора, поставяйки главата на Кузгун върху скута си, и чакаше, докато съвсем се смрачат пращните пътища.

Цъфналият бръшлян бе обвинил спуснатите кепенци на „церемониалния къошк“. Понякога, под предлог, че ще си набере

цветя, Ламия обикаляше покрай къошка; в минутите, когато се намираше там, си мечтаеше скръбно, като хората, посещаващи тюрбетата^[1].

В нейните очи това място беше гробницата на онази миналогодишна, красива, безумна любов. Онази безумна любов сега се беше превърнала в далечна стара приказка, като приключението на Лейла и Маджнун.

Дъждовните, студени зимни месеци в къщата на Шюкрю бей в Икичешмелик не бяха успели да изтръгнат малкото момиче от въздействието на онази приказка.

Времето все беше мрачно, къщата все бе привечно сумрачна. Не липсваше и шумът от колите, преминаващи по калните улици, от зори до мрак гласовете на продавачите не напускаха къщата.

Когато не бе заета с домакинска работа, Ламия се настаняваше край прозореца и с часове плетеше дантела на мъждивата, приглушавана от решетките светлина, влошавана още повече от дебелите завеси от Дамаск. Чичо ѝ и леля ѝ бяха забелязали промяната у нея. Нямаше как да проумеят обаче какво става с малкото момиче. Тъжна не беше; защото от време на време я чуваха да се смее повече от обичайното. При това смехът ѝ бе искрен, нежен, трептящ, кристалночист... Болна не беше. Тъкмо напротив, от ден на ден все повече разцъфтяваше като цвете, придобиваше цвят, в бледото светлозелено на очите ѝ потрепваха отблясъци като сътворени от слънцето изумруди.

Дори изглеждаше щастлива. Русата ѝ коса придаваше сякаш лека светлина на плътните сенки от завесите, в очите ѝ, изгубили се в изящната дантела, проблясваше негаснеца усмивка.

Като че тази година Грозденцето бе пренесло в душата си малко светлина, малко топлина от лозята на Бозяка.

С часове се забравяше в тази щастлива мечтателна атмосфера, виждаше в изящната мрежа на дантелата Бозяка — слънцето, проблясващо по скалите, лунните лъчи, шарещи по чердаците, трепкащите жълти пътища, сумрачните сенки върху стените на порутените кули.

Беше започнала да плете широка дантелена яка, за да я подари на Нимет ханъм. Тази яка, чийто модел бе измислила сама, беше като странна *Приказка от хиляда и една нощ*: през резбовани решетки на

чердаци висят лозови листа и чепки грозде, около изгрели над борови хълмове луни потрепват пеперуди и дългокрили нощни насекоми, вода се стича към препълнени с грозде басейни. В едно от ъгълчетата на тази легенда е изобразена и цигулка.

Докато се занимаваше с плетката, Ламия си припомняше някои от мелодиите на Кенан, съвсем тихичко, сякаш се боеше другите да не я чуят, си ги повтаряше с чистосърдечен глас, понякога сълза се процеждаше през миглите ѝ и падаше върху дантелата. Когато завърши дантелената яка, поиска позволение от чичо си и за два дни отиде да гостува на Нимет ханъм в къщата ѝ в Каршъяка. От месеци нетърпеливо бе чакала този ден. Кака ѝ Нимет кой знае откога копнее да види Кенан. Кой знае каква необходимост има да поговори за него? Горкичката жена, не може пред никого да разкрие тайната си...

В парахода за Каршъяка, мислейки за мига, в който щеше да види Нимет ханъм, сърцето ѝ сладко се свиваше. Щяха да се усамотят в някой кът на къщата и два дни и две нощи щяха все за него да си говорят.

На малкото момиче му се струваше, че говорейки за Кенан, частица от него щеше да оживее помежду им.

Него ден Нимет ханъм имаше и няколко гостенки. Младата жена посрещна Грозденцето с голяма радост. Непрекъснато му обръщаше внимание, пренебрегвайки останалите жени. До полунощ обаче нито за миг не останаха сами.

Нимет ханъм още повече бе напълняла. Изглеждаше доста по-радостна, несмутима и щастлива от преди. Докато непрестанно разговаряше през смях, Ламия взе да изпитва някакво тайно страдание, взе да се съмнява. Нима кака ѝ бе започнала да забравя Кенан? Но как би могла да си представи такава възможност? Как се забравяха красивото мургаво лице на Кенан, усмивката в сините му очи, блестящите му бели зъби, целувките му? Малкото момиче се питаше с истинско простодушие и с почуда и накрая се засрами от собствените си съмнения. Кака ѝ Нимет пак го обичаше. Но какво да се прави? Тя беше омъжена жена. Беше принудена да укрива тайната си, да се смее, плачейки.

Щом дойде време за лягане, Нимет ханъм запали един свещник.
— Хайде, Грозденце, да те заведа в стаята ти — предложи тя.

Качиха се в спретнатата, малка стая с бяла подова настилка, на най-горния етаж. Най-сетне бе дошъл дългоочакваният момент. Силно вълнение разтърсваше Ламия. Не се осмеляваше да погледне в лицето Нимет ханъм. Младата жена бе оставила свещника.

— Уморена си, малката ми — каза тя, — добре да се напиш... Утре трябва да се става рано... Защото ще те заведе на разходка... Не забравяй съня, който ще сънуваш тази нощ... Сънят, който човек сънува в къщата, където спи за пръв път, се сбъдва. Аллах да те дари със спокойствие...

Нимет ханъм се беше запътила към вратата. Объркано, разтревожено Ламия каза:

— Како...

— Какво има, Ламия?... Защо така трепериш, момичето ми?...

— Нищо ли нямаш да ми кажеш?

— Странна си...

— Како... Кенан бей ти пише писма, нали?

— ...

— Не си забравила Кенан бей, нали, како Нимет?

Държеше с треперещи ръце китките на Нимет, гледаше я със зелените си очи, изпълнени със страдание.

— Защо питаш, Ламия?...

— Аз ли не знам вашите тайни? Искам да те утеша, како!...

Устните на Грозденцето потреперваха, сълзи изпълваха дългите му мигли.

Това бе тъй детинско поведение, че Нимет ханъм не се сдържа, прихна и я целуна по зачервените страни.

— Какво странно дете си ти!...

Този смях прекърши най-нежната струна в сърцето на Ламия, тя започна да изпитва неясна омраза към младата жена.

— Значи забравихте Кенан бей, како Нимет...

Нимет ханъм все повече се смайваше.

— Не, Ламия... Не съм го забравила... Винаги ще си спомням Кенан бей...

— Ще пожертвате ли част от съня си, како Нимет?

— Добре, детето ми, както кажеш...

Приседнаха в края на белия креват. Най-напред Ламия й даде донесената като подарък дантелена яка. Младата жена намери плетката

за много изящна, за много красива.

— Браво, Ламия... Това е една прекрасна картина... — каза тя.

В дантелата имаше някои фигури, които не можеше да разбере. Докато Ламия ѝ обясняваше едната от тях, тя не може да се сдържи и се разсмя. Сърцето на малкото момиче не би приело в тази красива лятна легенда да липсват Керем и Кузгун, сред странните по форма листа бяха се промушили миловидните дълги уши на Керем и късата опашка на Кузгун.

Докато с постепенно нарастваща жар Ламия разказваше за тази стара любовна приказка, Нимет ханъм се дивеше на нейната памет и от време на време усмихнато казваше:

— Колко добре помниш, Ламия... Виж, това бях го забравила.

Всяка от забравените дребни случки се превръщаше за Грозденцето в отделно страдание, в разочарование.

Тази нощ Грозденцето не успя да заспи изобщо. През отворения прозорец със завеси наблюдаваше светлините, които напомняха на звездите над Измир. „Горкият Кенан бей... — мислеше си Ламия. — Ако узнае колко безсърдечна жена е Нимет ханъм, много ще страда!“ Върна се почти болна от Каршъяка, това първо разочарование завладя като хронична болест месеци наред сърцето ѝ.

Юли беше започнал. Една вечер Ламия пак така обикаляше из лозето с Кузгун. Като дочу шум от колелета по главния път, изтича към портата. Но докато стигне, кабриолетът беше отминал. В спусналия се над пътя вечерен мрак съзря два силуета. Беше разпознала едрото тяло на Мюнир бей. Другият ѝ заприлича на Кенан и внезапно сърцето ѝ трепна. Нима беше той? Ако беше той, кабриолетът непременно щеше да спре пред вратата на Саиб паша. Макар да знаеше, че тази надежда е безсмислена, продължаваше да чака, не отделяше очи от пътя.

Кабриолетът отмина, без да спре пред съседското лозе, след малко свърна на пресечката към къошка на Мюнир бей.

Въздъхна лекичко. „Не е той — каза си. — Всъщност той повече няма да дойде тук...“

Същата вечер Ламия се прибра рано в стаята си. Оставяйки отворени прозорците, понеже беше прекалено горещо, тя се просна върху кревата. Луна нямаше. Върху провисналите пред прозореца

клони на лозницата бяха накацали рояк светулки. Топлият, подухващ откъм Арапдере вятър отпращаше част от този рояк към стаята ѝ и към косата ѝ, към лицето на малкото момиче, усмихнато затварящо очи сред опиянението на заспиването. Не знаеше колко е спала. Внезапно идещ от дълбините на нощта звук на цигулка я разбуди. Сън ли беше това?

Грозденцето, все още сънено, по никакъв начин не успяваше да определи, лежеше със затворени очи, сякаш се боеше да не секнат тези прекрасни звуци от съня му. Полека-лека се съвзе. Седна в леглото си и се замисли. Силуетът, който видя вечерта в кабриолета на Мюнир бей, на всяка цена е бил на Кенан. Та кой друг впрочем би могъл да свири на цигулка?

Кенан отново изпълняваше онази стара приспивна песен. През една есенна нощ, в очакване да чуе тази приспивна песен, Ламия бе заспала призори със сълзи на очи. На малкото момиче му се струваше как сега се пробужда от същите звуци на същия сън, как се извисява в пълната със светулки стая, как се смесва с въздуха, как става частица от звездното небе.

[1] Тюрбе — мюсюлманска гробница. — Б.пр. ↑

XI

Същата привечер Кенан бе слязъл от парахода, в Кордон бе срещнал случайно Мюнир бей, бе пристигнал в Бозяка с кабриолета му. Роднините му изобщо не знаеха. Възползвайки се от това, Мюнир бей почти насила го бе отвел на вечеря в къшката си и до полунощ не го беше пуснал да си тръгне.

Саиб паша възнамеряваше да си ляга, когато по лая на кучето се досети, че някой чужд е влязъл в лозето. Надвесвайки се над прозореца с лампа в ръка, той се провикна:

— Кой е? — И като позна Кенан, почти закрещя през сълзи. — Ах, обичен мой, детето ми, гордост на богатството ми... Ти ли си дошъл?

Целият къшк се разбуди, чак до децата. От стаите наизлязоха разчорлени жени, навлекли върху нощниците си наметки, манта, дори поли, боси мъже с батистени роби, всички се радваха на нечаканото завръщане на Кенан.

Саиб паша го прегръщаше от време на време и повтаряше:

— Ех, синко... Не можа ли една телеграма да пратиш?... Аз, за да те взема от парахода, лодка щях да наема, за бога.

Мелек ханъм още не била пристигнала. Ала същия този ден той бил получил писмо, според което до ден-два щяла да тръгне от Сейдикьой.

Доколкото бе възможно, Кенан посъкрати тържественото посрещане и под предлог, че е уморен, се оттегли в стаята си в „церемониалния къшк“. Тук нищо не бе докосвано, нещата си стояха така, както бяха оставени миналата година. Кенан отвори цветните прозорци на къшката, дръпна кепенците и сред дъжд от светулки като дете се зарадва на нощта, сляла се сякаш с небето. „Колко добре постъпих, че дойдох... — мислеше си той. — Къде другаде щях да откроя толкова дълбоко, чисто вълнение?“

Изпита детинска разнеженост, като видя по местата им забравените вещи, гледаше фотографиите по стените, прокарваше ръка по сувенирите върху пианото.

Не бяха се подготвили, понеже не знаеха, че ще пристигне него ден. Възрастна прислужница припряно бършеше прахта в спалнята и бърбейки си с Кенан, обикаляше из къошка. По някое време жената влезе с лампа в ръка. На едно място върху стената Кенан забеляза как потрепва лека, напомняща птичи крила, сянка. Разпозна букета от полски теменужки, който Ламия бе вързала с жълта панделка за прозореца през последната сутрин, когато се разделиха. И него не бяха докоснали. Цветята бяха изсъхнали, бяха останали няколко почернели листенца.

Внезапно Кенан се сети за даденото на малкото момиче обещание, което той не изпълни. С лекотата на човек, плащаш свой голям дълг на съвестта, грабна калъфа с цигулката от пианото.

Макар да желаше да изсвири само приспивната песен на Грозденцето, той не успя да се сдържи; и като влюбен планински пастир преминаваше от мелодия на мелодия; изпълняваше простички, простодушни, обикновени неща, но пълни с незаглъхващи стенания, с безкрайни като сърцето сънища.

Около лампата отново трептяха пеперудите, върху полуосветените стени отново се запобуждаха безшумните стракове на зеленокрилите нощни насекоми.

Когато, изтощен от пътуването и от прекомерното вълнение, остави цигулката, Кенан се взря в мрака. „Ех, Бозяка — каза си той, — тук бях погребал всички цели и вълнения от моето детство и от моята ранна младост... Можех ли да се надявам, че един ден ще ми ги върнеш тъй обогатени?“

XII

Два дни при Кенан пристигаха гости отблизо и отдалеч. От зори до полунощ младият мъж не смогваше да остане сам. Сред гостите я нямаше единствено Ламия. На няколко пъти Кенан поразпита децата за нея; не бе получил никакъв ясен отговор.

Надвечер на третия ден я срещна случайно на тесния път зад лозето. Усмихнат, ѝ пресече пътя.

— Какъв срам, Ламия ханъм... Каква е тази липса на преданост... За стария приятел едно „добре дошъл“ ли няма?...

Ламия не се осмеляваше да го погледне, присвивайки устни, се усмихна свенливо и много бавно отвърна:

— Леля ми нямаше време, иначе щях да дойда.

— Миналата година все с леля си ли идвахте? Подготвил съм доста упреци към вас, но не се осмелявах...

Гледаше Ламия с притворно колебание и се смееше, забавлявайки се.

— ...

— Естествено, за Ламия ханъм редът не от такова значение, както за Грозденцето. Много съжалявам, че тази година не видях Грозденцето в Бозяка.

Ламия не проумяваше какво иска да каже Кенан и се смееше заедно с него.

Младият мъж продължи в същия шеговит тон.

— Грозденцето много се е променило... Превърнало се е в красива девойка... Как да се осмелиш да се пошегуваш с нея както преди?

Ламия се изчерви още повече. За миг повдигна очи към него.

— Забавлявате се с мен, Кенан бей — пророни тя.

— Ето още един признак, че Ламия ханъм е станала голяма, красива млада девойка... Искат хората да се отнасят към нея уважително, официално... И няма ли право? Забелязах, Ламия ханъм, че неочаквано наистина много сте пораснали, променили сте се... Назми бей... Името на годеника ви не беше ли Назми?

— Не, Назъм...

— Да, да, нали тази година не сте виждали Назъм бей? Кой знае, като дойде, как ще се смае, как ще се зарадва?... Ако имам толкова красива годеница, светът ще подпаля... — Кенан продължаваше весело, пламенно: — Не можех да предполагам, че ще станете толкова красива, момичето ми... Миналата година изглеждахте странно слабичка, бледичка... Как да обясня, нали има едни сбръчкани прашни цветя... Бяхте бледа като тях... Тази година сте станали нещо блестящо... Нещо като пролетната ведрина... В леко поуголемената ви уста има друга усмивка, във все още срамежливите ви, уплашени очи има друг блясък... Тенът ви е друг, веждите ви са други... А пък „червеникавите ви грозденца“ по лицето... Като току-що излезли от басейна са... Захвана ли се да ги описвам, дълго ще продължи. Тези две жени, които идват отсреща, ще ме помислят за женкар, който ви се обяснява в любов. От къде да знаят, че ние сме истински, загрижени приятели? Хайде, Ламия... Чакам ви по-честичко.

Кенан мушна ръце в джобовете си. Заподсвирка си и се запуска към Арапдере.

XIII

Най-знойният летен ден е... В лозята лист не потрепва... Дървените кепенци на кулите са спуснати, съвсем пусти са просналите се с ослепителен блясък пътища. Вижда се как трептят горещината и светлината... Хълмовете, дървесата приличат на полуизбледнели картини... Отсрещните скали сякаш се стичат капка по капка, сякаш се топят.

Над изровените от пороите ями, над локвите се стеле лека мъглица.

Наоколо като че ли съществуват единствено усиленият, морен стон на градинското водно колело сред терпентиновите дървета и тихият, хладен звук на стичащата се към тенекиените улуци вода.

Слънчевите петна, смесили се с неподвижните сенки на посипалите се върху земята листа, на места блестят като позлатени отломки.

Керем, чиито унесени, големи очи са като в някакъв безкраен сън, бавно пак се върти. В терпентиновата кория са само Ламия с малките си братовчеди и Кенан.

Семиха и Фикрет спят прегърнати в люлката с плетена тента...

Кенан и Ламия седят върху каменния ръб на басейна...

Не разговарят... Дълбоката тишина наоколо като че ли е завладяла и тях... Ламия е извърнала лице към басейна, от време на време потапя ръце до китките във водата, после наблюдава как капе водата от охладените ѝ пръсти... Вгълбена е, зелените ѝ очи сякаш са заети единствено с това...

И Кенан протяга ръка към един от тенекиените улуци, гребва шепа вода и бързо напръсква лицето и косите на Ламия...

Грозденцето се плаши, трепери, извъръща към Кенан слисаните си, изумени очи като внезапно пробудило се от сън дете. И двамата се смеят на тази шега, но отново нищо не си проговарят... Ламия пак се извъръща към басейна, подхваща предишната игра, потапяйки ръката си до китката във водата.

Сега Кенан извърща глава, съзерцава ситните лунички върху златисто-розовия ѝ от слънцето врат, дългите руси кичури върху страните ѝ, потрепващите върху веждите ѝ капчици вода...

Подпирайки се на лявата си ръка, се навежда към басейна, изважда от пенливата вода чепка розово грозде... Върху променливо-розовата му кожа има капчици вода... С уста откъсва няколко зърна, после лекичко се навежда; протяга чепката към устните на Ламия... Тя пак потреперва, иска да си отдръпне главата... После обаче с уплашена усмивка разтваря устата си и започва да яде едно по едно зърната с колебливостта на птиче, което кълве зърна от нечия длан...

Нито за миг Кенан не отделя очите си от нея; Ламия изглежда фантастично! Колко милovidни и изящни са финото ѝ нежно лице, дългият ѝ чувствителен нос, тънките и руси вежди, леко изпъкналото ѝ чело!

Върху челото ѝ на кръгчета се вият леки като пух, руси, почти бели кичурчета коса, освободили се от стегнатата, гладка плитка, и непрестанно потрепват, сякаш са закрепени със сребърни нишки. Страните ѝ, които все още са мокри от капчиците вода, изглеждат свежи като мокрото грозде в устата ѝ...

Чепката пада от пръстите на Кенан; спокойно, без никаква тревога, без да се замисля, без да говори, Кенан привлича Ламия към гърдите си... Девойката трепва лекичко, както преди малко, когато я намокри. Само толкоз...

Кенан я целува отново и отново по челото, по очите, по мокрите страни, по червеникавите лунички... Ламия затваря очи с изнемощял дъх в устата, с топла отпуснатост в тялото.

Керем, обиколил няколко пъти край тях, внезапно спира. Тогава и те трепват, сякаш пробудени от някакъв сън.

Ламия внимателно се освобождава от ръцете на Кенан... Младият мъж отново нищо не казва... Вече не се гледат...

Грозденцето взема от люлката събудилите се малчугани, отдалечава се унило, уморено, с клюмнала глава, като престоля за дълго в гореща затворена стая цветя...

Кенан си подсвирква тихичко, хвърля в басейна откъртилите се от ръбовете му парченца вар.

След тази случка Ламия два дни никаква не се мярна наоколо. Като се сетеше за стореното, Кенан се ядосваше на себе си. „Аз наистина ставам лош човек... Заприличах на жестоките животни, които действат инстинктивно... Падне ли ми нещо, оправям го“ — казваше си той.

На третия ден в късните часове на вечерта Кенан се връщаше от разходка. В един ъгъл близо до портата на лозето зърна Ламия с още няколко жени. Запъти се към тях.

Грозденцето леко се поприведе и се наметна с намиращото се наблизно йелдирме.

С доста естествен глас Кенан каза:

— Какво е това, Ламия ханъм, сърдити ли сме?

Девојката, без да се осмели да вдигне глава, се засмя:

— Че защо?

Кенан повече не ѝ обърна внимание. Уморено се настани на една празна ниска скамейка и се разговори с останалите жени. От време на време задаваше въпроси и на нея и получаваше кратки отговори.

Вечерта, когато се разделиха, се бе убедил, че този проблем е приключен, че постепенно ще бъде забравен.

И наистина стана така. Ламия отново бе почнала да свиква с него. Само дето като говореше, както и преди, не се осмеляваше да го гледа в лицето. Толкоз...

Тъмните ноци бяха отминали, най-фантастичната лятна луна отново се появяваше в целия си блясък. Отново осветяваше с прозрачния блясък на матов седеф небето до зори, рисуваше върху небосвода — отново с всичките им очертания — светлосивите сенки на кулите, кориите, скалите.

На петнайсетата лунна нощ Саиб паша бе поканил на вечеря в Къркчамлар неколцина съседи. През деня лозарите бяха пренесли всичките необходими ястия с малки ръчни колички. Бяха подготвили две трапези — едната за възрастните приятели, ходжи и хаджии, на Саиб паша беше на самата поляна, другата, за жените, беше на позакътано място. Пиещите ракия младежи се бяха оттеглили на още поусамотено местенце, близо до ровината. Там те свиреха, играеха зейбек^[1], вдигаха шумотевица.

По време на вечерята Кенан седеше до чичо си.

Саиб паша не издържаше и час, без да види това си любимо дете. Колкото бутилки с ракия бяха изпити на долната трапеза, толкова паници, сахани и подноси бяха опразнени тук.

Известен с бърливостта си възрастен мюфтия шегаджия, комуто не бяха останали сили да се помръдне от преяждане, караше гостите да слушат безкрайните му истории за джинове, вампири и чудеса.

След вечерята Кенан се бе оттеглил с Шеми Деде под отдалечено дърво. Приказваше с приятеля си за старите времена.

По някое време шумотевицата долу се позасили; смеховете, виковете бяха станали лудешки.

Получил обяснения от един едър лозар, Саиб паша се провикна:

— Кенан, синко... Хафъз Фейзи кара магарето да танцува... Другаде по света такова нещо няма да можеш да видиш. Върви и виж тази игра...

Шеми Деде, поклащайки глава, каза:

— Хайде, детето ми, наистина си заслужава.

Като минаваше покрай трапезата, мюфтията шегаджия с плътен, дрезгав глас бе подхванал нова история: „Едно време във Филибе имаше един дервиш Хидайет, Аллах да е милостив към него... Та той, извинете ме, караше да танцуват не магарета, а змии... Змия танцува ли? Аллах ми е свидетел, че хвърля гъбеци като танцьорките със златни ресни и пайети... Един ден...“

Топал Хафъз беше лозар, известен със своята чудатост и подражателски умения. Хората от Бозяка бяха променили поговорката „Без Камбер^[2] сватба не може“ в „Без Хафъз веселба не става“. Да кара „магарето да танцува“ бе чудатост, която Топал Хафъз бе открил през последните години. Възсядаше магарето с дълга сопа — на единия ѝ край връзваше чепки грозде с листата.

Когато животното подушеше чепките грозде, започваше да повдига носа си и да движи горната си устна. Точно като си отваряше устата, чепките се олюляваха на две страни и животното с някаква странна, лакома усмивка върху отворената си потреперваща паст, разклащаше глава, полюлявайки я също в двете посоки.

После Топал Хафъз протягаше сопата, чепките грозде започваха да се движат... И магарето, хармонизирайки краката си с движенията на чепките, ги следваше. Накрая той бавно издигаше гроздето във въздуха. Животинчето, разбирайки, че само с повдигане на главата си

няма да успее да достигне чепките, се изправяше на задните си крака и започваше, люлеейки главата си, да кокетничи, да трепери като при ключек. Докато продължаваше този направляван ловко от Топал Хафъз необичаен танц, звучеше музика, чуваше се теф^[3], извисяваха се възгласи „Жив да си, Хафъз!“, понякога дори магарето се включваше с безнадеждния си рев в тази хармония.

Тази вечер Топал Хафъз беше обогатил още повече „изкуството си“ — на главата си беше турил алена кърпа от креп, на врата си бе вързал на огромна фльонга забрадка. Докато го наблюдаваше отдалече, до ушите на Кенан достигна лек смях. Извърна глава. Малко по-нататък съзря Ламия. Девойката, за да вижда по-добре, се бе покачила върху голям камък.

Кимнаха си, засмяха се.

— Хубаво е, нали, Ламия ханъм?

Грозденцето доста се забавляваше.

— Има ли по-красиво нещо от това? — отвърна Ламия.

Смеейки се, Кенан се бе приближил до нея.

— Сравнението е малко неподходящо, но... луната на Бозяка... Тази фантастична вечер... Мисля, че се случва веднъж в годината...

Боровете изглеждаха още по-високи, кориите — още по-обширни, лунната светлина бродеше със своите бели нощни привидения из дълбините на тъмносивите сенки.

Кенан посочи към златистобялата поляна, провиждаща се между дърветата.

— Не мога да проумея, така да се затвори човек сред сенките на дърветата в подобна лунна вечер. Искате ли — каза той — да ви заведем на разходка, Ламия ханъм?

Девойката сведе глава.

— Вие знаете — отвърна тя.

Каквото и да кажеше, каквото и да поискаше този придобил от една година загадъчно значение в живота ѝ човек, все този отговор щеше да му дава Ламия.

Тръгнаха откъм края на порутена стена. Преди малко Кенан бе посочил към долината, където луната изглеждаше най-ясна и най-бляскава. Но без да произнесе и дума, те поеха в обратната посока, свърнаха по един от водещите към лозето пътища.

Отначало вървяха бързо. После постепенно забавиха крачка. Движеха се много близо един до друг, но ръцете им изобщо не се допираха.

Кенан й разказваше за Европа, за Истанбул, Ламия мълчаливо го слушаше.

Стигнаха до някакъв разклон и Грозденцето внезапно спря. Гледаше със срамежлива усмивка Кенан, искаше нещо да попита.

— Искате нещо да кажете ли, Ламия ханъм?

Девојката с боязливо колебание изрече:

— Спомняте ли си това място, Кенан бей?

Кенан се оглеждаше наоколо, мъчеше се да проумее какво иска да му каже.

— Миналата година една вечер се бяхме върнали в лозето от тук... С нея вървахте отзад.

Младият мъж, разколебан, се опитваше да се сети и засмивайки се, каза:

— Да, спомням си...

— Може би беше същата нощ миналата година, Кенан бей... Тук пак беше така светло. Сенките на дърветата пак стигаха до стената на тая порутена кула.

Накланяше глава към рамото си, съзерцаваше стената и с радост, и с тъжна мечтателност в зелените си очи. Сякаш не й бяха останали сили да продължи по-нататък. Държеше отпуснати ръцете си, тежка умора се бе сгромолясала върху дребничкото й тяло.

Кенан усети, че в душата му наново се пробуждат безпричинна състрадателност и нежност, които от време на време изпитваше към това изтерзано малко момиче.

— Изглеждате уморена, Ламия ханъм. Да отпочинем ли за малко? — попита той.

С поглед, изпълнен с признателност, че е отгатнал желанието й, което не се осмеляваше да изрече, Грозденцето каза:

— Вие знаете...

Седнаха един срещу друг върху камъните от разрушената ограда на лозето. Ламия бе оставила йелдирмето си в Къркчамлар. Забрадката и се беше свлякла по откритата шия, на лунната светлина, озаряваща я от страни, косата й изглеждаше още по-руса, лицето й — още по-бяло и по-невинно.

Докато разговаряше с нея, Кенан забеляза нещо. От време на време Ламия раздвижваше главата си и с крайчеца на окото си наблюдаваше отсрещната стена. И той крадешком погледна натам. Лунната светлина бе отразила сенките на главите им върху стената. Когато Ламия си раздвижеше лекичко главата, сенките им се доближаваха, лицата им се докосваха.

Тогавя осъзна с какво чувство девойката изрече преди малко думите, какъв спомен желяеше да пробуди, седнала тук. Отново, без да говори, я хвана за китките, както при кладенеца, и притегли главата ѝ към гърдите си. Този път Ламия потрепна с вяла съпротива, а когато с упоително безсилие тялото ѝ се озова в ръцете на Кенан, тя отметна назад глава и нежните буклички затрептяха чувствително, като нещо живо върху бялото ѝ чело.

Забелязал, че зелените ѝ очи са замъглени от сълзи, Кенан с унил глас, като плачещите насън деца, изрече:

— Не го правете, Кенан бей, жалко за мен!

Въпреки това той я стисна още по-силно в прегръдката си и пак и пак я зацелува по устните.

Връщайки се обратно по същия път към Къркчамлар, Ламия тихичко плачеше. Кенан отново бе намерил предишното спокойствие и уравновесеност. Опитваше се да я утеши.

— В това няма нищо за плачене, Ламия... — казваше той. — Какво ще се случи от една целувка? Придаваш ѝ огромно значение, защото все още си простодушно малко момиче... Нали не ми се сърдиш?...

Все тъй през сълзи, тя казваше:

— Не.

— Тогавя не плачи, Ламия... Виж, все още плачеш...

— Вече не плача...

Изричайки това, се разрида още по-силно.

Бяха пристигнали в Къркчамлар. Музиката, веселбата, смеховете и шумотевницата все още продължаваха.

— Хайде, Ламия, върви при жените... Утре следобед ще дойдеш ли при кладенеца?

— Вие знаете...

Като се разделяха, я хвана за ръката и не се въздържа да не я целуне още веднъж.

Щом Ламия се изгуби между дърветата, Кенан седна в края на пътя, запали си цигара. И през смях си говореше: „Горкото Грозденце... Ах, как ми е мъчно за това дете... А няма никаква причина... Каквото и да кажа, каквото и да поискам, отговорът ѝ винаги е «вие знаете»... Ама и аз какъв ужасен човек станах, боже мой! С едно младо момиче... На това дори младо момиче не може да му се каже... Да се заиграваш с толкова малко момиче е лошо и опасно... И ти си един... Светът си е такъв... Мръсотията е в самия свят, в самите нас... Аз ли останах едничкият, който ще се измъчва, само за да съм по-добър от всички останали?...“

[1] Зейбек — вид народен танц. — Б.пр. ↑

[2] Робът на халиф Али. — Б.пр. ↑

[3] Теф — източен ударен инструмент. — Б.пр. ↑

XIV

След нея вечер помежду им бе пламнала неприличаща на никоя друга безумна любов, едно неразбираемо приключение на сърцето. Кенан я виждаше всеки ден — било в лозето, било край кладенеца. Почти никога обаче не оставаха сами, те и не търсеха повод за това.

Отначало Кенан бе изпитал срам от поведението си. „Да си играеш тъй много със сърцето на едно дете, което би могло да ти бъде дъщеря, си е и греховно, и опасно... — беше си помислил той. — Трябва да престана.“

Ала това разкаяние не бе продължило дълго, набързо се беше утешил с една егоцентрична и лековата философия: „И ти си един човек... Вина затова нямаш нито ти, нито тя... Това е подвластно на природата, толкоз... И Ламия е дете като останалите... Като малките котенца изпитва необходимост да бъде обичана, галена... Само че тия вълнения бяха твърде нови за нея... И може би поради тази причина преживява малко по-голяма криза... От друга страна, за да работя, се нуждая от леко, приятно, топло преживяване, което не ще наруши спокойствието на душата ми... Ако нещата се оставят до тук, не съществува никакъв риск... Заедно с летните месеци ще отmine и това, нищо, освен един приятен спомен, няма да остане... Толкоз...“

Видеше ли Ламия сред другите хора, той я наблюдаваше почти състрадателно, обещавахе си да не върши повече детинщини, да не бъде непредпазлив.

Но когато бяха насаме, забравяше всичките си решения, изобщо не си забраняваше да държи ръцете на момичето. Една привечер бяха излезли да се поразходят с кабриолет. По някое време Ламия и Кенан останаха сами.

— Тази година, Ламия ханъм, по-малко от миналата харесвате моята музика...

Девојката се засмя.

— Възможно ли е?...

— Миналата година идвахте на верандата пред стаята ми заедно с Кузгун. Тази година изобщо не сте дошли... Ако пак някоя вечер

дойдете...

Беше го казал като на шега... Очакваше разтревожената, засрамената усмивка на Ламия, защото това просто бе невъзможно.

Тя, за разлика от обикновено, сведе измъчено глава и каза:

— Както желаете...

Сърцето на Кенан затупка. Тутакси се бе разкалял за думите си. Малко смаяно и разколебано попита:

— Кога, как?

— Когато желаете...

Кенан са замисли за няколко секунди... Сякаш искаше достопочтено да каже: „Това не е редно, Ламия ханъм.“ Но поради слабата си воля не й възрази. От устата му почти неволно излезе фразата:

— Тази вечер...

Нея вечер Кенан се беше оттеглил рано в стаята си. Бе доста изнервен. Не запали лампата. Обикаляше напред-назад в мрака и непрестанно пушеше. Душата му бе овладяна от изпълнено с боязън вълнение, от тревога и от притеснение. Криеше от себе си какво точно го плаши и не спираше да се самозалъгва, сякаш бе преодолял риска.

„Никаква опасност няма... Зрял човек съм... Ламия и тази година, както и миналата, ще поседи на верандата и после ще си тръгне... А ако някой я види... Тъкмо от това, само от това се боя... Кой знае колко грозни подозрения ще възникнат... Ах, Ламия, що за непредпазливо дете си...“

Настъпи време да изгрее луната. Един по един прозорците на кулите гаснеха, върху лозята се спускаше дълбока тишина. Погледна часовника си. Беше изминал половин час след полунощ. „Вероятно няма да дойде... Премислила е, разбира се, че това, което прави, е опасно“ — каза си той. Тази надежда обаче предизвика у него друг тип страдание и нервност. Запали лампата. Беше потиснат и шанс да поработи нямаше. Прииска му се да напише дълго писмо на Джавидан. От няколко дни я бе пренебрегнал. Надяваше се да се отърве от прекомерната си изнервеност, като сподели какво мисли с годеницата си. Още при първите думи обаче писалката му спря. Не намираше какво да й каже.

Пожела да излезе още веднъж в градината, за да се увери, че Ламия няма да дойде. Лозето бе съвсем пусто и тъмно. Само духаше

силен, разшумоляващ върхарите на дърветата вятър. Тръгна между лозовите чукани. Отиде до малката порта, откъдето трябваше да дойде Ламия. Нямаше никого. Бяха угаснали и светлините в кулата на Шюкрю бей. „Ламия вече е заспала... Добре се получи, много добре се получи!“ — мислеше си той, запътвайки се обратно. Лозето му изглеждаше още по-мрачно; изпита усещане, напомнящо му за цвета, за мириса на предишните безнадеждни дни в Бозяка. Минавайки покрай група дървета, дочу лек шум, звук, който приличаше на запърхали сред листака криле. Извъръщайки натам главата си, зърна Ламия. Младото момиче се свиваше между листата и бе кръстосало, точно като премръзналите хора, треперещите си ръце върху гърдите.

Изненадан, развълнуван, Кенан каза:

— Тук ли бяхте, Ламия ханъм?

Девойката понечи да отговори. Но глас не се чу. Изтрака със зъби, сякаш беше измръзнала до кости. Кенан се бе приближил доста бавно към нея, за да не я уплаши. Хвана студените ѝ като лед ръце.

— Защо така треперите?

Ламия отговори провлачено:

— Не знам...

Свеждаше надолу главата си и Кенан можеше да вижда единствено русата ѝ коса.

— Кога дойдохте, Ламия ханъм?

— Доста отдавна...

— Аз ви чаках там (не се осмели да каже вътре)... Защо не дойдохте?

— Защо се криехте тук?

— ...

— Няма нищо страшно... И миналата година идвахте... Спомняте ли си?

Изричайки това, Кенан се усмихваше, опитваше се да придаде на гласа си равнодушна сигурност.

Без да вдига главата си, малкото момиче каза:

— Ще позволите ли да си тръгна?

— Както желаете, Ламия ханъм...

Докато говореше, не изпускаше от ръката си треперещите пръсти на младото момиче. С другата си ръка улови брадичката на Ламия и повдигна лицето ѝ към себе си.

В отпуснатите рамене на Ламия, в помътнялото от сенките ѝ лице и в дълбоките ѝ, сякаш още по-тъмнозелени очи се четеше някакво безсилно поражение. Този лик, тези очи предизвикваха странно замайване у Кенан. За да се отърве от това въздействие, отделяше очите си от нея и започваше да гледа наоколо.

Едва тогава обърна внимание на мястото, където се намираха: това беше горичката, където навремето се раздели с Лейля, където се отказа от първата си любов, от първата си целувка.

Предишната му раздразнителност, почти дивата му изнервеност намериха покой, в сърцето му отново започваше да оживява тъжното, гордо самоотричане, присъщо на нещастната и злочеста седемнайсетгодишна възраст.

Все още не гледаше Ламия, мислеше си, галейки с разтрепераните си пръсти нейната брадичка, челото и косата ѝ: „Напразно се усъмних в себе си... Когато бях почти дете, тук, на това място бях напуснал по собствено желание Лейля, която така обичах... Да допуснем, че съм пропаднал, но все пак не съм пропаднал чак толкова, че да причиня зло на това невинно момиче.“

— Нощта е тъмна, Ламия... По пътищата няма никой... Хайде да те поразходя... Не се бой... Докато съм до теб, никой няма да ти навреди.

Това не бе обичайният, звучащ с весела, жизнена и изнервена хармоничност, с леко иронична деликатност глас. Сега в него имаше уморена, натъжена сладост.

Младото момиче, сякаш усетило тази необичайност, го погледна в лицето. Лицето, а и очите на Кенан бяха като гласа му. Мургавото му, с остри изнервени черти лице, дръзко проблясващите му сини очи сияеха в блага, приятно състрадателна усмивка.

Ламия не бе виждала тъй угнетен и невинен младия мъж, от чиято тъмна, неразбираема магнетичност вече от година не можеше да се избави.

Положи главата си на рамото на Кенан с простотата на котенце, инстинктивно доверяващо се на ръцете, които не биха му сторили зло.

— Както желаете, Кенан бей! — отвърна тя.

След тази вечер заживяха странен нощен живот. Когато всички заспяха, Ламия заключваше стаята си отвътре, скачаше от прозореца на верандата, оттам в задната градина и отиваше да намери Кенан. Изобщо не се притесняваше от близките в дома си, изобщо не й хрумваше, че някой ден тази игра ще излезе наяве.

Увесваше ръце върху високите рамене на Кенан и с часове обикаляха в мрака, преминаваха през изровени от пороите, пълни с тръни ровища, сядаха покрай пътя, под дърветата, изкачваха стръмни баири. Първоначално Кенан се беше уплашил. Сетне и той се сдоби с кураж... Дори не мислеше какво би сторил при някоя случайна среща, при някоя опасност. Ако се беше размислил, нямаше да открие друг изход, освен да се откаже от среднощните разходки. Сега вече не можеше и да се откаже от тях, не можеше да се лиши от тези нови вълнения, които почти с болезнен привкус обогатяваха нощта, мрака и риска. Дори от ден на ден дързостта и смелостта му нарастваха... Една нощ бе отвел Ламия в гъста кория от другата страна на Къркчамлар. Вземайки я в прегръдката си, я бе пренесъл през течащата вода и бе я завел близо до Къзълчуллу. Същата тази нощ бяха стигнали и до Гробището на геройски загиналите. В края на каменния зид на пълните със срутени, изпочупени камъни гробища Ламия бе започнала да плаче, Кенан бе я настанил върху коленете си, бе се опитал да я успокои, непрестанно целувайки я по очите и по устните.

След като се върнеше в стаята си, разтърсван от тия мрачни, дълбоки и колебливи вълнения, той сядаше пред пианото и посвещаваше останалата част от нощта на „Черните звезди“.

XV

— Какво каза, Грозденце?... Никога няма да ме забравиш ли? Ще ме скриеш в сърцето си чак докато съвсем побелееш ли? Това са неверни, смешни мисли, детето ми, те са специално за приказките на невежите бавачки, на бабите... Колко лошо, колко погрешно ви учат какво е любовта. Не си мисли, че ние се обичаме, Грозденце... За теб аз не съм нищо друго, освен красив звук на цигулка... А ти за мен си приятен летен сън... Това не е любов, Грозденце... А едно изтънчено забавление на сърцето, една чувствена игра. Няма зъл умисъл, няма грях от наша страна... Спомни си как те прегърнах първия път. Случи се извън разума ни, извън волята ни, нещо като свеждането на плачещите върби над водата, като виенето на асмата по чердака, като струпването на нощните насекоми около светлината на лампата... Какво да се прави? Дойде ни отвътре... Ние не се обичаме, Ламия... Но през цялото лято тази игра на сърцето ни направи по-щастливи, отколкото любовта. Страдаш, като си помислиш, че приближава зимата, че приближава раздялата, мъчителен страх изпълва очите ти... Мое нещастно, простодушно Грозденце... Трябва да знаеш, че мисълта за скорошната раздяла, мисълта как може би никога повече няма да се видим, придава цялата красота, цялата наслада на временната ни лятна авантюра. Това тримесечно забавление на сърцето е нещо къде по-приятно от продължителната, дълбока любов за цял живот...

При чувствата, както и при хората, има безцветна, свъсена старост, има мизерна смърт... Нашето невинно приключение, Грозденце, ще умре, без да остарее... Ще прилича на младите мъртъвци, които ги донасят на гробищата със следа на недоизживян сън в очите, с потрепване на устните, останало от неизпитаната докрай целувка... В бъдеще и аз, и ти вероятно ще изживеем по-дълги, по-сериозни любви... Но колкото места в сърцата ни прогорят тези пожари, толкова по-големи руини ще оставят и ще угаснат... В безутешните дни на нашата старост ще си спомняме старото приключение... До ухото ти ще достигне печалният звук на цигулка от лятото, когато си била на шестнайсет години... А насред лютата зима

аз ще си спомням едно лятно цвете... Дори нещо още по-хубаво — ще ми се струва, че усещам мириса на свежото Грозденце...

Изливайки като отрова, капка по капка в невинната детска душа кризите на своята объркана душа, болезнените подробности на фантазията си, немощната, разглежена, палава надменност на току-що започналия за него парвенюшки живот, Кенан продължаваше:

— Заробват любовта с хиляди уговорки, насила се опитват да затворят едно чувство в точно установен живот, кълнат се във вечна вярност винаги да обичат едно и също нещо... Колко ужасно е винаги да обичаш едно и също нещо, винаги да си обвързан с един и същи спомен... Представи си една цигулка да повтаря все едни и същи звуци... Представи си един сън и всеки път, щом затворим очи, пред очите ни да танцуват едни и същи цветове и форми.

И аз някога, като дете, приличах на теб, Грозденце...

И аз някога в дните на приближаващата раздяла гледах с мъчителния страх, проблясващ в прекрасните ти зелени очи... И аз вярвах, че до смъртта си ще нося в сърцето си едно и също щастие, едно и също вълнение... Това е заблудението на всички деца, Ламия... Между човека и заобикалящата ни земя няма никаква разлика... Един ден виждаш, че всичките ти добри намерения се разпиляват като есенните листа, всичко умира, всичко посърва... И вече спираш да се надяваш... След това, казваш си, свърши пролетта, животът, щастиято... Три месеца по-късно обаче всичко отново започва да оживява... Пролет, още по-красива от предишната, разкрасява онази изсъхнала земя.

Кенан пое в дланите си пламтящите като огън страни на девойката, приближи лицето ѝ до своето и изливайки синята отрова на пламналите си очи в разширените от страданието зеници на зелените ѝ очи, продължи да говори:

— Учили са те, Грозденце, че любовта е нещо, което се ражда и умира в сърцето... Каква лоша, каква лъжовна мисъл... Любовта няма нищо общо със сърцето... Любовта се превръща в щастие единствено когато се роди и заживее в устните... Не трябва да ѝ се позволи да се процеди като отрова от устните към сърцето... Наричам цветята, Грозденце, „любовта на земята“... И те се отварят и угасват като целувка в устните на земята... Кое от тях мисли да навлиза в сърцето на земята?

Ние не се обичаме, Ламия, вярвай ми, малката ми... Просто позабавлявахме сърцата си, очите си, устните си с едно малко приключение... Толкоз... Не приемай за страдание няколкото сълзи, които ще излея при този спомен... Сега със собствените си устни ми кажи... Не ме обичаш, нали, Ламия?... Това е само невинно забавление за сърцето...

Ламия опря уморената си глава на ръката на Кенан, въздъхна с две огромни сълзи в очите си:

— След всичко, Кенан бей, искам да живея единствено за това забавление...

XVI

Една сутрин Кенан се събуди по-рано от обичайното с неясно притеснение в сърцето, в пролуките на спуснатите кепенци не блестяха златистите слънчеви ивици както всеки ден. Светлината отвън бе трепкаща и бледосиня. Листата на провесилата се пред прозореца лозница се блъскаха едно в друго, създаваха усещането за летящо сред силен вятър ято птици.

Като отвори прозореца, до краката му падна болна пчела. Във въздуха се носеше мирис на влажна прах, на изсъхнали листа.

С невинна, детинска тъга Кенан възкликна: „Ах, дошла е есента.“

До тази сутрин Кенан не бе забелязал, че лозята са пожълтели, че листата са започнали да окапват, че скритите в зеленина пътища и площади постепенно са започнали да се открояват. Хоризонтът на заобикалящата го гледка изглеждаше тъй, сякаш внезапно се бе разширил. Можеха ли вчера да се разпознаят отсрещните каменни кули, тесния, спускащ се към Арапдере път, разрушената воденица в далечината? Същите промени Кенан усещаше и в душата си. Допреди ден сърцето и животът му бяха пълни. Леко замайващата главата му горещина, летните вълнения с аромата на гроздето в това лозе, негаснещите дълбоки трепети заради новото му произведение и новата авантюра, завладели душата му, не бяха оставили никаква възможност в нея да проникне някое старо чувство, някой далечен спомен.

Тази сутрин сякаш и през душата му бе преминала есента. Кенан виждаше безличното си детство сред паднали, избледнели, счупени вещи, изпитваше болката на хроничното отегчение.

Него ден изобщо не можа да се възстанови, до вечерта броди безцелно из лозята. Спусна се до Арапдере и стигна чак до Зейбеклер Пънаръ. Изтегна се в края на една скала, с часове се визира в движещите се на купчини по небето облаци, в изгубилото дотолкова силата си, че можеше да бъде гледано и с очи слънце.

От три дни не бе виждал Ламия. Говореха, че момичето имало силна хрема и болки в гърлото. Надвечер, връщайки се към къщата,

мина покрай лозето на Шюкрю бей, попита за Ламия момиченцето, което видя пред вратата. От него научи, че Ламия била по-добре, но че още не излизала от къщи.

Вечерта в едно от съседските лозя отново устройваха веселба. Младежите щяха да свирят и танцуват до зори, щяха да пият ракия.

Кенан се прибра рано в стаята си, искаше му се да си легне. Саиб паша обаче не го остави на спокойствие, насила го замъкна на веселбата. „Хората тази нощ ще са необикновени... — казваше той. — Там ще бъдат всички от Бозяка... Без теб пиенето няма да ми върви.“

На лозето се бяха събрали не само хора от Бозяка, имаше и неколцина важни гости от града. Хората се бяха разделили на групи по чердаците, покрай дърветата, забавляваха се малко официално, ала след полунощ, когато магарето на Топал Хафъз затанцува чифтетелли^[1] под съпровода на уд и цигулка, смеховете се разбушуваха; факлите заблестяха по-силно, а официалното поведение бе забравено. Големи и малки, всички си станаха по-братски близки. В един ъгъл председателят на углавния съд с почервенели страни викаше под влияние на алкохола „Ти си ми много близък приятел, нали?“ и целуваше по бузите Шеми Деде; възрастен директор по движимо и недвижимо имущество и старши надзорник свиреха един срещу друг на двуструнен саз^[2]; друг напил се мъж крещеше с все сила: „Да сте живи, бре... Надминахте и магарето на Топал Хафъз.“

Кенан не изтърпя дълго тая шумотевица. И без да се обади на вуйчо си, се измъкна от там, върна се бавно в лозето по задния път.

Докато приближаваше „церемониалния къошк“, се разнесе лека кашлица. Изненадано извърна главата си. Загърнатата с голяма черна пелерина, Ламия стоеше в края на верандата и за да заглуши кашлицата си, прикриваше устата си с края на пелерината.

— Ти ли си, Ламия?... Какво търсиш тук, детето ми?

— Не ме ли повикахте вие?...

— Кога? Кой ти каза?

— Тази вечер сте казали на Хатидже...

Полека-лека Кенан бе достигнал до нея. Погали я по бузката и се усмихна.

— Не казваш истината, Ламия... Нима мога по някой друг да ти пратя подобно съобщение?... Попитах Хатидже как се чувстваш... Толкоз...

— От къде да знам, Кенан бей... Стори ми се, че искате да ме видите...

Тъгата на Кенан, нервността му като че бяха изчезнали внезапно. Все още продължавайки да я гали по бузката, по челото, той каза:

— Разбира се, че исках да те видя... Само че това не е толкова важно, колкото твоето здраве... Можех да почакам още една нощ, още две нощи, за да оздравееш напълно...

Съвсем спокойно и смело Ламия отвърна:

— Да, но аз не желяех да чакам.

После, сякаш засрамена от думите си, мушна глава в гърдите на Кенан.

Привеждайки се, младият мъж я целуна по косата и си помисли: „След раздялата вероятно ще страда няколко месеца... Колко лошо!“

Ламия, сякаш давайки отговор на тази мисъл, въздъхна.

— Останаха много малко дни, в които ще се виждаме, нали, Кенан бей?... Да не обръщаме чак толкова много внимание на болестта... А и аз наистина оздравях... Нищо ми няма.

— Да, но нощите са влажни, Ламия... Може отново да се разболееш... Хайде, върви си, детето ми...

— Колко хубаво се забавляват в долното лозе... Искам малко да погледам от края на пътя...

— Изобщо не искаш да гледаш това, палавнице... Търсиш си предлог да заведеш мен... Но наистина зъзнеш, Ламия... Виж, ръцете ти пламтят като огън... А и тази вечер не е съвсем безлюдно... Може някой да ни види...

— Тогава ще ми позволите ли да остана още малко на верандата... А вие ще отворите прозореца...

Кенан повече не се противопостави. Опитвайки се да скрие изнервеността си и да придаде на гласа си безразлична интонация, каза:

— Тук не може, но ако искаш, можеш да погостуваш за пет минути в стаята ми! — После припряно добави: — И миналата година си идвала веднъж...

Влезе, без да дочака отговора на Ламия. Прекоси рязко софата, разтревожено запали лампата, сякаш се страхуваше от тъмнината. После, заради опасността да се вижда отвън, затвори прозорците с цветни стъкла. Още щом го направи, съжали.

Дърветата наоколо, затворените нощем прозорци придаваха на тази стая интимността на опасно усамотяване, на тайно любовно гнездо. С леко разтреперани ръце отвори наново прозорците, не можеше по никакъв начин да измъкне заклецилия се там край на завесата и се обезпокои.

Ламия не бе влязла в стаята. Стоеше в полумрака на откренатата врата, в косите ѝ просветваше червеникава светлина.

Кенан, застанал до прозореца, не се отделяше от хладината на нощта.

— Да беше влязла, Ламия — подкани я той. — Държиш се като чужда. Няма нищо притеснително... Само че седни на стола пред пианото. Да не забележат отвън силуета ти...

Изговори накъсано и поизнервено тези думи.

Ламия мина на мястото, което ѝ посочи, но не сядаше, свиваше се в ъгъла до пианото, притискаше около раменете и гърдите си пелерината, треперейки, сякаш замръзваше.

Мълчанието помежду им нарастваше и изнервеността на Кенан се увеличаваше, вече започваше да усеща някакво задъхване в сърцето си, някакво мощно бучене в ушите си.

Кенан намираще за твърде неестествено и безмълвието, и собствената си боязън да се отмести от прозореца и все по-смутеното загръщане на Ламия в плътната пелерина. Отново и почти заповедно изрече:

— Седни, Ламия ханъм.

Обикаляше нервно из стаята. „Колко неподходящ час... Ах, тази Ламия... — мислеше си той — Твърде непредпазливо. И какво, като е дошла...“

Върху пианото лежеше пристигналото през онези дни писмо на Джавидан. Кенан го взе. Опитваше се да си припомни една по една думите, написани от девойката в писмото, надяваше се свързаните с годеницата му пробудили се представи да го успокоят, да го утешат. Но в този час това писмо не говореше нищо на сърцето му, образът на Джавидан, като чужда рисунка, която не може да бъде огледана добре в тъмния подземен коридор на музея, го оставяше безчувствен.

Когато тази надежда угасна, той се надяваше да намери изход в един от най-старите си спомени. Пожела пак да си спомни Лейля, да оживи в душата си своя тъжен и горд отказ от времето на детството.

Това не доведе до нищо друго, освен че нервността му нарасна още повече. Тези спомени, изпълнени с лишения, му носеха единствено сподавена омраза и пробуждаха у него скритно желание за жестокост.

Сега Ламия бе седнала там, върху ниския фотьойл в ъгъла до пианото. Беше навела глава и заради дългата ѝ руса коса и повдигнатата яка на пелерината не се виждаше нищо друго, освен бялата линия на шията ѝ.

И Кенан седна в един фотьойл. Тук беше уютно, меко, топло. Сред дълбоката тишина в стаята сякаш чуваше дишането на Ламия, усещаше, че сред постепенно нарастващата странна отпадналост губи волята и съпротивителните си сили.

Опитвайки се, доколкото му бе възможно да придаде на гласа си спокойствие и сладост, каза: „Ламия ханъм, вече си тръгвайте.“ Щеше да продължи да говори. Ала млъкна, защото внезапно сърцето му се разтуптя.

Осъзна, че когато тя се покори и поеме право към вратата, инстинктивно ще скочи от мястото си и ще я вземе в прегръдките си. С последна надежда реши да заговори за годеника ѝ, за лейтенант Назъм, който имаше вероятност тази година да се върне от Ерзурум. Тези думи, които напомняха, че Ламия принадлежи на друг, може би щяха да го освободят от силната му изнервеност и той заговори накъсано:

— Вероятно до няколко месеца Назъм бей ще си дойде, нали, Ламия ханъм? Кой знае как ще те хареса, като види колко си се променила, колко си се разхубавила... Дай боже, ще бъдете много щастливи... Назъм много ще те обича... И ти него, естествено...

Не можеше да продължи, умълча се. Със събуждането на спомена за Назъм бе постъпил още по-необмислено. Пред болезнено химеричния му поглед оживяваше сцената на необузdana любов и страст, за пръв път виждаше Ламия в ръцете на друг. Тази представа го подлуди неочаквано, брадичката му потреперваше.

— Ламия, няма ли да дойдеш при мен? — попита той.

Младото момиче се подвоуми, но се изправи. Направи крачка към него, разтърсено от притегателната сила на пламтящите със странен огън сини очи.

Тъкмо тогава чуха как някой вика отвън: „Кенан... Кенан... Кенан...“ Младият мъж скочи, угаси бързо лампата. Идваше вуйчо му. С приглушен глас Кенан изрече:

— Влез във вътрешната стая, Ламия. Не вдигай шум!

После отиде до прозореца и отговори на Саиб паша. Кметът се прибираще от веселбата. Беше го притеснило внезапното изчезване на Кенан.

— Нищо ми няма, паша... Малко ме боли главата — каза Кенан.

Пашата бе стигнал пред верандата.

— Видях, че току-що угаси лампата. Казах си, Кенан още не си е легнал.

— Сега си лягам, вуйчо...

— Аллах да те дари със спокойствие, детето ми... Безсрамията там доста нараснаха.

Музиката зазвуча отново — лудешки, оглушително. В нощта с все сила се разнасяха смехове, гърмяха бомбички, отсрещните дървета изглеждаха като обхванати от пламъците на факлите.

Докато чакаше вуйчо му да се отдалечи, на Кенан му се струваше, че се пробужда от ужасен кошмар. Опасността бе преминала вече. Сега съвсем безопасно можеше да изпрати Ламия до дома ѝ. Сметна за излишно да пали наново лампата. Отваряйки в тъмното вратата на спалнята, каза:

— Хайде, Ламия ханъм, вече си тръгвай...

Младото момиче стоеше в един ъгъл, в мрака се забелязваше единствено русата му коса. Колебливо запристъпва към вратата. За да ѝ стори път, Кенан се беше поотдръпнал встрани. Неочаквано Ламия се блъсна в един фотьойл и се олюля, крайт на пелерината ѝ се свлече от раменете ѝ. Кенан неволно бе протегнал ръце, сякаш да я хване. Голата ръка на младото момиче докосна неговата гола ръка, меките руси коси се плъзнаха по лицето и устните му като прохладно дихание.

Младият мъж все пак оказа някаква съпротива. Повдигна провесилия се край на пелерината, за да покрие голата ѝ ръка. Но от притеснение бе сторил тъй рязко движение, че пелерината изцяло се свлече от раменете на момичето; потреперващото като лист, трескавото болно тяло на Ламия неочаквано се бе озовало в прегръдките му.

Завладяна от някакъв самозащитен инстинкт, Ламия трепереше, опитваше се да се изплъзне.

— Пуснете ме, Кенан бей... Пуснете ме... Ще тръгвам — повтаряше Ламия. После с две огромни като луната в нощта сълзи в очите започна да му се моли: — Ще бъде жалко за мен, Кенан бей!

Младият мъж я притисна още по-силно в прегръдката си и с необуздан глас изрече:

— Много е късно, Грозденце... Много е късно!

Те вървяха към задната порта на лозето, опитвайки се да не се блъскат в сухите лозови чукани, които от сенките в мрака не се забелязваха... Кенан беше свел глава в упорито и диво мълчание... Лицето на Ламия бе скрито от яката на пелерината, вървеше малко след него и приглушено покашляйки, плачеше тихо...

Излязоха на задния тесен път. Там Ламия остави Кенан и прескочи в своята градина през едно ниско място в стобора, отдалечаваше се сред дърветата, без да извърща назад глава... Отпуснатите ѝ рамене, леко поклащащата ѝ се походка излъчваха уморена, смазваща безнадеждност...

Стигналият до стобора Кенан, без да бърза, подвижна подире ѝ:

— Ламия ханъм! — Момичето спря. Но нямаше смелост да извърне глава, да го погледне. А Кенан студено-уравновесено, враждебно-презрително продължи: — Безсмислено е да плачете... Ще си изпълня дълга... Елате утре да се видите с мен!

И без да дочака отговора на младото момиче, пое към лозето. Удряйки с пети земята, късайки случайно попадналите в ръцете му листа и клони, вървеше към къошка. Като влезе в стаята си, не успя да се въздържи и стовари юмрук върху пианото; с ядна безнадеждност изстена: „Отново си провалих живота... Пропадна ми бъдещето!“

[1] Чифтетелли — вид ориенталски танц. — Б.пр. ↑

[2] Саз — източен струнен музикален инструмент. — Б.пр. ↑

XVII

Цяла нощ Кенан не можа да заспи. Неспирно обикаляше и пушеше. Налагаше се да погребее бляскавото си бъдеще с Джавидан, да посвети живота си на едно несмислено, незначително малко момиче.

Това бе окончателно като смъртта задължение. Нямаше друг изход, друг избор. Това задължение изпълваше с бушуващ гняв себичното сърце на Кенан. До зори се бори със себе си в някаква криза на нерешителност. Най-последно, на развиделяване, се изтощи безпределно. Нервите му бяха опънати докрай. Мургавото му лице бе придобило бакърен цвят, под кървясалите му очи се бяха образували торбички. Седна на масата, обзет от безнадеждно себеотрицание. Започна да пише писмо на Джавидан.

„Любима моя Джавидан,

За пръв път се осмелявам да се обърна към теб на «ти», за пръв път да фамилиарнича. Исках да отложам тази интимност за по-късно, за щастливите и красиви дни, когато щях да мога да те нарека своя съпруга. Съдбата обаче не ми позволи. Злощастната ми съдба, необмисленото ми поведение ме отпратиха към пропастта. Изгубвам правото да те наричам своя годеница, Джавидан. Напразно се измъчвах и бунтувах. Възможност за спасение няма. Със собствените си ръце съсипах своя живот. Не се оплаквам, защото си го заслужавам. Но това прави страхът ми още по-голям: страх, да не би да сторя и на теб нещо лошо. Тревога, че авантюрата ми е болезнен и ужасен момент в твоя щастлив живот... Несъмнено ще ме забравиш. Извисеният ти ум ще знае какъв извод да направи за чувствителното ти сърце. Сама ще се убедиш, естествено, че изобщо не си заслужава да бъде обичан такъв недостоен, посредствен човек. Що се отнася до мен, Джавидан, в моя жалък, тежък, печален живот, който ми предстои от днес нататък, единствената ми утеха ще бъде

блаженството, че през най-щастливия си период от моя живот съм те наричал своя годеница.

Винаги, макар и отдалече, ще те обичам, Джавидан. Колкото по-злочест се чувствам, толкова повече ще нараства тази безумна любов.

Няма да ти съобщавам подробности за случката, превърнала се в причина за неотложната ни раздяла. Не бих желал да го научиш и от други. Защото като узнаеш колко пропаднало същество е човекът, когото някога си обичала като свой годеник, ще изпиташ срам, ще закриеш с ръце лицето си!

Ние, естествено, повече няма да се срещаме. Дори случайно да се срещнем някъде, ти ще извърнеш глава. А аз няма да се осмеля да повдигна към лицето ти своите недостойни очи. Затова, като последна молба на един вече умрял, по-точно убил сам себе си, клетник, ще поискам...“

Тук писмото свършваше. По нататък не се виждаше нищо друго, освен няколко зачеркнати, безсмислени, нечетливо изписани думи и няколко капки мастило.

XVIII

В лозето бяха неимоверно разтревожени през този ден. Отишлата да извика Кенан за обяд прислужница го намерила на пода пред пианото. Все още беше със снощните си дрехи. Полека-лека се опомняше. Лицето му бе станало червено и изопнато, полуотворените му очи бяха като мътно стъкло. При падането си ударил главата, над дясната му вежда се бе поиздула малка цицина.

Военен лекар, дошъл да прекара лятото в едно от съседните лозя, най-напред се усъмни, че господинът има треска. На следващия ден призори обаче температурата му започна да спада. Състоянието на болния започна да се подобрява. Накрая лекарят стигна до извода, че състоянието му се дължи повече на умствена преумора, на внезапен прилив на кръв вследствие на някое прекомерно вълнение, че болният се нуждае от тишина и спокойствие и че до няколко дни ще оздравее.

Кенан лежа три дни. Държеше очите си затворени почти непрекъснато в необичаен полуунес и рядко разговаряше с околните.

На четвъртата сутрин се събуди в добро състояние. Вече не го задържаха в леглото. За тези четири дни беше доста отслабнал, бе изчезнал и блясъкът в сините му, обрамчени от черен ореол очи. Макар да бе доста изтощен, обикаляше из градината, надяваше се да срещне Ламия. Него ден обаче момичето не се мярна там. Накрая не се стърпя и попита за нея. От вчера била в Измир заедно с леля си.

— Забавлявахте ли се в Измир, Ламия ханъм?

— В Измир отидохме по работа... Чичо иска да напусне къщата в Икичешмелик... Та търсихме къща...

— Изобщо не дойдохте да се поинтересувате за здравето ми.

— Непрекъснато питах майка ви за вас... Вече сте добре, нали?

— И бездруго не беше нещо сериозно... Наджие, момичето ми, отиди до къошка на лекаря... Изгубих последната рецепта, която ми даде... Помоли го да напише нова...

— Ако позволите, ще отида аз... Наджие може би няма да се справи...

— Не... Не... Наджие ще отиде...

Пак бяха до кладенеца. Ламия току-що се беше върнала от Измир и щом получи съобщението, че Кенан искал да я види, без да си сваля чаршафа, се бе затичала натам. Не се осмеляваше да се приближи до него, да вдигне очи и да го погледне, късаше едно по едно хилавите листа на провесилия се от дървото клон.

Със сериозен и спокоен глас Кенан заговори:

— Нарочно изпратих Наджие... Исках да поговоря с вас насаме... Нас ни сполетя беда... В резултат на това ще трябва да се вземат някои наложителни мерки... Ще се наложи да се разделите с годеника си... И аз с голяма мъка се разделям с годеницата си...

Изричайки това, повдигаше вежди, нарочно си поемаше дъх, за да прикрие сподавената в гласа си омраза:

— Ще е трудно да се говори очи в очи с чичо ви... До няколко дни се връщам в Истанбул. Оттам ще му напиша писмо, ще му кажа, че се налага да се разделите с годеника си и да се омъжите за мен... След като си уредя работите, ще ви отведа в Истанбул... Ясно е, нали? Вече сте моя официална годеница. Не се налага излишно да се огорчавате... Ще кажа...

Постепенно се раздраваше, чувстваше, че ако продължи, няма да се въздържа и ще изрече някои горчиви неща, и търсеше предлог да си тръгне.

— Колко малка ви изглеждам, Кенан бей, колко незначителна. Защо не желаете да си помислите, заради едната ми чест, че и аз вече съм голяма, че и аз като всички други имам сърце.

Ламия бе изрекла тези думи с едва сдържан вик. Кенан повдигна смаяно глава и видя пред себе си една съвсем друга, съвсем нова Ламия. Лицето ѝ бе побеляло като пепел. Миглите ѝ, устните ѝ трепереха, притискаше с ръце гърдите си, за да не се разридае. Кенан тръгна към нея с любопитство и понечи да я хване за ръцете.

— Какво ви става, Ламия?

Младото момиче се отдръпна назад, сякаш се боеше от неговото докосване. Това движение приличаше на бунт.

Опитвайки се да не загуби незначителния си покой, Кенан продължи:

— Не разбирам, Ламия ханъм, какво искате да кажете. Говорих с вас за нещо сериозно. Струва ми се, че не изрекох нищо обидно.

Младото момиче въздъхна дълбоко.

— Кенан бей, не се отнасяйте с мен по този начин днес. Може би повече няма да се видим.

Кенан лекичко тръсна рамене и отговори с тъжна, иронична усмивка:

— Мисля, че ще се виждаме по необходимост.

Ламия продължи със спокойно упорство:

— Не, Кенан бей. Не по необходимост, изобщо няма да ме виждате. Защото ваша съпруга няма да стана. Дори да умра, дори вие да умрете, шанс за това няма, Кенан бей.

— Защо?... Какво има? Коя е причината да говорите така?

С неочаквано за спокойната ѝ натура настървение Ламия каза:

— Защо отказвате да разберете, Кенан бей? Аз не съм достойна за вас... Знам го... Ей богу, нито за миг не ми е хрумвало да ставам ваша съпруга. Ако обещаете да не се ядосвате, Кенан бей, ще ви доверя нещо.

— Няма да се ядосвам, казвайте.

— Когато лежахте болен, по някое време закрепяхте. Заедно с всички други и аз изтърчах в стаята ви. Не се осмелявах да пристъпя към вас, направо се съсипвах в един ъгъл и си казвах: „Заради мен ли се случи това?“ Очите ми мярнаха едно писмо върху масата. Бяхте започнали да го пишете на годеницата си. Може би в него имаше нещо, които никой не трябваше да узнае? Може би разказвахте за сполетялата ни беда? За да не попадне в чужди ръце, го мушнах в джоба си. Щях да ви го върна, щом оздравеехте.

След като се възстанови, Кенан дълго бе търсил писмото, накрая бе решил, че се изгубило някъде в бъркотията. Едва сега разбираше какво се беше случило с писмото.

— Прочетохте го, нали, Ламия?

— Отначало, ей богу, нямах такова намерение. После не издържах. Срамно е, но го прочетох, какво да се прави. Вие може би ще ми се ядосате... Аз обаче съм доволна, че го прочетох. Сега вече нали разбирате, Кенан бей, защо ще се разделя с вас?

— Това са детински приказки. Нашият брак е наложителен. Пък кой знае, и щастливи можем да бъдем, дай боже.

— Нямата шанс да бъдете щастлив с мен, Кенан бей. Това писмо ми отвори такава рана в сърцето, която никога не ще зарасне. После, как аз ще ви направя щастлив? Аз съм невежо, бедно, злочесто момиче. Виждате колко съм наясно с положението си. Заради коя моя добродетел бихте ме пожелали, бихте ми посветили живота си? Много ясно го казвате в писмото си. С мен животът ви ще бъде жалък. Освен сърцето си, друго нямам какво да ви предложа, Кенан бей. Ако това бе достатъчно, щях да ви направя по-щастлив от всекиго друго, но какво да се прави. Жалко!...

Взираше се в далечината с влажните си, изпълнени с дълбоко страдание очи и се усмихваше тъжно.

— Това, от което се плашите, Кенан бей, не ще ви сполети. Вие ще бъдете щастлив с любимата си. Аз ще ви освободя. Пък и впрочем няма да съм щастлива с вас. Много мислих през тези три дни. Чувствам се като пробудила се от дълъг сън. Всичко разбирам. Вие обичате друга. Като знам, че не ме обичате, че страдате, мислейки за нея, аз ще се топя от мъка всеки ден. Ами ако, да не дава Господ, отново се разболеете, ако умрете? Преди малко ми казахте: „Изобщо не се поинтересувахте за здравето ми, докато бях болен.“ Не знам как да ви се закълна. Никой на света, Кенан бей, не е страдал, не е плакал за болен човек колкото мен. Щом затворех очи, ви виждах умрял, а сините ви очи, които са ми тъй любими, затворени и направо полудявах. Може би сега разбрахте? Ваша съпруга аз няма да стана.

Повече твърдост не ѝ бе останала. Въпреки настояванията на Кенан пожела да си тръгне. Бавно се отдалечи, плачейки. Завладян от печалното си сливане, Кенан си мислеше: „Упорството ѝ е малко детинско, това няма да ми попречи да си изпълня дълга. Ламия ще стане моя съпруга, иска или не иска. Все пак доста ме засегна отказът ѝ. Децата на нейната възраст са по-чисти от възрастните. Когато доброволно изоставих Лейля, бях на възрастта на Ламия. Днешното състояние на горкото Грозденце толкова напомня на моето състояние от онова време. Какво да се прави, още един проблем ми се стовари на главата. Дори да не бъда щастлив, ще се постарая да направя щастлив друго и това все пак е някакво утешение.“

XIX

Мина още една седмица, остана ден до раздялата. През тази седмица Кенан бе виждал Ламия почти всеки ден, беше ѝ наговорил немалко неща, за да се откаже от идеята си. Но изговореното си остана единствено в кръга на думите. Сърцето му, фантазията му бяха заети с други неща. Мисълта да посвети живота си на малкото Грозденце тайничко го дразнеше, тя само поукрасяваше с различна привлекателност и магичност всичко изгубено. Кенан впрочем по рождение си бе като омагьосан. За да прояви интерес към нещо, трябваше да го загуби. За да обикне нещо, трябваше да се лиши от надежда.

Ламия прекрасно усещаше безнадеждността, привързаността на Кенан, със сълзи на очи го молеше да не настоява. Веднъж му каза:

— Не го правете, Кенан бей, ще бъде жалко за мен. Невъзможно е да ви стана съпруга. В момента, в който се съглася, ще изпитате отвращение към мен. Как ще издържа да живея с вас, без да бъда обичана? Не си мислете, Кенан бей, че писмото е засегнало единствено гордостта ми. Напълно съзнавам, че няма да съм достойна за вас. Огромна утеха за мен ще е дори да зная, че ме обичате съвсем мъничко. И да не беше се случила онази беда, аз нямаше да отида при Назъм. Би ли могла една жена да стане съпруга на един мъж, след като обича друг. Изобщо не мислете за мен, Кенан бей. В Измир имам позната, Кенан бей, вдовица е. Мъжът ѝ бил офицер, загинал като герой, докато преследвал бандити в Менемен. Тя силно обича мъжа си, но Аллах ѝ изпратил утешение... Макар че той повече няма да се завърне, домът ѝ е пълен с негови вещи, снимки, спомени... Веднъж една съседка, докато ѝ гостуваше, все я жалеше, все повтаряше колко трудно живее сама една млада жена. Щом си отиде, моята позната ми каза: „Ламия ханъм, тази жена ме съжалява, защото съм вдовица. Истинската вдовица всъщност е тя, понеже не обича съпруга си. А аз обичам своя мъж, загинал като герой, и тъй като живея с мисълта за него, се чувствам по-малко самотна от нея.“ И аз, Кенан бей, искам да бъда като онази жена. Стана ли ви съпруга, ще се отворите от мен.

Отдалеч по-спокойно ще мисля за вас. Ще ви обичам... Представете си, че някога и вие сте били мой съпруг, Кенан бей. Толкова бездушни ли са младите вдовици?

— Смаян съм, Ламия. Не очаквах подобни думи от едно тъй неопитно дете.

— Не съм чак толкова малка. Знайте, че много съм препатила. Имам сърце, имам чест, Кенан бей. Настояванията ви са безсмислени. И да умра, за вас няма да се омъжа.

Себичният, безволев Кенан не можеше по никакъв начин да вземе окончателно решение, колебаеше се дали да изпрати на Джавидан новото писмо, което ѝ бе написал. Все пак идеята да напусне Ламия не му изглеждаше вече чак толкова невъзможна, както преди.

Една вечер получи писмо от годеницата си, която бе пристигнала от Египет в Истанбул. Този път Джавидан, чиито думи, както и писмата ѝ, обикновено бяха малко сухи и официални, демонстрираше голяма сърдечност, питаше го кога ще се върне в Истанбул.

Това писмо сложи край и на последните му колебания. Все пак се опитваше да се самозалъгва. „Да обясня на Джавидан всичко в писмо ще е грубо и банално. Трябва да говоря лично с нея, да ѝ обясня всичко, всички извиняващи ме причини“ — съдеше сам себе си той.

Когато съобщи последното си намерение на Ламия, младото момиче внезапно прежълтя. Но не каза ѝ дума. Бяха решили да се поразходят за последно в нощта на раздялата. Като че нарочно времето се развали, валеше слаб дъжд. Въпреки това се срещнаха на тесния път зад лозето и обикаляйки, стигнаха чак до Къркчамлар.

В мрачната, дъждовна нощ долната част на Къркчамлар приличаше на разрушена скала, между дърветата духаше влажен, коварен вятър с дъх на изгнили листа.

Дъждът не проникваше тук, само с леко шумолене потрепваше по върховете на високите клони.

Дълго пристъпваха по изсъхналите борови иглички, покрили земята като море. Докато още вървяха по пътя, Ламия бе помолила Кенан: „Бих желала тази нощ изобщо да не говорим за раздяла, Кенан бей. Кой знае, може би следващата година... Или по-следващата ще

дойдете пак... Тогава ще имате съпруга, деца. Ще ви видя отново. Е, няма да е както днес, но какво от това? Нали ще ви видя... Нека тази нощ не говорим изобщо за раздяла. Нека се разделим така, Кенан бей, сякаш утре ще се срещнем наново.“ Кенан бе потънал в печално мълчание. Ламия не спираше да говори. Пристъпваше, увесена на врата му.

Говореше с неочаквана за възрастта ѝ, за състоянието ѝ изтънченост; за първия път, когато чула цигулката му, за мечтата си и за любовта си, започнали от часа, в който за пръв път зърнала сините му очи, и събуждаше у Кенан представата за лунните нощи в тъмната и дъждовна Бозяка, за незабравимите любовни часове.

— Да се връщаме ли вече, Ламия? Много е късно. Ще се простудиш, ще се разболееш.

— Както желаете, Кенан бей. Само на връщане ще минем по другия път, нали? Тоест по пътя, по който една нощ вървахме с Нимет ханъм. А и тази година...

Пак през една такава лунна нощ преди два месеца... Кенан бей, не ме жалете толкова... И мен ме прегърнахте на това място, както и Нимет ханъм.

Въпреки постепенно усиляващия се дъжд пак спря пред руините на кулата, насила накара Кенан да седне на мокрите камъни. Допря мократа си руса коса до гърдите му.

— Боя се, Ламия, че ти ще страдаш повече.

Повдигна зелените си меланхолични очи към лицето на Кенан и докато по страните ѝ се стичаха сълзи, с горчива усмивка каза:

— Не, Кенан бей, ние не се обичаме. Нашето, както сам казахте, беше само забавление за сърцето. Какво значение има, Кенан бей? Няколко сълзи за страдание ли ще ги сметнем? Тази нощ няма да забравите да посвирите на цигулка, нали? Бих желала да заспя, вслушана в моята приспивна песен.

Когато Ламия прескочи стобора на градината, Кенан за последен път я хвана за ръцете и със студените си като лед устни положи прощалната си целувка върху очите ѝ, върху широкото ѝ чело. После я остави сама в нощта и дъжда. Не се осмеляваше да се извърне назад. Прибра се в стаята си с вкуса на горчивата сълза, останал върху

устните му, когато за последен път целуна очите ѝ, прибра се в стаята си с вкуса на смърт в сърцето си.

ВТОРА ЧАСТ

I

ЗА ШЮКРЮ БЕЙ ОТ НАЗЪМ.

„Почитаеми свако,

Почти месец и половина нямах възможност да ви пиша. Може би сте се ядосали. Но ще ме оправдаете, като ви съобщя извинителните причини за това. Не съобщавайте изведнъж на леля Енисе и на Ламия ханъм. Преминах през голяма опасност. Бях тежко ранен в дясното рамо и в левия крак при една престрелка. От четирийсет дни съм в болницата в Трабзон. Сега, благодаря на бога, съм добре. Оздравях напълно. До няколко дни мен ще ме изпишат от болницата.

Имам радостна вест за вас. Вчера получих заповед от командира на полка. Той ми събщи добрата новина, че съм повишен в чин капитан и че ме назначават в Искендерун. Тази вест ме накара да забравя изтърпените през последните месеци страдания. И вие, естествено, ще се зарадвате колкото мен.

Понеже все още се чувствам отпаднал, поисках четири-пет месеца отпуск. Надявам се да не ми откажат. Ето защо и, ако Аллах е рекъл, до месец ще се върна в Измир. Отпускът си, разбира се, ще прекарам при вас. През това време ще направим сватбата, нали? Вероятно ще ви е тежко да изпратите Ламия ханъм в Искендерун. За две-три години все пак сте привикнали с нея. Но аз имам по-голяма необходимост от нея, отколкото вие, понеже се чувствам много по-самотен. Омръзна ми самотата, свако. Казват, че Искендерун бил хубав град. Надявам се там да бъда много щастлив заедно с Ламия. Кой знае колко са пораснали Семиха и Фикрет, правят ли пакости? До скоро... и така нататък, и така нататък...

Назъм“

„Синко Назъм,

Получих писмото ти преди петнайсет дни. Не пропуснах да ти отговоря веднага. Същата вечер обаче се случи нещо, заради което се наложи начаса да скъсам писмото си и да го хвърля. От десет дни съм доста объркан. Леля ти Енисе ме посъветва нищо да не ти съобщавам, да изчакам завръщането ти и тогава да ти кажа истината. Нейното предложение не е приемливо за мен. Назъм, детето ми, ти си войник. Налага ти се да даваш решителен отпор с щик, с куршум, с оръдие на превратностите на живота. Ето защо ти казвам истината каквата е. Ламия вече не е твоя годеница. В пазвата си, без да знаем, сме отглеждали змия. Колко коварна, колко лоша душа имало това момиче, което изглежда тъй уравновесено, тъй неоправдано. Все пак има съдба, защото размирното създание още отсега разкри своята същност. Ох, да не дава Господ, ако това те беше сполетяло, след като станеше твоя съпруга. Може би залудо щеше да окървавиш ръцете си и щеше да гниеш по затворите.

От миналата година забелязвам някаква странност, някаква отнесеност в поведението на това момиче. Няколко пъти дори го споменах пред леля ти Енисе. Казах й: «Не откъсвай очи от нея.» Но тя, знаеш я, е доста простодушна жена, Аллах да я пази. Не се вслуша в думите ми, не й обърна внимание.

Като се върнахме тази година от Бозяка, Ламия се държеше още по-странно. От ден на ден слабееше, около очите й се появиха черни кръгове, чувстваше се отпаднала. Като я питах нещо, гледаше ме отнесено и често не ми отговаряше. И аз наивникът взех да си мисля: «Какво става с това дете, да не би да е болно?» Взех да се притеснявам.

Веднъж дори ѝ предложих да я заведе на лекар. Отказа ми. «Нищо ми няма» — отговори ми Ламия и успя да ме убеди.

Най-накрая пристигна твоето писмо. Тя ми донесе плика, взела го от пощаджията. Когато прочетох, че си станал капитан и че до месец ще си дойдеш за сватбата, полудях от радост и закрещях: «Ламия, имам радостна вест. Назъм получил чин. Готви се, до месец ще станеш булка.» Тя покри с длани лицето си. Заоттегля се заднишком към вратата. Аз, нали съм простодушен човек, реших, че се държи така заради изненадата, заради радостта и вълнението. «Ела, не бягай. Целувай ми ръка» — казах аз и тръгнах към нея. Насила свалих ръцете от лицето ѝ. Но внезапно тя се строполи на пода... Лицето ѝ бе прежълтjало като на мъртвец. Пет минути я свестяхме с лимони, с одеколон. Леля ти Енисе ми се сърдеше. «Съобщават ли се внезапно такива неща? — казваше ми тя. — От радост човек може да припадне, да умре.» Как не се досетих още тогава. Нея нощ се измъкнах от къщи и отидох в кафенето в Икичешмелик. Като се прибрах, заварих леля ти Енисе толкова объркана, че ми е невъзможно да ти го опиша. Напълно вбесена тя ми разказа какво се е случило. Ламия била много умислена, избощо не отговаряла на въпросите на леля ти. Енисе забелязала, че по някое време Ламия влязла в моята стая, скрила нещо под полата си и излязла. Любопитствайки какво е взела, и Енисе влязла в стаята ми и се заоглеждала. Всичко си било на мястото. Било откренато само долното чекмедже на ъгловия шкаф.

Леля ти Енисе се досетила, че в това чекмедже нямало нищо друго, освен повредена ловна пушка и револвера ми. Разтревожено го отворила и с ужас установила, че револвера го няма.

Горката жена се втурнала в стаята на Ламия като полудяла и измъкнала оръжието изпод възглавницата ѝ. Тази злочестница искала да се самоубие. Отначало отричала, че има подобно намерение. Обяснила, че постъпила така, защото преди една нощ била се уплашила.

Не устояла обаче на настояванията на леля ти Енисе и ридаейки, била принудена да сподели с нея истината.

Когато узнах, че това посредствено, размирно създание тази година се запознало с някакъв непознат мъж в Бозяка и било бременно от три месеца, побеснях от гняв и мъка. Знаеш колко държа на въпросите на честта. Прииска ми се да я смажа с крака и после да я изхвърля насред улицата посред нощ. Възпря ме леля ти Енисе, каза, че не трябва повече да бъде измъчвано едно напълно обезнадеждено дете, което желае да се самоубие. Ща не ща, премълчах. А и тъй като Ламия не е мое дете, нямах право да стигна по-далече. Няколко дни я наблюдавахме постоянно, да не би пак да извърши някоя недомислица.

Настоявах на всяка цена да открия подлеца, прелъстил това дете. Но търсенията ми не дадоха никакъв резултат. Дни наред разпитвах Ламия. Отначало изобщо не желаше да отговаря. Накрая бе принудена, заради категоричните ми настоявания, да говори. Бил някакъв нехранимайко, облечен като надзорник по тютюна, среден на ръст, дебел, със сипаничаво лице. Твърдеше, че не знае нито откъде е, нито дори името му.

Ако се обърнех към полицията, може би щяха да открият някоя следа, някоя диря. Но се отказах, като си помислих, че няма да постигна друго, освен хората да узнаят за срама ни, освен имената ни да попаднат във вестниците.

След тази случка, ще ме разбереш, не мога да задържа Ламия в дома си. За да прикрие срама си, сметнах за по-подходящо да я изпратя при големия ѝ вуйчо в Кютахия. Веднага му написах писмо. Получих от него благоприятен отговор, Аллах да го благослови. Той казваше: «Ще я наблюдавам най-строго. Ще я представя като млада вдовица, чийто съпруг току-що е починал. Освен на жена си и на дъщерите си, на никой друг няма да кажа истината. Дори от зет си ще скрия. Не трябва да се отчайваме. Още е малка. Дай боже след време положението да се оправи. В бъдеще може да ѝ намерим някой добър

мъж, който ще я приеме заедно с детето.» Утре изпращаме Ламия. Един приятел, капитан от жандармерията, ще я предаде на вуйчо ѝ.

Мили Назъм, в никакъв случай не се отчайвай. Знам какво е да си млад. Може би някой поне малко ще обикне това момиче. Ако не се случи, подобно положение е тежко за всеки човек. Това създание и бездруго няма да има шанс да бъде щастливо. По всяка вероятност няма да изпратим нашия капитан да замине сам за Искендерун. Леля ти Енисе вече се е заела с въпроса. От сега имаме предвид две момичета и една вдовица. Едното от момичетата ни е съседче. Истинска измирска красавица е. От тялото ѝ три Ламии ще излязат. Другото момиче пак ни е познато, дъщеря е на търговец от Родос. Малко по-слабо е от първото, но е по-красиво в лицето. Вдовицата пък е роднина на съпругата на кмета Саиб паша. Казва се Нимет. Мъжът ѝ беше мързеливец, пияница и комарджия. Една нощ преди два месеца, отивайки с лодка към Каршгъяка, паднал в морето, тъй като бил пиян, и се удавил. Леля ти Енисе много хвали тази жена. Тя е богата, красива, знатна и необикновена двайсет и четири годишна жена. В сравнение с нея Ламия не представлява нищо. Когато видиш Семиха и Фикрет, много ще се смаеш... И така нататък, и така нататък...

Шюкрю“

II

Един ден, оставяйки Ламия сама, Енисе ханъм бе излязла със Семиха и Фикрет. Младото момиче бе заето с подготовката по заминаването си. Беше ангажирано с шиене, опитваше да завърши чаршафа на леля си и да изпере дрехите на дечурлигата.

По някое време на вратата се почука. Ламия подаде глава през прозореца и видя дебела жена с чаршаф от плътна коприна. Гостенката, чувайки отварянето на прозореца, бе вдигнала глава. Очите им се срещнаха. Беше Мефтуне ханъм, възрастна жена, която понякога посещаваше дома на Саиб паша. Ламия бе по-дочула някои клюки за нея. А пък леля й Енисе изобщо не я обичаше.

Мефтуне ханъм за пръв път идваше в дома на Шюкрю бей. Изненаданата Ламия отвори вратата.

— Енисе ханъм у дома ли е, момичето ми?

— Няма я... Отиде за малко на гости...

— Ай, ай... Много съжалявам... Отдавна ли излезе?

— Преди около час...

— Ще се върне ли скоро, момичето ми?

Ламия щеше да отговори: „Да, ще се върне“, ала се сети, че ще трябва да покани Мефтуне ханъм да я почака вътре, и каза:

— Не мисля... Има да ходи на доста места.

Гостенката бе влязла в калдъръмения двор.

— Отдалече дойдох, момичето ми... Ще ми позволите ли малко да поседна?

Ламия се заколеба, после, отваряйки вратата на гостенката, с половин уста изрече:

— Заповядайте, ханъмефенди.

Мефтуне ханъм се настани на ъгловото канапе, отмятайки чаршафа си. Ламия, притеснена, че работата й изостава, се подпря на един от столовете до вратата.

— Кафе не искам, момичето ми... Ще остана доволна, ако с красивите си ръце ми поднесете чаша с вода. Отдавна харесвам леля

ви Енисе... Срамувам се, че досега не съм я посетила... Най-сетне ми падна стоден случай... То пък нея я нямало у дома...

— Не излиза често, но...

— Благодарна съм, че поне вас ви заварих, момичето ми... Когато вашата леля ми дойде на гости, ще я придружите и вие. Нали, момичето ми?

В очакване на отговора, тя наблюдаваше Ламия с гримираните си, сбръчкани като гъша кожа очи. Погледът ѝ се стори странен на Ламия и тя колебливо отвърна:

— Дай боже, ще дойда... Ще дойда.

Мефтуне ханъм не можа да скрие изненадата си от този отговор.

— Подочух нещо, момичето ми... Вие май заминавате за Кютахия ли, за другаде ли?

— Да...

— Ай, ай, ай... Дълго ли ще останете там?

— Не знам...

— В Кютахия ще се притесните... Тамошните хора, след като сте свикнала с Измир, няма да ви допаднат...

— Сигурно...

Мефтуне ханъм сякаш се бе притеснила от съдържаността на Ламия. След продължителна пауза пак заговори:

— Каква е причината за това пътуване, момичето ми?

— Така се налага...

— Може би проявявам непочтителност, но винаги се интересувам от хората, които обичам...

Ламия леко се нервира.

— Климатът в Измир не е подходящ за мен — изрече тя.

Мефтуне ханъм се разсмя неискрено, дори ѝ смигна.

— Ах, какъв дявол си ти... Такива хитруши като теб ми вдъхват живот...

Ламия разбираше, че въпреки цялата ѝ непринуденост жената се бои от нещо и трудно намира подходящите думи. С известно колебание тя бе продължила:

— Детето ми, не знам истина ли е, лъжа ли е... Но до ушите ми достигна... Много се притесних... Казах си, е, аз, така да се каже, не съм чужда... Откъде ѝ дойде тая беда? Ах, горкото дете, ах...

Ламия трепереше на стола, сменяйки непрекъснато цветовете на лицето си. И заеквайки, попита:

— Не проумявам защо говорите така, ханъм ефенди.

Мефтуне ханъм бе измъкнала цигара от гравираната по краищата ѝ сребърна табакера.

— Ще ми подадете ли, момичето ми, онзи кибрит?... Желая ви щастие, детето ми...

След като ѝ запали цигарата, Мефтуне ханъм улови за китката ръката на Ламия, както държеше кибрита, опита се насила да я накара да седне до нея.

— Каква красива коса имало нашето момиче... Много харесвам деца на твоята възраст... И аз имам дъщеря, която доста прилича на теб... Значи случило се е поради невежество... Не се огорчавай толкова, момичето ми... На сума ти девойки се е случвало... Да не беше споделяла с леля си Енисе... Ех, ако знаех по-рано...

Опитвайки се да предизвика нейното любопитство и в очакване на въпросите ѝ, тя продължаваше:

— Ако знаех, нямаше да се налага да ходиш в никаква Кютахия, не знам къде си още... По някакъв повод щях да те заведа на едно гости... После като всяко момиче щях да те отведа при годеника ти с булчински златни ресни и пайети... Никой в нищо нямаше да се усъмни.

В желанието да си освободи ръцете, Ламия леко се дръпна.

— Не разбирам какво искате да кажете, ханъмефенди. Позволете да седна срещу вас.

С фалшива загриженост Мефтуне ханъм отново я погали по страните и косата.

— Наистина си много неопитно, много приятно момиче. Кой знае в Кютахия на какви грубияни възнамеряват да те дадат. Ако намериш начин да останеш тук, аз какво щастие съм ти намерила само...

Мефтуне ханъм бавно насили един от пръстите на Ламия, опитвайки се да постави върху него златен пръстен с червен камък. Младото момиче внезапно се стресна и се опита да се освободи.

— Какво правите, ханъмефенди?

— Нищо, от което да се боиш, момичето ми... Пръстенът е подарък... При това от много близък твой познат...

— От кого?

След като преглътна още веднъж, Мефтуне ханъм каза:

— Не е от чужд... От Намък бей е...

— От Намък бей ли, от бащата на Фериха ли?

— Точно така... И той узнал за случката, много съжалявал...

Праща този пръстен като подарък.

Намък бей бе петдесетгодишен богат търговец на дървен материал. Енисе ханъм често гостуваше в къщата му в Узуниол, обичаше като сестра съпругата му Макбуле. Дъщерята на Намък бей Фериха и Ламия се разбираха добре. Това разглезено, изискано момиче понякога канеше Ламия на гости в дома им, задържаше я у тях чак до вечерта.

Намък бей бе весел мъж с изтънчено поведение. Проявяваше голям интерес към приятелката на дъщеря си и от време на време правеше подаръци на Ламия. Този пръстен дали беше от този тип подаръци? Ако беше тъй, защо бе необходимо да го изпраща по Мефтуне ханъм?

Ламия изгледа подозрително възрастната жена.

— Фериха знае ли за този подарък?

— Не, момичето ми... И ти изобщо не го споменавай пред Фериха...

— Защо, ханъмефенди?...

Мефтуне ханъм пак й смигна и се засмя.

— Не бива, момичето ми... Фериха ще започне да се съмнява за други неща...

— За какви неща?

— Ламия ханъм, много добре разбираш всичко, но искаш да ме измъчваш. Красавицата ми... Намък бей много отдавна те харесва... Много се изтормози, като узна, че заминаваш за Кютахия... Да дойде, каза, преди да тръгне, и на мен да каже едно „довиждане“... Слушай ме, момичето ми... Утре следобед поискай позволение от леля си да се сбогуваш с някои приятелки... Аз ще те чакам с кола на ъгловата аптека. А Намък бей ще ни чака в дома ми в Деирмен Даъ... Ще се срещнете за половин-един час... Днес отиде да ти купува диамантени обици... Ще ти ги подари утре... Става, нали, момичето ми? Какъв отговор да дам на Намък бей?

Ламия стоеше права до вратата, държеше се за стола пред нея, за да не падне. Лицето ѝ бе побеляло като платно. Отговори с унил глас и с горчива усмивка:

— Предайте му, ханъмефенди, че Ламия е казала: „Намък бей няма ли страх от Аллах?“ Това е достатъчно.

Мефтуне ханъм внезапно се обърка, понечи да каже нещо. Но Ламия бе отворила вратата.

— Заповядайте, ханъмефенди, все пак леля ще се върне... По-добре е да не ви завари тук...

На излизане възрастната жена погледна накриво Ламия и свивайки устни, изрече:

— Ах, момичето ми, като си била толкова придирчива, да беше се държала малко по-твърдо с оня надзорник по тютюн. Ако не те бе сполетяло това, щеше да бъде прекрасно.

Докато разказваше на леля си тази случка, Ламия трепереше от отвращение, а очите ѝ се наливаха със сълзи. Енисе ханъм не се ядоса толкова, колкото очакваше Ламия. Тъжно и отнесено ѝ отвърна:

— Ние за наше удоволствие ли те изпращаме в Кютахия? Тук е невъзможно да бъде укрито момиче в твоето състояние. Ах, Ламия, ти навреди и на себе си, и на нас...

III

Влакът изсвири за трети път. При проехтяването на влаковите сигнали кондукторите се разтичаха разтревожено, зазатваряха вратите на вагоните. Ламия подаде през прозореца намиращата се още в прегръдките ѝ Семиха на Шюкрю бей. Хванала ръчичката на Фикрет, Енисе ханъм криеше лицето си под печето^[1] и кротко ридаше.

Изглеждаща в черния си чаршаф още по-бледа и отпаднала, Ламия с боязлив глас, сякаш щеше да поиска нещо невъзможно, каза:

— Да ви целуна ли ръка, чичо?

Шюкрю бей протегна треперещата си ръка и за пръв път от много дни насам я погледна в лицето, в очите. Не намираше сили да отдръпне ръката си, от която устните на Ламия все още не се отделяха, а с другата си ръка потупваше по рамото ридаещата до него Енисе.

Чу се изсвирване, влакът внезапно се разтресе. Тогава не издържа. Протегна се към прозореца, хвана Ламия за раменете, притегли я към себе си и я целуна по бледите ѝ, мокри от сълзите страни.

Замъглените му очи не виждаха отминаващите с голяма скорост покрай него вагони и говореше на жена си, която плачеше още по-силно.

— Да бях погребал това момиче, сърцето ми нямаше да страда толкова, колкото сега...

Ламия не се отдръпна от прозореца чак докато влакът не отмина Каршгъяка. Надяваше се, че ще може да съзре за последен път Бозяка иззад Кадифе Кулеси и Деирмен Даъ.

— Това русото момиче с черния чаршаф лудо ли е, тъпо ли е или какво?

— Защо?

— Подпряло е главата си в края на вагона и само спи, затова. Обичам да пътувам с влак, за да наблюдавам гледките. От час я следя... Нито веднъж не погледна през прозореца...

Този разговор се водеше между шестнайсет-седемнайсетгодишно дребничко, пълничко момиче и от около трийсетгодишна слаба, със светлокестенява коса жена.

Слабата жена побутна за ръката пълничкото момиче.

— Говори тихо — каза тя. — Не спи, а плаче... Ресниците ѝ са пълни със сълзи... Кой знае каква мъка си има клетницата.

— Да потърся ли някакъв повод, за да я заговоря?

— Не се бъркай, Макбуле... Да безпокоя такъв човек би ми било тежко...

— Ако си поговорим с нея, ще бъде по-добре... Може пък да я утешим...

— Още си много малка, Макбуле... Не разбираш... Човек не плаче по тоя начин, ако можеше лесно да бъде утешен...

— Каквото ще да става. Много съм любопитна.

Макбуле мина няколко пъти край Ламия, после се приближи до съседния прозорец и си подпря лактите на него. Търсеше предлог, за да я заговори, но не намираше такъв.

В този момент влакът приближаваше към една от гарите. Внезапно влакът рязко се люшна. Пълничкото момиче не успя да се задържи и падна в прегръдките на Ламия. Изсмя се високо. И Ламия се разсмя неволно. Този инцидент се превърна в повод бързичко да се сприятелят. Към тях се присъедини и светлокестенявата жена.

— Далече ли отивате, сестро? — попита Макбуле.

— Отивам в Кютахия — отвърна Ламия.

— Ах, колко хубаво... И ние отиваме там... Сама ли пътувате? — попита Макбуле.

— Да...

Учудена, Макбуле каза:

— Съвсем сама ли?

— Не... С един жандармерийски капитан.

— Онзи с козята брадичка и проядените зъби ли, дето пътува във вагона на татко...

Светлокестенявата жена сбърчи вежди и изрече:

— Макбуле!...

Неочаквано Макбуле се изчерви и през смях каза:

— Е, да не обиждаме напразно... Баща нямате ли?

— Не, той е познат на чичо ми... Отива по някаква работа в Кютахия...

— Тогава всичко е наред... Как ви е името?

— Ламия...

— Моето е Макбуле... А на леля Наджие (беше погледнала към нея) е Наджие... Леля Наджие си направи операция в Измир... Сега я водим при майка ѝ. Моята майка почина миналата година в Измир... Съпругът на другата ми леля е чиновник в Кютахия... И баба живее там... Татко си взе три месеца отпуск... Изобщо не съм виждала Кютахия... Леля Наджие много хвали града... Страшно се радвам... Ще се видим в Кютахия, нали? А, ето го и татко... Той е заедно с вашия капитан с козята брадичка.

На тази гара влакът бе спрял за по-дълго. Мъжете се спускаха към кея, за да се поразтъпчат, покрай вагоните обикаляха продавачи на вода, на симид и портокали.

До капитана Ламия видя едър, с дълги мустаци солиден майор. Имаше позагрубяла мургава кожа и великолепни черни очи. Беше се подстригал нула номер. Якият му врат се беше надиплил на гънки отзад на тила. Влачейки по каменната настилка на кея извитата си сабя в кожен калъф, той стигна до техния вагон и се спря. Купи на Макбуле и Наджие фъстъци и сухи плодове, пъхнати в голям книжен плик. И капитанът се бе амбицирал — почерпи Ламия със сладък чъорек^[2].

След като изгледа застаналата до дъщеря му Ламия със суров и бегъл поглед, майорът дръпна приятеля си за ръката. И разговаряйки, се отдалечиха.

Ламия виждаше как капитанът, ръкомахайки, говори и как майорът честичко извъръща глава към вагона им. Младото момиче, макар да не ги чуваше, разбираше, че приказват за него, лицето му запламтя, взе да се притеснява от онова, което той би казал на Макбуле.

Влакът отново бе потеглил. Макбуле и Ламия се бяха разприказвали фамилиарно като приятелки от сто години. Ламия постепенно забравяше самотата си, разведряваше се от забавните глезотии на тази приятелка, дарена ѝ от случайността.

Макбуле я попита защо плаче от часове, опряла главата си в края на вагона. Ламия засрамено отричаше и смеейки се, каза: „През прозореца ми влезе дим в очите.“

Не че Макбуле ѝ повярва. Но забелязала знаците, които ѝ правеше с очи и вежди Наджие, се отказа да настоява повече пред приятелката си.

Настъпи вечерта. След малко влакът щеше да спре в Ушак, пътниците щяха да се настанят по хотелите, за да изкарат нощта. Макбуле предложи:

— Да кажа на татко да ни настанят тази нощ в една стая, ти и бездруго си сама. Ако сме заедно, ще си бъррим... Няма да се притесняваме.

Половин час по-късно те се намираха в пълното със сандъци и бохчи сумрачно фоайе на занемарен хотел.

Макбуле бе придърпала баща си в един ъгъл и нещо му говореше. Ламия забеляза, че майорът внезапно трепна и погледна към мястото, където се намиреше тя. Възрастният офицер бърчеше вежди, по резките движения на главата му ставаше ясно, че дава отрицателен отговор на дъщеря си. Макбуле с някакъв напомнящ на бунт жест извика при тях застаналата по-встрани Наджие и привела високото си тяло, тя се приближи и тихо заговори нещо...

Краката и ръцете на Ламия трепереха, сърцето и биеше силно. Макар във фоайето да бе почти тъмно, тя не си бе вдигнала печето.

Чудейки се какво извинение да измисли, каква лъжа да изрече, Макбуле отиде при Ламия. Но като забеляза, че плаче под спуснатото върху лицето ѝ пече, не пророни и дума. Само стисна ръката ѝ и каза:

— Горката ми приятелка.

Ламия прекара нощта сама в тясна, с нисък таван стая. На другата сутрин не се видя във влака с Наджие и Макбуле. Майорът ги бе настанил в друг вагон.

[1] Пече — було, воал. — Б.пр. ↑

[2] Чъорек — сладка пита за закуска. — Б.пр. ↑

IV

По-големият вуйчо на Ламия, Ръза бей, беше бивш майор от кавалерията. Преди двайсет и пет години, вследствие на някакъв политически проблем, бил отстранен от служба и заточен в Кютахия.

По онова време Ръза бей се оженил за дъщерята на богат чифликчия от Кютахия и повече никога не се завърнал в Истанбул. Имаше три дъщери и четирима синове. Заедно с голямата си дъщеря, съпругът ѝ и с всичките си деца живееше в един дом. От доста време работите му бяха тръгнали на зле.

Възрастният мъж се затрудняваше да изхранва огромната си фамилия, опърничавият му характер от ден на ден ставаше по-раздражителен.

Ръза бей посрещна Ламия с навъсено и студено изражение на лицето. Откак бе пристигнало писмото от Шюкрю бей, на съпругата му Хурие ханъм и с нож не можеше да бъде отворена устата.

Кой знае колко неморална и хитра измирска жена с леко поведение е това шестнайсетгодишно момиче, сполетяно от най-лошата злочестина и от най-големия позор. Вероятно нямаше да се свърши единствено с тежкия и отговорен товар, който им се струпа на главите.

Като нищо момичето би могло да развали морала на невинните ѝ като ангели, чисти като бисери дъщери.

А и дълго време нямаше как да укриват истината. Тия работи не могат да се скрият. Рано или късно ще проличи.

Не позволиха на Ламия да се съблече, да си свали чаршафа. Съпрузите се впуснаха да ѝ дават съвети, да ѝ отправят прикрити заплахи и намеци.

Девојката свеждаше пред тях уморената си от пътуването глава, потрепваше с дълбока тъга в умислените си зелени очи, останали безсънни цяла нощ в мръсната хотелска стая.

Съпрузите, ту единият, ту другият, говориха близо половин час. Ръза бей усети, че са прекалили. Прииска му се да посмекчи наложителните препоръки.

— Ето, момичето ми... Ако спазваш тези съвети, ще подобриш положението си. Може би ще ти намерим някой благоразумен мъж. Ще имате деца. И твоето бъдещо злощастие ще се разсее покрай тях, ще отmine. Ще забравиш миналото.

След като отведоха Ламия да се съблече в стаята си, Ръза бей погледна жена си и някак си колебливо каза:

— Не знам, но това момиче не ми изглежда толкова лошо. Какво ще кажеш?

Хурие ханъм сви устни:

— Не знам. И на мен така ми се стори, ама как да се разбере. Забеляза ли? Когато каза, че в бъдеще ще се опитаме да ѝ намерим съпруг, това ѝ хареса. Едва видимо се поусмихна. Накратко, работата не е лесна. Аллах да ни е на помощ.

За сравнително кратко време Ламия бе свикнала с тринайсетгодишния, най-големия от синовете на вуйчо ѝ. За няколко дни тя се превърна в грижовната добра кака на малките. Да обича — това състояние за нея бе дълбока необходимост и голяма утеха.

Радваше се, когато децата капризничеха и се глезотеха. Колкото повече я тормозеха, толкова повече ги обичаше.

С момичетата обаче никак не се бе разбрала. Най-голямата бе двайсет и три годишната Махмуре. Беше омъжена за един пияница, данъчен чиновник на средна възраст. Най-лукавата, ала и най-повърхностната от момичетата беше тя. Беше родила през дванайсет месеца три деца и бе натоварила с тях майка си и сестрите си. Работата ѝ беше непрестанно да си оправя прическата пред голямото огледало, да се гримира, да свири, събирайки роднините, на уд и да наобикаля съседите.

Щом узна за предстоящото пристигане на Ламия, се беше зарадвала искрено. По писмото на Шюкрю бей съдеше, че тя е жизнена, закачлива изкусителка.

Като видя едно твърде спокойно, свенливо, облечено доста семпло тъжновато момиче, вместо нагримирана лека жена, направо се разочарова.

Все пак можеше да се възползва по друг начин от нея. Беше бременна в петия месец. В къщата не бе останала свободна жена.

Махмуре се боеше онова, което беше на път да се появи след четири месеца, да не се стовари върху нейната глава.

Тъкмо заради тази грозяща я опасност имаше едно наум за Ламия. Махмуре отсега си отваряше вратичка и казваше: „Миличка Ламия, ще го дам на теб. Ще ги отгледаш и двете като твои деца.“ Една от дъщерите ѝ беше дебело като бъчва, безмълвно като риба, фанатично, глуповато момиче, а по-малките се бяха превърнали от свадливост в нещо дребно, хилаво, късокрако, разглезено, дръзко.

V

Ламия не беше нещастна.

През първите дни бе се поизмъчила доста, бе се изпопритеснила немалко, докато привикне с новия си живот. Ала това ѝ състояние не бе продължило дълго, от скъпите спомени за безнадеждната си безумна любов, от парченцата на разбитото си сърце тя бе си сътворила печални утехи. Досуц като утешаващите се с парчетиите от счупените си играчки деца...

Дори собствената си безнадеждност беше превърнала в особен вид утеха. Убедена бе, че повече няма да Го види. Ако имаше и минимална надежда, би започнала да брои дните на пръстите си, би превръщала часовете в дни, дните — в година, и обзета от нерешителност, би копняла, очаквала, подлудявала.

Ала Той бе като мъртъвците, които няма начин да се върнат от гроба. Младото момиче Го обичаше с тъжното, спокойно, безнадеждно, уповащо се на бога смирение, с обожанието, с което се обичат мъртвите. Както се забравя лошото, причинено ти някога от починалите, така и тя му прощаваше.

Не му се сърдеше истински, дори напротив, изпитваше душевни терзания. Как ѝ бе позволило сърцето да иде до Измир, докато Той лежеше болен? Защо заради незначително заболяване на гърлото Го беше накарала да я чака две нощи? Защо в нощта на раздялата, когато толкова беше плакала, Го остави печален? Тези и още дребни подробности причиняваха мъка в душата ѝ.

Друга утеха бе жертвата, която Той беше готов да направи. Когато страдаше, когато бе оскърбена, си казваше: „И това страдание е заради него.“ И новата мъка се превръщаше в тайно и тъжно щастие.

Къщата на вуйчо ѝ бе стара, дървена, рушаща се постройка. На най-горния етаж ѝ бяха заделили стаичка.

В многолюдния дом Ламия изразходваше всичките си усилия, само и само да забрави за себе си. Не желаше да излиза на улицата, странеше от гостите и, щом приключеха грижите ѝ по домашната работа и дечурлигата, се оттегляше в стаята си.

През единия от прозорците се разкриваше част от вечно мъглива и снежна долина. Гледката представляваше изнизващи се в мъгливата далечина, докъдето ти стига погледът, телеграфни стълбове и преминаващи от време на време влакове. Ламия отново бе започнала да плете дантелите си. Изящните ръкоделия от ден на ден ставаха все по-префинени, като душата ѝ; говореха с откровеността на думите за разбитите надежди на тъжната ѝ, безнадеждна безумна любов. В тях пак се изсипваха необикновени приказни цветя край огрени от луната пътища, пак по чардаците се провесваха чепки грозде, пак потрепваха пеперуди и дългокрили нощни насекоми около глобуса на луните, надничачи иззад върховете на дървесата.

С отминаването на дните бе започнала да се буди сутрин и с една друга радост. Бебето, което щеше да се роди, бе драгоценен спомен от Него. Никой нямаше да узнае тази тайна, вероятно и той самият нямаше представа за това. Детето ѝ задължително щеше да е синеоко, мургаво момченце. Бе решила да посвети целият си живот на неговото щастие. Това дете с годините щеше да расте и все повече, и все повече щеше да заприличва на Него. Лека-полека щяха да се открояват Неговите сини очи, изнервеното му лице, белите зъби между ярките му устни. Навършеше ли двайсет, и той като баща си, непременно щеше да стане велик артист и неизменно щеше да изпълнява Неговите композиции.

Ламия оставяше ръкоделието върху коленете си, отпускате ръце; затваряше очи; виждаше този мургав, синеок, със снежнобели зъби красив младеж, започваше дори да чува звука на цигулката му.

Тогава косата ѝ вече щеше да е съвсем побеляла. И правейки се, че не знае, щеше да пита кой е композиторът на тия мелодии. Синът ѝ, тъй като нямаше да знае какъв му се пада, щеше да говори с почит и обожание за композитора, и така, майка и син, вечно щяха да си говорят за Него.

Ламия обичаше.

Този таен огън гореше незабележимо, озаряваше деликатното, изящно лице на младото момиче с друга, идеща от дълбините на душата ѝ красота.

Бяха попреминали първоначалната отнесеност и умора. Понякога дори се чуваше как се смее високо. Сутрин сресваше русата си коса пред малкото огледало в стаята си, случваше се и да се поразкраси, и дълго да се съзерцава. Щом забележеше от стаята си дима на влаковете, в душата ѝ се зараждаше необичайно вълнение. Знаеше, че от него писмо нямаше да дойде. Въпреки това пристигането на влака я разтревожваше и очакваше пощаджията на прозореца.

Беше си измислила още една играчка. Някои ноци, преди да си легне, му пишеше писма. Щяха да останат скрити в сандъка, нямаше да бъдат изпратени, както не пристигаха очакваните негови писма.

Писмата, които по-често се състояха от няколко реда, понякога се получаваха по-дълги. Ламия, без да го забелязва, изливаше цялото си сърце, всичките си рани върху листа.

Не се осмеляваше в тези писма да спомене Неговото име. Една ноц съвсем неволно изпод писалката ѝ се изплъзна думата „нашето дете“. Скъса това писмо, изпитвайки огромен срам, покри с длани лицето си и не посмя да продължи. Писането за нея обаче бе новооткрита радост. Постепенно ставаше все по-откровена в писмата, но използваше обикновени обръщения като „съпруже мой“, „любими мой“, тъй като все още не се осмеляваше да изпише името му. Ламия не беше нещастна.

VI

Първоначално Ръза бей бе съжалил вгълбеното, тихо и тъжно младо момиче, а сега бе започнал да го обича.

От време на време казваше на съпругата си: „Горкото дете. Може би са злоупотребили с наивността му, с невежеството му... Може би това нещастие не го е сполетяло, защото самото то е неморално...“

Хурие ханъм бе открила, че Ламия повече, отколкото бе се надявала, е хрисима, спокойна и работлива.

Въпреки това по никакъв начин не смогваше да привикне с нея, все още не хващаше вяра, че е почитена. Не ѝ се нравеше, че Ръза бей говори за Ламия с доверие и обич, и му отвърщаше: „Недей тъй изведнъж да се изпълваш с вяра към нея. Може да е коварна. Толкова заспали змии съм виждала, сигурно само чака сгодния момент... В никакъв случай не ѝ показвай благоразположението си.“

Хурие ханъм не се държеше лошо с Ламия. Изобщо не се оплакваше от младото момиче, което повече от дъщерите им помагаше в домакинската работа, което повече от бавачките полагаше грижи за четирите деца. Но приемаше за свой дълг да ѝ дава горчиви съвети по всякакъв повод.

— Когато ни гостуват мъже, няма да им показваш дори края на полата си... За тях ти си вдовица... Че може нещо да си наумят.

— А, виж, добре, че се сетих... Вчера тайничко си говорихте в един ъгъл с дъщерята на Фатма ханъм. Жената погледна неодобрително към вас. Тя е особена. Мисли, че учиш дъщеря ѝ на лоши неща.

— Вчера като излизаше, Хасибете ти каза нещо на вратата. Разправят, че тая жена не е много устойчива по отношение на греха. Бъди нащрек.

— Защо, агънцето ми, тъй начесто минава край нас оня разпътен батальонен писар? Внимавай, в никакъв случай не трябва да те види през прозореца.

— Ламия, момичето ми, отидем ли на гости, ти стой в стаята, където съм аз. Те всички са девствени. Смят се, танцуват, вършат

глупости... После ще те одумват. Все пак името ти не е случайно...

Веднъж се случи нещо по-важно. Неприятна случайност — едно от писмата, които Ламия всяка вечер пишеше на Него, бе попаднало в ръцете на Хурие ханъм.

Възрастната жена я разпитва дни наред. Това писмо непременно щяло да стигне до някой от съседите. Писмо се пишело, за да бъде пратено. Човек трябвало да е луд, за да седи и да пише писма. Ако не си признаела кой е този мъж, щяла да бъде принудена да сподели с мъжа си. Чуел ли вуйчо ѝ, кой знае на какъв тежък разпит щял да я подложи.

Уверенията, които, плачейки и заклевайки се, Ламия изричаше, не успяха да убедят Хурие ханъм да ѝ повярва. Най-накрая Ламия бе принудена да ѝ каже истината.

— Понякога нощем не мога да заспивам, пиша всичко това на онзи непознат, чието лице никога повече няма да видя. Какво да правя, вуйно? По този начин се утешавам. Малко ли нещастие ме сполетя?

Това несправедливо подозрение бе наранило най-съкровените кътчета на сърцето и човечността ѝ. Дни наред плака тайно. Сетне си помисли, че и това страдание ѝ се е случило заради Него. Потъна в мълчание.

VII

В новопостроената къща срещу тях се нанасяха наематели. И това се беше превърнало в голямо забавление за Хурие ханъм и дъщерите ѝ. Щом пред вратата спираха товарни коли, те се скупчваха пред зарешетения прозорец, побутваха се една друга и си подвикваха.

— А-а, виж им сандъците на тия... Приличат, миличка, на боядисани газови сандъци...

— Това ще трябва да са завеси... Човек не би ги използвал и като парцал за миене на пода...

— Ой, тия тенджери какви са, вижте... Божке, взех ги за цукала.

— Вижте колко са мръсни креватите... В тях и куче няма да легне...

— С хърката^[1] на мъжа са завили метлите... Що за мръсни хора са тия!

В един ъгъл на стаята Ламия плетеше, от време на време разлюшкваше люлката, в която лежеше един от малчуганите.

С обелка от фъстъците, препълнили големия пепелник, Махмуре замери Ламия по главата. (Беше ѝ станало навик, като забележеше, че Ламия се е отнесла нанякъде, да я замера, та да я стресне.)

— Миличка, млада жена си, но си като умряла, на целия свят като монахините ли си обидена? Да беше дошла за малко до прозореца... Не си ли любопитна да видиш новите ни съседи?

Вещите вече бяха разтоварени, бяха пристигнали и самите наематели.

— Виж я как са надува тая, младата жена, на кокона прилича.

— Коприненият ѝ чаршаф е хубав, но ако не носи кюлоти под него, на, значи от нищо не разбирам.

— Горката бабушкера, пъхнали ѝ в ръката стенен часовник, потежък от нея самата...

— Вижте тоалета на бащата. Куцият просяк пред джамията е десет пъти по-чист.

— Ах, погледнете само очите на офицера... Леле, колко са изпъкнали... Ако човек ги сънува, ще се изплаши...

Заради настояванията на Махмуре Ламия бе оставила плетката и без всякакво желание се бе приближила до прозореца.

„А!“ — възкликна тя, зървайки офицера. Беше възрастният майор, когото преди два месеца случайно бе срещнала във влака. В този момент в една от стаите без пердета на горния етаж пуснаха грамофон, зазвуча музика.

Като вдигна глава, Ламия съзря пълничката дъщеря на майора. Превземайки се, Макбуле танцуваше, оглеждайки се в подпряно на стената огромно огледало.

През смях Махмуре каза:

— Слава богу, харесват ми, изглежда, са весели хора... Утре, да даде Господ, ще трябва да им кажем „Добре дошли“...

[1] Хърка — вид връхна дреха. — Б.пр. ↑

VIII

Новите съседи наистина бяха весели, приветливи хора. Въпреки умората от пренасянето и настаняването, същата вечер немалко се смяха, немалко се веселиха. Сенките на разчорлени жени се боричкаха и гонеха върху чаршафите, опънати набърже по прозорците вместо пердетата.

Хурие ханъм, която след вечерната молитва моментално си лягаше, тази вечер не се отделяше от прозореца. „Много се забавлявах, ей богу, все едно, че съм гледала карагъоз^[1]“ — казваше тя.

По някое време пак пуснаха грамофона. Една след друга, около двайсетина пъти прозвучаха песните „Мъжът от Коня“ и „Олеле, аданецо“.

Семейството на Ръза бей се сближи с новите съседи буквално за два дни.

Ламия не бе забравила поведението на майора във влака. Не посещаваше новите съседи, а когато идваха те, се оттегляше в стаята си под предлог, че е уморена или че има работа. Макбуле бе разбрала защо страни Ламия.

Веднъж, когато заедно с леля си Наджие бе дошла на гости на Махмуре, се качи в нейната стая и без да се нуждае от каквито и да било предисловия, каза:

— Разбирам защо страниш от мен. Отбягваш татко, нали? Получих разрешение от него... Виж, остава ми само месец... После заминавам за Измир...

Ламия се изчервяваше, колебаеше се и не намираше какво да й отговори. Пълничката Макбуле, която и пет минути не можеше да мълчи, без да се сборичка със стоящия пред нея, прегърна Ламия и смеейки се необичайно фамилиарно и целувайки я по бузата, взе да я разтърсва и да я заплашва.

— Ако продължаваш да се опъваш, ще кажа каквото знам... Ще се намеся! — казваше тя.

Ламия се сприятели с това чистосърдечно, весело и щуро момиче. Започна, заедно с Махмуре, да отскача от време на време у

тях. Веднъж дори срещна случайно в калдъръмения двор майора. Понечи да избяга. Макбуле я подразни, хвана я за полата и насила я накара да целуне ръка на баща ѝ.

Най-голямото удоволствие на Макбуле беше да пуска грамофона и да танцува на кабаретна музика или кючек.

Понякога и Махмуре се впускаше да танцува с нея, танцуваха една срещу друга, пускайки пак и пак една и съща мелодия.

Един ден Махмуре зърна в шкафа напращена кутия с плочи.

— Тези защо никога не ги пускаме? — попита тя.

— Тия за нищо не стават — отговори Макбуле. — Тате ги намерил евтино и ги купил... Някои са повредени, някои — деформирани...

Махмуре бе любопитствала да види какво представляват. Забърсваше с парцал прахта от тях и една по една ги слагаше върху грамофона.

Действително плочите бяха повредени. Част от тях издаваха объркано, леко провлечено стенание, други започваха като музика, изпълнена от безупречен оркестър, след което изведнъж звукът се променяше и започваше да вие с пронизващ ушите злокобен глас, като животно, което го колят.

Махмуре пускаше всяка плоча по четири-пет пъти, след което слагаше нова.

От една от тях заприижда нежен звук на цигулка, ефирен като звуците, които чуваш насън, неясен като вехт спомен.

Махмуре се канеше да спре и тази плоча. Една ръка обаче неочаквано я хвана за китката.

— Тази я остави, како...

Като извърна глава, Махмуре видя Ламия. Лицето на младото момиче изненадващо бе сменило изражението си. Цялото ѝ тяло трепереше, сякаш от фунията на грамофона бе появил силен мразовит вятър, прежълтяваше, затваряше очите си, косите ѝ падаха върху челото.

Махмуре бе забравила за грамофона. Хващайки китките ѝ, станали студени като лед, питаше:

— Какво ти има, Ламия?

— Нищо ми няма... Нищо ми няма! — отвръщаше Ламия, опитвайки се да се съвземе, и извърщаше глава на другата страна.

Главата ѝ бе се облегнала върху рамото на Макбуле, която искаше да я прегърне. Не успя да издържи повече, отпусна изцяло главата си върху рамото на приятелката си, зарίδα.

Забравената плоча продължаваше да се върти, да повтаря мелодията, която преди две лета, опряла глава на Неговото пиано, слушаше. Тихият като дочутите насън звуци, поизтритият като старите ѝ спомени звук на цигулката възкресяваше наново онова безкрайно притихнало лято и лунния сън.

Тази повредена, поизтъркана грамофонна плоча се превърна за Ламия в ненадейно щастие. Очакваше с нетърпение дните, в които щеше да иде при Макбуле, поразкресяваше се пред огледалото, сърцето ѝ лудваше, сякаш отиваше на среща с голямата си любов.

Нея година зимата в Кютахия беше изключително люта. Времето все бе мрачно и облачно. Ту валеше мътен дъжд, ту се извиваха снежни фъртуни, ту решетките на прозорците се отрупваха със сняг.

Завъртеше ли се плочата, далечният, дошъл сякаш от отвъдното и от сънищата звук на цигулката започнеше ли да стене, дъждът стихваше, вятърът млъкваше, снегът се отронваше от прозорците и в стаята лъхваше знойно лято.

Ламия обхващаше с ръце бледото си, слабичко лице и куршуменосивите лунни нощи, белите утрини, позлатените слънца, промушващи се през резбованите чардаци на Бозяка, изпълваха полуотворените ѝ зелени очи.

Керем пак извършваше бавните си обиколки под терпентиновите дървета. Кузгун пак отъркваше старата си глава в полата ѝ, тя пак полека отпускате тялото си в Неговите ръце. Обхванато от уморена вгълбеност, младото момиче им се отдаваше, полагаше глава на Неговите гърди, обвиваше раменете му с малките си ръце.

И така, в Неговата прегръдка, те обикаляха боровите кории, изпълвани с бели привидения от луната, преминаваха през потоци и появеше ли се Зорницата, се връщаха по тесните, обрамчени от храсталаците пътища.

Щом се пробудеше с огъня на Неговите сини очи в очите си, с пламъка на Неговата целувка върху устните си, усещаше тялото си уморено и тъжно, сякаш освободило се от схватката с любовта и страстта. Душата ѝ обаче бе щастлива като сираче, насън видяло майка си.

Това щастие продължи до пролетта. После през един от дните, когато времето се позатопли и цветята се разцъфтяха, се случи беда. Едно палаво момче случайно бутна плочата на пода и тя се счупи. Казаха му: „И бездруго не беше хубава... Няма значение... Ти да си жив и здрав!“

Ламия не пророни и дума, но прежълтя като мъртвец. Счупено бе сърцето ѝ. Струваше ѝ се, че вече напълно Го е изгубила.

[1] Карагъоз — турски народен театър на сенките. — Б.пр. ↑

IX

Дойде април. Веднъж вечеряха в долната софа. Внезапно Расих ефенди, съпругът на Махмуре, удари с юмрук по масата.

— Не се търпи повече. Тия пройдохи ще ми докарат неприятности — изкрещя той.

Лицето му се зачерви, вените по слепоочията му се издуха. Децата се бяха стреснали, жените се бяха смаяли.

Сбърчвайки вежди, Ръза бей попита:

— Какво има, какво става?

Расих се притесняваше от тъста си и винаги разговаряше с него почтително. Въпреки това гневно изрече:

— Какво да става? Не чувате ли песента, която пеят? Няма начин да не се опозоря...

Преди минути неколцина младежи бяха минали по улицата с песен, каквито се пеят по пазарищата.

Махмуре реши, че съпругът ѝ си търси повод да си покаже характера.

— Теб какво те интересува... Че всеки, за да пее, от теб ли трябва да получи разрешение?... И какво лошо има в това? — подхвана тя.

— Ти да мълчиш... — каза той ожесточено. — Не се бъркай в неща, които не разбираш... Естествено, че имам причина да се нервирам...

Ръза бей попита повторно:

— Какво има, Расих?... Нещо лошо ли пеят?

Расих посочи с глава жените и децата:

— Повече нищо не мога да кажа, тъсте — отвърна той. — Заслушайте се, като минат пак, в песента... Смаян съм, че досега никой не ѝ е обърнал внимание.

Хвърли ядно салфетката си върху масата и излезе.

Ламия бе забелязала, че Расих ефенди, докато изричаше тия неща, я гледаше особено. Никому нищо не каза. Но в душата ѝ се бе зародило съмнение. Песента, която така бе нервирала този пияница,

няма начин да не е била свързана с нея. На другия ден младото момиче чу как я пеят две тринайсет-четиринайсетгодишни хлапета:

*„Абата на надзорника е на гърба му.
Бебето е в корема на госпожичката.
Баща на това дете е надзорникът.
Ах госпожичке как затри офицера.
Приличаше ли славният офицер на онуй псе.“*

Както каза и Хурие ханъм, най-накрая „окървавената риза“ беше излязла на бял свят. Град Кютахия отдавна беше узнал историята на гостуващата на Ръза бей млада вдовица, пристигнала от Измир. Случката с нея месеци наред занимаваше хората като тайна клюка и най-после беше разкрита чрез тази обикновена, простонародна песен.

Жаждата на градеца, в който нищо не се случваше, за някаква приказка превръщаше случката, доукрасявана ден подир ден, в невероятно вълнуващ роман за една авантюра.

Градът любопитстваше защо Ламия не излиза навън. Минеше ли по улицата, дори хора, от които не можеше да се очаква това, я гледаха през прозорците, търсеха я сред многолюдните места.

Вкъщи като че всички бяха сърдити на Ламия. Ръза бей вече избягваше да я погледне в лицето, Хурие ханъм не спираше да я обсипва с нови, многозначителни горчиви думи, дори Махмуре бе започнала да се държи хладно с нея.

Единствено Макбуле ѝ бе останала вярна. Сега тя живееше с баща си в друга къща. Тъкмо когато щеше да се връща в Измир, майорът бе получил заповед, че го назначават в Елязъг, бе се притеснил и затова бе помолил да го пенсионира.

Ламия се дивеше на едно. Кемал бей, който преди четири-пет месеца не се бе съгласил дъщеря му да се сприятели във вагона с нея, сега харесваше техните посещения в дома му, а срещнеше ли случайно девойката, дори се успокояваше, заговаряше я с бащинска загриженост.

На Ламия ѝ бяха останали само две утехи, за да преодолява лошото отношение към нея и тъжната самота на живота и душата си: приятелството на Макбуле... И писмата, които пишеше до Него, щом се затвореше нощем в стаята си...

Сега тези прости души писма, които винаги започваше с обръщението „любими мой“, от ден на ден придобиваха по-изтънчена и по-чувствителна интимност; Ламия споделяше с Него преживените през деня мъки и своите жалби. След което, сякаш уплашена, че ще Го изтормози с подобни тъжни неща, тя приключваше писмото си с утешителни думи.

„Но всичко това няма значение... Щом като месеци наред заспивах и се събуждах със звука на твоята цигулка... Щом няколко лунни нощи ме води на разходка... Щом като съвсем скоро ще държа в ръцете си живия подарък, който ми направи... Какво значение имат сегашните ми страдания? — пишеше тя и полагаше в края подписа си.“

Към края на май Ламия му написа следното писмо:

„От седмица не съм ти писала. Бях много болна. Избягнах смъртна опасност. Цяла седмица не ме оставиха сама. Възрастната съседка, която нощем остава при мен, заспа преди малко. Тихичко се примъкнах до лампата. Мебруре лежи в леглото ми със синя забрадка върху лицето. Нали разбра коя е Мебруре? Очаквах момченце, което да прилича на теб. Бях си измислила предлог, за да му дам твоето име, надеждата ми отлетя. Не обичам чак толкова много Мебруре. Но много страдам за нея. Тя е слабичко, мъничко бебе, като буболече е...“

Х

Една вечер Расих ефенди, за разлика от обикновено, се прибра рано къщи. Беше пиян до самозабрава. Беше паднал на улицата, изгубил си беше феса, целият бе в прах и кал.

Владееше го някаква неразбираема възбуда. Просвайки се върху калдъръма на двора, той зави като куче. „Аз съм свършен, унищожен съм — крещеше той. — Никаква полза нямам от тая къща. Извикай тъста ми. Имам да му кажа две думи.“

Ръза бей, упреквайки го, бе се оттеглил в стаята си. Нямаше желание да се среща със зет си в такива нажежени ситуации, боеше се да останат лице в лице.

След известно суетене Хурие ханъм и Махмуре го замъкнаха в стаята му.

Ламия чу как половин час крещеше в стаята си на средния етаж, как говори някакви неразбираеми неща на жена си, как по някое време дори заплака. После полека-лека гласовете утихнаха, в къщата настъпи дълбока тишина.

Ламия току-що бе угасила лампата и си беше легнала. Откъм стълбите до слуха ѝ достигна звук от чехли. След малко вратата ѝ се отвори. Влезе Махмуре със свещ в ръка. Косата на младата жена бе напълно разрошена, цялата кръв се бе оттеглила от лицето ѝ. Ламия тутакси скочи от леглото си и попита:

— Какво има, какво се случи?

Със свещта в ръка Махмуре коленичи до вратата. Трепереше цялата, зъбите ѝ тракаха.

Ламия пак попита:

— Какво ти е?... Направи ли ти нещо?...

С голямо усилие успя да пророни единствено „Свършена съм...“, захлупи лице върху леглото на Ламия и се разрида.

Ламия запали лампата. Наметна върху голите рамене на Махмуре вълнена наметка и я накара да седне на канапето.

Плачът беше нервен, премесен със страх, безнадеждност и гняв. След малко дойде на себе си. И заразказва на пресекулки:

— Ламия, миличка, нищо няма да скрия от теб... От няколко месеца обичам един жандармерийски сержант... Сержантът, който минава от време на време по улицата ни — оня високият, с къдравата коса и с пъстрите очи... Преди мен обикнал снахата на Ханифе Молла... Няма да ме кориш, нали? И на тебе се е случило... Може ли човек да заповядва на сърцето си? Стана една глупост... Отначало си правехме знаци отдалече... Най-накрая един ден се отбих в къщата на майка му. Оказа се, че възрастната жена била отишла на баня... Моят сержант останал сам вкъщи... Хвана ме за ръцете и насила ме въведе вътре... Представи си един жандармерист като лъв, който залавя въоръжени с ножове и пушки бандити и ги хвърля в затвора... А аз, една слаба жена, какво можех да сторя?

След това срещите ни зачестиха. Посред нощ тихичко се измъквах в градината и го чаках на портата... Стояхме, той отвън, а аз отвътре, и си говорехме. Доста рисковано, ала друг начин да виждам моя сержант нямаше... Най-накрая предишната нощ на моя сержант му кипна, бутна вратата и влезе вътре. Какво можех да сторя срещу огромния като великан мъж? Пет минути след като моят сержант излезе навън, се сблъска лице в лице с Мемдух, сина на акушерката Адиле ханъм... Представи си как се прибрах!... А и аз почти бях излязла на улицата. Покрих си лицето с ръце и се втурнах вътре. Тая вечер моичкият и Мемдух отишли заедно в кръчмата... Безмилостният женкар казал всичко на мъжа ми... Семейството ми се разруши, съсипана съм...

Разказвайки историята си, Махмуре се умълча за миг, канеше се наново да се разплаче. Ламия развълнувано я попита:

— Ти как разбра, че му е разказал всичко?

— Тази е причината, за да се напие чак толкова днес... После, понеже беше пиян, изпусна няколко думи... Каза ми: „Само да видиш каква игричка ще ти извъртя... Веднъж да се зазори!...“

— Може да се е ядосал за нещо друго...

— Не, Ламия... Мъжът ми знае всичко... Каза и друго: „Душичката ще ти извадя пред градинската порта!“, и понечи да ме стисне за гърлото. Едва се измъкнах. Добре, че беше пиян. Нямаше сили да се помръдне... Утре Расих ще поиска развод... Не е привлекателен мъж колкото моят сержант, но и него харесвам... Той е първият мъж, когото срещнах... Толкова години една постеля

споделяме... А имам и деца... Ами срамът... Татко направо ще ме убие...

Ламия доста се бе разтревожила. Едва се въздържаше да не заплаче заедно с нея.

— Ах, Махмуре, защо извърши тая детинщина?

Младата жена, въпреки тревогата и сълзите си, не успя да скрие леката си усмивка.

— Е, сестро, не говори, сякаш не ти е познато... Ти защо обикна старши надзорника, макар да беше сгодена?... Сърце е това... Разбира ли от думи?

Ламия погледна тъжно пред себе си и не отговори.

Махмуре си имаше тайна цел. От време на време поглеждаше крадешком Ламия и се чудеше откъде да подхване.

— Аллах спокойствие да ти дава, Ламия... Аз си тръгвам — каза тя. После с притворен трепет в гласа добави: — Ела да те целуна... Може би няма да се видим повече... Миличка Ламия, прости ми!...

Ламия повдигна изненаданите си очи.

— Защо? Какво става?... Боиш се, че мъжът ти ще ти стори нещо лошо ли?

— Не, миличка Ламия... Не е за това... Сбогом, Ламия...

— Тогава какво има?

— Повече не мога да говоря. Сбогом. За мен животът вече е забранен...

Махмуре се бе отправила към вратата. Обърна се още веднъж, преди да излезе. И още веднъж с онзи притворен трепет в гласа си каза:

— Кажи на мама и сестрите ми... добре да гледат децата ми.

Ламия неочаквано я хвана за китките, насила ѝ взе свещта от ръката.

— Нещо лошо си намислила, Махмуре... Не ми казваш... За нищо на света няма да те оставя... Какво ще правиш?...

Младата жена бе много доволна, когато видя колко притеснена е Ламия. И правейки се, че не издържа на нейните настоявания, каза:

— Не искам да споделя с теб, но щом толкова настояваш... Добре... Ще се самоубия... Това петно не може да го изчисти нищо, освен смъртта... Ей сега ще се хвърля в кладенеца...

Ламия нададе лек писък, прегърна я през врата с треперещите си ръце и започна да я умолява:

— За бога, откажи се от тази мисъл, како Махмуре... И аз като тебе исках да се самоубия... Не се получи... Сега не съжالياвам, че се отказах... Аллах ще ти прати утеха... А и съпругът ти може би нищо не знае... Ако не жалиш себе си, пожали четирите си деца...

— Не, миличка Ламия... По друг начин не мога да се очистя от този срам... Остави ме... По-добре да умра... Най-малкото ми дете го вземи ти... Ще го отгледаш заедно с Мебруре...

Ламия се бе разридала от скръб, от вълнение.

— Не го прави, како Махмуре... Може да намерим някакъв изход... И да убедим Расих бей...

Махмуре чакаше тъкмо този миг и тъкмо тези думи на простодушната си братовчедка. Тръсна обезнадеждено раменете си.

— Има начин да убедим мъжа ми, но и той е невъзможен...

— Какъв е той?

— Да кажа и да докажа, че жената, разговаряла до градинската порта със сержанта, не съм била аз...

— ...

— Нали ти казах... Няма изход... Друга млада жена, освен теб и сестрите ми, в къщата няма... Сестрите ми са девствени... Пък и са малки... А и ти впрочем си минала през своята си болка...

Ламия гледаше пред себе си и задълбочено премисляше.

— Вярно е, не съществува никакъв риск за онзи, който би поел тази вина — продължи Махмуре. — Така е, а мъжът ми, естествено, ще остане доволен, като узнае, че жената, разговаряла със сержанта, не съм била аз. Колкото и да е, ще се притесни за балдъзите си или за някого друго, но никому нищо няма да каже... Ще прикрие позора...

Ламия бе скрила лицето си в шепи, бе затворила очите си. Невъзможно бе да се разбере какво мисли, какво чувства.

Махмуре ѝ хвърли разтревожен поглед, после пак с онзи притворно разтреперан, трагичен глас занарежда последната си воля:

— Миличка Ламия, на теб поверявам задачата да утешиш мама, братята и сестрите ми... Ах, дечицата ми... Най-много тях жаля... Не е лесно с четири деца...

— Добре, какичко... Ще обикна жандармерийския сержант както надзорника — каза Ламия.

XI

На следващата сутрин Расих ефенди седеше под големия орех в градината. Снощната песимистична, нервна умора го беше смазала, бе като болен. Лицето му беше съвсем прежълтено, бялото на очите му — кървясало, клепачите му — подути и посинели.

Махмуре и Ламия седяха една до друга на ниските кухненски столове малко по-нататък.

Зюбейде, малката дъщеря на Ръза бей, бе усетила, че се е случило нещо необичайно. Обикаляше потайничко наоколо, като надушило следа ловно куче, и не искаше да се отдели от тях.

Махмуре я повика:

— Хайде, момичето ми... Помогни ми... Ще почистим килимите — каза тя. — После с глава направи знак на Ламия и се отдалечи.

Расих от време на време кашляше, с пръсти разтриваше слепоочията си и мърмореше: „Ще ми се пръсне главата!“

След дълго колебание Ламия се изправи и разтреперана заговори:

— Свако... Кака Махмуре няма вина... Не й се сърдете... — Не намираще думите, които през нощта си беше намислила, пред очите й хвърчаха искри, ушите й бучаха.

Расих леко се оживи и бърчейки вежди, изрече:

— Спомена ми нещо такова, ама не вярвам.

Ламия продължи на пресекулки:

— Повярвайте, свако... Кака Махмуре казва истината... Аз бях тази, която през онази нощ говореше със сержанта при градинската порта... Не й приписвайте този грях...

Расих не отговаряше, гледаше я проникателно, странно с кървясалите си очи.

Ламия вече се бе осмелила. Желанието за саможертва постепенно нарастваше и тя разпалено продължаваше:

— Нима е невъзможно да се очаква подобно нещо от момиче като мен, свако?... Знаете как миналата година... Не е ли така?... От

време на време се виждам със сержанта... Не е ли достатъчно, свако?... Няма нужда да продължавам...

Расих продължаваше да я гледа с онзи пронизващ я, странен поглед.

— От колко време продължава тази връзка?

— Не знам... Може би месец... Може би повече...

— Докога ще продължава?

— Вече приключи...

— Не мисля... Не ми приличаш на момиче, което лесно ще миряса... За какво го обикна оня лентяй с дългите извити мустаци... Кажете ми, за какво би могъл да бъде обикнат?...

Расих бе станал от мястото си и се бе приближил до Ламия. Угасналите му, болнави очи отпреди малко бяха заблестели с особен пламък, а умореното му лице оживяваше. С пресипнал глас, напомнящ животинско ръмжене, попита:

— Говори, къде се срещахте? Как се докопа до теб проклетникът?... Значи, докато ние си хъркаме като магарета, ти си в прегръдките му...

Не можа да продължи. Извърещаше честичко глава, гледаше към полуоткрехнатата кухненска врата, кръстосваше дланите си, за да не я хване за китките.

Уплашена от това странно вълнение, Ламия направи крачка назад и със строг глас изрече:

— Свако...

Расих внезапно дойде на себе си и се върна на предишното си място. Но не можеше да се въздържа да не продължи с горчивите си, тежки думи за сержанта:

— Не, ще стисна за гърлото оня мизерник... Видя ли го още веднъж да мине от тук, ще го убия...

— Няма да е редно да сторите това, свако... Мен ли искате да убиеете?

Расих се изсмя с болезнен, презрителен смях:

— Не аз тебе, а ти — мене... Сиреч ти си си наумила да убиеш нас, нашето семейство... Събирай си ума, Ламия... Усетя ли, че си погледнала някого, че с тия устни си се усмихнала на някого, ще те убия... Хайде, достатъчно си стояла там... Махай се от очите ми...

XII

Без много-много да се раздухва, случката с жандармерийския сержант беше прикрита. Ламия вече не се осмеляваше да гледа в очите Расих ефенди, избягваше го упорито. Расих ефенди обаче изобщо не забравяше тая история, гневът му, раздразнението му, вместо да стихват, нарастваха с всеки изминал ден. Чуеше ли звук от стъпки на улицата, мигом приближаваше до прозореца, а нощем понякога ставаше и обикаляше градината.

Не беше решил точно как да се държи с Ламия. Мернеше ли я, най-често си извърщаше главата и ядно сбърчваше вежди, а кажеше ли ѝ нещо, присвиваше устни със злобно презрение.

В думите му неизменно имаше тежки, оскърбителни намеци. Паднеше ли му сгоден момент, докато се хранеха, все за безсъвестните, неморални жени говореше, разправяше как такива трябва да бъдат клани с тъп нож за шкембе, да бъдат заринати с камъни.

От време на време приклещваше Ламия в някое закътано местенце в градината или в софата и започваше своя разпит: „Пак надушвам нещо... Ти май не стоиш мирна!“ Понякога Ламия се отбраняваше с невинни клетви, понякога обаче се гневеше и плачеше. В такива моменти Расих моментално се променяше, поведението му ставаше невероятно мило и нямащо нищо общо с предишното му държание и се опитваше да я успокои; умоляваше я да не плаче така, да му прости. Една вечер, понапил се бе доста, горко изплака: „Ти изобщо не разбираш състоянието ми!“ Ламия отдавна беше разбрала състоянието му. Но с никого не споделяше мъката си, нищо друго не можеше да стори, освен тайничко нощем да плаче.

Въпреки цялата си предпазливост един ден се уплаши. В къщата бе ден за пране. Хурие ханъм и дъщерите ѝ бяха заети в кухнята. Ламия простираше в градината вече изпаното пране. Под предлог, че е болен, Расих ефенди си бе останал у дома. Заспиваше, събуждаше се, пак лягаше, отваряше и затваряше прозорците, обикаляше софата, подсвирквайки си.

От кухненската врата Махмуре подаде на Ламия поднос.

— Агънцето ми, сестро... Ще отнесеш ли храната на свако си?
— попита тя.

Когато Ламия с поднос в ръцете се качи горе, Расих си гледаше на карти на канапето. Щом я видя, скочи и със смутена усмивка каза:

— Ядене ли си ми донесла? Благодаря... Благодаря... Остави го на оная маса.

Ламия остави подноса и тръгна да излиза.

Расих побърза да каже:

— Почакай, Ламия... Ти ми донесе ядене, аз пък да ти дам ябълка.

— Благодаря — отвърна колебливо тя, — но прането ме чака...

Той обаче продължи да настоява:

— Невъзможно, абсолютно невъзможно...

Бе започнал да бели огромната ябълка, която стоеше на полицата.

— Вие не се притеснявайте... Долу сама ще си я обеля...

— Какво ти притеснение...

Ябълката неочаквано изскочи от нервните пръсти на Расих и се търкулна под леглото. Ламия се поусмихна.

— Какво да правя, нямала съм късмет — изрече тя и се отправи към вратата.

Расих светкавично ѝ пресече пътя и протегна ръка към вратата.

— Защо винаги бягаш от мен?

Ламия неочаквано се притесни.

— Аз ли бягам?... Аз ли... И защо да бягам, свако? — Заеквайки, му отвърна тя.

Расим се опита да я хване за ръцете.

— Жестоко момиче — каза той, — не разбираш ли състоянието ми? Възнамеряваш да ме убиеш ли?

От страх и притеснение Ламия съвсем бе пребледня. Тръгна заднишком към прозореца.

— Свако, елате на себе си. Какво ви правя аз?...

Расих съвсем бе посинял. Държеше ръцете си около врата, сякаш искаше с пръстите си сам да се удуши, и крачка по крачка се приближаваше. С глух, сподавен глас изрече:

— Убиваш ме... Заради теб подлудявам... Какво ще ти стане, направи ме и мен щастлив.

Очите на Ламия се бяха разширили, косите ѝ потрепераха.

— Свако, ако се нахвърлите върху мен, ще скоча от прозореца...
Ще опетните ръцете си...

Расих не посмя да я доближи повече и понечи да стори движение, сякаш се канеше да падне на пода, да падне на колене пред нея, взе да я умолява:

— Ламия, състоянието ми е тежко... Нямам вече сили да се противопоставям... И аз съм човек... Аз по-недостоеен мъж ли съм от оня надзорник, от оня сержант?... Пожали ме... Ей богу, в тоя дом никой няма да узнае... И ти си жена... И ти имаш нужда от ласки... Ще си навлечеш неприятности с чуждите безделници, избери мен... Направо пощурявам, като си помисля как те е държал в прегръдките си оня сержант... Ей богу, убиец ще стана...

Лицето му, очите му изгаряха от дива страст, от гърдите му се изтръгваха сподавени хрипове.

От това мъчително положение Ламия бе спасена от Зюбейде, която, пеейки, се качваше нагоре. Расих внезапно изхвърча от стаята, изкачи се на горния етаж, за да не забележи балдъзата му неговата обърканост.

XIII

След него ден животът на Ламия в този дом се превърна в нетърпимо страдание. Расих я преследваше с луд инат и настойчивост, не се боеше, че работата може да излезе наяве.

Доколкото бе възможно, Ламия го избягваше, вечер се оттегляше рано с бебето в стаята си и заключваше вратата.

Въпреки всички предпазни мерки, които вземаше, Расих успяваше от време на време да я застигне насаме. Понякога говореше за кръв, за смърт, опитваше се да я сплаши с безброй закани, подло я умоляваше, плачеше дори.

Веднъж, умолявайки го, Ламия му бе казала, че е грях да напада така една клетница, приютила се в дома им.

Но Расих не пожела да проумее думите ѝ. „Пожела надзорника, пожела сержанта, мен защо не ме искаш?... За тях има, за мен няма, защо?“ — повтаряше той като бесен.

Понякога на Ламия ѝ идеше да разкаже за това на Хурие ханъм, ала все не набираше кураж. Смяташе, че узнаеха ли в къщата, най-вече нея щяха да укоряват.

Изпитваше угризения на съвестта и заради Махмуре. Сърцето ѝ се свиваше при мисълта, че може да усети нещо.

Най-накрая една вечер се случи друго, още по-неприятно нещо. Расих, който успя да я притисне на стълбищната площадка, се нахвърли връз нея като побесняло животно, насила я взе в прегръдките си и опита да я целуне.

С неимоверни усилия Ламия успя да се освободи. Ръкавът на роклята ѝ бе се разкъсал, заплелата се в косата ѝ облица бе разкървавила ухото ѝ.

— Вуйно, искам да ви кажа нещо...

Хурие ханъм изтупа прахта от метлата в ъгъла на прозореца, после сложи ръце на кръста си.

— Кажи, момичето ми...

След кратко колебание Ламия я погледна.

— Бяхте ми споменали по-рано, че един телеграфо-пощенски служител ме искал... Казахте, че бил добър човек...

Хурие ханъм я наблюдаваше изпитателно.

— Да, момичето ми... Добър е, но е възрастен... А и има три деца... Аз, да знаеш, не съм много-много съгласна...

Ламия се беше подпряла на вратата. Вгледана в облаците, с немощен глас изрече:

— По-добре, че е възрастен, вуйно... Ако този господин все още ме иска, аз съм съгласна...

Хурие ханъм направо се слиса.

— Ох, Ламия, ама че странна работа, момичето ми. Когато ти съобщихме за пръв път, ти не пожела, дори се разплака... Според мен Мухлис ефенди финансово не е зле... По-добър е от младежите със засукани мустаци, ама не искаме да те насилваме... Тъй де, ти ще си тая, дете ще се погажда с него. Нас какво ни засяга. Мислехме, че държиш да е млад, па макар и беден...

— Аз, вуйно, искам Мухлис ефенди тъкмо защото е възрастен... Доста съм размишлявала оттогава... Какво ще прави злощастница като мен с млад мъж?... Ще му гледам децата според силите си... Ако и той обещае, че няма да дели Мебруре от своите деца... Съгласете се и работата да приключва...

Хурие ханъм се колебаеше.

— Добре, но ме заинтригува, момичето ми... Ти беше категорична и казваше, че няма да се омъжиш...

— Да, но... Няма да остана да ви тежа повече...

— Ние, Аллах ми е свидетел, не те делим от нашите деца... Каквото е за мен Махмуре, това си и ти...

С натъжен глас Ламия каза:

— Благодаря за тези думи, вуйно, позволете и аз да си направя свой дом...

— Ако питаш мен, да изчакаме още малко, Ламия... Може пък да намерим нещо, което по да ти допада... Не ми се ще да излезе, че гледаме просто да се отървем от теб...

— Не, вуйно... Оставете това... Няма да се появи нищо, което да ми допадне повече от възрастния Мухлис ефенди...

Няколкото сърдечни думи на Хурие ханъм я поотпуснаха, не устоя на нуждата да разкрие част от сърцето си.

— Не гледайте, че на години съм малка, вуйно... Доста препатих. Нищо на света не ме привлича... Ако този Мухлис ефенди е добър човек, ще го обикна като... като баща... Ще отгледам децата му като свои... Вуйно, нали ще вземете позволение от вуйчо?

XIV

Телеграфо-пощенският служител имаше няколко условия. Негова възрастна съседка всеки ден пристигаше в къщата на Ръза бей, настаняваше се срещу Ламия и с оскърбителен, груб език ги изреждаше:

— Виж, момичето ми... Мюсюлманската религия е религия на любовта... Да си говорим открито... Ти не приличаш на останалите вдовици... Както и да е, той не се осмелява да вземе жена с недобро име... Горкият човек, тъй или иначе, видял е и хубави дни... И казва: „Жената е работа на съдбата... Не се знае каква ще случи... Като вземеш девственица... Няма да остане такава, ще се разврати, ще стане лоша... Като вземеш незабрадена, пропаднала жена... Ще се проклина, неспирно ще се моли, никому няма да показва и крайчеца на полата си... Аз харесвам добрата, изкусна бродерия... Дай боже и любима да ми стане... Ще забравим миналото, ще заживеем много-много добре...“ Това е, момичето ми, ти си помисли... Ако желаеш да станеш стопанка на един дом и да живееш спокойно, мъжът е налице... Ако пък имаш други намерения... Възможно е, хора сме... Ако си мислиш „Бе да стана веднъж съпруга на някой виден мъж... Пък после ще си правя каквото си знам“, по-добре да се откажем от тая работа... Истината боли, момичето ми... Не ми се сърди, че говоря така... Мухлис ефенди може и да е възрастен, ама не е някой изпаднал мъж... Ония със засуканите мустаци не подсигуряват лесно прехраната, момичето ми... Те се преструват седмица, десетина дни... Отдават се на желанията си, разпускат се... Приятно е, ти по-добре и от мен го знаеш... Кой знае колко сладки приказки ти е наговорил оня надзорник.

Ламия слушаше тия съвети, без да продумва, каквото и да кажеше възрастната жена, тя потвърждаваше с глава. Единствената ѝ цел бе да напусне този дом, без да се разбере за позора.

Расих ефенди доста бе се потрудил да попречи на женитбата, веднъж дори се бе спречкал с тъста си. Пиеше повече от обикновено,

нервираше се за всичко, заяждаше се с всеки, който му се изпречеше на пътя.

Една сутрин Ламия носеше кафе на Ръза бей. Расих изникна пред нея в софата. И с обезнадежден, спокоен глас ѝ каза:

— Ще говоря за нещо важно с теб, ела след малко в градината.

Боейки се да не ги види някой и поглеждайки крадешком към стълбището, Ламия му отговори:

— Отдръпнете се, моля ви!

Със спокойно упорство Расих продължи да препречва пътя ѝ.

— Кълна се, че няма нищо страшно, Ламия... Само ще ти кажа някои неща... Не се притеснявай... Ако не желаеш да дойдеш, да поговорим тук... И да ни видят, не ме интересува!

Някой се разхождаше из горната софа. В срещнатата стая, чиято врата бе открената, Ръза бей се разкашля. Ламия нямаше избор и се съгласи.

— Добре... Ще дойда — отвърна му тя.

Тази сутрин, за разлика от обикновено, нямаше и помен от нервността на Расих. Тъкмо напротив — лицето му бе бледо, бялото на очите му — жълто, поведението му — уморено и боязливо. На пресекулки и покашляйки, той подхвана:

— Доста грешки сторих по отношение на теб, Ламия. Каквото и да кажеш, бях невъзпитан, груб, неморален. Но не мога да се владея. Ти не знаеш какво е да обичаш, да ревнуваш... Снощи случайно срещнах на улицата оня Мухлис ефенди... Идеше ми да го хвана за гърлото и да го удуша като пиле... Не ми го побира умът, че трябва да му станеш съпруга... Тая нощ, Ламия, не мигнах до зори... Ще полудея... Жена ми, децата ми ме гледат като че съм някаква змия... Взех решение... Ще се разведа с Махмуре... Стани ми съпруга ти... Ще ти посветя живота си... Без теб няма да мога да живея...

Постепенно вълнението му нарастваше, в очите му се разпалваха пламъци, вените по слепоочието му се издуваха.

Ламия му отвърна спокойно:

— Целувам ви ръка, свако... Не ме измъчвайте повече... Имате съпруга, деца... Оставете ме вече. Знаете, че е невъзможно...

— Няма да те оставя на оня Мухлис ефенди. И двамата ще ви...

Расих пак бе подновил заплахите. Без повече да го слуша, Ламия се оттегли.

XV

Него ден цялата фамилия бе канена на тържество. Големият брат на Хурие ханъм, богат търговец на овце, правеше сюнет на внуците си. За да бъде бляскаво тържеството, възрастният търговец се беше раздал докрай, поканил бе целия град Кютахия. От два дни на открито пред къщата му вряха казани, обикаляха хора с тъпани.

Тъй като от няколко дни я болеше гърлото, бяха оставили Ламия с две от децата вкъщи.

Състоянието на Ламия — оставаше седмица до сватбата ѝ с телеграфо-пощенския служител — се беше влошило доста. Сън не я ловеше, не се хранеше, не разговаряше с никого.

Лицето ѝ бе меланхолично и бледо, устните ѝ бяха сухи и обезкървени. Дори зелените ѝ очи от ден на ден избледняваха, придобиваха особена посърнала безцветност, като забравени край огъня цветя. Понякога лицето ѝ пламваше като при треска, тогава по бузите и слепоочията ѝ плъзваха червени петна. В очите ѝ гореше страдалчески огън. Абсолютно се беше занемарила. Стегнато сплетените ѝ руси коси, които придаваха на невинното ѝ чело, на изящното ѝ слабо лице приятна будност и свежа жизненост, сега се спускаха несресани върху раменете ѝ, подчертавайки още повече изпитото ѝ, направо изглеждащо като болнаво лице.

Същия ден и в къщата, и в квартала се бе настанила дълбока тишина. Откъм намиращата се на няколко преки по-горе къща, където течеше тържеството, от време на време долитаха звуците на тръби и тъпани.

Утринта беше прекрасна. Ламия бе отворила прозореца, от който се виждаше долината, и бе се опънала върху канапетото.

В люлката в ъгъла прегърнати спяха Мебруре и най-малкото дете на Махмуре. Ламия бе отпуснала глава върху решетките на прозореца; уморено наблюдаваше купчините облаци и прелитащите от време на време ята жерави. Неусетно бе затворила очи и се бе отдала на полудрямка.

По някое време като че откъм градината долетя шум; трепна, отвори очи и се заслуша. Шумът беше секнал. Може би през дървената ограда бе прескочила някоя котка или куче.

Канеше се пак да се отпусне на канапето. Този път откъм кухнята долови проскърцване на врата. Бутна решетката и надникна в градината. Кухненската врата бе отворена. Понякога тази врата, като не я залостеха отвътре, се отваряше сама при напор на вятъра. Сигурно се бе случило нещо такова. Ала тя все пак се бе усъмнила, послушваше се на стълбата, май долавяше леки шумове, скърцане на дъски.

И за да си вдъхне кураж, си каза: „Ама че подозрителна съм станала и аз... Крадци не могат да дойдат посред бял ден!“ Бавно заслиза по стълбището. Краката ѝ леко потреперваха, сърцето ѝ биеше силно. Стигна в края на стълбището, водещо към калдъръмения двор, и спря. Долу бе хладно и влажно като в зимник. Пустата и занемарена къща съвсем безпричинно я плашеше.

Колебаейки се да се спусне ли долу, извърна със студено потрепване главата си към една от съседните стаи и в рамката на вратата видя стройния Расих. Остана безразлична, ала едва се сдържа да не изпищи.

Расих стори крачка към нея.

— Май се изплашихте... Не е чужд — каза той. — Забравих си цигарите, върнах се заради тях...

В гласа му се усещаше развълнувана пресипналост. Лицето му се позачерви, клепките му запремигнаха начесто. Ламия придърпа разтворената яка на роклята си и се наклони да се качи по стълбите. За да изглежда смела, каза:

— Защо не почукахте?

— Ключът от градинската порта беше у мен, не исках да ви тревожа — отговори Расих.

Ламия бе изкачила вече първите стъпала, когато Расих се насочи към стълбата и с хрипкав глас добави:

— През градинската порта минава само сержантът, нали?...

Ламия замръзна на място. Краката ѝ вече не я слушаха, усещаше, че направи ли още една крачка, коленете ѝ ще се подкосят и ще рухне.

— Защо толкова трепериш, Ламия?... Защо толкова се боиш от мен?

Думата „страх“ бе последната плесница за нейната воля и чест. Разтреперана, повдигна глава.

— Защо да се страхувам?... Какво страшно има?

Расих поклати глава и със спокоен, доколкото му бе възможно, глас каза:

— Така е, нищо страшно няма... Ламия ханъм... Ламия, още веднъж ти предлагам... Все още имаме време... Откажи се от оня глупак... Да избягаме от тук... Ще се пожертвам за теб... Виждаш, свършен съм...

Канейки се отново да се заизкачва по стълбището, Ламия му отговори:

— И преди ви казах... Няма такава вероятност... И да ме убие, вероятност няма...

Расих си пое дълбоко дъх, сетне, разтреперан от силната си страст, каза:

— Няма вероятност и аз да се откажа от теб. Разбираш ли? И двамата ще умрем... Или ще бъдеш моя.

Бавно, но застрашително бе тръгнал към нея.

— Ако ми се нахвърлите, ще викам.

— Няма да го направиш... А и да го направиш, не ме интересува... Аз и бездруго си търся белята...

Внезапно Расих атакува стълбата. Ламия понечи да побегне; но понеже не можеше да взема по две стъпала наведнъж, се озова в прегръдката на Расих; и двамата се изтърколиха по стълбата.

Помежду им се завърза кратка и ожесточена едноминутна схватка. Ламия повторно се опита да се освободи от грубите, нервни ръце, които обгръщаха кръста ѝ и стискаха, задушавайки я, като ремък врата ѝ. Остана без всякакви сили, мощно вцепенение овладяваше тялото ѝ.

Остра миризма на алкохол внезапно облъхна лицето ѝ, устните ѝ бяха затворени с дива, наподобяваща животинска ухапка целувка.

Тогава с неочаквана за немощното си тяло сила го блъсна за последно, изви се; в опита си да я усмири, Расих се олюля с дълбоко хриптене; удари се в прозореца на стълбата. Едната му ръка счупи стъклото с невероятен трясък.

С неподозирана скорост Ламия скочи от стълбището, шмугна се през отворената врата в стаята на Ръза бей, пусна резето. Единият

ръкав от роклята ѝ бе останал в ръката на Расих. В лявата му шепа имаше кичур окървавена коса, изскубнат от слепоочието ѝ. Тя се мъчеше да извика, глас не ѝ излизаше, искаше да изтича до прозореца, но не можеше да върви. Както бе клекнала зад вратата, по стълбите чу нов, глух шум. Това пак ѝ вдъхна сили; хвърли се към шкафа и грабна револвера на Ръза бей.

С мощен ритник Расих строши една от долните дъски на вратата, при втория — отхвъркна резето.

Ламия, размахвайки револвера, извика:

— Стой там!

След което стреля два пъти в Расим, нахвърлил ѝ се като побесняло животно.

При първия изстрел Расим отлетя чак до вратата. При втория, размахвайки ръце, рухна на колене пред прага. Покри лице с разперените си изопнати пръсти. Сетне със силата на изстреляна стрела огромното му тяло отскочи назад и се просна по гръб, главата му се провеси надолу от първото стъпало на стълбището. Един от куршумите, преминал през дясното му око, бе раздробил мозъка му. От време на време тялото му се сгърчваше в мощна конвулсия, сякаш искаше да се мобилизира и да се изправи, през отворената му уста и през разширените му ноздри със страховити хрипове избликна, облян в пенеста кръв, мозък.

XVI

Щом отвори очи, Ламия откри, че се намира в малка стая с един прозорец. Бяха я положили по гръб на нисък креват върху натъпкан с трева дюшек; бяха разплели косата ѝ, бяха намокрили лицето и шията ѝ. Белобрад мъж във военна униформа разтриваше китките ѝ.

— Скорошно оздравяване! Как си, момичето ми? — каза той. След което се обърна към двама души, тихичко разговарящи зад гърба му. — Дойде на себе си... Няма нищо сериозно.

Сред спускащия се в стаята вечерен мрак Ламия различи лицето на чичо си. За тези два месеца Ръза бей съвсем се бе състарил, сякаш бе грохнал. Провисналите му побелели мустаци потрепваха, очите му изглеждаха още по-дълбоки и тъмни. Прокарвайки студената си, трепереща ръка по челото и косите на Ламия и прикривайки с чаршафа полуразголените ѝ гърди, той изрече:

— Честито, момичето ми... Благодаря на бога, отърва се.

Едва тогава Ламия успя да се опомни. Пред очите ѝ преминаха преживените в последвалите онази злокобна случка дни мъчителни, трагични събития с жандармерийските и полицейските кошмари из стаите на полицията и на следствието, из килиите на предварителния арест и на болницата, из съдебните зали. Поизправяйки се в кревата си, тя обгърна с ръце чичо си.

— Какво стана с мен, чичо?

От дълбоките, тъмни очи на Ръза бей се стичаха сълзи.

— Отърва се, момичето ми... Съдът те призна за невинна... Аллах се смили над теб.

— Защо сте ме довели тук?

— Като чу присъдата, момичето ми, ти припадна... Затова...

Разтриващият преди малко китките на Ламия белобрад военен се обади:

— На тази възраст преодоля голямо премеждие, момичето ми. Аллах да те пази подобно нещо да не се повтаря...

Ръза бей му стисна ръцете и му благодари:

— Бъди здрав, скъпи докторе, признателен съм ти.

Възрастният лекар излезе от стаята заедно с останалите мъже.

Присядайки в края на кревата, Ръза бей обхвана с ръце главата си; мислеше задълбочено и от време на време въздишаше.

Наоколо се беше здрачило. Навън сред мътната, мръсна вечерна светлина валеше сняг.

Съдебен пристав отвори вратата, надникна в стаята и пак я затвори. Тогава Ръза бей се надигна. И със страдание, с колебливост, които се опитваше да прикрие, заговори:

— Вече си свободна, Ламия, сега ще излезем от тук... Но за жалост няма никаква възможност, момичето ми, да те отведе у дома... Не твърдя, че извършеното от теб е несправедливо... Нима нямаше друго средство, освен оръжието, за да опазиш честта си? Не виждам смисъл да мисля за това. И все пак починалият беше наш зет, беше съпруг на дъщеря ми, баща на внуците ми...

Ламия с немощен глас потвърди думите му:

— Да... Имате право, чичо... Впрочем, и да желаехте, аз нямаше да се върна... Знам, че вуйна и кака Махмуре не ще ми простят.

Ръза бей продължи:

— Ти получи оправдателна присъда, момичето ми... Все пак съм ти чичо... Не мога да те изоставя... Предприел съм някои нещица... Имам приятел, казва се Хаккъ ефенди... Навремето беше имам на полка ни... Мюсюлманин и почтен човек е... Има и добра съпруга... Срецнах се с тях, момичето ми... Сега ще те отведе в техния дом... Пак, разбира се, ще ти излезе късметът... Особено като отmine малко време от оная случка... И детето утре ще ти доведе там, ще ти го оставя... Ще идвам от време на време да те виждам... Предавам на Хаккъ ефенди месечното възнаграждение от баща ти. Хайде, момичето ми, да те кача на един кабриолет и да те откарам там...

Бяха излезли пред вратата. Ръза бей се оглеждаше за превоз.

— Ако искате, чичо, нека да повървим — обади се Ламия. — Имам желание да повървим пеш дотам.

Възрастният мъж се смръщи и отговори:

— Ти нямаш възможност да прецениш точно желанието си, момичето ми... Малко ли премеждия ти минаха през главата?... Очите на всички са в теб. Никой не бива да те вижда на улицата...

По молба на Ръза бей млад жандармерист отиде до ъгъла и намери свободен кабриолет. Снегът и студът постепенно се усиливаха.

Докато пътуваха, Ръза бей я наставляваше с думи за добродетелта, благочестивостта, честта. Разказа ѝ някои случки за трагичната участ на неморалните жени.

XVII

Бившият полкови имам живееше в порутено джамийско жилище. Тясна градина, преградена с тараби, вместо със зид, отделяше къщата от улицата. Малките стаи с прихлупени тавани приличаха на стаичките в чилехане^[1]; не се виждаше нищо друго, освен тясната, гола градина и малко небе.

Съпругата на Хаккъ ефенди беше шейсетинагодишна, простодушна, объркана черкезка. За бъдещата си гостенка беше подготвила чисто легло и гореща супа.

Изнемощяла от дневните вълнения и от умората, Ламия не намери сили да дояде супата, едва се съблече и се хвърли в леглото.

От продължилия дванайсет часа дълбок, безчувствен сън на сутринта я разбуди гласът на Макбуле. Момичето хем се смееше, хем плачеше и повдигайки от възглавницата главата на приятелката си, целуваше страните ѝ и нейните, гледащи смаяно, мечтателни очи.

— Ламия, миличка... Какво те сполетя... Оказа се, че много съм те обичала... Колко пъти се молих на татко, плаках: „Заведи ме при Ламия...“ Но той не се съгласи... Вчера и той беше в съда... Полудях вкъщи от тревога, докато вечерта най-накрая ми съобщи радостната вест... Не мигнах до зори... Казах на татко: „Непременно трябва да видя Ламия... Утре, ако ме заведеш, заведеш... В противен случай ще избягам и ще отида... После, ако искаш, ме обеси!“ Татко знае колко съм луда... „Добре, не се притеснявай... — отговори ми той — Утре ще идем.“ Лично ме доведе до вратата. След два часа ще ме вземе...

Ламия отпускате главата си върху гърдите ѝ като дете, отдало се на майчината ласка, с дълбока наслада, както правят погалените котета, притваряше очите си.

Докато беше в предварителния арест, майор Кемал бей доста пъти, по настояване на дъщеря си, я беше посещавал, беше ѝ носил подаръци! Следеше с интерес делото, редовно присъстваше на съдебните процедури, срещаше се с адвокати, вдъхваше ѝ надежда и твърдост, когато от време на време я посещаваше. Ламия бе започнала да изпитва към това семейство дълбока признателност.

Макбуле остана при приятелката си повече от два часа. Нямаше никаква възможност да сподели тревогите си с това жизнерадостно, простодушно, семпло момиче, което непрестанно сменяше темите на разговора и недоизслушваше думите. Ламия обаче харесваше нейната лекомисленост и когато бяха заедно, ѝ се струваше, че животът е красив, и очакваше от него някакво смътно щастие.

Едно обещание на баща ѝ невероятно бе зарадвало Макбуле. Припомняше си го с повод и без повод и разтърсвайки с ръце умореното тяло на Ламия, казваше:

— Татко винаги ще ме води при тебе и често ще те кани у нас.

Животът на Ламия в тази къща не бе лош. Имам Хаккъ ефенди бе опърничав, педантичен, груб албанец. Макар че тормозеше предимно жена си. Вечно упрекуваше тази онеправдана женица, чийто живот преминаваше в безропотна домакинска работа и в молитви, понякога дори я хващаше за къносаните коси и я биеше.

Забелязала, че Ламия я съжaliaва и се измъчва заради нея, Фатма ханъм се опитваше да я успокои на своя си изкълчен език и ѝ казваше: „Вреда няма, момичето ми... Той е мъжът, моят благодетел... Нека да му се прощава... Той ще ме отведе в Рая... Пък и господарят, Аллах да го благослови, е добър човек.“

И действително беше така. Хаккъ ефенди, който толкова хулеше и измъчваше жена си, с останалите хора, и особено с Ламия, се държеше грижовно и почитателно. Утеха ѝ беше и детето. През първите дни само го жалеше. Сега вече започваше да го обича, вземаше го в прегръдките си и с часове си играеше с него като с кукла.

Последната беда ѝ се струваше като страховит отколешен сън, като случила се в някакъв друг свят трагедия. От онази случка в съзнанието ѝ бяха се съхранили няколко объркани картини, в сърцето ѝ — няколко хладни, неизличими трепети. Не успяваше, въпреки старанието, да подреди спомените си.

От време на време една от тия картини внезапно и напълно безпричинно оживяваше пред очите ѝ, в душата ѝ се настаняваше неясна, тътнеща суматоха. Ту прегръщаше зле облечените, зле изглеждащи жени в предварителния арест, ту в едно ъгълче на закрит

кабриолет преминаваше по безкрайните улици, ту се задъхваше, за да отговори на първия въпрос сред невъобразимия шум в съда.

С времето обаче тези объркани спомени започваха да губят първоначалната си сила, постепенно душата ѝ откриваше някогашния мечтателен покой.

Макбуле зачестяваше с посещенията си, при всяко идване носеше подаръци на Мебруре, шиеше ѝ бродирани блузки.

Мебруре се беше превърнала в ръцете ѝ в играчка, в жива кукла. Понякога си подхвърляха детето като топка от едното до другото канапе. Особено Макбуле, когато бе превъзбудена, така ожесточено целуваше злочестото дете, така викаше, стискайки го грубо в ръцете си, че Фатма ханъм зарязваше работата си или броеницата си, грабваше насила Мебруре от ръцете ѝ и я отнасяше в стаята.

Една вечер Хаккъ ефенди каза:

— Утре се пригответе, Кемал бей ни покани на обяд.

Фатма ханъм, която излизаше от дома си твърде рядко, си облече атлазената рокля, с молитви заключи сандъците и вратите, сякаш тръгваше на далечно пътешествие.

От месеци наред и Ламия за пръв път излизаше на улицата и това неимоверно я забавляваше. Кемал бей живееше на открито място. Домът му се намираще почти в средата на прекрасна градина.

Докато майорът и имам ефенди пушеха наргиле и разговаряха в градината, Ламия и Макбуле слушаха грамофона в софата.

След този ден Хаккъ ефенди позволяваше на Ламия да ходи от време на време при Макбуле.

Кемал бей се държеше почитателно с приятелката на дъщеря си, интересуваше се от здравето ѝ, вземаше Мебруре в прегръдките си и се разхождаше с нея из градината. Нетактичната Макбуле веднъж отново постъпи безпардонно.

— Тате! — каза тя. — Ти във влака ми забрани да разговарям с Ламия.

Ламия внезапно пламна, ощипа приятелката си, седнала до нея, но Макбуле продължи да говори разглезено:

— Лъжа ли е? Защо ме щипеш?

Кемал бей доста се бе засрамил. След кратко колебание каза строго:

— Виждахме Ламия ханъм за пръв път. От къде можехме да знаем, че е толкова разумно, толкова добре възпитано момиче?... После се опознахме по-добре...

Със същия си неприятен смях Макбуле продължи:

— Аха, значи заради това?

Но забелязвайки, че баща ѝ кипва, млъкна.

В стаята настъпи кратка, напрегната тишина. Макбуле придвижваше пръстите си по края на масата, сякаш свиреше на пиано, а Ламия продължаваше да гледа пред себе си.

Кемал бей не успя да се сдържи и се разсмя.

— Мозъкът ти е като на птиче, Макбуле... Навърши седемнайсет... А никакво намерение нямаш да ставаш човек — каза той.

После, сякаш за да заглади нетактичността на Макбуле, дълго продължи да хвали Ламия.

През един пролетен ден Макбуле дойде на гости на Ламия с огромен букет в ръцете си. Беше откъснала всичко, що бе поникнало в градината, не бе пропуснала нищо — от маковете и лайкучките до наровите цветове.

Задъхваше се, сякаш бе тичала по улиците, от потта печето полепваше по лицето ѝ. Щом влезе в стаята, хвърли цветята в лицето на Ламия, стовари пълното си, закръглено тяло на канапето и задъхвайки се, закрещя:

— Край, свършена съм... Умирам... Не питай какво ме сполетя!

Ламия се разтревожи и докато се опитваше да ѝ свали чаршафа, попита:

— Какво стана? Сама ли дойде?

Започна да разказва, разхлаждайки откритите си гърди с края на чаршафа си като с ветрило.

— Дойдох съвсем сама... По пътя ми се лепнаха някакви безсрамници... Заподхвърляха ми реплики от рода на: „Млада госпожице, искаме цвете!“ Разбрах, че няма отърване от тях... Дадох им няколко стръка и им казах: „Вземайте ги и си вървете!“ Но да не мислиш, че спряха да ми досаждат? Аз тичам и те тичат... Идеше ми,

ей богу, да ги фрасна с цветята по главите, дори да се сбия с някой от тях наскрейд улицата, ама нали съм жена...

Ламия се разсмя.

— Баща ти не те пуска сама на улицата, Макбуле — каза тя.

— Да, но днес ми позволи. Има си гости... Познай кои, няма начин да се досетиш...

— Аз от къде да знам?

— Нали ти казах, няма начин да се досетиш... Имам ефенди и вуйчо ти...

— Ръза бей ли?

— Точно така... Колко вуйчовци имаш в Кютахия?...

— Че вуйчо ми у вас идвал ли е?

— Не... С татко се познавали отпреди, но досега не са си гостували... Днес татко го покани...

Ламия повдигна вежди с любопитство.

— И защо баща ти е поканил вуйчо ми?

Макбуле разпери ръце, сви устни и с дяволита усмивка в очите изрече:

— И аз не знам, ей богу. — После през смях добави: — Кълна се, ей богу... Виж дори се заклех... И съгреших.

Ламия постави ръце върху раменете ѝ и сериозно каза:

— Хайде, Макбуле... Не крий.

Младото момиче се разсмя още по-силно. Забавляваше се — изплези ѝ се и ѝ намигна.

— Знам, ама няма да ти кажа... Няма да ти кажа, ей богу...

Ламия занастоява изнервено:

— На секундата ми кажи, Макбуле... Ще ти се разсърдя... Няма да те погледна.

Тук вече Макбуле се разколеба, не можеше обаче да се реши. За кратко се престори, че ще ѝ каже, но се уплаши от онова, което възнамеряваше да стори, и развълнувано скочи от мястото си.

— Няма и няма да кажа... Господ ми е свидетел, няма да кажа, Господ да ме убие, няма да кажа! — заприпява тя измислената си песен и затанцува.

Ламия доста се бе притеснила. Сбърчи вежди и преструвайки се, че повече не я интересува, възкликна:

— Ако искаш, казвай! Ако искаш, не казвай!

Не гледаше Макбуле в очите, оправяше възглавниците и разместваше столовете.

За да я накара да забрави обидата, Макбуле ѝ разправяше какво ли не, задаваше ѝ въпроси. Ламия пък, за да не я погледне в лицето, се инатеше и отговаряше на въпросите ѝ само с „да“ и с „не“.

Най-накрая младото момиче не издържа и почти натъжено каза:

— Ламия, миличка, ще ти кажа... Ако татко узнае, ей богу, ще побеснее.

Ламия я хвана за ръцете и я настани на канапето.

— Баща ти откъде ще узнае?... Аз на никого няма да кажа.

Макбуле обви ръце около врата на приятелката си — косите ѝ се докосваха до лицето ѝ, устните ѝ — шията ѝ, и бавно заговори:

— Ламия, миличка... За нищо на света не ми се сърди... Ти нали щеше да се жениш за оня старец Мухлис ефенди... След случката с теб обаче Мухлис ефенди се отказал да те вземе... Ти изпадна в доста затруднено положение, нали? Няма да останеш навеки в това място, напомнящо гроб... Татко смята, че си много възпитана и почтена... А и знае колко те обичам аз... Вчера, докато разговаряше с леля ми, го чух... Каза ѝ: „Ламия ханъм ще стане стопанка в този дом... Млада е, но е доста благоразумна... И ние ще се успокоим, и тя ще се успокои.“ Схващаш ли, Ламия, миличка?... Вероятно тъкмо за това ще разговаря с имам ефенди и с вуйчо ти...

Опря главата си в гърдите на Ламия и боейки се да я погледне в очите, се сви в прегръдките ѝ.

— Ламия, миличка, татко ми е доста стар за теб, но ще обикне Мебруре като своя дъщеря... Няма да ми се сърдиш, нали?...

Ламия и бездруго бе усетила това по състоянието и поведението на възрастния майор. Истината беше, че когато го чу от устата на Макбуле, не изпита друго, освен тъга. Със спокойна загриженост повдигна главата ѝ, погали я по лицето и с дълбок, уравновесен глас изрече:

— Как мога да ти се сърдя, Макбуле? Ако баща ти в действителност възнамерява нещо подобно, аз би трябвало само да съм му признателна... Това би означавало, че не съм чак толкова лошо момиче, колкото си мислят всички...

Макбуле не очакваше от нея подобни думи и полудяла от радост, извика:

— Значи ще се съгласиш.

И отново с онова сериозно спокойствие Ламия добави:

— Още нищо не съм казала, Макбуле, само искам да кажа, че за мен баща ти... — Накланяше главата си към рамото си и вперила меланхоличните си зелени очи в далечината, сякаш така съзираше продължителната печална история на своя живот, Ламия продължаваше да говори: — С теб сме почти връстнички, тоест изглеждаме почти еднакво. Но не е така, Макбуле... На тази възраст моето сърце остаря... За мен всичко е едно и също — денят и нощта, лятото и зимата... Не желая нищо... Освен за дъщеричката си, за друго не мисля... За мен животът приключи... Ако Мебруре е щастлива, и аз ще бъда щастлива... Не ми и хрумва да се омъжа за някой млад мъж... Аз съм в тежко положение, кой и какво би могъл да направи?... А един млад мъж ще очаква съпругата му да го обича... Само че моето сърце е вече угаснало... Сега разбираш, нали?... Ако баща ти наистина ме иска, няма никаква причина да му откажа... И аз, и детето ми ще си намерим гнездо и повече никой няма да ме укорява. В замяна на това ще сторя, което е по силите ми, за да бъдете щастливи.

При последните ѝ думи от очите ѝ се стекоха няколко сълзи. Дори Макбуле внезапно се разрида.

— Какичко, не си мисли нищо лошо. Плача, че на моята възраст всъщност не съм ти връстничка.

Ламия пак я погали и се усмихна.

— Ако желаеш, сетне ще ми викаш „мамо“.

[1] Чилехане — място, където се прекарват 40-дневните пости.
— Б.пр. ↑

XVIII

Ламия бе станала спокойна, сериозна, работлива домакиня. Полека-лека забравяше старите случки, караше познати и съседи да я уважават като една зряла ханъмефенди. Беше се сдобрила дори с роднините си.

Чичо ѝ от Измир често ѝ пишеше писма, канеше я заедно със съпруга ѝ на почивка при тях. Те дори бяха решили да отидат за месец в Измир по време на гроздобера, ала Мебруре неочаквано се бе разболяла и се бяха отказали от това пътуване.

Два пъти седмично Ръза бей идваше, за да разбере как се чувства Ламия, понякога водеше съпругата си и малката си дъщеря.

Ламия твърде рядко излизаше от къщи, не беше в близки отношения с нито един съсед. В началото из квартала бяха плъзнали клюки. Разправяха, че се големеела, понеже била съпруга на майора. След време обаче бяха започнали да приемат стеснителното ѝ поведение, дори да го харесват.

Ламия не огорчаваше никого, успокояваше и малки, и големи. С никого обаче не се сближаваше. По никакъв начин не можеше да преодолее останалата в душата ѝ от предишните събития плашливост и недоверчивост към хората.

Най-голямото ѝ удоволствие беше да се занимава с Мебруре и да кара съпруга си и заварената си дъщеря да се чувстват доволни. Към тях изпитваше толкова силна признателност, че каквото и да стореше, все ѝ се струваше недостатъчно. Пред тях дори към Мебруре не прекаляваше с грижите и с обичта си. Така че Кемал бей и Макбуле понякога чувстваха детето ѝ по-близко от самата нея.

Вироглавата Макбуле беше момиче с такъв характер, че за която и да се оженеше баща ѝ, нямаше да се разбере с нея, щеше да се държи невъзпитано и разглежено, щеше да превърне къщата в ад. Но обичаше Ламия с непонятна привързаност, покоряваше ѝ се повече, отколкото на баща си.

Ламия бе на път да навърши осемнайсет. Тялото ѝ беше се поналяло, лицето ѝ се бе поразхубавило, цветът на кожата и на очите ѝ

беше с по-друг блясък.

Светлорусата коса, придаваща на лицето ѝ невинна благост, и нейните неспирно и спокойно усмихващи се очи не оставаха незабелязани от съседите, които ту се възхищаваха от нея, ту приказваха, че съпругът ѝ не я заслужава.

Младата жена се правеше, че не разбира тия намеци, и искрено ги презираше.

Възприемаше се като доста преживял и без всякаква цел човек. А понякога си мислеше: „Някога и аз бях млада... И аз обичах като другите... И все още обичам... Но любимият ми е мъртъв за мен... Вече никога няма да Го зърна... Все ми е едно дали съпругът ми е млад или стар, красив или грозен... Нали е добър, честен човек... Това ми е предостатъчно.“

Ламия все още обичаше. Затвореше ли очи, наред с Бозяка, лозята, кориите, слънцето и луната виждаше и Него — стройното му тяло, сините му очи, придаващи странна привлекателност на мургавото му лице, белите му зъби.

Представи, които обаче вече не предизвикваха у нея страдания и вълнения, не предизвикваха в спокойното ѝ сърце нищо друго, освен леко и тъжно съчувствие. Оприличаваше спомените си на светлината от залязващото слънце. Тази бледа светлина се разпиляваше в миналото ѝ като цветен пращец, гаснеше постепенно в мрака, озаряваше някои забравени, позачезнали неща. Ала не лумваше никога.

Ламия си имаше едно-едничко страдание, една-единствена мъка. Любовта на съпруга ѝ към нея...

Майорът я обичаше със страстта на последната любов, припламваща като суха слама в някои поостарели сърца. Бе човек, който, поради бремето на военния живот, не бе намерил време да обича, който не бе обръщал внимание на сърцето си. Когато за пръв път бе видял Ламия, когато за пръв път бе чул тъжната история на нейното прелъстяване, не бе изпитал към това дете нищо друго, освен ненавист и погнуса. После, с времето, към тези си чувства бе добавил и мъничко съжаление.

Случката с убийството бе разтърсила Кютахия и майорът, както мнозина други, бе проявил интерес и се бе развълнувал. Както мнозина други, и той беше там за първия ден на делото.

Сърцето му се бе разтуптяло, като я видя на подсъдимата скамейка с черния ѝ чаршаф и прежълтяла като мъртвец, а когато Ламия отговори на първия въпрос на съдията, очите му се бяха насълзили за пръв път в живота.

Възрастният майор бе проследил с голям интерес вълнуващите етапи на съдебния процес, а след известно време не можа да скрие от себе си и естеството на чувствата, които изпитваше към злочестото дете.

Обичаше Ламия с някаква безнадеждна любов, не желаше нищо друго, освен да ѝ бъде опора. След оправдателната присъда си беше помислил да прибере в дома си, като изоставена на улицата злочестница, приятелката на своята дъщеря. Но бе невъзможно. Най-накрая, след дълги размишления и колебания, бе решил да я направи своя съпруга.

Беше разумен, предвидлив, сериозен мъж. Не се надяваше да получи преданост от една млада жена със съмнително минало. Знаеше, че всички ще му се подиграват. И беше напълно уверен, че сърцата им ще си останат чужди едно на друго. Но за поостарялото му сърце бе невъобразимо щастие не да я притежава, а поне да я вижда близо до себе си.

На останалите бе казал, че взема тази млада жена, за да я избави от мизерията, а може би и от пореден провал. Дори Ламия известно време бе разсъждавала по същия начин.

Майорът се срамуваше от ненавременната любов, която изпитваше към доста по-младата си съпруга, не се осмеляваше да произнесе дори дума, която би подсказала за неговото увлечение, за неговата страст. Безсилието и срамът го тласнаха към първичност, подобно на изцяло ръководено от груб и суров инстинкт животно.

Младата жена седмици наред бе линияла сред тази сурова и страстна атмосфера, бяха наранили най-нежните ѝ човешки чувства, бе вкусила горчилката на духовната нищета.

Беше месец след брака им. Една нощ Ламия внезапно се бе разболяла. Кемал бей се разтревожи, облече се в полунощ, за да отиде и доведе живеещия в далечен квартал общински лекар.

След като му каза, че няма нужда, Ламия добави:

— Заради мен много се изморявате, жертвите се... Не зная как ще ви се отблагодаря.

Майорът положи ръката си върху косата ѝ и гледайки я тъжно, отговори:

— Всъщност аз съм ти задължен, Ламия... Отдаде ми младостта си... Дори животът си да дам за теб, пак няма да мога да ти се отблагодаря...

Това беше първото признание. Тези думи, подходящи за влюбените петнайсетгодишни ученици, в устата му придобиваха печална интимност.

Тъкмо тогава Ламия бе осъзнала колко много я обича този праволинеен, суров възрастен военен и бе започнала да го съжалява.

При все че по никакъв начин нямаше да привикне с тази любов, тя я приемаше като унизителна житейска необходимост.

XIX

Беше гореща, тъмна септемврийска вечер. След вечеря се бяха настанили в горната софа и бяха отворили страничните прозорци с надежда да полъхне малко вятър.

Върху разположената в средата маса светеше лампа с абажур.

Полуизлегнал се в единия край на широкия диван, Кемал бей четеше вестник и в същото време леко полюшваше в скута си заспалата Мебруре. Тя вече бе станала на годинка и половина и бе се привързала към майора повече, отколкото към майка си. Пред него тъгуваше, пред него се глезотеше: разплачеше ли се, докато не я прегърнеше и не положеше главичката ѝ на рамото си, не млъкваше, с мъничките си пъргави пръстчета скубеше дългите му, къдрави мустаци.

Беше привикнала като малко котенце вечер да заспива в прегръдките на Кемал бей. Облягаше русата си къдрава главица на врата му и не го оставяше на спокойствие.

Седналата до масата Ламия — по лицето и русата ѝ коса пробягваха червените отблясъци от абажура на лампата — шиеше.

Готвачката леля Емине, изправила се пред един от отворените прозорци, сочеше към градината. Макбуле, която, пораствайки, ставаше все по-голяма лудетина и все по-палава, се бе покачила на наровото дърво, за да набере нарове. Безобразничеше — смееше се, пееше, хвърляше обелки от нарове и клонки в софата, — разтърсваше от време на време клоните, за да разтревожи и накара леля Емине да се развика, и крещеше: „Ох, падам... Помощ!“

Тъкмо когато след строгия укор на Кемал бей слезе от дървото, на вратата се похлопа. Макбуле викна към леля Емине, която се готвеше да се спусне надолу:

— Не идвай, аз ще отворя.

Вдигайки очи от вестника, Кемал бей попита:

— Кой може да е?... Бихте ли погледнали Ламия?

Младата жена, оставяйки дрехата, която шиеше върху масата, се надигна. Внезапно откъм градината се разнесе ужасяващ писък.

Надвесилата се през прозореца леля Емине, разклащайки свещника в ръката си, започна да крещи:

— Бейефенди, елате бързо... Някакъв е прегърнал Макбуле ханъм!

Майорът бе скочил, бе оставил Мебруре на дивана, и се бе втурнал надолу.

След онази случка Ламия бе като напласена. Чуеше ли писък, шум, мигом се разтреперваше, краката ѝ се подкосяваха, тялото ѝ настръхваше.

Все още продължаващите писъци на Макбуле и тревогата на леля Емине до такава степен я стреснаха, че не бе в състояние да направи и крачка, покри лицето си с ръце и рухна на стола.

Надвесилата се отново през прозореца готвачка изненадано се обърна към нея:

— Ханъм... Елате тук де... Мъжът, прегърнал Макбуле, май е някакъв гостенин... Ама че работа! И бейефенди го прегърна.

Лека-полека Ламия се посъвзе и се отправи към прозореца. Но нищо не видя. Явно всички моментално бяха влезли вкъщи. Приказвайки и смеейки се, вече се качваха по стълбището.

Ламия се втурна към една от страничните стаи, бутна вратата и се заслуша.

С висок глас Кемал бей укоряваше Макбуле:

— Аллах да те накаже... Крещи ли се така?... Направо ни побърка.

Макбуле, смеейки се глезено, отговори:

— Ех, и ти татко... Само си търсиш повод да ме кориш... Какво да правя... Като го видях изневиделица, се уплаших. Не се сдържах...

Към разправията между бащата и дъщерята се включи и някакъв мъжки глас.

Ламия откряна вратата и погледна. До масата стоеше облечен в черно висок мъж. Лицето му бе обърнато на другата страна.

Единствено по отблясъка от лампата забеляза, че е със светло кестенява коса.

Кой ли беше мъжът, когото Макбуле посрещна тъй радостно, а съпругът ѝ покани тъй фамилиарно в горната софа? Знаеше, че не биха я забелязали в тъмното, и затова се приближи още повече до вратата —

слушаше ги и ги наблюдаваше с интерес. Разговаряха прави край масата. Майорът, поставяйки ръце върху раменете на госта, питаше:

— Хайде, разказвай... Кой вятър те довя тук? Ядосвам се на Макбуле, но и аз съм не по-малко смаян от нея... Кога пристигна в Кютахия?...

През това време, дърпайки го за ръката, въпроси задаваше и Макбуле:

— Как е леля ми?... Бюлент как е?... Калфата^[1] как е?

Гостенинът се смееше весело и звучно.

— На кого да отговоря?... Потърпете... Нека си поема дъх.

Беше се поизвърнал, докато изричаше това. Светъл, младолик, избръснат мъж. Говореше бързо, весело, закачливо, сякаш непрекъснато се шегуваше:

— Преди два часа пристигнах в хотела... Но каква умора... Щях да ви потърся утре... Срецнах обаче някакъв човек, знаеше къде е къщата ви... Приятно е, та има ли по-лесно от това да откриеш човек в малък град...

— Защо не дойде направо у нас?

— С приятели съм. Не можех веднага да се измъкна...

— Дълго ли ще останеш в Кютахия?

— Това го знае единствено Великият Аллах. Вероятно няколко години...

Макбуле отново бе закрепяла радостно, бе започнала да пляска с ръце; след като отново я скастри и успя да я накара да млъкне, баща ѝ попита:

— По работа ли дойде, Ведат?

— Не по работа, вуйчо, в отпуск съм.

— В отпуск ли?... Шегуваш ли се с мен?

Младият гостенин се смееше:

— Ти се шегуваш с мен, вуйчо... Можеш ли да помислиш, че бих дошъл тук по работа?

— Тогава?...

— Тогава... дойдох принудително... По-точно, доведоха ме... Тук съм на заточение, аз и още неколцина приятели, вуйчо...

Макбуле пак изпищя. Кемал бей смаяно и подозрително говореше:

— Заточение ли?... Не е възможно.

Гостенинът, в своя си забързан и жив стил, продължи весело и безучастно, сякаш разказваше за някоя забава, за някоя сватба:

— Има ли нещо невъзможно в тая страна, вуйчо?... Заточен съм тук... Не вярвате... Понеже го говоря с усмивка ли? Такъв ми е характерът... Не на заточение, на бесилото да ме пратят, да не дава Господ, пак ще се държа по същия начин... Не е за описване как пристигнахме... Придружаваха ни неколцина жандармеристи и един свестен капитан... Някои от другарите ми се измъчваха... И аз, естествено, не бях доволен... Но като ти се случи... Какво да се прави, хъката-мъката... Ще се изтърпи... Нямах избор, обърнах цялата работа на шега... Едни закачки, едни веселби, не е за разправяне!... Моята пресилена приповдигнатост, ей богу, зарази и другарите ми. Жизнерадостното настроение, вуйчо, е нещо твърде истинско, ей богу... Със смях излекувах някои свои болести. Човек, като се засмее, сърцето и дробовете му се задействат, живва тялото му, оздравяват дори стомахът и бъбреците му... Веселостта сто на сто помага, най-вече при заболявания, свързани с нервната система... Накратко, описваното от писателите като най-голяма трагедия пътуване към мястото на заточението ние го обърнахме на сватбено шествие... Още преди да сме се отдалечили достатъчно от Истанбул, приобщихме към нас и жандармеристите... Особено капитанът, какъв симпатяга, боже мой!... Когато на гарата дойде време да ни предаде на други, как само ме погледна. Преди малко, като ни оставяше в полицейския участък, ме прегърна. Ако не ни беше неудобно, и двамата щяхме да се разплачем. Накратко, организирахме си едно бодряшко пътуване... По пътя се отбивахме в няколко града. Чуеха ли, че сме заточеници, хората захвърляха всичко и тичаха, за да ни видят. Из праведните места няма наслада, няма забава, няма живот... Пристигнат ли заточеници, си мислят, че са пристигнали я театрални артисти, я фокусници... Като се каже заточеници, са навикнали да виждат дългобради мъже, смазани от умора, с удължени от огорчение лица и със смачкани дрехи... Направо се смаяха, като ни видяха... Накратко, пътувах не като заточеник, а като някой валия^[2] или мутасаррѳ...

Нехайната веселост на госта им бе заразила не само бащата и дъщерята, а и наблюдаващата ги иззад вратата Ламия. И тя се смееше ведно с тях. Беше се досетила кой е светло кестенявият младеж. Знаеше, че Ведат е от Истанбул, лекар е, и е син на сестрата на майора.

Макбуле, която не бе виждала братовчед си от пет-шест години, често го споменаваше и разказваше невероятни истории за него.

През това време пробудилата се от гълчавата Мебруре, придържайки се за дивана, се бе изправила и разтърквайки с юмручета очите си, се беше разплакала. Младият лекар внезапно се обърна към нея и изненадано попита:

— Я, кой е това?

Но разбра кой е това още преди да получи отговор; хвана детето за ръчичките, вдигна го във въздуха и викна:

— Не може да бъде, не може това да е чародейката, наречена Мебруре.

Малката все още си криеше личицето, не се забелязваше нищо друго, освен бухналата ѝ по време на съня къдрава руса коса.

Едва тогава майорът и Макбуле се сетиха за Ламия. Кемал бей се огледа.

— Къде ли се е мушнала Ламия?

— А-а, виж ти, наистина забравихме майка ми... — извика Макбуле.

Откакто Ламия се омъжи за Кемал бей, Макбуле я наричаше „како“. Но няколко пъти на шега ѝ бе казала „мамо“. Тази дума толкова бе харесала и на двете, че въпреки протестите на Кемал бей бе започнала да я нарича „мамо“.

— Ламия... Ламия... — викаше майорът, но не намирайки смелост да му отговори, тя се колебаеше.

Предусещайки, че е в стаята, Макбуле изтича, хвана я за китките и насила я измъкна в софата. Кемал бей я представи с една дума:

— Вуйна ти...

Доктор Ведат се смя, като видя пред себе си съвсем млада жена, почти момиче, със стегнато сплетена руса коса и с несмели, потрепващи между миглите ѝ очи. Дори не се въздържа и леко се засмя.

— На Макбуле не ѝ е неудобно да ви нарича „мамо“, но аз не се осмелявам сега да ви целуна ръка в качеството ви на „моя вуйна“.

Майорът, взел от прегръдките на Ведат започналата да капризничи Мебруре, отново се беше настанил на дивана. Младият лекар бе заел стола до масата, на който преди това бе седяла Ламия, а Макбуле и Ламия седнаха на столовете до прозореца.

— Разправяй, младежо — обади се Кемал бей. — Какво направи, за да те заточат в Кютахия?... Ти с политика май не се занимаваш... Работиш в болницата...

Гостенинът, забавлявайки се, сякаш разказваше приказка, заразправя за сполетялото го нещастие:

— Нищо, ей богу, не е нищо значително... Свързано е с карагъоз... Новата ми вуйна ще ме укори, но рано или късно ще се разбере какво се случи... Ето защо ще говоря, без да се притеснявам... Знаете, че понякога обичам да се шегувам и забавлявам малко повечко... Понякога се налага да седя затворен в болницата дни наред, занимавам се със страданията, с болките, с раните на хората и душата ми започва да страда... После, измъкна ли се навън, ставам като луд за връзване... Една вечер бях поканен на едно място и играх Карагъоз^[3]...

Майорът, който рядко се смееше, не се сдържа и шумно се разсмя:

— Играл си Карагъоз ли? Ти?... Докторът... И такива умения ли имаш?

Продължавайки в същото бодряшко настроение, Ведат отговори:

— Какво да се прави, в тая страна един ден не прилича на другия... Трябва всичко да умееш... Ако се задържа в Кютахия например и после не си намеря работа, може би ще играя в карагъоз...

— Аллах да те пази... Няма да те разубеждавам...

Макбуле направо се превиваше от смях. И Ламия бе се надигнала от мястото си и бе седнала близо да Ведат.

Младият лекар се приведе към нея.

— Ако имате желание, някоя вечер ще поиграя и за вас... Само малко да си отдъхна. — После продължи: — На гощавката присъстваха десетина от важните истанбулски персони, имаше и тричетири жени... Не си мислете нищо лошо, бяха все зрели госпожи... Онази нощ ме бяха обзели изцяло веселостта и лудостта ми. Същия ден бе починал любим мой приятел, когото бях лекувал. Защо се чудите?... Колкото е по-тъжно сърцето ми, толкова повече нараства веселостта ми... Въпрос на характер... Хрумна ми една закачка. Веднага намерих малко боя и парче картон... Нарисувах набързо три карикатури... Бива ме донякъде и в рисуването... Всичко стана съвсем точно, като пригодих и завеса в един ъгъл на салона... Нея нощ

накарах присъстващите да се превиват от смях... Не играх „Окървавената топола“ или „Забавлението на Ялова“... Има едно хубаво нещо — „Черните звезди“, опера алафранга с цигулка и пиано... Доста е популярна в Истанбул... Взех я на подбив... Композиторът също бе там... От нашите приятели е. И той се посмя заедно с всички, ама и се ядоса... Бяха минали осем дни оттогава... Веднъж пак ме поканиха, но на друго място. Отидох, естествено. Гледам, и един от министрите също е там... Цяло шествие от смешници му се мазнеше... Настроението ми се бе изпарило... Търсех повод да се измъкна... Някакъв зевзек обаче се обади: „Ефенди, наредете на вашия покорен раб да изпълни ролята на Карагъоз... Доста ще се позабавлявате!“ Внезапно кипнах. Прекрасно е да играя Карагъоз, за да забавлявам приятелите си. Но да се смесвам с тия смешници, да забавлявам министъра... Канех се да кажа нещо пиперливо. Министърът обаче в тона на онзи глупак рече: „Хайде, Ведат бей, да видим вашите умения!“ Дявол да го вземе... „Ефенди, ако ме удостоите с честта да дойдете в болницата, ще видите моите умения“ — отговорих му аз... На всеки човек такъв отговор му е достатъчен... Но той не схвана смисъла на думите ми и продължи да настоява със странно нахалство. Мислеше ме за някой от подмазвачите около него, не знаеше колко ехиден и горд човек съм... Казах си: „Карагъоз ли искаш?... Ще ти дам такъв урок, та да се научиш!“ Минах веднага в съседната стая. Нарисувах карикатура на мъж — много висок, с дълги уши, с дълъг нос и дълга остра брада... Точно като министъра... После изрисувах няколко от съучастниците му и накрая метресата му — една дебела полякиня... Епизодът отразяваше съвсем скорошен позор на министъра... Вече бях намерил покой, изцяло се забавлявах със собствената си духовитост и от време на време поглеждах през завесата. Ужасна вихрушка завладя зрителите, министърът, правейки се, че не забелязва, също се смееше. Но какъв горчив, какъв злобен смях, божке мили — лицето му бе прежълтяло, обтегнатите му устни и брадата му потреперваха... казах си: „Ей, Ведат... Карагъоз се справя добре, но и на теб ще ти излезе солено като на министъра...“

Завърших веселбата с песента „Ей, ветерани, път ви чака...“ И наистина, не минаха и двацет дни, и от нищото проблем направиха. Един ден — арест и кратък разпит... После с приятелите изпяхме „Ей,

ветерани, път ви чака...“, както в карагьоз. Мой приятел нарече положението, в което се озовах, „Кютахийското забавление на Карагьоз“... Това е резюмето на тази случка... И както е в романите с продължение, краят остава за утре... Защото сега си тръгвам... Закъснях... Хотелът затваря и ще остана на улицата в чуждия край...

Майорът гневно му възрази:

— Какво е това?... Вуйчо ти има къща, а ти ще ходиш в хотел ли? За нищо на света няма да се съглася... Това означава, че не ме зачиташ... Срамота, Ведат, срамота!

Сърдеше се и Макбуле; с увещания и клетви се опитваше да го спре. Но лекарят им възрази:

— Не може... Приятели имам. При това се знае, че ние още не сме свободни... Полицията ни отведе в хотела под брой... Закъснях, ще решат, че съм избягал, ще си навлека неприятности... Впрочем шансът днес е на моя страна...

След тези думи майорът и дъщеря му се отказаха да настояват повече. Ведат напусна къщата с обещанието, че на заранта ще дойде отново.

[1] Калфа — икономка, прислуга. — Б.пр. ↑

[2] Валия — областен управител. — Б.пр. ↑

[3] Комедиен персонаж от турския театър на сенките карагьоз. — Б.пр. ↑

XX

Ведат живееше в къщата на възрастна арменка от Одрин. Кемал бей беше пожелал да го настани в своя дом, за това бе настоявала и Макбуле.

Младият лекар обаче не се беше съгласил и изтъкна неочаквано оправдание: „В Истанбул се пошлях доста... Ще ми се да се възползвам от принудителния си гурбет, за да почета, за да поработя... Остана ли тук, Макбуле ще ме подвежда и ще обърнем всичко на шега и на смях.“

Същинската причина обаче за желанието му да живее отделно беше новата му вуйна. Не знаеше що за жена е. В Истанбул поклюкарстваха доста, като узнаха, че майорът се е обвързал с жена, убила някакъв мъж. Пък и си каза, че всеки възрастен мъж, оженил се за толкова млада жена, става подозрителен към всичко.

Все пак изтъкнатото от него оправдание не беше напълно невярно. Макар да изглеждаше прекалено весел и лековат, Ведат бе трудолюбив човек, бе неуморен изследовател. Хората, които си въобразяваха, че този лекомислен младеж се е появил на белия свят само за да се смее и забавлява, направо се смайваха, като видеха как седмици наред се затваря в библиотеката си.

Ведат често гостуваше на вуйчо си и понеже по нрав бе непринуден, духовит и приятен човек, постепенно успя да накара и Ламия да привикне с него.

Обратно на Макбуле, която наричаше Ламия „мамо“, той я наричаше „тъща“ и отсега се кандидатираше за жених на Мебруре.

Първоначално не мислеше нищо хубаво за Ламия. В Истанбул беше имал връзки с какви ли не хора, пък и професията му не му позволяваше да храни илюзии по отношение на хората. Тази жена, която се бе омъжила за вуйчо му като победен от страстта на тъжната старост човек, нямаше начин да не е нещо долно. Някакво бездомно създание с птичи мозък, което и представа си няма как би могло с малко възпитание да шлифова низостта и неморалността си.

Дори и след като я беше видял, не бе променил мнението си за нея веднага.

Не хващаше вяра на простодушното, стеснително поведение на Ламия, на невинните ѝ очи и си казваше: „Ти си по-лукаво и по-пропаднало нещо, отколкото очаквах! Ако живееше в Истанбул, щеше да се радваш на по-голям успех!... Добра комедия разиграваш... И аз тъпо те наблюдавам, правейки се, че ти вярвам... Но изобщо не се притеснявай... Рано или късно ще те разоблича... Ние колко такива, че и по-опасни от теб сме виждали... Колкото и сполучливо да изпълняват ролите си, все някой ден току изпуснат някоя дума, издадат се с някой жест на тялото и цялото им минало излиза на бял свят като пред огледало... Някой ден и теб ще те разоблича, естествено...“

Дните минаваха, Ведат обаче не откриваше нито едно от състоянията, които с боязън очакваше да разкрие, и се изпълваше със съмнения: „Дали пък горката жена не е някакво рядко изключение? Действително ли е морално чиста, невинна клетница, каквато изглежда?“ На няколко пъти с ловки въпроси се бе опитал да я накара да проговори за миналото си, но не бе успял да научи нищо повече от онова, което знаеше.

Един ден Кемал бей се оплакваше на племенника си от общината на Кютахия, разказваше му за разправията си с общинските инженери отпреди няколко месеца. На най-вълнуващото място от разказа си той установи, че Ведат не го слуша.

— Ведат, синко, ако ще се разсейваш, не ме мори напразно! — сопна му се той.

Младият мъж се заслушваше какво става долу, чуваше как Ламия си припява тихичко някаква мелодия. И изненадано каза:

— Странно... Откъде ли я е научила вуйна ми?

После, без да дочака отговора на майора, изтича долу. Щом го видя, Ламия, която замислено гладеше на една маса, млъкна. Ведат попита с усмивка:

— Вуйно, откъде научихте това?

— Кое, Ведат?

— Мелодията, която си тананикахте...

Ламия се изненада, почервеня цялата...

— Не знам... Аз ли пеех?

Ведат се разсмя високо.

— Това е нещо фантастично, вуйно... Мелодията, която изпълнихте, е от най-хубавото място в „Черните звезди“, за които споменах... Когато на лунната светлина разговарят принцът и султанът... Вие откъде го знаете?

— Трябва да ми е останало в паметта от Измир.

— Не ми прилича на нещо, което ей така ви е останало в паметта... Не разбирам много-много, но го изпълнихте съвсем точно.

Ламия бе изпаднала в затруднено положение. Приведе се над коша с прането, за да не издаде вълнението си.

— Като бях в Измир, композиторът на тази мелодия бе дошъл на гости на съседите ни, все тази мелодия се свиреше... От там ми е останала в паметта...

— Ах, вие познавате Хюсеин Кенан?

След кратко колебание Ламия поклати глава и с възможно най-безразличния си глас каза:

— Веднъж-дваж пъти съм го виждала отдалече.

— И аз го познавам... В тая беда, която ме сполетя, пръст има и той, Аллах да го накаже... Проблемът с Карагъоз възникна и заради „Черните звезди“...

В очите на Ламия Ведат придоби съвсем друго значение от минутата, когато още първата вечер спомена за Него и за „Черните звезди“. Младата жена търсеше повод да го накара да говори за приятеля си, подготвяше си въпросите. Но озовеше ли се лице в лице с Ведат, не се осмеляваше. Струваше й се, че произнесе ли неговото име, всички тайни на сърцето и живота й ще бъдат разкрити.

Този епизод бе освободил Ламия от страха и колебанието й. Понякога, останеше ли насаме с Ведат, отваряше дума по някакъв повод за Него. Тя се държеше тъй спокойно, гласът й бе тъй безразличен, че младият лекар нямаше начин да се усъмни в каквото и да било, и й даваше най-подробни сведения за последните години от живота на своя приятел: днес той бил къде по-значим, къде по-известен, отколкото преди. След „Черните звезди“ обаче не бил създал ново произведение. Близко година и половина обикалял Европа със съпругата си и с тъста си, едва тази пролет се върнал в Истанбул. Сега живеели сами със съпругата си. Миналата година тъстът му, след една

комична любовна авантюра, се оженил за някаква полска певица. Тоя позор предизвикал безкрайни клюки. На въпросната нощ с Карагъоз казал, че до няколко дни щял да замине за Измир.

Ведат разказваше всичко това, без да подозира нищо, а Ламия, приведена над дантелата в скута си, слушаше с безразличие и изглеждаше изцяло заета с плетивото си.

Веднъж Ведат се бе впуснал да разказва надълго и нашироко за Джавидан:

— Стройна, жизнена, представителна, разкошна жена... Аз много-много не харесвам такъв тип жени, но е красавица... А през последните две години съвсем се разхубави... През сватбената седмица дадох прием. Случайно и аз бях там... Все още си спомням онази нощ... Съпругът и съпругата приличаха на големите актьори, изпълняващи любовни роли в театрални и оперни постановки. Кенан е добро момче... Но се държи парвенюшки, досущ като новобогаташите, и не може да се отърве от това си поведение... Познавам го отпреди... Когато беше беден, неизвестен младеж, приличаше на обеднял аристократ. Когато стана значим и знатен човек, зае позата на новозабогатял еснаф... Според мен за предпочитане е предишното му екзалтирано поведение пред сегашната му изкуствена изтънченост, пред разглезената му освободеност... Както и да е, няма нужда от това...

Та нея нощ очите на всички бяха вперени в тях... Както вече казах, Кенан, с високия си ръст, със сините си очи, придаващи на лицето му приятна уникалност, с невероятното си поведение приличаше на драматичен актьор на премиерата си, тоест на изпълнител на главната любовна роля... Гледката бе и приятна, но и някак смешна... Гостите бяха пожелали, бяха помолили принцесата да го накара да посвири на цигулка. Естествено, веднага прие... Никога не ще забравя как свири нея нощ тоя безсрамник... Точно нея нощ повярвах на хората, твърдящи, че „изкуството не е нищо друго, освен любов“... Беше влязъл в една съседна тъмна стая... През прозореца нахлуваше лунна светлина и осветяваше лицето и тялото му от една страна... Изсвири неща, които като че нямаха връзка с този свят... Накратко, голям човек на изкуството... Съпругата му малко си пада многознайка... Изобщо не предпочита например музика алатурка... Една вечер изпълнил за нея приспивна песен в стил алатурка...

Принцесата направо полудяла... Според мълвата горката жена два месеца заспивала с тази приспивна песен.

Ведат продължаваше разказа си с подробности за тяхната любов.

За да не издаде своето вълнение и своята печал, Ламия, докато слушаше тая история, не смееше дъх да си поеме и с неясна тъга си мислеше: „Лошо стана, че Ведат бей ми разказа такива неща... И сега трудно се сдържам... А като остана насаме, кой знае колко ще страдам... Пак ще ме връхлети безсънието... Два месеца значи я приспивал с моята приспивна песен...“

Същата нощ обаче с изненада установи, че не страда по-силно, че печалното настроение не надхвърли леката и неясна тъга, която бе изпитала през деня.

На другия ден, забелязвайки, че сърцето ѝ е съвсем спокойно, си каза: „Защо ли не страдах толкова силно?... Нима не го обичам както преди?... От това измъкване няма... Ще го обичам, знам, ще остана вярна на тази любов до смъртта си... Изглежда, съм попривикнала с болката... И по тази причина не страдам толкова силно... Човек свиква с всичко... Така е по-добре, естествено...“

XXI

Нея година зимата беше люта. Кютахия седмици наред не бе виждала слънце, улиците бяха станали непроходими от снега и калта. Доктор Ведат се отбиваше всеки ден у Кемал бей, в дома си се прибираше след полунощ. Възрастният майор повтаряше едно и също. Пристигна ли Ведат, казваше: „Влез, господарю-слънце... Дойдеш ли, вкъщи сякаш изгрява слънцето.“ И действително беше така. Благодарение на неговата ведрост, духовитост и забавен хумор изобщо не се усети как мина зимата.

Ведат се държеше с децата като дете, с възрастните като възрастен. С часове играеше на снежни топки в градината с Макбуле, слагаше Мебруре на раменете си и тичаше с нея из софата, понякога дори помагаше на леля Емине в кухнята.

Веднъж, прегръщайки леля Емине, ѝ бе казал: „Изгарям по теб, лелче!“ А възрастната жена, неразбираща от задявки, се бе разкрещяла: „Леле, боже, отиде ми честта!... В тая къща за мен сигурност няма... Не мога да остана тук!“

Вечер седяха с майора на дивана до печката и с часове играеха на дама, на табла, на скамбил.

Един ден Ведат не се появи никакъв, два пъти пращаха човек до дома му, узнаха, че същия ден отишъл да се срещне със свой приятел — чиновник, пристигнал от Истанбул.

Вечерта, преди да си легнат, пак се отби у тях. Изглеждаше неимоверно весел и доволен. След като съблече побелялото си от снега палто, измъкна от джоба си смачкан плик и победоносно го размаха в ръката си.

— Да живее свободата! — извика той. — Връщам се в Истанбул...

Радостната вест внезапно оказа ледено и болезнено въздействие. Майорът, изпълнен със съмнения, каза: „Недей, за бога... Недей, душко... Лъжеш!“ А Макбуле заудря с ръце по коленете си, надавайки крясъци и писъци. Ведат се разсмя високо.

— Ех, че егоистични хора, Господи. Готови са да остана заточен тук с години заради собственото си удоволствие!...

Усмивайки се, майорът промени смисъла на думите си:

— Не, не заради това... Стана някак внезапно и... От кого го научи?

За да сгрее почервенялото си от студа лице, Ведат откряна вратичката на печката и продължи:

— От влиятелен колега... Все пак не е съвсем сигурно... Не гледайте, че ви го съобщих така категорично... Известно е, че обичам да преувеличавам... Направили са постъпки за мен пред министъра на вътрешните работи... И той най-сериозно обещава, че ще се заеме със случая... Засега толкоз...

Макбуле си пое дълбоко дъх и не виждайки никаква необходимост да прикрива радостта си, каза:

— Държавните мъже много обещават, ала кой от тях си удържа на думата?

Майорът и Ведат пак бяха подхванали таблата. Макбуле, както обикновено, бе подпряла главата си на рамото на баща си и наблюдаваше играта.

Ламия се бе оттеглила с плетивото си до лампата. Поглеждалки от време на време с крайчеца на окото си Ведат, си мислеше: „Ако Ведат бей си тръгне, и аз ще се натъжа доста... Говореше ми понякога за Него... Боже, колко съм Го обичала... Ако не Го обичах толкова, щях ли да обърна внимание на това?“

На другата сутрин Ламия забеляза, че Макбуле се държи особено. Момичето непрекъснато обикаляше край нея, сякаш не му достигаше кураж да сподели нещо. По някое време се качи в килера, за да занесе дрехите за пране на Мебруре. Щом слезе долу, отново видя Макбуле пред себе си.

— Како... Како Ламия — изрече боязливо момичето.

За пръв път, откакто се беше омъжила за Кемал бей, се обръщаше така към нея.

Ламия я погледна внимателно.

— Какво ти е, Макбуле? От сутринта те наблюдавам... Не се отделяш от мен...

— Нищо... — трепна внезапно момичето. — Съвсем нищо...
Сякаш...

Като истински зряла жена Ламия попита:

— Хайде, момичето ми... Каквото имаш да казваш, казвай го.

След кратко колебание, Макбуле набра смелост.

— Како... Аз обичам.

Беше го изрекла тъй особено, че Ламия едва се въздържа да не се разсмее и я перна с пръст по бузата.

— Нали се кълнеш, че повече няма да изговаряш името на Наил бей, каза ми: „Отвращава ме вече!“

Макбуле беше момиче с особен нрав. На всеки два месеца се влюбваше от разстояние я в някой познат, я в някой от мъжете, които беше видяла, дълго се жалваше на Ламия, плачеше и нареждаше: „Ако татко не ме даде на него, ей богу, ще умра.“

Ламия първоначално се дразнеше. Това, че Макбуле тъй лесно говореше за подобни неща, без да я почита, бе засегнало „майчината“ ѝ гордост, а като майка бе започнала да се възприема на сериозно. После обаче пък се бе притеснила да не се разядоса Кемал бей, щом научи за тия работи. Невъзможно бе да се справи със своенравно същество като Макбуле. Имаше си и добрата страна, когато момичето обикнеше някого. Ставаха младоженец и младоженка единствено пред самата нея, никой от всевъзможните господа нямаше и представа, че е обичан. Дори ако случайно някой подхвърлеше нещо на улицата, начаса се извъръщаше, сърдеше се и се разправяше като капризна ученичка. Като чу името Наил, Макбуле смръщи лице и каза:

— Аз не говоря за Наил, како. Какво да правя, той е един нещастник...

Ламия пак се усмихна.

— Тогава за лейтенанта от пехотата Рефик бей, но знаеш, че Рефик бей си има годеница в Истанбул.

С нацупено лице Макбуле каза:

— Ох, како... Аз за Рефик бей ли говоря?

— Тогава за кого?...

Младото момиче сведе поглед. И опитвайки се да откъсне един възел от тъмносинята вълнена жилетка на Ламия, изрече:

— Обичам Ведат.

Ламия занемя. И сякаш боейки се някой да не чуе думите ѝ, отвърна:

— Ведат ли обичаш? Ех, Макбуле, какви си ги свършила само, разбираш ли какви ги говориш?

Готова да се разплаче, Макбуле се хвърли и я прегърна през врата.

— Какво да правя, какичко... Сърце е това... Не можеш да му заповядаш. За бога, како Ламия, дай ми някакъв съвет... От теб зависи... Честна дума, ще умра...

Това накара Ламия дълбоко да се замисли. Затвори вратата на стаята, после заговори със сериозен, загрижен глас:

— Макбуле, знаеш, че съм ти като майка донякъде... Ако онова, което наричаш любов, излезе преходно като останалите... Мълчи, не ме прекъсвай... Ведат бей в този дом за всички ни е като брат... Ако усети нещо, да не дава Господ, за срам ще станем.

С гневно нетърпение Макбуле тропна с крак.

— Ох, како Ламия... Ти не разбираш. Казвам ти, че съм луда по него... Искам да стана съпруга на Ведат... Една красива сватба тук... После, когато замине за Истанбул, ще ме отведе... Ех, че хубаво... С татко ще ни гостувате в Истанбул... С миличкия ми Ведат кой знае какви гощавки ще ви подготвим...

Ламия се засмя неволно и я прекъсна:

— За бога, престани с тия детинщини, Макбуле, рибата е още в морето, не се обнадеждавай отсега...

— Ведат нали ме обича, како Ламия?... Не съм толкова грозна... Кажи, како Ламия... Хайде...

Стискаше грубо Ламия в ръцете си, прегърна я насила и обикаляйки из стаята с нея, продължи да я умолява:

— Ведат ме обича, нали? Кажи!...

— Престани, Макбуле... Душата ще ми извадиш. От къде да знам аз?

— Какичко, по-близък човек от теб си нямам... Това само ти можеш да го знаеш.

— Аз ли мога да го знам?... Ти полудя ли, Макбуле?

— Ти си по-умна от мен, какичко... Какво да направя, за да ме обикне Ведат? Какво да говоря? Как да се обличам? Да е чужд,

лесно... Отдалече ще му дадеш някакъв знак, ако ти е трудно... Ще изпратиш писмо и нещата ще се уредят...

Ламия не можеше да сдържа смеха си.

— Ти си по-голямо дете, отколкото мислех, Макбуле...

Придобило кураж от тия ѝ думи, момичето я заля с нови молби:

— Какичко Ламия, агънцето ми... Ти го поразпитай... Да видим какво мисли за мен... Какво не харесва у мен... И аз ще се държа както той иска... А може пък, дай боже, и той да ме обича... Ще ми направиш ли това добро, какичко? Какво толкова... Ако ти обичаш някого, аз за тебе... Ах, ах, ах, какви ги говоря... Разкайвам се... И бездруго съм с половин ум, сега и той изчезна.

Ламия бе заявила открито на Макбуле да не очаква помощ от нея за тая работа. Младото момиче обаче не я оставяше на мира, насила я заключваше в някоя от стаите и с часове я принуждаваше да я слуша, плачеше и целувайки лицето и ръцете ѝ, продължаваше да я умолява.

Беше измислила, след като спря да разчита на Ламия, комичен и опасен вариант. Да пусне в джоба на Ведат писмо, да изпрати съобщение по леля Емине и да поговори с братовчед си открито...

Ламия знаеше, че Макбуле няма да се спре пред подобна лудост, и се притесняваше да не се получи някоя срамотия. Всички вкъщи бяха започнали да забелязват необичайното поведение на момичето. Гневеше се, отнесено и невнимателно чупеше и хвърляше всяка вещ, която му се изпречеше, а останеше ли само, на висок глас четеше газели^[1]. Сегиз-тогиз започваше да играе ролята на кокетна девойка пред Ведат. Без всякакъв повод се разкрасяваше, гримираше се и, държейки се странно, се опитваше да води с него сериозни разговори. Понякога Ведат изобщо не забелязваше тази ѝ странност, а понякога се подиграваше с нея. Тогава на Макбуле ѝ кипваше; и тази сцена, започнала като любовна, тя я приключваше с детинска караница.

От известно време Ведат лекуваше приятел на вуйчо си. На един обяд Макбуле реши да го накара да говори.

— Махмуд бей има дъщеря на моята възраст... Прилича на баща си... С маймунското си лице...

Ведат се засмя:

— Извинете, млада госпожице, всеки път, когато отивам у тях, срещам Небиле ханъм... Като бонбон е... А с тия сладостни очи, с това тяло...

Майорът започна да се шегува:

— Ако си я харесал, да я поискам за теб, Ведат...

Макбуле внезапно избухна. Изкара си гнева на баща си:

— Браво, татко... Точно тая кокотка ли намери?... Да, красиво е тялото на момичето... При това е такава безсъвестна интригантка... Но щом Ведат бей я харесва... Аллах да го благослови... Впрочем мъжете вкус нямат...

Една вечер Макбуле бе изпратила Ведат до външната врата и разделяйки се с него, го беше поканила с думите: „Утре съвсем сама ще направя сладкиша... Непременно ще дойдете, нали?“

Дойде следващият ден, времето за вечеря приближаваше, а Ведат не се появяваше. Макбуле, нагиздила се като за сватба, го чакаше на прозореца, изгаряше от нетърпение. Знаеше, че Ведат ще бъде у Махмуд бей.

Кемал бей седна на трапезата и каза:

— Деца, Ведат няма да дойде... Хайде, ние да започваме.

Младото момиче гневно отвори прозореца и с начумерено лице отговори:

— Боли ме главата, няма да ям.

— Отдавна съм разбрал — обади се майорът, — че туй момиче е неприветливо, ама не мога да го разбера.

— Така ли? Не знам — повдигна рамене Ламия.

Привършваха с вечерята, неочаквано на вратата се потропа, Ведат влезе разтревожено.

— Значи с право съм се боял... За малко да остана гладен. Дърдоркото подхвана едни приказки... А Макбуле къде е?

— Главата ли я боляла, друго ли имало... — отвърна майорът. — Някакви глупости, ама не разбирам.

— Човек отказва ли се от храната заради главоболие?... Нека дойде, ще ѝ дам нейното лекарство... Къде е, в стаята си ли е?...

Понечи да се качи горе. Ламия се изправи.

— С ваше позволение... Аз ще я повикам.

Макбуле бе заключила вратата. Отначало не отговори на Ламия, после с гневен глас попита:

— Какво има?

— Хайде, Макбуле, ела... Ведат бей чака... После ще се разсърди...

Макбуле ядосано се покри презглава с юргана.

— Като се сърди, да се сърди... Няма нужда... Да му е сладко.

Ламия се върна в трапезарията с лека усмивка и само каза:

— Ще трябва да е заспала.

Повече обяснения мъжете не желяеха, подхванаха други приказки.

Тъкмо когато ставаха от трапезата, вратата се отвори.

Влезе Макбуле със сърдита усмивка върху начумереното си лице. Беше се преоблякла наново, беше се сресала набързо. Виждайки състоянието ѝ, досущ като на настървил се за бой петел с почервенял клюн, Ведат не се въздържа и шумно се разсмя.

— Леле, млада госпожице, каква е тая физиономия?... Какво е това състояние?...

Макбуле отвърна гневно:

— Каквато ми е физиономията, такава си е... Вие по-добре си вижте вашата физиономия.

Вървеше, без да гледа, и бе настъпила крайчеца на подноса за храна, намиращ се на пода. Внезапно се разнесе шум от купи и чинии.

Майорът вече не се сдържа:

— Ах ти, неприветливо същество такова... Ако ти хвърля един бой, ще видиш ти... Ама че гадни навици е придобила... Мъж ли иска, що ли?

Ужасният укор, който чу пред Ведат, тъкмо когато възнамеряваше да покочетничи, засегна гордостта на Макбуле. Не намери смелост да отговори на баща си. Покривайки с длани лицето си, изхвърча от стаята. Бързешком се заизкачва нагоре. Но щом стигна до средата на стълбището, я хванаха нервите. Просна се върху едно от стъпалата, започна да рита с крака и да крещи със странен глас: „Олеле, припадам, задушавам се, умирам... Ай, ай, ай... Олеле, олеле, олеле...“

С лампи в ръцете, с чаши вода се затичаха всички вкупом. Хванаха Макбуле за раменете, за краката и я отнесоха в горната софа.

Ламия положи главата ѝ върху коленете си, пръскаше я с вода, разтриваше китките ѝ; майорът, държейки лампата отдалече, казваше: „Аллах да те накаже!“, а Ведат не смогваше да възпре смеха си при тази ситуация.

Малко по-късно Ламия и Ведат бяха останали сами. Спогледаха се и се разсмяха. Младият мъж погледна многозначително и попита:

— Какво ще кажете за това, вуйно?

Ламия повдигна вежди с неискрена изненада и отговори:

— Не знам... Няма настроение вероятно...

— И защо?

— Кой знае?

— Вие нищо ли не сте забелязали?

— Не...

И двамата бяха се умълчали. Ведат се преструваше на зает с правенето на лодка от лист хартия. Ламия го поглеждаше от време на време, искаше нещо да каже, но не се осмеляваше. Накрая с потреперващ глас изрече:

— Ведат бей, аз се смятам за майка на Макбуле, нали?

Младият мъж поклати глава и сякаш забавлявайки се, отговори:

— Има ли съмнение, ханъмефенди?

— Каквото и да е, аз съм нейна майка, Ведат бей. Мой дълг е да мисля за Макбуле като за своя дъщеря... Затова ви моля, нека не ви изглежда странно онова, което ще ви кажа... Сега аз да ви попитам... И вие ли нищо не сте забелязали?

— Не. Какво например?

— Как така? Невъзможно е...

С усмивка, подсказваща, че добре разбира целта ѝ, той отговори:

— Може би, но щом сте започнали... Продължете... Няма ли да ме попитате нещо?...

— Усещам, че дъщеря ми би иска...

— За съжаление май е така, Ламия ханъм... От известно време и аз го усещам... Какво ще кажете вие за това?

— Какво да кажа?... Ако и вие я искате, ще бъда много доволна... Естествено, бих желала да ви стана тъща...

— Не ви ли наричам „тъща“ и сега? Ами Мебруре?

— Моля ви, Ведат бей... Нали говорим сериозно?...

— Възможно ли е да се говори сериозно за брака ми с Макбуле, Ламия ханъм?... Мислите ли, че съществува такава възможност?

— Защо да не съществува?... Горкото дете много ви иска.

— Добре, но това е недостатъчно... Първо аз съм такъв човек, че... Дори е смешно да изтъквам причина за тази невъзможност...

— Така е, но всички ние се оказваме в трудно положение, Ведат бей...

— Да, вярно е... Аллах да ни накаже... Ако намеря някакъв изход и избягам от тук, работата ще се улесни, но... Поне трябва да спра с посещенията си...

— Как ще стане? Вуйчо ви няма ли да се усъмни?

— Естествено, ще се усъмни... Ай, ай... Ще притесним горкия човек... Ех, вироглаво момиче, ех... Нямам друг избор, Ламия ханъм... Ще използвам работата си като повод и ще разреда посещенията си.

Ламия каза натъжено:

— Горката Макбуле. Кой знае колко ще страда...

— Може би това не е нищо повече от мимолетен каприз, Ламия ханъм... Къде е влюбената Макбуле?

[1] Газели — източно лирическо стихотворение. — Б.пр. ↑

XXII

Ведат доста поразреди посещенията си в дома на вуйчо си. Обясняваше, че е зает с писането на медицинска книга, че един-два пъти седмично ходи на лов с приятели.

Макбуле бе усетила, че и книгата, и ловът са единствено предлози. Лудостта ѝ, капризниченето ѝ от ден на ден нарастваха. Непрестанно досаждаше на Ламия с безпочвените си оплаквания: „Ти не мислиш за мен... При добро желание би намерила изход за моето страдание!“

Макар пролетта да приближаваше, времето изобщо не се оправяше, все още валеше сняг.

Един ден Ламия беше отишла да се поинтересува за състоянието на болна съседка. Възрастната жена, която срещна там случайно, между другото ѝ съобщи лоша вест.

— Ей, чухте ли? — попита жената. — Тая сутрин по време на лов станала злополука... Нали има един заточеник — доктор, дете живее при госпожа Мардик... Та той бил ранен, отвели го на носилка в болницата...

Ламия издаде лек писък, внезапно смени цвета на лицето си и попита:

— Наистина ли, госпожо?... Как са го улучили?... Раната тежка ли е?...

— Не знам, момичето ми... И аз го чух от булката на нашия пълномощник...

Стопаните на дома предложиха да изпратят някого до болницата.

Ламия обаче, казвайки, че няма да изтърпи дотогава, си тръгна. Най-напред бързо пое към къщи. Трябваше да съобщи на Кемал бей и на Макбуле за злополуката. По пътя обаче си каза, че това няма да е съвсем правилно. Ако раната на Ведат не се окаже сериозна, напразно щеше да уплаши съпруга си. Пък и Макбуле можеше да се притесни повечко, да се ядоса прекалено много и съвсем да ги обърка. Налагаше се, преди да се прибере, да получи отнякъде сведения. Госпожа Мардик със сигурност вече бе научила за случилото се.

На един ъгъл Ламия промени пътя си. Забърза се към къщата, където живееше Ведат. Наближавайки, сърцето ѝ затуптя силно при мисълта да не получи тъкмо обратната вест, очите ѝ се замъглиха, не знаеше къде стъпва.

Госпожа Мардик разпалваше с огромно сламено ветрило мангала в калдъръмения двор. Като видя по някое време Ламия да влиза, се учуди и слагайки ръце на кръста си, каза:

— Какво става, ханъм?... Дай боже вестта да е добра!...

Младата жена положи ръце върху гърдите си, за да овладее вълнението си.

— Госпожо Мардик... Не сте ли чули за злополуката?

Възрастната жена още повече се зачуди:

— Каква злополука?...

— Ранили са Ведат бей по време на лов. Откарали са го в болницата, но тук не са съобщили. Какво да правим?

Госпожа Мардик се изсмя високо, после се провикна по посока на стълбището:

— Ведат бей... Слез долу... Виж кой е дошъл!

Зървайки сред калдъръмения двор Ламия — цялата бе потънала в сняг и кал, а гласът ѝ и дъхът ѝ сякаш бяха секнали, — направо занемя.

— Вуйно, да не би да се е случило нещо с някой от нашите?

От радост и вълнение младата жена не можеше да говори. Госпожа Мардик отговори вместо нея:

— Чули, че си ранен и си в болница...

— Аз ли? Кой изфабрикува тая глупост? Вуйчо ми знае ли, вуйно?

С глава Ламия каза „не“, а после продължи на пресекулки:

— Бях на гости, там го чух... Не исках да уплаша вуйчо ви... Начаса дотичах тук... Ах, Ведат бей, колко се уплаших... Най-добре ще е страхът да си остане за мен... Значи са излъгали...

Тялото ѝ още трепереше, очите ѝ проблясваха в сумрачната светлина на преддверието.

Ведат отвърна през смях:

— Не е съвсем лъжа... Но са ви го разказали с деветдесет и осем процента преувеличение. Нещото, наречено рана, не е нищо повече от една драскотина...

Каза това и протегна ръката си, а Ламия изпищя. Дясната длан на Ведат бе превързана с бинт. Нещо, което не бе забелязала дори госпожа Мардик.

Младият мъж продължаваше да говори в обичайния за него шеговит маниер:

— Какво ще стане с моето ловуване?... Стреляйки, притиснах дланта си до спусъка... Кожата малко се пообели, процедиха се, естествено, десетина капки кръв... На връщане се отбих в аптеката, купих бинт... Да бяха се постарали още малко, и „мъртъв“ щяха да ме изкарат... Ама вие, вуйно, действително сте се притеснили...

Ламия се канеше да си тръгва. Госпожа Мардик я възпря:

— От толкова далече сте дошла... Поне дъх си поемете...

Младата жена се заколеба.

— Ще закъснея... У дома вече може и да са чули... Вуйчо ви и Макбуле ще се разтревожат...

Ведат я подкрепи:

— Да, да, не закъснявайте!

Но госпожа Мардик продължи да настоява:

— Какъв домакин си, а, Ведат бей... Само за пет минути... Ще ти направя пресен чай... Не трябва ли да почерпим с чаша чай и госпожата? А и виж колко е премръзнала... Поне малко да си постопли лицето и ръцете...

Ламия бе доста премръзнала. Трепереше, потраквайки от време на време със зъби, с дъха си сгряваше посинелите си пръсти.

Госпожа Мардик ги покани в гостната си, взе от калдъръмения двор мангала и го пренесе вътре.

— Вие се постоплете... Аз ей сегичка ще приготвя чая — каза тя.

Възрастната жена отваряше тази стаичка единствено за много драги гости. Тук се намираха най-ценните ѝ вещи и скъпите спомени, останали от съпруга ѝ. Ведат се бе настанил на канапето, покрито с лилав атлаз, изкърпен на протритите места с парченца зелен плат.

Ламия взе една ниска табуретка и седна до мангала. Щом съзря огъня, възкликна, докато разтриваше пръстите, които я наболяваха:

— Аллах да благослови стопанката на дома... Щях да измръзна.

Стените бяха покрити с „килими“, изработени от какви ли не памучни кръпки, напомнящи по формата си на муска. Госпожа Мардик

бе окачила върху тези „килими“ какво ли не — семейни фотографии, снимки от вестници, от книги.

Снижавайки гласа си, Ведат занарежда:

— Моята хазяйка е сериозна антикварка... Не си представям по-забавен и по-смешен музей на света от тази стая... Само се огледайте наоколо... Това нещо с дългата дръжка е някакъв вид лъжица... С нея чешела по гърба покойния си съпруг... Тая подкова е от мулето, което майка й яхнала, когато станала булка... Тая дървена кутия навремето дядо й пълнел със злато... Тя ми разказа едно по едно за всичко това.

Като наближи време госпожа Мардик да внесе подноса с чая, Ведат смени темата на разговора, заговори за Макбуле.

Забавляваше се изтънчено с лекомислието и невъзпитанието на братовчедка си, имитираше тъй добре някои състояния и поведението на Макбуле, че младата жена не успяваше да възпре смеха си. Все пак, възползвайки се от случая, бе започнала да защитава момичето:

— Колко сте безчовечен, Ведат бей... Макбуле не е лошо момиче... Малко е вятърничава, малко е простодушна... Но вие ще можете да я възпитате както пожелаете... Пък и после, помислете само колко силно ви желае горкичката... като гледам как страда, и аз страдам.

Докато говореше, Ламия притискаше от време на време слепоочията си.

— Не сте ли добре? — запита Ведат бей, прекъсвайки я.

— Главата ми натежа, пред очите ми леко се мерзелее... Не е нещо сериозно... Ще мине... Вероятно е резултат от преживените преди малко страх и вълнение.

Пак бе подхванала темата за Макбуле. Сега и Ведат говореше солидно и сериозно, подробно обясняваше защо не може да се ожени за това момиче.

Младият мъж беше изгубил ведростта и жизнеността си отпреди малко. И той усещаше силна болка в главата си и някаква отмала в тялото. И протягайки се леко, каза:

— Какъв потискащ ден, Ламия ханъм. В този час вече се е смрачило... И аз като вас изпитвам някакво неразположение... Вие пооправихте ли се?

Ламия отново не отговори. Беше подпряла на канапето до нея дясната си ръка и бе опряла челото си върху китката.

Това не беше естествена поза. Раменете и леко потреперваха, лявата ѝ ръка висеше до нея.

Ведат се размърда угрижено на мястото си.

— Вуйно, не сте ли добре?

Ламия не отговори отново. Ведат се приведе към нея, докосна я по рамото, повтаряйки въпроса си. Внезапно опряната на канапето ръка на младата жена се отпусна и тялото ѝ се търкулна безжизнено на пода.

На Ведат му хрумна да я прегледа, но като в някакъв кошмар не можеше да движи ръцете си. Заозърта се смаяно наоколо. Стаята ставаше все по-тъмна и по-дълбока, като кутия, в нея отекваше далечно глухо ехо от звуци. С вперени в този мрак очи, той се изправи пред мангала, пред сините пламъци, все още припламващи над горящите въглища. Тогава проумя какво се бе случило, поиска да изкрещи, но бе изгубил гласа си. Със сетни сили направи няколко крачки към вратата. Неочаквано се препъна в нещо. Но докато падаше, ръката му бе докопала дръжката на вратата и с един силен напън беше успял да я отвори.

XXIII

Цялата нощ Ламия не беше на себе си. Тялото ѝ изгаряше, от време на време бълнуваше нещо неразбираемо.

Когато на следващата сутрин се пробуди от тежкия си сън, забеляза, че времето бе се оправило. Небето бе придобило цвета на мокри теменужки. Върху снежната, простираща се докъдето ти стига погледът гледка, се изливаше бляскаво пролетно слънце.

Младата жена бе отпаднала и уморена. От снощната ѝ криза обаче не бе останала и следа. Тъкмо напротив — в душата си усещаше нещо свежо и леко като тази красива утрин.

Поиска Мебруре от безмълвно шиещата до прозореца леля Емине, взе детето в леглото си и го среса. По някое време в стаята бе влязла Макбуле. Ламия очакваше да я прегърне, да приседне на кревата ѝ и тя да ѝ разкаже с преувеличения вчерашната случка. Тази сутрин обаче младата девойка изглеждаше унила и кротка. Бе здраво вързала на главата си бяла забрадка. Рядко отговаряше на въпросите на Ламия, после, използвайки като предлог някаква работа, излезе от стаята.

Не се виждаше никакъв и Кемал бей. Ламия беше озадачена от нехайството на съпруга си и на заварената си дъщеря. Попита леля Емине къде е майорът и научи, че бил излязъл необичайно рано.

Малко по-късно младата жена се надигна от леглото си и обикаляйки стаята, бавно започна да се облича. По някое време ѝ се стори, че чува долу гласа на съпруга си. Открехна вратата и се заслуша. Неговият глас беше. Със суров глас Кемал бей хокаше дъщеря си в долната стая. Макбуле му отговаряше нещо, но не се разбираше какво казва, понеже говореше много тихо.

Ламия бе започнала да се бои от нещата, които чу и видя тази сутрин. Бавно се спусна долу, влезе в стаята, където се намираха те.

Щом я видяха, бащата и дъщерята млъкнаха. Макбуле извърна глава и напусна стаята. Кожата ѝ беше по-бледа, отколкото преди малко, очите ѝ бяха зачервени.

Майорът току-що се беше прибрал и още не бе съблякъл палтото си. Много студено попита:

— Как си? Всичко ли ти мина, слава богу!

За да не бъде принуден да гледа жена си в очите, бе извърнал глава към прозореца и бърчеше вежди.

Ламия, опитвайки се да прикрие безпокойството си, попита:

— Какво ѝ е на Макбуле?

— ...

— Нещо притеснява ли ви?

— ...

— Плашите ме, Кемал бей... Кажете, за бога, какво има?...

Майорът, с все така свъсено лице, се отправи към вратата, държейки се все така неумолимо и хладно:

— Нищо... По-късно ще поговорим...

Ламия му пресече пътя.

— Не, Кемал бей... Виждате, че се притеснявам. Не ме измъчвайте...

Ламия не знаеше какво да мисли за упоритото мълчание на съпруга си, през ума и минаваха какви ли не лоши предположения. Внезапно се сети за Ведат. Сутринта леля Емине ѝ бе казала, че ѝ него го сполетяла злополуката заради въглищата, че от вчера ѝ той бил на легло. Да не би той да е по-тежко болен? Или пък... Тази мисъл така я развълнува, че не се удържа и очите ѝ се изпълниха с голямо страдание и страх:

— С Ведат бей... Да не би да се е случило нещо с Ведат бей?

Възнамеряващият да излезе майор се извърна гневно. Лицето му се сгърчи, почервения, очите му запламтяха. Аха да каже нещо остро, но се въздържа. С принудено спокойствие попита:

— Вече не си ли болна? В състояние ли си да ме изслушаш?

Ламия бе побеляла като пепел. Отвърна му разтреперана:

— Нищо ми няма... Заповядайте...

— Отговори откровено на въпросите ми... Каква работа имаше вчера там, в неговата къща?

— Каква работа имах ли? Ведат бей, естествено, ви е казал...
Вчера, като бях на гости, чух, че...

Майорът я прекъсна:

— Не съм го виждал... За тези събития съвсем открито питам теб... Отговори, без да криеш нищо...

Едва тогава младата жена осъзна какви подозрения са завладели съпруга ѝ. Събитията от вчера бързо преминаха пред очите ѝ. Майорът имаше право за подозрението си. Какво щеше да прави сега, как би могла да докаже, че нито тя, нито Ведат са извършили някакъв грях? След като бе преживяла толкова нещастия, защо бе постъпила тъй необмислено?

Реши, че ако разкаже случката както си беше, Кемал бей може би щеше да се сдобие с мъничко вяра. Възпря сълзите и протестите си. Заговори смаяно и натъжено, използвайки всичките си сили, за да не пропусне нито един момент. От време на време повдигаше към съпруга си своите навлажнени и трескави очи. Майорът слушаше с безчувствено спокойствие, но не можеше да повярва. Върху побелелите му устни се бе загнездила горчива усмивка, в упорито извърнатите му към прозореца очи — отчаяна убеденост. Ламия проумя, че каквото и да стори, не би могла да премахне подозрението в душата му, спря да говори наред историята си и заплака от безсилие, от безнадеждност.

Майорът изчака с ледено мълчание да стихнат сълзите на жена му и заговори бавно:

— Ламия... Това е излишно... Трябва да поговоря с теб много сериозно... Нашата женитба бе нещо необмислено... Няма как да се отрече... Приехме я, но действвахме, ти — като едно дете, аз — като един наивник... Ти от най-ранна възраст си преживяла големи беди... Аз не можах да се противопоставя на остарялото си сърце... С две думи, получи се нещо необмислено... Аз, Ламия, съм състрадателен, почтен човек. Не проговорих, не се издадох. Но само Аллах знае колко се срамувам, че се ожених за трийсет години по-младо от мен момиче... Не мога да погледна в очите приятелите си в Кютахия. Ако двама души си говорят в някое кафене, аз си въобразявам, че одумват мен. А и те ревнувам. Изобщо не си усетила, нали? Защото аз си знам колко усилия положих, за да го скрия от теб. Подозирах ли те, че ще ми причиниш някоя злина? Опазил ме Господ... Не си го и помислях. Казвах си обаче — аз съм състрадателен, разумен човек. А ти си млада, красива...

Някой ден сърцето ти все ще затупти за някого и ще си тръгнеш. Когато умра, все ще обикнеш някой друг. Както си обичала и преди. Разбираш ли, дори нищичко да нямаше, аз пак те ревнувах. Всичко бих могъл да изкажа. Ако искаш истината, не се бях зарадвал дори от пристигането на Ведат... Но щеше да бъде твърде грозно, твърде позорно да се усети това ми подозрение... Неговата красота, неговата веселост ме потискаха, смазваха ме. Преди няколко седмици Макбуле се изпусна и каза: „Изглежда жената, която харесва Ведат бей, е Ламия.“ Дъщеря ми не знаеше каква рана отваря в сърцето на баща си с тези си думи. Накрая и вчерашната случка. Втурнаха се тук разтревожено жандармерист и възрастна жена и разказаха за случилото се... Димът от въглищата навредил на Ведат и на теб... Животът и на двама ви бил в опасност. Макбуле закрещя: „Ламия уби Ведат... Знаех, че се обичат...“ Още се чудя как не умрях в същия миг. С две думи, от вчера цяла Кютахия се набърка. Разправяли: „Докторът заточеник и съпругата на майора се затворили в една стая и сами се отровили, искали да умрат в прегръдките си...“ Имате ли вина наистина, нямате ли? Не знам... Може случката да е такава, както я разказваш ти... И, естествено, е... Все пак след всичко това няма никаква възможност да продължим да живеем заедно... Вече не мога да те приютявам в дома си... Дори и Ведат, както самата ти, умря за мен. Познавам себе си като човек, живял праволинейно цял живот, така че не желая на моята възраст да ме постигне подобна участ... Какво да се прави, и това ми било писано. Впрочем рано или късно щеше да се случи. Поначало не вярвам в щастieto. Казвах си: „Това не може да продължи, няма лъжа, няма измама, старче, не е възможно в края на краищата да стане твое толкова красиво и младо създание.“ Най-сетне ме споходи онова, от което се боях.

Възрастният майор се беше стоварил върху едно от канапетата до вратата и бе обхванал с ръце главата си.

Ламия понечи да падне в краката му, да го умолява. Той обаче с рязко движение на ръката си ѝ посочи вратата и с глух глас изрече:

— Остави ме сам, за бога.

XXIV

— Ламия ханъм, може ли да се видим за няколко минути?

Прегърнала детето си, младата жена минаваше по пустия път зад гробището. Беше се замислила. Внезапно трепна, обърна главата си и зърна доктор Ведат.

— Вие ли сте, Ведат бей... Не можах да позная гласа ви...

— Не сме се срещали отдавна и сте ми забравили гласа...

Ведат се опитваше да бъде духовит както винаги. Но лицето му бе смутено и уморено. Думите сами се изплъзваха от устата му. Погали Мебруре по косицата и притеснено каза:

— Отдавна исках да ви видя, но не намирах никакъв начин... Преди малко ви видях да минавате през чаршията... Тайничко тръгнах подире ви... Проследих ви като най-банален сваляч... Слава богу, отбихте се тук... Колко тъжна ситуация, нали, Ламия ханъм?... Бяхме станали с вас почти като брат и сестра...

За първи път се виждаха след онази случка. Ламия изпита и радост, и боязън. Забелязвайки как Ламия разтревожено се озърта наоколо, Ведат каза:

— Не е безопасно да разговарям с вас тук, но нямам избор, принуден съм... А и станалото — станало... Каквото и да сторим, няма да се избавим от сплетните... Да се върнем ли по този път, Ламия ханъм?

Ламия се колебаеше и попита:

— Дълго ли е онова, за което ще говорите, Ведат бей?

Младият мъж продължи да настоява:

— Налага се да поговорим открито четири-пет минути...

Посоченият от Ведат тесен път водеше към запустяла нива. Никой друг не се виждаше, освен някакъв овчар със сина си и неколцина души сред маргаритите и полските макове.

— Да, Ламия ханъм, ние с вас бяхме станали почти като брат и сестра — повтори думите си Ведат и продължи: — Последвах ви като банален уличен сваляч и не е ли тъжно, че разговаряме тайно сред ливадите? Не Макбуле бе причината в последно време да не се

отбивам тъй често у вас... Знаех, че на вуйчо не му е приятно приятелството ви с мен... Смути ме непредпазливостта ви да се отбиете тогава сама у дома... Спомняйте си може би... Заради своите притеснения вуйчо ми вероятно е очаквал незабавно да се приберете къщи... Не ви говоря тия неща, за да се изкарам безгрешен, Ламия ханъм... Все пак и аз нося отговорност за случилото се... Исках да се срещна с вуйчо, да му разкажа истината каквато е. Отказа да се види с мен. Изпратих му дълго писмо. Върна писмото, без да го е отворил... Накратко, не намерих никакъв начин да ви защита... Не можете да си представите колко страдах през тези десет дни.

Ламия се усмихна тъжно.

— Какво да се прави, Ведат бей... Такава ми била съдбата.

Младият мъж попита боязливо:

— Сега какво ще правите, къде ще отидете?

— До няколко дни заминавам за Истанбул, Ведат бей... В Кютахия, естествено, не бих могла да остана... Така иска впрочем и Кемал бей... Не е ли Истанбул подходящо място за хора, предпочитащи кроткото съществуване?... Мама имаше една възрастна дойка. Живее някъде около Бейлербей. Ако е жива, ще се настаня близо до нея. С останалата от покойния ми баща заплата от няколко куруша ще се опитам да се оправяме с детето ми... Пък ако има възможност, и ще работя, Ведат бей... Вече не се боя, тъй като преживях много тревоги... Вярвайте, че съм по-спокойна, отколкото предполагате... А мисълта отново да видя Истанбул предизвиква у мен приятно вълнение...

Галеше главичката на Мебруре и с тъжна, разочарована усмивка в очите се взираше в далечината.

— Искам да посветя живота си на щастието на това дете, Ведат бей. Ако то бъде щастливо, няма да съжалявам за провалената си младост.

Ведат се зачуди, виждайки я така спокойна и примирена, дори леко се ядоса.

— Доста неща сте преживели — каза той, — но бъдете уверена, че все още не познавате живота. Още сте млада... Можете да бъдете щастлива... Кой знае, може би ще обикнете отново...

Последните му думи постреснаха Ламия и усещайки, че се изчервява, му отвърна с леко заекване:

— Да обикна ли?... Та аз всъщност не съм обичала...

Ведат се засмя и поклати глава.

— Тия можете да ги разправяте на друг, Ламия ханъм. Аз не вярвам. — Хвана Мебруре за ръчичките, повдигна я във въздуха, взираше се в лицето ѝ, в блестящите ѝ очички и продължи, говорейки сякаш на нея: — Вижте я, Ламия ханъм. Подобно невиджано украшение би могло да се роди не от случайността, а единствено от голяма любов. Впрочем нито за миг сърцето ми не повярва на вашата история. Простете ми все пак за тези думи. Да се говори на една млада жена по такива интимни, сърдечни въпроси е непочтително и срамно. Да се върнем към същинската си тема. Положението ви е трудно, по-трудно, отколкото си представяте. Помислете си, вие сте жена, разделила се със съпруга си, тъй като се е опетнила.

Ламия не можа да се въздържи и се разсмя.

— Благодаря ви, Ведат бей. Вие, вместо да ме утешите, се опитвате да пречупите смелостта ми.

Чак се ядоса. Не изглеждаше доволен от насоката, която взеха думите му, и не смогваше да прикрие яда си.

— Не исках да кажа това. И аз нося отговорност за нещастieto, което ви сполетя.

— Каква е вашата отговорност? И защо?

— Външно нямам, но в действителност е така... Все пак аз станах причината да се разделите със съпруга си... Ето защо всеки почтен мъж би трябвало да поправи това... Стига съм протакал. За да поправа нещастieto, за което неволно станах причина, ви предлагам да се омъжите за мен...

Ламия тихичко изпищя и покривайки с ръце почервенялото си лице, каза:

— Какво говорите, Ведат бей?... Нима е възможно?

Ведат смирено отговори:

— Според почтените хора тази работа би трябвало тъкмо така да приключи.

— Невъзможно, Ведат бей. Почтените мъже, казвате, постъпвали по този начин... Ще ви попитам нещо. Как би могла една тъй различна жена да приеме толкова голяма саможертва от почтен мъж, който не е

виновен за нищо?... Да се разделяме вече, Ведат бей... Няма да забравя да ви благодаря за човечността...

Ламия усещаше, че да се говори повече след тия думи не би било правилно и се наклони да тръгва.

Ведат я спря.

— Ламия ханъм, вероятно едва ли ще мога повече да ви видя на някое усамотено място... След няколко дни ще заминете за Истанбул... Веднага трябва да решим този въпрос... Моля ви, какво ви пречи да приемете предложението ми?

— Вече ви казах, Ведат бей... Саможертва не желая...

Младият мъж, деликатно и нервно, без да разчита на обичайното си шеговито и незаинтересовано поведение, каза:

— Ами ако тази саможертва се превърне в щастие за мен, Ламия ханъм?... Ами ако се надявам да създам щастливо семейно гнездо?

— Непременно ще намерите по-невинно момиче от мен, Ведат бей...

— Ами ако от всички момичета, които ще намеря, предпочитам вас, ами ако думата саможертва е само предлог за мен, ами ако ви обичам?

Ламия трепереше, не знаеше нито какво да стори, нито какво да каже и стоеше, загледана пред себе си.

Още по-спокойно и по-сериозно Ведат продължи:

— И тъй като казах толкова, нека довърша. Вие ми оказахте огромно въздействие, Ламия ханъм... Докато бяхте съпруга на вуйчо ми, си го обяснявах, в мой ущърб, единствено като въздействие... Но след онзи случай повече не виждам причина да го крия... От сега ми обещавайте... Скоро след като се върна в Истанбул, ще се оженим... Не обръщайте внимание, че изглеждам лекомислен... Ще направя всичко по силите си да ви направя щастлива.

Ламия се беше замислила дълбоко. Отговори му с боязлива усмивка:

— Не е ли още по-голяма пречка чувството, което изпитвате към мен, Ведат бей? Аз образование нямам... Но доста размишлявах за сполетелите ме нещастия, някои неща осъзнах доста добре... На вас, Ведат бей, ви трябва жена, която да ви обича... Да ви обича както заслужавате...

— Добре... Не мога ли да се надявам, че някой ден...

Ламия подозрително заклати глава и отговори:

— Преди малко, вглеждайки се в Мебруре, казахте нещо за мен. Ами ако преди това съм обичала друг?... Ами ако в сърцето ми не е останало нищо, което да дам на човека, който ще ми стане съпруг?...

— Онова нещо много сериозно ли беше, Ламия ханъм?

Ламия не отговори на въпроса на Ведат, зададен с тъй дълбока тъга, само сведе глава. Младият мъж продължи все така:

— Ами ако не пожелае нищо повече от онова, на което се е радвал предишният ви съпруг? Ами ако ви обичам толкова, че да пожелае да бъдете моя, без да ме обичате?

— Невъзможно, Ведат бей. Не се оплаквам. Но нали тъкмо затова съжалих. Пък и вие сте млад. Достоен сте за обич. Вие сте от хората, за които ще е грехота, ще е жалко да се оженят за жена или девойка, която няма да ги обича. Виждате с какво откровение ви говоря. Сега вече ще ви кажа „Довиждане“, Ведат бей.

— Добре, Ламия ханъм... Но като пристигна в Истанбул, ще ми позволите ли да ви видя? Защо да не бъда откровен? Все още не съм изгубил надежда...

— Като приятели — да, ще се видим...

— Тогава ще се видим до две седмици...

— Как така? Съществува ли възможност скоро да дойдете в Истанбул?

— Ако се бях захванал, досега вече да бях в Истанбул. Причината да не показвам, че имам такава възможност, отново сте вие, Ламия ханъм. Кълна ви се.

Стиснаха си ръце като двама приятели. Ведат пак взе в прегръдките си Мебруре, целуна я по бузките и се разделиха.

ТРЕТА ЧАСТ

I

Анадолухисаръ, 1 юни

Кепенците бяха затворени, в стаята ми бе тъмно като нощ. Бях спал повече от час в креслото до пианото. Нищо не мислех, нищо не чувствах. Съзнанието ми и сърцето ми, досущ като стаята ми, бяха завладени от угнетителен покой.

Внезапно вратата се отвори. Като вихър влезе Джавидан. Виждайки ме в това състояние, нададе лек писък, последван и от гневен вик.

— Какво правиш, Кенан?... Мислех, че вече си се облякъл... Ама ти май се подиграваш с мен...

Джавидан се беше приготвила, бе си взела дори чантата и чадъра. Стоеше в блесналата рамка на нахлуващата през вратата светлина, движенията ѝ изглеждаха още по-жизнени, гласът ѝ отекваше още по-силно в спокойната, мрачно-сънна атмосфера на стаята. Същото странно състояние ме обземаше и едно време. Когато понякога изпитвах дълбока нужда от подобно безмълвие, цялото ми същество се потапяше мигом в някакъв неземан покой и в часовете, през които се наслаждавах на уединението, не можех да понасям никакъв звук... Сякаш в мозъка ми тлееше скрита рана... И най-приказният звук бе в състояние да причини болка на тази рана.

Опитвайки се да се мобилизирам, се изправих на крака.

— Знаеш, че никога не съм те измъчвал съзнателно, Джавидан... Предполагам, че става неволно.

Джавидан не ми отговори директно.

— Оф, че е тъмна тая стая... — изнедоволства тя, отправи се към прозореца и със силните си ръце рязко Заотваря и прозорци, и кепенци.

Говореше с мен, без да се обръща:

— Слава богу, не си болен... Единствено хроничната леност... Толкоз... Леността на бягащите от себе си хора, на дервишите, които се затварят в пещерите и изтърпяват мъки... Но... Ох, колко са тежки тия кепенци. Изкорубили са се, като стоят все затворени. И те са като теб... Заболя ме ръката...

— Позволи ми аз да отворя...

— Не, не, ти не се притеснявай... Какво казвах... Това е хронична леност... Трудно подлежи на описание. Ето защо ѝ придаваш по-поетична, по-художествена форма, формата на болест на гениалността. Гениалност означава да си гений, нали? Само че преди да говорим за болест на гениалността, би трябвало да се докаже категорично, че си гений, нали?... Не си мисли, че говоря така, защото се съмнявам в изкуството ти... Знаеш, че повече от всеки друг вярвам в него. Още не съм изгубила вярата си... Де да можеше и критиците да вярват колкото мен... Например критикът, написал толкова горчива статия за „Черните звезди“... Докато всички те хвалеха, тоя човек написа... Дословно го помня: „Несъмнено «Черните звезди» е значимо произведение... Но дали до тези висини го издигнаха крилата на гения? Или напротив, набирайки скорост от мимолетно вълнение и страст, извисявайки се във въздуха еднократно, само проблесна като фойерверк? Това ще покажат бъдещите творби на Хюсеин Кенан... Има полутворци, които през някои часове от живота си създават усещането за изключителност, ала след известно време угасват, без да оставят след себе си нито слава, нито следа... Несъмнено «Черните звезди» е красиво и значимо произведение... Но в него има такива неубедителни и неясни места, такива несъизмерими части, че се изпълвам със съмнение дали това произведение е резултат повече на раздражението, отколкото на гениалността...“ Тази статия доста бе ме притеснила тогава, Кенан... Но с течение на времето се налага да призная правотата на критика... Минаха повече от три години, откакто написа „Черните звезди“... Не си създал нищо ново... И сякаш нямаш нито намерение, нито желание да създадеш...

Развълнувах се не толкова от нахлуващия през отворените прозорци босфорски вятър, от обедната слънчева светлина, която, след като се окъпваше в морето, се отразяваше с хладни и вълнообразни отблясъци в стаята ми, колкото от думите на съпругата си. Разсмях се.

— Признай си, че откакто сме се оженили, не успях да намеря нито време, нито подходящо място, за да работя.

Джавидан сви устни и отвърна:

— Прекрасен предлог, при това доста дипломатичен ход, който ме изкарва виновна... Така де, пътувахме близо две години... Не те

оставих на спокойствие... Непрекъснато ти ангажирах времето... Дори не те дарих с никакво вдъхновение...

Съпругата ми много ловко прикриваше вълненията си, гнева си, слабостите си и най-важните събития посрещаше с равнодушно пренебрежение, с гордо мълчание. Въпреки това днес усещах, че бе готова да се кара с мен.

— Не говори така, Джавидан — отговорих аз. — Знаеш, че прекомерното щастие, както и големите нещастия, често довеждат твореца до безплодие...

Тя ме прекъсна още по-изнервено:

— Защо така горчиво се усмихваш при споменаването на прекомерното щастие? Като че човек ще повярва на онова, за което намекваш...

— Аз ли се усмигнах, Джавидан?... Аз ли се усмигнах?

Гледах озадачено съпругата си в лицето. Това „горчиво усмихване“ дали беше някаква заблуда на незнайно защо изключително нервната днес Джавидан, или аз действително, без да забележа, бях се усмихнал горчиво? Не зная със сигурност...

Не изпитвах никакво желание да продължавам, да влизам в безкраен спор със съпругата си. Спокойно, простичко ѝ казах:

— Моля те, не разбирай погрешно целта ми. Знаеш, че изкуството се ражда най-вече сред тишина и самота... За другите не знам, но за мен е така... Животът ни е щастлив, но мина с малко повечко шум и движение... Сега вече се установихме в Истанбул... Ще видиш колко сериозно ще заработя... Бъди сигурна, Джавидан, още не съм свършен, още не съм умрял... Ще дам плът на къде по-сполучливи произведения от „Черните звезди“...

Бях изрекъл тези думи с категорична убеденост. Издържам на всяко нещо в този свят. Но не и на съмнението в моето изкуство.

Джавидан не промени поведението си отведнъж. Но усещах как омеква, как наново започва да ми вярва, казвайки: „Не знам... Да видим... И аз ти пожелавам същото...“

— Хайде, Кенан... Пригответи се бързо... Времето тече...

— Непременно ли трябва днес да отидем на Острова?

— Естествено... Обещахме...

— Да, но... Тялото ми е някак си отмаляло... Не може ли да се обадим по телефона и да измислим някакво извинение?

— Няма как...

— А и наистина днес ми се ще да започна работа...

— Несъмнено... Дори вече беше започнал... Когато влязох преди малко в стаята, те заварих усилено да работиш... Нали така?

— Подиграваш се, но не си права... Съзнанието ми изцяло бе заето с творбата ми... Няма ли всяка творба такъв подготвителен период?

Вече напълно бях живнал. Във времена на покой и умора аз бях най-безволевото, най-злощастното същество на земята. И хлапенец би могло да ме отведе накъдето си пожелае. Нещата се променяха обаче, щом и от най-малкото вълнение се разведрявах. Поведението ми, движенията ми, думите ми придобиваха съвсем различна хармония и динамика. Тогава усещах, че ме е завладяла неудържима сила.

Не срещнах трудности да убедя Джавидан, съгласи се да отиде на Острова без мен. За пръв път, откакто бяхме женени, щяхме да прекараме вечерта поотделно.

Тази кратка раздяла ми напомни за самотните ергенски дни. Онзи живот си имаше своите проблеми и недостатъци. Но нямаше ли и хубави моменти?

Привечер си направих фантастична разходка. Следвах крайбрежието. Ту минавах по тесни улички сред стари вили с избеляла боя и олющени кепенци, ту стигах до морето. Разходката тук в тези часове на деня предизвиква странни усещания у човек... Мъхът по начупените камъни на разрушените високи зидове, порутените като древните, обрасли в тръни крепостни стени вили са заспали в сенките и тишината... Още по средата на деня мракът се спуска върху тесните улички, наподобяващи дълги, объркани, подземни коридори... На човек му се струва, че е минал по вечерно време през древна, изоставена страна.

Душата ти се изпълва с тъгата на старите, минали, угаснали неща... След което най-неочаквано пред теб се разкрива някакъв проход, някаква пролука. Стигаш до брега на морето, изглеждащо бяло и бляскаво в привикналите ти с мрака, сякаш заслепени от светлината очи. Всичко наоколо е живо и весело — от последните слънчеви лъчи, обгръщащи в различни отблясъци отсрещните хълмове и превръщащи далечните прозорци на Истанбул в лъскави елмази, чак до привлечените от леко полюляващата се вода от морето чайки...

Продължавайки да вървя, се забавлявах да правя сравнение между анадолското крайбрежие на Босфора и живота си, и душата си... Как си приличахме. Точно тъй виждах дните от своето минало. Или някаква апатична, печална и безнадеждна мъртвешка тъмнина и застиналост, или някаква размирна възбуда, някаква лудешка, опияняваща веселост... Бях търсил и двете, не бях ги открил, не бях подсигурил за душата си, като другите хора, едно спокойно решение, едно умерено щастие...

Слънцето беше залязло, морето — изцяло угаснало. Не знаех къде се намирам. Пристъпвах по някакъв овехтял кей, някои от камъните му се бяха отронили, бяха се образували пукнатини, които не би могъл да преминеш, без да ги прескочиш.

Видях как водата неочаквано се оживи, как, блъскайки се в камъните, заиздава приятни звуци. Извърнах глава. Към пристанището зад мен се приближаваше параход на Дружеството. Сред вечерната тишина дочух как пронизително детско гласче извика „Пашабахче“.

Заковах се на място. „Пашабахче“... Твърде малко думи в живота ми ме натъжаваха толкова. Пашабахче... Мястото, където бе се родило и пораснало горкичкото ми, предано Грозденце, сънят на нейното детство, видян с печалната настойчивост на меланхоличните ѝ зелени очи сред далечни места...

В този тъжен вечерен час усещах как като рана ме наболява сърцето. Коя ли бе къщата на Грозденцето? На кои ли скали бе си играло?

Да науча това се оформи у мен като силно желание. Мислех си, че открива ли вилата, където е живяло Грозденцето, ще видя как се задава към мен с късата си пола, с русите си коси, с красивото си луничаво лице... Ех, Грозденце... Може би никога повече нямаше да се видим... Но винаги ще си спомням за теб като за най-красивото, най-чистото нещо, което срещнах случайно на този свят... Моето изкуство ми донесе немалко радост, Грозденце... Но нищо не приличаше на оставения от теб спомен...

Между скалите обикаляше бос възрастен рибар. Несъмнено от местните. Попитам ли го за бащата на Ламия, щеше ли да го знае? Сам се присмях на хрумналата ми нелепица. Май действително постепенно се превръщах в дете.

Нощта бе настъпила. Доста се бях поуморил. Невъзможно бе да се върна по суша. Скочих в една лодка на кея. От време на време се извърщах. Лека-полека Пашабахче се отдалечаваше. Само че аз не можех да спра да мисля за Грозденцето.

През изминалите близо три години на няколко пъти си бях спомнял за Ламия. Но никога не я бях откривал тъй осезаемо в душата си. Пред очите ми, с всичките му детайли, потрепваше лицето ѝ чак до най-незначителните му изражения, чак до най-тайните му черти, а в ушите ми трептеше гласът ѝ. Почти усещах с устните си нейния дъх, аромата на косите ѝ. Как бях успял да я съхраня така цялостно?

Да, през тези три години на няколко пъти си бях припомнял за Грозденцето. Трябва да призная — с нея се разделих аз, ала това отрови най-щастливите ми, най-приятните ми часове... Аргументите ми, за да се оправдая пред себе си, бяха достатъчно силни. „Грозденцето е едно простодушно дете — казвах си аз. — Подобни бедни не оказват чак толкова голямо, колкото си мислим, влияние върху този тип души... Дори да се е понатъжила, вече е забравила. Може би сега е много щастлива...“ Тази логика, макар да не ме задоволяваше изцяло, ми помагаше да не се измъчвам непрестанно. После, с времето чувствата на човек се поизхабяват, губят силата си... В живота има безброй други занимания... Особено за творец като мен, водещ бурен живот... При все че, когато се опитвах да убедя сам себе си, че Ламия е щастлива, никога не се осмелих да попитам или да науча нещо за нея.

Бях затворил очи в единия край на лодката, бях напуснал обсадилите ме отвсякъде, като морето, спомени.

Сега осъзнавах, че онзи летен сън бе оставил в душата ми, в нервите ми по-силни следи, отколкото предполагах. Би било безочие да отрека щастието, което изживях с Джавидан през тези две и половина години... Живяхме весело и щастливо. И ние, като прелетните птици, всеки сезон прекарвахме в различна страна. Нашите приятели ни завиждаха на щастието. Но в която и страна да се намирахме, всяко лято, точно в този сезон, в душата ми повтарящо се пробуждаше тъгата и онази безпричинна умора от живота. Отвращавах се от работата, отегчавах се от живота, не обичах да обичам. В сърцето ми се спотайваше копнеж по неизвестното, носталгия по някое непознато място. Какво копнеех, за кое място точно си мислех? Боях се да проумея това, да анализирам по-издълбоко тези си чувства. Докато

траеха моите тайни кризи, усещах много чужда жена си... Елегантните ни, аристократични, изтънчени, изпитващи огромна наслада от живота приятели, ми изглеждаха бездушни като манекените на шивачите; тайничко се дразнех от поведението им, от думите им...

Доставяше ми по-голямо удоволствие да мисля за престарелия Шеми Деде, за тъжния Керем, за несмисленото Грозденце. Да мисля, след приобщаването ми към аристократичния, шикозен, забавен живот, за отколешните нещастни дни бе особена духовна непочтителност... Но какво да сторя, като беше така...

Тази нощ забелязвах и още една особеност на спомените си, свързани с Ламия. Споменът и представата, както и самото злощастно дете, се оказваха в близост до човека в неговите най-горчивите и нещастни часове. Веднъж в Италия бях претърпял катастрофа, няколко дни изживях доста страдания в една болница. Тогава в кошмарите си бях разговарял, бях ангажиран все с нея. Същото беше и когато мама почина... Бях вечерта на представлението на „Фауст“ в Гранд Опера, когато узнах за смъртта на мама. Няма да забравя как внезапно угаснаха всички светлини покрай мен, как светът се срути върху главата ми. Бях се превърнал в ранено животно. За да не падна, се подпрях на една стена, мачках телеграмата в ръката си.

Малко по-нататък Джавидан разговаряше с наши приятели, върху устните ѝ грееше онази извечна, фантастична и почти безразлична усмивка. В тази минута най-правилното, което трябваше да направя, бе да я извикам по някакъв повод, да се качим в колата си и да се върнем в хотела. Но аз не постъпих така. В душата ми внезапно изникна друг страх. Струваше ми се, че Джавидан не би разбрала в нужната степен моята безнадеждност, че би занареждала безсмислени утешения, че би проявила търпение и устойчивост... Би и поплакала дори... Но това нямаше да бъдат сълзите, които очаквах, които желях... Може би този ми страх беше неоснователен, несправедлив. Но не успях да го преодоля.

Избягах от там сам... Нея нощ, когато се затворих в стаята си, риданията ми утеша единствено Ламия — не е ли странно? Казвах си, че ако съществуваше възможност същата нощ да я видя дори за половин час, да положа глава на гърдите ѝ, страданията ми биха секнали, бих понесъл по-твърдо тази смърт. По-късно си го обясних по друг начин: „Сигурно съм се побоял да не натъжа прекалено

Джавидан, или поне така го почувствах, тъй като бях свикнал да я виждам.“

Джавидан се бе позасегнала. На следващия ден ме запита защо съм избягал от операта, без да ѝ се обадя. С голямо спокойствие ѝ съобщих лошата вест.

Едва тогава забеляза следите по лицето ми, оставени от тази объркана траурна нощ.

Вероятно Джавидан не разбра колко силно ме беше разтърсила тази смърт. Но се държа като възпитана съпруга с чувство за дълг, показва изтънчено уважение към скръбта ми.

Докато лодката доближаваше пристана на нашата вила, не успях да се освободя от тия представи. Макар да бях уморен, не ми се ядеше. Рано се оттеглих в стаята си. Тази нощ вилата беше изпълнена от тъжна самота.

Дилнюваз калфа, бавачката на Джавидан, ми бе донесла кафе. На излизане от стаята усмихнато ми каза:

— Май съжалявате, че я изпратихте там, останахте съвсем сам...

И аз ѝ се усмигнах.

— Да, така се получи... Останах съвсем сам.

Възрастната жена каза:

— Аллах да ви пази от продължителни раздели! — И с молитви на уста излезе от стаята.

Със съпругата ми винаги бяхме живели заедно. От деня, в който се оженихме, нито една нощ не бяхме прекарвали разделени. Ако изключим незначителните недоразумения, случващи се във всеки дом, във всяко семейство, ние никога не се бяхме измъчвали един друг...

При все че, няма да го крия, малко или много усещах чувството си на самота. Обичах Джавидан. Нямахше причина да не я обичам. Околните ни смятаха за образец на семейното щастие.

И действително беше така. В душата ми обаче съществуваше тайно кътче, където жена ми никога нямаше да може да влезе.

Дали се получаваше така, тъй като по рождение бях затворен и див човек? Или тъй като бяхме израснали и живели в различни среди? Винаги съм се страхувал от подобен анализ. Но тази душевна самота не признах дори пред себе си. Тази нощ съм сам. За пръв от две години

и половина сме разделени. Намираме се на по-малко от два часа разстояние един от друг... Няма и шест часа, откакто сме се разделили... Въпреки това се намирам толкова далече от Джавидан, че... Но не само по тази причина... От две години и половина собственият ми живот ми изглежда като наблюдавано отдалече, прочетено във фантастичен роман приключение на някого друго, на някой чужд...

По едно време се уплаших да не се задълбая в мислите си, да не се затворя в мрачните чувства. Исках да работя върху творбата си. От две години и половина обаче злочастната ми творба лежи в съзнанието ми бездушна като мъртвец, студена като камък... Да, по-добре да не бях оставял тази вечер Джавидан. За да си убия времето, ми хрумна нещо: да напиша писма до някои приятели, които бях пренебрегвал... Ала си казах, че и те ще се състоят от обикновени, студени, тържествени думи, думите ми ще отразяват тъкмо обратното на онова, което мисля и чувствам.

Нямаше да е редно тъкмо тази нощ, тази единствена нощ, в която останах насаме със сърцето си, да иде на вятъра, сякаш не ми е било достатъчно, че бях кукла на конци в безсмислието на двете и половина години... Изпитвам необходимост да споделя грижите си, да разголя сърцето си... През тези две и половина години се запознах със сума ти хора... Имам стотици приятели. Но никой от тях, дори злочестникът Шеми Деде например, не би ме разбрал... „Тогавя — казах си — трябва да напиша това писмо до себе си.“ От чекмеджето на писалището си измъкнах куп листа. Нахвърлих тия редове.

Времето доста напредна. Трябва вече да лягам. Преди да легна обаче, имам да свърша една работа... Да изгоря един по един листовите на това безсмислено писмо... Да си обещаю никога повече да не върша подобни детинщини...

II

2 юни

Днес се събудих късно. Предполагах, че Джавидан ще се прибере чак привечер. Времето бе прекрасно. В ранния следобед излязох от вилата. Възнамерявах да се разходя до Кючюксу, после да се върна и със сигурност да започна работа.

Уви, отново ме овладя желанието да скитосвам. Поех по непознати пътища право към Чамлъджа, закатерих се по безкрайни стръмнини. С часове вървах сред ниви и градини. Така че, когато се върнах във вилата съсипан от умора, вече се беше стъмнило. Ако Джавидан ме упрекнеше, щях да ѝ кажа, че съм се изгубил из непознати пътища.

В градината видях Дилнюваз калфа. Възрастната жена разтревожено каза:

— Младата госпожа още я няма. За вас има телеграма. Вероятно е от нея... Пристигна, след като излязохте.

Отворих телеграмата. Беше от Джавидан:

„Айше ханъмефенди не позволява да си тръгна и тази вечер, желае на всяка цена да дойдеш и ти, чакаме.“

Дилнюваз калфа ме гледаше с тревога.

— Нали няма нищо лошо, ей богу?

— Няма... Не са я пуснали и тази вечер — отговорих ѝ аз.

Невъзможно беше в този час да ида на Острова. Начаса отговорих. Казах, че през деня не съм бил у дома и чак сега съм получил телеграмата, помолих да ме извинят.

Ето така и тази нощ оставах без Джавидан.

В последните редове на писмото, което снощи написах до себе си, бях казал, че искам да скъсам тези листове и да си лягам. Не можах да ги скъсам, заключих ги в едно чекмедже на писалището си. А сънят

не дойде. Слязох в градината на вилата в мрака. Часове наред съзерцавах морето и бледите светлини на отсрещния бряг.

В душата ми имаше неясен, отчаян копнеж. За пръв път недоволствах от новия си живот.

Какво ми липсваше? Не ми липсваха почит, слава, пари, дори любов... „Точно така, любов... Тъй като обичах съпругата си. Тъй като всички потвърждаваха, че е жена с много добродетели...“

Страхувах се да анализирам неясния си, отчаян копнеж. Казвах си: „Част от предишния ми мизерен живот бе преминал в Истанбул... Тук изтърпях немалко страдания... Сега пак се връщам към Истанбул... Вероятно спомените за предишните ми страдания тайничко оживяват в душата ми... Вероятно преживявам последните остатъци от предишните мъки...“

Часовете, прекарани сред неясни мисли, уморяват, пречупват човек повече от страданията на тялото. Снощи, след като се прибрах в стаята си, заспах в несвяст, като задушаваш се под товара си хамалин.

Когато отворих очи, в стаята ми се чу звук от припляскващо крило. Понеже кепенците бяха затворени, светлина не проникваше, сред сумрака на стаята потрепваше някаква сянка. Тукатси се досетих. През отвора за кюнеца на печката бе влязло някакво птиче. Горкото, за да бъде спасено от тревогата си, достатъчно беше да бъде отворен някой прозорец. Но като немирно дете изпитах желание да уловя птичето и за няколко минути да го галя в ръцете си... От щурането си беше останало без сили. Повече нямаше да ми се съпротивлява. Приблжих се до един от прозорците. Разтворих леко кепенците. Горкото животинче мигом се хвърли към проникващата през пролуките светлина. Не се отказваше от тази надежда, с последни сили размахваше крила. Протегнах ръка и го улових за крилата. Но шийката му се беше заклешила в една от пролуките на кепенците. Помислих си, че ако продължа да го дърпам, ще умре. И отворих кепенците. В ръката ми останаха няколко жълти пера от злощастничето.

Без всякаква връзка, отново се бях замислил за Грозденцето. Защо напоследък толкова често се сецах за това дете?

Имам някакво влечение да си спомням не само Ламия, но и всички неща от миналото. Така бе се случило и при днешната разходка. На връщане от Кючюксу неочаквано оприличих на един от пътищата в Бозяка провиждащото се в далечината кръстовище с

дървета. Внезапно ми се стори, че ако хвана по този път, ще открия много повече напомнящи ми за там неща. Тази беше причината чак до вечерта да преброждам пусти пътища, уморителни стръмнини, да стигна сред непознати ми места зад Чамлъджа.

Притесних се, че снощи Джавидан не се прибра. Колкото и да е, ако телеграмата бе пристигнала навреме, аз щях да отида на Острова.

Имаше си причина да искам да скъсам писмото, което снощи написах до себе си: не желяех да разговарям със себе си. Страхувах се, че няма да мога да предотвратя този интимен разговор, че трябва да го продължа, след като съпругата ми се прибере у дома.

Пожелах тази нощ да свиря на цигулка. Сещах се за все стари безсмислени неща. Незнайно защо останали ми в ухото мелодии на Шеми Деде, религиозни мотиви, които бях слушал като дете в Текето, приспивната песен на Ламия...

Най-накрая проумях — не ще мога да се противопоставя на силното си желание... Минах пред писалището, извадих изписаните снощи листове... Те щяха да бъдат първите страници от един дневник... Това е доста опасно, знам... Щях да споделя с него неща, които никога не бях казвал на Джавидан... Поради това в живота ни, още по-лошо — в живота на душите ни, ще настъпи разлъка...

После, нямаше как да се възпра да не започна да анализирам неясните, отчаяни копнежи, за които чета, и онази носталгия по неизвестното.

И накрая, няма ли интимните разговори, които щях да водя със себе си, да ме накарат да се усъмня в сегашното си щастие?

Помня всичко. Възрастна ханъмефенди, роднина на съпругата ми, в деня на нашата сватба бе казала: „На шейсет години съм... Досега много неща съм видяла... Но не съм срещала младоженци, които толкова да си прилягат един на друг... Тези деца много ще се обичат...“

По-късно същият рефрен бях чувал от стотици уста. Всички дълбоко вярваха, че ние много се обичаме. Така че и аз започнах да вярвам в тази любов. Месеци наред смятах, че съм безумно влюбен.

Външно Джавидан нямаше никакъв недостатък, никакво несъвършенство. И беше красива. При това фантастично красива... Според един народен израз, който я видеше, извъръщаше глава, за да я види повторно; нея гледаха с възхита, мен — със завист. А и беше

умна, изтънчена, възпитана жена. Познатите ни я възприемаха като образец на рядкото съвършенство.

Години наред и аз обожавах тези достойнства. Дори в някаква степен и сега е така. Но в този час не съм способен да крия от себе си. Нито фантастичната ѝ красота, нито предизвикващите възхищение достойнства не успяха да ме задоволят докрай, не успяха да запълнят душата ми.

Съпругата ми беше красива. Щом я погледнеха, очите ми изпитваха възхита. Но, какво да се прави, сърцето ми оставаше безмълвно за тази прелест. Каквото и да правех, в нея не можех да видя нищо друго, освен красива скулптура, освен майсторска картина. Двайсетгодишният спомен за Лейля например, дори светлите лунички на горкото Грозденце... Ще говоря безсмислици като едно дете...

Що се отнася до душата на съпругата ми, трудно се намира по-възвишен и по-полезен приятел от нея... Лесно и очарователно разговаря за всичко — от политика до изкуство. При всеки спор победителят е тя. Притежава солидна сериозност и аристократична вежливост. С две думи, мнозина ѝ се възхищават. Аз също... Но само толкоз... Не се осмелих да разкрия себе си пред тази извисена жена.

Нито веднъж с нея не проведох откровен, искрен интимен разговор. От време на време си имах своите състрадания, своите детински радости или тъги, породени от някакви дребни, незначителни случки. Трябваше с усилие на волята си да ги крия от нея, за да изглеждам силен и възвишен мъж. Две години и половина си разигравахме един на друг изтощителна комедия.

А и новият ми живот е тъкмо онзи аристократичен, възвишен, разкошен живот, за който години наред копнеех... Сега намирам този живот за твърде уморителен, твърде банален, твърде преходен... В началото бях се хвърлил със смешна жар в този свят... С две думи, изпитвах наслада да живея като кукла, като манекен сред ужасни неща като наизустеното остроумие, студените ритуали, фалшивите чувства и мисли, лицемерието, самохвалството. Но вече се отворачавам от този живот и от самия себе си. Невъзможно е да го споделя с Джавидан... Имам ли право да заявя: „Вече копнея да вода спокойния, усамотен живот на пастира?“

Като дойдох този път в Истанбул, се зарадвах много. Надявах се, че тук ще постигна по-спокоен и по-безоблачен живот. Жена ми

искаше да се установим в Шишли. Споменах за летните горещини, после казах, че се нуждая от спокойствие, за да създам новото си произведение. Нанесохме се в тази вила.

Приятелите не ни оставят на мира, понякога сме принудени да ги приемаме по цели дни. „Преди три дни например във вилата ни гостуваха няколко души.“ Понякога пък нас ни канеха. Спазвам благоприличие и по навик, и защото така се налага. Продължавам да играя комедията. Но в действителност доста съм отегчен, доста съм уморен. Мечтая за дните, когато давах уроци по цигулка на силно гримираните жени от бедни семейства.

Ех, Кенан! Преситен неблагодарник си ти. Дошъл си на този свят само за да недоволстваш... Така и ще си умреш... Може би от този, преминал в недоволство живот, на белия свят ще останат като скъп спомен единствено няколко мелодии... И толкоз...

III

10 юни

Тази вечер заедно с неколцина гости седяхме в градината. По някое време разговорът се прехвърли към музиката. Един от приятелите ни, мутасаррѳ в пенсия, каза:

— Кога ще завършите новото си произведение, Кенан бей?

— Мисля, че през зимата.

— Прекрасно... Надявам се, че пак ще се вдигне шум в целия свят. Доволен ли сте от произведението си?

— Струва ми се, че не е лошо...

— Дължите на тазвечерните си гости гощавки от всякакъв вид... Ще благоволите ли да ни изсвирите някоя от мелодиите, които ви допадат?

Възрастният мутасаррѳ бе човек, който разбираше повече от управленски дела, отколкото от музика. Усетих, че няма да мога да се измъкна.

— Ще поискам отсрочка от няколко седмици, за да мога да изпълня волята ви... Произведението все още е доста неорганизирано... Боя се, че ще остави такова впечатление у вас... Според мен първото впечатление е твърде важно.

Усмивайки се, гостът ни ме прекъсна:

— Произведение, което силно се надявате да изпълните тази зима, вече би могло да даде представа за замисъла си. Една мъничка част специално за нас...

Замълчах, чудейки се какво да отговоря. Мутасаррѳът още веднъж се обърна към Джавидан:

— Имам право, нали?... И вие непременно ще ми съдействате... Как намирате новото произведение на Кенан бей? Произведение, създавано в продължение на две години, би трябвало да е фантастично, нали?...

Джавидан отговори лаконично:

— Хубаво е...

— Защо толкова тихичко го казахте?

Спогледахме се със съпругата ми. С полусърдита, тъжна, по-скоро иронична усмивка Джавидан ми каза:

— Виждаш, горкичкият ми, миличък Кенан, повече не можем да крием тайната си. — После се обърна към госта ни: — Кенан каза, че производението му е доста неорганизирано... Принудена съм да призная истината... Злощастният шефъовър е тъй неорганизиран, че нито една мелодия още не се е превърнала в ноти...

Гостите се разсмяха, започнаха да издават какви ли не звуци на изумление. Усещайки, че се изчервявам, казах твърде дръзко и разгорещено:

— Няма никаква пречка, основната работа приключи... Тоест производението е готово в съзнанието ми... Чувам го с всичките му детайли... Остана малкото усилие да бъде пренесено в нотната тетрадка, а това ще отнеме месец-два.

Един от гостите ни, прочут шегаджия, каза:

— Дай боже да го родите с почести. И новороденото безпроблемно да се появи на света.

Не се осмелявах да погледна Джавидан в лицето, но усещах, че макар да не се издаваше, е засегната. Тъжно, но трябва да го призная. Джавидан виждаше в мен не толкова самия човек, колкото човека на изкуството. Интересуваше се повече от производението ми, отколкото от мен. Вероятно тъкмо тази бе причината за тайното неразбирателство помежду ни... Малко по-късно останах насаме със съпругата си. След кратко мълчание Джавидан подхвана сериозно:

— Виждаш, че започват да се подиграват с неродените ти творби... Колко тъжно!

Свих презрително устни.

— Глупаци.

— Сигурен ли си, че нямат право?

— Разбира се... И преди се съмнявах в мен.

— Сигурен ли си, че е както преди?

— Естествено.

— Но, горкичкият ми, миличък Кенан... Аз те намирам за доста променен... Спомняш ли си вечерта в Измир, когато преди четири години те видях за пръв път? Струва ми се, че тогава беше съвършено различен младеж...

— Или ти така ме виждаше... Тогава, естествено, ти много ме обичаше...

— Този упрек е неточен и несправедлив, нали, Кенан?

— А има и друга причина... Тогава бях на своята територия, на своята земя... Земята, където човек е роден, го зарежда със съвсем различна енергия.

— Недей, Кенан, не пробуждай „носталгия“ в себе си.

— Носталгия ли? Не знам... Възможно е...

— Ако искаш, това лято да идем за месец-два в Измир... Може би в Бозяка ще работиш по-добре... Мястото въпреки е по-спокойно...

Гледах изненадано Джавидан, не вярвах на думите й. Измир на другия край на света ли беше? Бозяка недостижима страна на сънищата ли е? Пък и вуйчо ме кани всяка година. Би ли могло нещо да е по-просто и по-естествено от това, да остана там за един-два месеца? И все пак не бях укрил от себе си тази си надежда, това си желание. Ушите ми бучаха, сърцето ми биеше силно.

Наблюдавайки ме внимателно, Джавидан се усмихна.

— Това пътуване на всяка цена ще е нещо хубаво... — каза тя. — Дори само името Измир веднага промени цвета на лицето ти.

Без да продумам, хванах жена си за ръцете и започнах да я целувам по косите, по страните с типичната детска невъздържаност. Джавидан бе привикнала да ме вижда сдържан и сериозен дори в най-пламенните любовни сцени. Смееше се на детското ми вълнение и казваше:

— Ако знаех, че ще останеш толкова доволен, доста по-рано щях да го предложа.

Когато съм щастлив, говоря много.

— Ще видиш колко хубаво ще работя там — казвах аз. — Всъщност не придоби ли плът и кръв най-прекрасната ми творба в Бозяка? Аз малко приличам на славеите... Когато се разделят със земите си, и те се смълчават, изгубват всичките си трели... После, така ми се струва, там бих те обичал по друг начин... Преди малко каза, че ме намиращ променен... Като отидем там, ще ме видиш по-млад, по-силен и по-жизнен отпреди...

Вечерта часове наред гощавах гостите си с музика. Не знам откога не бях свирил тъй хубаво, тъй вълнуващо на цигулка. Времето

беше топло, морето — спокойно. Луната бе съвсем наедряла. Бяха надошли хора с лодки пред вилата, за да слушат цигулката.

Сега цялата къща спи... Само моите очи не ги лови сън. Измъкнах се от стаята, за да не безпокоя Джавидан, и идвайки тук, почнах да пиша в дневника си тия редове.

Като дете се радвам. Значи до няколко дни ще бъда в Бозяка. Пак ще се разхождам из лозята сред горещия аромат на грозде. По тесните пътища, изпълнени с диви рози и теменужки, ще се спускам до Арапдере, пак ще ходя на лунна светлина до Къркчамлар. Пак до кладенеца сред терпентиновите дървета ще зърна Грозденцето с русите му до бяло коси, със светлите му лунички, с меланхоличните му зелени очи... Но дали Грозденцето още е там?... Дано, като се е омъжило за годеника си, да не са заминали другаде. Сърцето ми изобщо не допуска подобна възможност... Какво е Бозяка без Грозденцето? Значи отново ще видя Ламия, отново ще поговоря с нея. Ех, колко прекрасно е!... Какво ли ще стори, като ме види първия път? Сигурен съм, че ме е забравила. Ала прегърна ли я, ще си припомни... Повече няма да говорим за онази стара история... Така де, аз вече имам съпруга и в някаква степен — любима... И при нея, естествено, е така... Онова беше един летен сън; дойде и си отиде... Щом се погледнем в очите с Грозденцето, ще си го припомним... Ах, онази сладост в погледа на меланхоличните, зелени очи... Отсега усещах вкуса ѝ.

Всяко лято, където и да се намирах, тъкмо в този сезон, през този месец, неясна умора от живота ме връхлиташе като черен облак, налягаше ме безлична, сломяваща ме досада. Дали не бе тайна носталгия по ония места?

IV

15 юни

Утре заминаваме. Днес получих писмо от вуйчо. Уведомяваше ме, че са подготвили за нас церемониалния къошк, горкият човек пишеше: „Ако бяхте ни съобщили по-рано, щях да ремонтирам къошка, за да го преобразувам в по-възможно за живеене място, щях да направя още една-две стаи.“

Значи най-накрая, до два дни, ще видя Бозяка, Арапдере, Къркчамлар, Шеми Деде, Керем, с две думи, всичките си любими неща... С изключение на едно: на мама, на горкичката ми мила майчица... Досега не бях осъзнал колко голямо място заема мама в сърцето и в живота ми. Знаех, че е починала, че е погребана вероятно в Сейдикьой в някакъв гроб без камък и без никакъв знак. Но тази реалност, която умът ми знаеше, сърцето ми изобщо не желаше да приеме. Струваше ми се, че наметнала вълнената наметка върху слабите се рамене, мама бавно се разхожда под чардаците без нито един бял косъм в кестенявата си коса, със сините си невинни очи, придаващи моминска сладост на умореното ѝ болнаво лице, че привечер стои на обичайното си място пред портата на лозето и ме очаква.

Горката жена нито веднъж не се усмихна — заради мен. Обичах я с гневно обожание. Не бях дете с лошо сърце. Но въпреки това изпитвах наслада да я измъчвам. За всичките страдания на сърдитата си и отшелническа младост винях мама. Бях твърде горд. Криех сърдечните си рани. Но ми допаднаше пред мама да се показвам понещастен, отколкото бях. Изпитвах някакво диво удоволствие да гледам зачервените ѝ от скришния плач по мен и замислените ѝ от безсъние очи.

Да, бях горд, но не бях от силните хора, които със спокойна усмивка изтърпяват болката и страданието, които не се унижават с вайкания и хленч. Да, бях горд, но същността ми се градеше от безпомощност, от безсилие, от слабоустойчивост.

Тежко ми беше, когато ме съжаляваха. Но бях слабо същество, което, като малко дете, се нуждаеше да бъде обичано, съжалявано, глезено.

Затова се глезех единствено пред мама. Ако ме болеше главата например, аз се правех на тежко болен. Тя, горката, ми вярваше, започваше да се тревожи и да обикаля къщата, не заспиваше до зори. Каква невероятна наслада беше бавно да потънеш в съня сред такава приятна загриженост и състрадание. Не знаех, че това е жесток егоизъм. Но, разбира се, беше невъзможно да се съпротивявам на това с моята болезнена нужда от обич, разбиране и съжаление.

Май си бях егоист с всички обичащи ме.

В Бозяка ще открия спомените за нея... Не знам дали и при другите е така. Аз можех да открия старите спомени в точно същите им очертания единствено там, където са се родили, само сред местата, на които принадлежат. Късовете от забравените гледки, познатите миризми на дома придават една друга сила на изчезналите образи, на миналите събития, завладяват по-дълбоко сърцето.

Не ще видя мама, но ще обиколя местата, които тя обикаляше; ще положа ръка на местата, върху които тя полагаше ръката си — върху челото ми, върху устните ми; ще седя на местата, където седяше тя. Най-често ще говоря за нея на Грозденцето... Защо, не знам, но така ми идва отвътре...

Мама и Ламия нито са се обичали, нито дори са се познавали добре. Но въпреки това си мислех, че са като майка и дъщеря.

Нима в нощта, когато получих съобщението за смъртта на мама, не бях мислил непрекъснато за Грозденцето, нима не бях почувствал, че ако бе при мен, по-лесно бих могъл да се утеша?

Къде ли за пръв път ще видя Грозденцето? Колко бих искал да не е чула за пристигането ми. Но това е невъзможно... Срещаме се внезапно например на главния път или на тесния път зад лозето... Има и по-добър вариант...

Керем пак бавно навърта обиколките си около кладенеца в терпентиновата горичка... Семиха и Фикрет са заспали във вързаната между дърветата люлка... Грозденцето е до мраморния басейн, където се изстудява гроздето... Отпуснало е ръце във водата... Очите му са унесени... Върху устните му — все същата мечтателна усмивка...

Русите му коси се спускат върху челото... Извъръща глава, като чува лек шум сред листата... Внезапно ме вижда... Меланхоличните, зелени очи на Грозденцето още веднъж случайно се срещат с моите... Ах, колко красиво, колко празнично чувство!

Кенан, детето ми, пак взе да се вдетиняваш, пак взе да сънуваш... Пак ще зърнеш Грозденцето... Няма как да е другояче... Но отношенията ви ще бъдат ли както в миналото?... Може би Ламия се е омъжила?... А дори да не е, ти вече си семеен мъж... Имаш съпруга, любима... Онзи летен сън приключи завинаги... Каквото било, било... Съществува и насладата да разговаряш с Грозденцето като със стара приятелка... Няма да говорим за онази авантюра... Но като се гледаме, ще си я спомняме... Съзра ли в очите на Грозденцето спомена за онази любов, ще ми бъде по-сладко от всяка любов... Няколко години по-късно несъмнено отново ще се срещнем случайно... Хубаво нещо е понякога животът...

Утре заминаваме, най-сетне останаха два дни... Но тази утрешна сутрин ми изглежда дълга като година... Тези два дни като че нямат край.

V

22 юни

От три дни сме в Измир. Ала едва тази вечер на смрачаване успяхме да идем до лозето... За мен няма нищо по-отвратително на света от церемониалността и протокола... Но където и да идехме по света, не можех да се отърва от тази досада... Да, пристигнахме преди три дни в Измир. Едва преди няколко часа обаче станах господар на свободата си.

Горкият ми чичо е болен... Миналата година получил удар... Единият крак не го държи, трудно говори... Голям мъж, а само за година се спаружил като спукан балон... Все пак угаснало е единствено тялото му... Душата му, както и преди, е ненаситна и пламенна... При това му състояние вече нямал надежда за кметското място... Но сега бил се отдал на други мечти... Децата му все недоволстват... Бил отворил вратите на конака в Карантина за Теке... Не било ясно кой влизал, кой излизал, кой какво отмъквал... Около него, според приказките на децата му, се тълпели ласкатели и лакомо изяждали последните трохи от наследството... Повечето от тях били бивши общински чиновници... Работата им била да разпространяват клюки срещу новия кмет... Денонощно критикували новото управление, с всевъзможни интриги съсипвали новия кмет... И, естествено, при всеки сгоден случай започвали с предисловието „Де ги онези, старите дни“, възхвалявайки вуйчо ми...

Това е сега едничка утеха за злочестия човек.

Нашето посещение го зарадва много. В деня, в който тръгнах за Измир, научих такова нещо, че ми идеше да потъна от срам в земята. Беше съобщил във вестниците за моето пристигане, после, явно това не го бе задоволило — един от вестниците бе публикувал негова и моя снимка... Ах, каква смехория, божке мой!...

Искахме да слезем директно в Бозяка. Вуйчо не се съгласи. В конака в Карантина бил подготвил перфектно тържество, бил поканил и някои хора... Така де, не трябваше ли по този повод още веднъж да

се заговори за него? А и после, можеше ли вуйчо ми да не покаже конака си и разкоша си на „уважаваната си дъщеря, принцесата“?

Както и да е, два дни кимахме с глави пред нескончаемите посетители. Вуйчо ми имаше и друга цел.

— На всяка цена остани в Измир. Колкото се налага, толкова пари ще похарча... Ще издавам вестник... Ще разгърна реклама... Приятели не ни липсват... Трябва да те изберем за кмет — упорстваше той, увещаваше и някои от ходжите и хаджиите.

Избухнах в смях:

— От музикант кмет става ли, вуйчо паша?

Горкият човек се смая и ненамирайки друг отговор, каза:

— От сина на крадец на кокошки кмет става ли? Бащата на сегашния кмет в детството ми непрекъснато преживяваше, Господ ми е свидетел, от кражби на кокошки... Пък и ти не си музикант... Ти си оператор...

— Оператор ли? Аз ли?

— Тъй де, ти си оператор, който прави опера... Музикант се вика на чалгаджията...

Много се потрудох, за да откажа горкия ми вуйчо от тази последна надежда... Казвам последна надежда... Защото станех ли кмет, всеки ден щеше да идва в общината, да се възползва от опита си на опекун и на мен щеше да ми остане единствено да удрям печати. С две думи, той щеше да бъде кмет в истинския смисъл на думата.

Тази сутрин отрано бе решил да дойдем тук. Този път срещу нас се появи Мюнир бей. Непременно искаше да погостуваме с Джавидан в къшката му за две-три вечери. Опитахме се да се отървем и от него, обещавайки, че след няколко дни ще изпълним желанието му... Ала той се запъна непременно да сме идели на вечеря и преди няколко часа лично ни отведе в лозето си.

Късно вечерта напуснахме къшката на Мюнир бей... Лунната светлина беше слаба. Когато от ниския хълм видях лозето между опасващите пътя, по който се движехме, цветя и храсти, усетих, че очите ми бяха пълни със сълзи. Никога не ще забравя вълненията на тази минута.

Джавидан и Мюнир бей вървяха пред мен и разговаряха. Търсех повод да поизостана от тях, стараех се да ги накарам да забравят за мен, боях се, да не би да се обърнат и да ми кажат нещо.

В този час не бях съгласен да ме пробужда от фантазиите ми дори най-щастливият случай, дори най-любимият глас.

Ето — спускащите се към Арапдере пътища, ето — бялата кула под един-единствен кипарис, напомняща на старото тюрбе на Шеми Деде... Ето — слабата светлина на Къркчамлар по отсрещния хълм, сянка, изрисувана върху синьото небе...

Като се спускахме към главния път, жена ми се обърна към мен:

— Това е мястото, където се видяхме за пръв път, нали, Кенан?

Не отговорих нищо, поклатих глава с вгълбена усмивка на устата. Сега Джавидан посочи към колибата на Шеми Деде.

— Тук нали имаше един смахнат просяк?

Шеми Деде — смахнат просяк... Шеми Деде с богатия си духовен свят, който бе готов да умре, само и само да не яде чужд хляб през една гладна година... Възрастният човек на изкуството, който не заменяше и частица от любовта и фантазията за всичките богатства на света... Смахнат просяк... Джавидан, оставих без отговор тези ти думи, защото каквото и да кажех, нямаше да мога да обясня гнева си.

Едро куче се разлая върху оградата на лозето. Докато градинарят го гонеше, аз си казах: „Я, Кузгун е умрял!“ И внезапно сърцето ме заболя.

Движейки се по опасания с дървета път между портата на лозето и къщата, на пет-шест пъти поспирах. Тук бе наченал с все сила топлият и свеж летен живот. От двете страни на пътя пак се преплитаха листата на клоните. Откъм дървесата се разнасяше чуруликане и плясък на криле, силният аромат на незабелязващите се в мрака диви рози и орлови нокти ми замайваше главата... Ето я и верандата на големия къшк... И прозорецът, където мама ме очакваше на разсъмване... И каменното стълбище, където прегръщах слабичкото й тяло, където целувах сините й, изглеждащи още по-светли на утринната светлина очи, където споделях с нея надеждите, стремленията си, полагайки опиянената си от първите успехи глава върху гърдите й...

Продължавам още нататък... Пред очите ми се мярва в мрака групичка от скупчени дървета... Минавам оттам и се отдалечавам от

Джавидан... Задържам се за малко там, сякаш съм на посещение в тюрбе. Тук преди двайсет години една нощ се разделих с Лейля, отказах се от първата си любов и от първата си целувка... През една нощ години по-късно на същото това място бях прегърнал друго момиче, почти дете, паднало като безпомощно пиленце в ръцете ми... Горкото Грозденце, как потреперваше в ръцете ми... Хванах го за студените му като лед китки, притеглих го към гърдите си, положих устните си върху тръпнещата върху челото му косица...

— Кенан, защо стоиш там?

Трепвам. Джавидан е застанала малко по-напред, не проумява какво става...

— За нищо... Някаква идея.

Съпругата ми се смее на безсмислените ми думи. Тогава се осмелявам. И, сякаш искам нещо голямо от нея, казвам:

— Няма ли да дойдеш за малко при мен?

Гледа ме озадачено и изпълнявайки казаното от мен, приближава. Хващам я за китките, бавно я притеглям към гърдите си. Полагам устни върху челото ѝ. Тялото ми потрепва, тази целувка замръзва върху устните ми, остава наполовина...

Пак тръгваме... Под слабата лунна светлина, сякаш просмукваща се през слой от мъгла, лозовите кютюци отново се простират докъдето ти стига окото... Сред тях виждам как бавно пошавва някакъв силует. Соча с пръст на градинаря към силуета и питам:

— Нали е Керем?

Поклащайки глава, възрастният човек отговаря:

— Да, господине... Керем е...

Каквото иска да си мисли за мен Джавидан... Няма да се противопоставя на това си желание. Затичвам се между лозовите кютюци и отивам при Керем. Животинчето отначало се плаши, после спира, гледа ме с вгълбените си жълти очи...

— И ти ли не ме позна, Керем? Ако не бях те намерил, щях да жаля за теб колкото за част от приятелите, които съм загубил.

Керем сякаш разбира какво му говоря, продължава да ме гледа мило... Оглеждам се и след като се убеждавам, че никой няма да ме види, се навеждам и го погалвам по муцуната.

И Джавидан бе уморена като мен. Искаше веднага да си легне. Заотварях калъфа на пристигналата преди мен цигулка.

— Докато се съблечеш, ще ти изсвиря нещо.

— Добре, но и ти си уморен... Още пристигнал непристигнал, няма ли да е странно?

— Не... Не... Една идея...

— Тази вечер все странни идеи ти идват...

— Лошо ли е?... Когато се оженихме, ти изсвирих една приспивна песен алатурка... Искаш ли да я чуеш пак?

Бях отворил прозорците. Докато във вътрешната стая Джавидан се преобличаше, започнах да свиря. Цигулката е моят най-стар приятел. С нейния език говорих за радостта си, за тъгата си. Единствено тя знае най-съкровени тайни на сърцето ми... Тази нощ за пръв път върху цигулката ми капеха моите сълзи. Мислех, че е от преумората... Ако не е, колко ли страдания, които не приличат на това, бях изпитал до днес... Или заради скръбта ми по мама?... От къде да зная? Тази нощ с тази цигулка свирих за Грозденцето. Дали спеше, когато започнах? Ако беше така, кой знае какви чувства са се пробудили в съня му? Сякаш в момента виждам Грозденцето на прозореца... Угасило е лампата, русите му коси блестят като коприна на лунната светлина... Грозденцето сега непременно се е потопило в тъга. Докато слушаше приспивната песен, винаги беше плакало заедно с мен... Не се съмнявам изобщо, че с Ламия плачем заедно...

Денят, в който пристигнах, имах приятна случайна среща... Срецнах се на чаршията с Шюкрю бей... Беше с Фикрет... Момчето вече бе станало пет-шестгодишно... Докато Шюкрю бей разговаряше с един от братовчедите ми, аз заразпитвах Фикрет. Сочейки пакета в ръката му, попитах:

— Млади господине, играчка ли ти е купил баща ти?

След многобройните ми въпроси момчето внезапно изрече онова, което се надявах да науча.

— Не е играчка... Купихме чорапи за така Ламия...

Едва се въздържах да не грабна момчето в прегръдките си и да не го разцелувам.

— Татко ти ли купува чорапи за така ти Ламия?... Не ѝ ли купува нейният съпруг?

— Че така Ламия си няма съпруг.

Сърцето ми не ме бе измавило. Грозденцето беше тук. И не бе се омъжило...

Да, исках Ламия най-неочаквано да ме види тук. Щеше да ми бъде много приятно да видя как най-неочаквано се изненадва. При все че не съществува подобна възможност...

Нямаше човек, който не бе узнал, че съм пристигнал в Измир... Като ме видя, първите думи на Шюкрю бей бяха: „Не откъсвахме очи от пътя... От седмица ви очакваме.“

Беше минало доста време. Аз, със сълзи на очи, все още продължавах да свиря приспивната песен. Дочух близо до себе си леко дихание, разтреперан извърнах глава. След като се бе преоблякла, Джавидан тихичко се бе доближила до мен.

— Цялата поетичност на тази нощ е у теб, Кенан... Вдъхваш душата на едно произведение на изкуството, на тази обикновена приспивна песен...

Леко извърнах главата си на друга страна — и за да скрия сълзите си, и за да не гледам съпругата си: исках да склоня глава над цигулката и да продължа.

Но вълшебството отпреди малко беше изчезнало. Цигулката ми, която издаваше тъй прелестни звуци, внезапно се преобрази в ръцете ми в грубо парче дърво. С нервно движение я захвърлих върху пианото и все още притеснявайки се да погледна Джавидан в очите, казах:

— Хайде, да си лягаме вече...

От умора очите на жена ми се затваряха. Докато се съблека, тя бе заспала в единия край на леглото.

Стъпвайки на пръсти, се измъкнах от спалнята; в стаята, където преди три години създадох „Черните звезди“ и започнах да пиша тези редове...

От време на време оставям писалката пред себе си; слушам щурците — най-прекрасната музика на летата в Бозяка; в мрака виждам прииждащите като стари познати към светлината на лампата пеперуди и нощни насекоми с дълги, зелени крила... Какъв неустоим вкус има тукашният живот!...

Утре ще видя Грозденцето...

Не можах да видя Грозденцето. Странно... Как така Ламия не дойде да ме види?

А и аз нито за миг не останах сам... Ах, тия досадни гости... И тук не ме оставят на спокойствие... От сутринта до вечерта надойдоха има-няма десетина групи...

Отделно бяха и другите, дето изпращаха съобщения: „Не можахме да ви кажем добре дошли, Кенан бей... Не се обиждайте... Утре, дай боже, ще се отбием!“

Не успях да намеря половин час, за да отскоча до Шеми Деде. Горкият Шеми Деде го сполетяла беда... Миналата година жена му избягала с някакъв млад камилар... Старият ми приятел не се оплаквал... Но предполагам, че е много тъжен. Утре рано ще го посетя.

Надвечер Шюкрю бей се беше отбил у нас. С него бяха Фикрет и Семиха... На езика ми беше да попитам за Ламия. Щях да се поинтересувам за Ламия. Щеше да е напълно естествено. Бях уверен, че Шюкрю бей не бе се досетил за нищо. Ако бе надушил и най-малкото за някаква авантюра, щеше да се държи с мен по друг начин.

Да, щеше да бъде най-естествено да попитам какво прави Ламия и защо още не се е омъжила.

Вслушвах се в разговорите между Фикрет и Семиха. Децата често говореха за Ламия: „Изцапал си си дрехите, каква Ламия ще се разсърди... Каква Ламия ще ми направи люлка...“ На няколко пъти, оставяйки гостите си сами, излизах в градината. Пообиколих малко край задната порта на лозето. Не трябваше ли поне отдалече да се мерне Ламия?

VI

23 юни

Бях се събудил доста късно. Докато лениво пуших цигара в леглото, в стаята влезе Джавидан. В ръцете си държеше лист хартия.

— Получих съобщение от Мюнир бей. Днес в Буджа имало конни надбягвания... Кани ни и нас, пише, че след два часа ще се отбие в лозето да ни вземе с кабриолета си...

Внезапно се притесних.

— Колко неподходяща идея — казах аз. — Ние дойдохме, за да почиваме... Наситих се от надбягвания в Европа. Не е ли така?

— Да, но... Това е друго... Ще бъде забавно да се видят надбягванията в Измир.

— Какви ги говориш и ти? Най-обикновена пародия на европейските надбягвания.

— Добре го каза... Да не изпусκαме този случай...

— Откажи се, Джавидан... Ако беше нещо, което си заслужава, нямаше ли да искам да те заведа?... Виж, още не можем да останем без гости... Ще си поседим двамата вкъщи... После надвечер ще излезем да се поразходим... Още не си разгледала околността... Ще идем до Къркчамлар... Ако желаеш, дори до Арапдере ще те заведа...

Джавидан леко повдигна рамене.

— Арапдере, колко поетично име... Човек ще помисли, че ми предлагаш разходка в рая...

Понякога жена ми проявяваше песимистична и студена ирония, напомняща на оскърбление. Макар да бях привикнал с това, думите ѝ смутиха душата ми. Не възразих. Само казах сериозно:

— Природата се обръща към всеки на различен език... Понеже израснах тук, виждам тези места с други очи. — После, за да приключа с темата, бързо добавих: — Ще намерим някакво извинение пред Мюнир бей, нали, Джавидан?

— Невъзможно е... Защото аз вече отговорих... Не предполагах, че ще се противопоставиш на това ми желание...

— Естествено, не би могло да ти хрумне подобно нещо... Щом желаеш... Ще отидем...

— Добре, но ако ще се мусиш като дете, което не иска да отиде на училище, удоволствие няма да има...

Разговорът ни поемаше в опасна посока. Трябваше да проявя малко дързост, трябваше да се възползвам от слабото място на съпругата си.

Разсмях се и ласкаво казах:

— Защо говориш така, Джавидан? Ние тук за какво дойдохме?... Нали за да мога да работя? Как ще намеря нужния за изкуството душевен покой, ако не живея усамотено, ако сърцето ми не се откъсне от светските желания и тревоги? Ако желаеш, нека пак се развличаме с конни надбягвания и други подобни. Нека пак се разхождаме, нека пак посещаваме местата за забавления... И нека след два месеца се върнем с празни ръце в Истанбул... Само че аз твърдо исках да започна да работя...

За Джавидан това бе причина, която можеше да спре и течаща вода. Моментално омекна.

— Добре... Щом е така... Поне да изпратим съобщение на Мюнир бей... Ай, ай, и той ще се притесни заради нас...

— Не... Не е редно... Ти ще отидеш с Мюнир бей. Аз ще остана. Ти никога не си виждала тези конни надбягвания... Надявам се да те заинтригуват.

Два часа по-късно, когато качих Джавидан в кабриолета на Мюнир бей, си отдъхнах дълбоко. Радвах се като мързелив ученик, избягал от училище...

Беше горещо обедно време. Тръгнах да обикалям из лозето. Няколко пъти се спуснах по тесния път. В градината на Шюкрю бей нямаше никого. Дървените кепенци на кулата, едва провиждаща се между дървета, бяха затворени.

Днес Ламия непременно ще дойде... Само че още е много рано... Чака да се поразхлади, за да изведе децата — успокоявах се аз.

Бях успял да видя Шеми Деде. Но още не бяхме намерили време надълго да си поговорим, да споделим грижите си... Помислих си да го посетя, за да убия час-два. Излязох на главния път и поех право към лозето на стария си приятел.

Като съзрях в далечината малката каменна кула под кипариса, се заколебах. Днес бях твърде щастлив и радостен. Имах нужда да се смея, да бърбуркам, да върша лудории. Приятелят ми обаче беше угрижен. За да уважа неговата скръб, трябваше да му говоря за тъжни неща, докато душата ми копнееше да се смее и забавлява.

Казах си: „Каквото ще става, да става... Да не си развалям наградата от този ден. Разполагам с много време да утеша стария си приятел. В живота ми рядко бе ми се случвал ден, в който слънцето да свети тъй ярко.“ Прескочих стобора на пустееща градина и оттам се спуснах по една козя пътека до Арапдере.

Не възнамерявах да ходя много далече, но постепенно старите спомени ме завладяха и като силно водно течение ме отведоха чак до Зейбеклер Пънаръ.

Исках да поседя там няколко минути, да послушам водата, прокапваща през незрими пролуки в мъхестите скали, предизвикваща ехо, напомнящо на тайни вопли в пещерен мрак, да съзерцавам червените сенници на провесилото се от ръба на каменните отломки „скално грозде“. Изгубих обаче чувството за време, останах дълго там, смръзнах се. Тъй че като се връщам, слънцето започваше да клони към хълма Ълъджа. От страх, че закъснявам, се втурнах да тичам по пътищата. Щом стигнах в лозето, от умора не можех да си поема дъх, а тялото ми бе цялото в пот.

Бързешком се отправих към кладенеца. Минавайки покрай няколко дървета, дочух детски смях и гласа на Фикрет:

— Како Ламия, хвърли топката на мен...

Уморените ми колена започнаха да треперят, сърцето ми — да бие по-ускорено. Сред терпентиновите дървета, очите ми мярнаха розово йелдирме.

Ах, Грозденце... Можех ли да знам, че имаш такова значение за мен?

Ламия, точно както я видях в снощната си фантазия, седеше край каменния басейн. Лицето ѝ бе обърнато на другата страна. Фикрет, като ме видя, извика:

— Како Ламия... Виж кой дойде.

Не бях очаквал подобно вълнение. Душата ми сякаш щеше да изскочи. Младото момиче се обърна с безразличие. Щом зърнах лицето му, извиках: Ламия не беше моето Грозденце.

След малко узнах истината. Бяха изминали две години и половина, откакто Грозденцето било напуснало Измир...

Шюкрю бей наели дъщерята на гръцки преселник, за да гледа Фикрет и Семиха... Името на момичето било Леман... Фикрет, който по никакъв начин не можел да забрави Ламия и плачел по няколко пъти на ден за нея, наричал Леман „како Ламия“... После всички вкъщи започнали да я наричат така.

VII

5 юли, Бозяка

Когато преди две седмици дойдохме тук, Бозяка беше притихнало място. Повечето собственици на лозя още не бяха пристигнали. Сега наоколо не беше останала празна кула.

Тази година в Бозяка е по-оживено и по-весело от всякога. Лозята, градините са пълни с шарени йелдирмета; надвечер пътищата приличат на многолюдно стъргало за разходки. Вечер в Къркчамлар има забави на лунна светлина; младежите, сбрани на едно място, всяка вечер свирят, крещят...

С две думи, тази година Бозяка е като място за празнуване... Всички се забавляват, дори Джавидан, която намира този алатурка декор малко посредствен, тези хора — примитивни, тези забавления — простовати...

Вчера жена ми казваше:

— Не предполагам, че толкова много ще се забавлявам... Истината е, че бях се съгласила да дойда тук, за да не те обидя... Но в действителност започна да ми харесва.

Джавидан често я канят в околните лозя. От време на време отива в Измир. Миналата седмица дори остана две нощи в дома на стар приятел на баща ѝ в Каршъяка.

Да, в Бозяка всички се забавляват. Само аз се притеснявам... И то така, сякаш умирам... От деня, в който напуснах Истанбул, съжалявам хиляда пъти... Радостта на другите не върши друго, освен да увеличава страданието ми. В очите ми Бозяка изгуби всичките си багри, всичките си аромати, цялото си вълшебство. Дните не знаят какво е свършване... Още на разсъмване започвам да чувствам тъгата, уморителността на безцветните дни, които нищо ново няма да ми донесат. Слънцето денем, както и луната нощем са бледи, безжизнени, мъчителни.

Не обичам, не желая нито нощите, нито дните, нито Арапдере, нито Къркчамлар, с две думи, нищо.

Постарах се доста да се самозалъжа, да се утеша. Напразно обаче. Аз обичам Грозденцето. Как?... Защо?... Не знам. Сигурен съм в едно — тази любов е в кръвта ми, в сърцето ми. Докато не умра, няма да мога да я изтръгна от себе си...

Отначало взех тази любов за състрадание. Вчера беше денят, когато узнах, че Ламия я нямаше тук. С неопишуема болка в душата обикалях лозето. Не можех да го понеса. Отбих се в лозето на Шюкрю бей.

Горкият човек ме прие на верандата пред кулата. Разприказвахме се. Попитах за Ламия, полагайки всички усилия да не издам тъгата и вълнението си, присвих очи като хората, които искат да си представят забравен образ.

— С малчуганите видях една млада руса госпожица. Сега май не е тук — казах аз.

Надявах се да науча някои незначителни сведения от Шюкрю бей. Горкият човек прояви по-голяма искреност, отколкото очаквах. С тъжна простодушност ми разказа историята на онова, което бях сторил на горкото Грозденце.

В това приключение имаше такива моменти, че едва се сдържах да не се разрева като дете. Когато се разделих с Шюкрю бей, светът изглеждаше съвсем черен в очите ми, в душата ми нещо бе се пречупило завинаги.

Всичко това бяха напълно естествени неща за младо момиче, изпаднало в подобно положение. Как така не бях се сетил, как така си бях въобразил, че всичко в Бозяка е същото, каквото бях го оставил.

Отначало мислех, че страдам заради нещастията, сполетели Ламия, че я търсех по тази причина... Че неопишувемият копнеж по Грозденцето се дължеше най-вече на състраданието... После обаче, размишлявайки, си обясних всяко нещо поотделно. Защо трябваше да крия истината? Имах толкова егоцентрична душа, че нямаше никаква възможност да проявя интерес, да страдам за неща, които не обичах. Ако не обичах толкова силно Грозденцето, нейното приключение нямаше да ми окаже тъй силно въздействие, щях да измисля и логика, и мотиви, за да изляза чист в собствените си очи. Не бе ли се случило точно така, когато най-безсърдечно изоставих Ламия и си тръгнах?

Обичам Ламия. През първите дни много се борих, много се старах да не претърпя поражение пред безнадеждността на тъжната

констатация. Музиката ме беше утешавала през доста от волните и отчаяни часове на моя живот. Пак на нея се надявах да ме излекува. С цялото си сърце исках да се отдам на новото си произведение. Трескаво се захванах за работа.

Светлата лунна нощ правеше още по-бледа светлината от лампата в стаята ми. Бях подпрял лакти на пианото; бях обхванал с ръце главата си. Задушавих се от повеите на вятъра, изпълнени с нахлуващите през прозореца горещи аромати на лозето, странна вцепененост завладяваше тялото ми. Застаналата до прозореца Джавидан се обърна към мен.

— Защо мълчиш, Кенан? — попита тя. — Какво чакаш?

Погледнах с тъжна усмивка жена си.

— Чакам вдъхновението, Джавидан. Няма ли да дойдеш до пианото? — Усмивайки се объркано, жена ми се приближи. А аз продължих: — Застани в този ъгъл на пианото, Джавидан... Постави една върху друга ръцете си на това място... После положи странично лицето си върху ръката си.

Продължавайки да се смее, Джавидан изпълняваше, каквото ѝ казвах.

— Караш ме да имитирам позите на модел за рисуване, какъвто ти си представяш, Кенан...

Не отговорих директно, придвижих малко встрани главата ѝ, галейки я по бузата. При това положение лунната светлина падаше по-добре върху лицето ѝ, кестенявите ѝ коси изглеждаха почти светлоруси.

— Ще ме слушаш как свиря, без да променяш позата си!

— Смешна и притеснителна поза, но щом така искаш. Ще работиш ли?

— Мисля...

Спогледахме се с Джавидан и се засмяхме. Възнамерявах да продължа с новата мелодия, върху която се мъчех от няколко дни. Но нищо не се получи. След кратко колебание подхванах една от старите си мелодии — подпряла глава на пианото Ламия я беше изслушала през първата вечер, в която дойде в стаята ми. Тъкмо да я изпълня за втори път, и навън пролая куче. Унесено, като в сън, пророних:

— Дошъл е Кузгун, Грозденце.

Джавидан издаде лек звук на изненада. Повдигайки главата си, погледнах смаяното ѝ лице. Тя, без да придава особен смисъл на думите ми, се смееше. Преди четири лета на този пасаж Ламия беше заплакала. С гневна безнадеждност затворих пианото.

— Хайде, Джавидан... Да пообиколим с теб... Това е за предпочитане.

Аз обичам Ламия.

Съществуват скрити болести; човек не може да определи къде и как са възникнали. Раните са тъй леки и деликатни, че наподобяват неясни, приятни вълнения; отровата им е сладка и радостна, като токущо започнало напиване. Болките са тъй глухи и смътни, че не може с точност да се определи къде са. От време на време от дълбините на тялото ти прииждат сподавени смътни оплаквания. За разрастващата се вътрешно болест, други признаци няма.

Любовта ми към Ламия е от този тип заболявания... Вече не виждам необходимост да крия истината от себе си.

В горещото обедно време се изтягам по гръб под шарената сянка на някое от терпентиновите дървета, покривам с ръце очите си, та да доведа в главата си още по-тъмна нощ и започвам задълбочено да мисля.

Вече нямам никакво съмнение. Аз винаги съм обичал Ламия. Тя беше малкото, злощастно момиче. Аз съм егоистичният, невъзпитан, опиянен от успеха, славата и щастието, дошли подир дълги години на лишения и безнадеждност, аз съм нещастник...

Имах нови възгледи за любовта и щастието... Съобразени с нерешителните и самодоволни теории на притворената, аристократична среда, в която наскоро бях навлязъл... Любовта бе нещо, което непременно вървеше с красотата, успеха, славата, богатството, изневярата. Възможно ли беше един извисен човек да обвърже сърцето си с простодушното, горкичко Грозденце и да му посвети живота си? Демонстрирайки чрез начина си на живот, чрез възгледите си, чрез думите си, че принадлежа към друга среда, естеството на моята душа си бе останало като на бедното и ненаситно дете, израсло с иляхи^[1] в тъмното Теке на Тилкилик, с прекрасния ней на Шеми Деде. Детето на лозята, което още на шестнайсет години,

великодушно и категорично, като възрастен човек, се отказа от първата целувка на Лейля, което мъкне с години по тези земи гордото и самотно отегчение на душата си...

Отдръпвам ръце от очите си, наблюдавам бавните обиколки на Керем. После отново покривам очите си и размишлявам, докато слушам стенанието на водното колело, кристалния звук на изливащата се в каменния басейн вода: вероятно за тази любов има и други причини. Аз съм човек с болна фантазия — вечно изпитвам носталгия по далечни места, копнеж по невъзможното щастие. Дали обичам толкова много Грозденцето сега, защото безнадеждно съм го изгубил?...

Може би повече изобщо няма да видя Ламия... Ще умра, без още веднъж да видя как ми се усмихват нейните меланхолични зелени очи, без да прокарам ръка по спусналите се върху широкото ѝ чело изящни руси кичури... Жалко!...

Надигам се бавно от мястото, където лежа, и поемам към басейна. Срещаме се с Керем. Животното внезапно спира, гледа ме вгълбено с големите си жълти очи, сякаш ме разбира и жали...

„Тази красива любов, Керем, остана моят едничък скъп спомен. Следващата година вероятно и нея не ще открия тук.“ Опирам лакти върху мрамора на басейна, отпускам ръце в кипящата с леко бълбукане вода.

Тук за пръв път бях прегърнал Грозденцето. Спомням си, че през онзи есенен ден времето бе започнало да се разваля. Ламия се натъжаваше при мисълта за приближаващите дни на раздялата, красивите ѝ очи се изпълваха от безнадеждна тъга. Докато тя се готвеше да се разплаче, аз се смеех, шегувах се, потупвайки леко луничавите ѝ страни: „Това не е любов, Грозденце — казвах аз. — Това е една изтънчена игра на сърцето, едно забавление за устните ни...“

По онова време за мен си беше така. Но започналата като шега, като лъжа, като забавление любов, беше стигнала, като тайна отрова, от устните до сърцето ми.

[1] Иляхи — религиозно песнопение. — Б.пр. ↑

VIII

8 юли, Бозяка

До днес Шеми Деде не ми беше разказал за нещастieto си. И аз, естествено, не го бях попитал нищо. Не би било редно да подновявам болката на възрастния си приятел.

Тази вечер седяхме в подножието на един от баирите, спускащи се към Арапдере. И двамата бяхме потънали в собствените си мисли. Внезапно Шеми Деде каза:

— Сигурно са ти казали, детето ми, за сполетялото ме нещастие?

— Да... Много съжалявам.

Дадох му този отговор, отбягвайки да го погледна в лицето.

— И ти ли съжаляваш? Единственият, който не съжалява за тая работа, съм аз.

Възрастният ми приятел се смееше. При това с доволния смях на хората със спокойни сърца и мисли...

Изненадано повдигнах очи към лицето му. Този Шеми Деде — колко горд и владеещ чувствата си човек е. И сякаш прозрял по погледа ми какво мисля, той продължи:

— Аз, детето ми, в началото се каех, че съм си взел тази жена... Ако бях споделил с другите, щяха да ме изкарат луд... Ти може би разбираш... Имах си аз въображаема и предана любима, която нито за ден от живота ми не беше ме изоставила сам... Нощем обикаляше мълком из пустата ми кула. Щом забродех из безлюдните ниви, тя закрачваше редом с мен... щом засвирех на ней, щом поразлистех стиховете на Хафъз и Фузули^[1], кротваше със сведена глава насреща ми и сълзи потичаха от очите ѝ, чийто цвят не знаех. Когато в дома ми пристигна чуждата жена, въображаемата моя любима ми се разсърди. Тъгувах, казвайки си: „Ще умра, без да успея да я зърна при последния си дъх.“

Един ден чуждата жена ме изостави и си тръгна... Лъжа ще е, ако кажа, че през първите дни не се чувствах самотен... Но имаше признаци, че моята същинска любима ще се сдобри с мен... И лека-

полека, когато през тъмните и безлюдни нощи обикалях около кулата, свирех на ней или четях Фузули, започнах да я чувам как плаче...

С необясним страх в душата погледнах в лицето възрастния си приятел. Той пак се усмихваше със спокойната усмивка на дете, подхващайки приказка за друго:

— Аз, детето ми, подир дълги размисли стигнах до следния извод по въпроса за злополуката и съдбата... Съществуват безумци, които смятат, че за нещастията по света е отговорна природата, които търсят вината във вселенския ред... Природата дарява с различни таланти всяка душа, всекиму предначертава различен път... Ако всеки върви по своя път, всеки ще бъде щастлив, детето ми... Тъй изглежда светът... Дълъг керван от хора, поели по своите различни пътища, които изобщо не се обиждат, дори не се наскърбяват едни други... Цялата вина е в нас... Отклоняваме се от предначертаните пътища във вечността... От тук се поражда нещастията. Доказателство ли искаш? Погледни небето... Погледни звездите... Има ли друга причина, на която би могъл да се позовеш за този прекрасен ред? Ако и те като хората току вземат и напуснат начертаните от природата пътища, само си представи хаоса във вселената... Небесата се срутват... Млечният път изтича над главите ни и изчезва... Сезоните се провалят...

Сочейки с треперещите си пръсти изникналите тук-там върху постепенно почерняващия вечерен небосклон звезди, Шеми Деде продължаваше; разсъждаваше за различни, тъмни, загадъчни неща. Разделихме се, когато наоколо се бе стъмнило окончателно. Връщайки се бавно към лозето, се размислих: „В обърканите и непонятни думи на този възрастен отшелник като че има частица истина... Любовта, отнела целия покой и неизменчивост на душата ми, любовта, представяща ми като тъжни и безцветни моите любими места, представлява по-дълбока и по-универсална форма на страданието... Бях дете на лозята със самотна и тъжна душа, животът ми безспорно премина в сянка и лишения. Бях същество, което не беше доволно от нищо. Тук обаче щях да подсигурия на душата си покой и устойчивост и това в някаква степен можеше да се смята за щастие.

Беше ме завладяло очарованието на един различен живот, на една различна среда. Няколко години си мислех, че съм друг човек. Съмнявах се, че съм обичан, че съм щастлив, ала природата налага своята власт. Започна зазоряването на тази опияняваща нощ. Пред

очите ми угаснаха полилеите на онзи свят. Възможно е любовта ми, тляла като потаен огън и разгоряла се днес, да е тъкмо тази по-дълбока и универсална форма на страданието...“

Бях се озовал под старата смокиня, провесила клоните си с широки листа през оградата на лозето към прахоляка на пътя. На това място Грозденцето ме беше чакало веднъж. Пристигнало бе от Измир и ми носеше поздравии от Нимет ханъм. Първият ни дълъг разговор се състоя тъкмо тук. От време на време го хващаше срам от мен, току придърпваше широките листа, за да прикрие с тях лицето си. Щях да бъда щастлив с това дете. Жалко!...

[1] Хафъз, Шамсаддин Мухаммад (ок. 1325–1389 или 1390) и Фузули, Мухаммад Сюлейман (1484–1556) — персийски поети и мислители. — Б.пр. ↑

IX

12 юли, Бозяка

От вчера в живота ми настъпи промяна. Имахме гост от Истанбул.

Четях вестник предишната вечер, след като се бяхме нахранили. Джавидан влезе в стаята с плик в ръка.

— Пристигна писмо от Измир... Не можеш да предположиш от кого е. От Намък Бехчет бей... Преди два дни пристигнал по някаква работа в Измир... Пише, че утре заран щял да ни посети...

Оставяйки вестника, казах:

— О, прекрасно. Ще го задържим, естествено, за две вечери... На Намък бей трябва да се покаже Бозяка...

Усетих някакво колебание у Джавидан.

— Как така?... Няма ли да ни обезпокои?

— Че защо да ни обезпокои?... Намък да не ни е чужд?

— Да, но тук живеем по малко по-различен начин...

— Няма никакво значение... Ти, по-специално, ще се поразвлечеш... Тия дни съм малко неспокоен... Няма нужда да се обяснява... Забелязала си... Често те оставям сама... Във всеки случай това посещение е по вкуса ти.

И отново бях взел вестника. Усецах как, неповярвала много-много на думите ми, Джавидан ми хвърля погледи от време на време.

Намък Бехчет бе от далечните роднини на съпругата ми. Беше известен фотограф любител. По тази причина бе получил прекрасно образование по химия в Европа, беше навлязъл в средите на информираниите и тачени хора.

В Европа понякога се срещяхме. Често се отбиваше и у нас в Истанбул.

Този младеж преди мен е имал желанието да се ожени за Джавидан. Ала не се е осъществило... Тъстът ми ли не се съгласил, Джавидан ли му е отказала — не съм много наясно по въпроса. Тоя Намък Бехчет, няма спор, си падаше по Джавидан...

Напоследък страданията на горкия човек бяха почнали да се подновяват. Не закъснях да го разбера, тъй като беше малко наивен младеж. Нямаше човек да не го знае...

Да се опасявам от Намък Бехчет би било унижение за самия мен, а за съпругата ми оскърбление. Тъй че изобщо не се засягах, дори от време на време се шегувах с Джавидан, наричайки го „твоя бивш любим“. Веднъж пак нещо го бяхме споменали. През смях казах на Джавидан:

— Бракосъчетанието ви щеше да е доста приятно... Кой знае колко пози щеше да ти изщрака на сватбата?

Неочаквано Джавидан се нервира:

— Моля те, Кенан... Не повтаряй повече тази шега.

А аз, продължавайки да се смея, попитах:

— Защо?... Какво лошо има?

Умната Джавидан, правейки се, че не схваща смисъла на въпроса ми, обясни:

— Може ли да не ме поставяш в смешната ситуация да си ме представяш като фотомодел?

От този момент нататък никога не повторих шегата си.

Ден след писмото в Бозяка пристигна и самият Намък Бехчет. Надълго и нашироко ми обясни причините за внезапното си пътуване до Измир, след което каза равнодушно:

— Я, рекох си, да посетя и вас, щом така и така съм дошъл.

Думите му не оставиха никакво съмнение у мен. Намък беше пристигнал заради Джавидан. Отговорих му усмихнато:

— Протестирам заради Джавидан, Намък бей... Редно е задължението ви да посетите Джавидан да е доста по-важно от всичките ви останали задължения...

Намък се смая; изчерви се, пребледня. Засмя се отривисто.

— Несъмнено... Несъмнено... Разбира се... Това исках да кажа — запелтечи той.

А аз, господарски и язвително, продължих:

— Има само един начин да поправите това... Да ни погостувате за седмица...

Намък отвори широко очи, не можейки да повярва на щастieto си.

— Невъзможно... Толкова съм зает, че...

Аз — както котката си играе с мишката — внезапно промених поведението си.

— Колко жалко, ала какво да се прави... Щом сте толкова ангажиран...

Думите ми предизвикаха ужас у Намък бей, настръхна целият. И опитвайки се да прикрие объркването си, добави:

— Не... Всъщност не е толкова важно... Пък и тук е тъй красиво... Да поживееш няколко дни сред тази природа...

— В такъв случай седмица... И никакви пазарлъци.

Нашият гост се уплаши да не изрека нещо, което отново би скършило надеждата му, и прие с тревожно задоволство...

Джавидан развеждаше госта ни из околността. Той не спираше да прави снимки.

Рядко ги съпровождах. Наивник, сигурно си въобразяваше, че ревнувам Джавидан... Бях ли способен изобщо на подобно падение?

Впрочем, ако трябва да си призная истината, аз съм благодарен на Намък Бехчет бей. Дълго време бях прекарал единствено с Джавидан. Затруднявах се да укривам от жена си своята хронична печал, своите драгоценни мечтания. Тези дни изпитвах огромна, неудържима необходимост да се излежавам под леките сенки на тази веранда, с часове да седя като вцепенен... Бях принуден да играя комедията на мъчителния разговор със съпругата си. Аллах да го благослови Намък Бехчет бей... А освободя ли се и от останалата без душа Бозяка...

Х

22 юли

Нашият гост си тръгна. Отново останахме сами с Джавидан... Това лято като че нямаше край... До есента имаше безкрайно много време... Жалко, няма да мога да издържа...

XI

24 юли

Много съм благодарен, спасявам се... До два дни заминаваме. Тази вечер с Джавидан се връщаме от къшката на Мюнир бей, тя се виждаше унесено в далечината. Забелязах, че мълчанието ни се проточи.

— Колко красиво, нали? — казах аз.

Съпругата ми, без да променя състоянието си, процеди:

— Да, само че все едно и също.

— Ти като че си почнала да се притесняваш, Джавидан?

— ...

— Не си весела...

— Благодаря, че го забележа...

Това си беше най-откровено недоволство. Горката, доста я пренебрегах. Сконфузено и натъжено изрекох:

— Доста отдавна нервите ми не са наред, Джавидан. Безспорно е нещо преходно... След известно време ще се оправи. Отново ще стана предишният весел, жизнен човек. Виновен съм пред теб... Какво да правя? Болестно състояние... Ти си започнала да се притесняваш, но няма нищо по-лесно от това до ден-два да се върнем в Истанбул...

Джавидан ме гледаше изненадано. А аз продължавах:

— Ако искаш да знаеш истината, и на мен вече ми омръзна тук... Нощта, денят, луната и слънцето са вечно едни и същи... Ако кажеш, до ден-два се връщаме в Истанбул...

Джавидан бе доволна, но се опитваше да не го забележа.

— Добре, а производението ти?

— От няколко дни работя усилено... Произведението ми взе да напредва бързо... Но и ти ще се съ согласиш, че му липсва душа... Няма стойност, каквато се чака от мен... Напразно, изкуство не се получава, когато си болен... Ще поизчакаме още малко.

Жена ми намери за достатъчно моето обяснение, повече нищо не каза. На връщане към лозето и двамата бяхме доста радостни... След ден-два се отърваваме от тоя ад...

XII

26 юли

На следващия ден решението ни да заминем беше взето. Колко хора ни обичали тук... Особено трудно ми беше да убедя вуйчо. Съжалявах всички.

Един от съседите ни ме беше поканил вечерта на гости. Не можех да му откажа, понеже бе за последно. Пък и отидох заради част от познатите ми. Отличен повод да се сбогувам с тях.

Там беше и Шюкрю бей — чичото на Ламия. По някое време горкият човек дойде при мен.

— Преди малко научих, че заминавате за Истанбул... Много жалко, доброто ми настроение направо се изпари.

Благодарих му с лека, равнодушна усмивка.

Шюкрю бей продължи:

— Скоро и ние ще си имаме гостенка... Днес получих писмо от Ламия... Пише, че със съпруга си ще идват в Измир и за четири-пет дни ще останат у нас... Леля й пощуря от радост... Обичах горкото момиче като родна дъщеря...

Ако Шюкрю бей не ми беше казал всичко това в най-сумрачния край на верандата, щеше да забележи как пребледнях като мъртвец, непременно щеше да се досети. Дъхът ми спря, ушите ми забучаха. Прииска ми се да се хвърля на земята като дете, прииска ми се да заплача от радост. Ах, как съм обичал Грозденцето!

Ровейки из джобовете си, Шюкрю бей каза:

— Къде съм го сложил писмото? Пратила ми е снимка, на която е заедно със заварената си дъщеря... Да ви я покажа... Колко се е променила Ламия... Станала е същинска млада госпожа.

Сърцето ми биеше, сякаш щеше да се пръсне. Да зърна снимката й в този момент беше като да зърна самата нея. С какво смъртоносно размотаване Шюкрю бей ровеше из джобовете си! Полудявах от нерви, от раздрознение, самоизяждах се.

Писмото така и не се намери. Шюкрю бей каза:

— Няма го в тия джобове... Сигурно съм го оставил в джоба на пардесюто си.

След което заговори за друго.

Ако не беше надеждата, че след няколко дни ще видя Ламия, трудно бих понесъл подобно разочарование!

Мястото, където бях на гости, бе разположено в ниското: в единия край — некрасива ограда, в другия — мрачната на вид дървена кула на собственика на лозето. Верандата бе потискащо ниска, окаченият на един от клоните фенер беше мътен като мъртво око, хората, настанили се по рогозките, бяха дотолкова простовати и бездуховни, че предизвикваха антипатия и негодувание. Преди малко разговаряха за неприятни, банални неща, смееха се просташки на най-неуместните места. Само че сега...

Никога не ще забравя това порутено място, където получих неочакваната любовна радостна вест. Ще обичам до края на живота си личностите, с които се срещнах тук.

Бях се превърнал в едно по-жизнерадостно същество благодарение и на изпълващата нощта свирня на щурците. Бъбрех неспирно, при това за най-красивите, най-любимите, за най-вдъхващите надежда неща, тъй че гостите останаха възхитени. Недоумяваха що за чудо се случи с тъжния, мълчалив човек, който допреди малко седеше в тъмния край на верандата. В полунощ, когато компанията се разотиде, аз придружих Шюкрю бей до вратата му. Влезе си той, а аз дълго оглеждах градината през ниската ограда. Значи сред тия дървета отново ще видя Грозденцето.

Обикалях по тесния път зад нашето лозе, не исках изобщо да се прибирам. Къде щях да скрия лудешката си радост? Луна нямаше. Небето обаче бе прелестно като света на феите. По някое време си помислих, че Джавидан най-вероятно се притеснява за мен. Тази нощ обичах и жена си. При това с трепетна, болезнена любов... И въпреки всичко не успях да убедя себе си да вляза вътре. Мушнах ръце в джобовете, засвирих с уста една от старите си мелодии и се заспусках по стръмнината. Сърцето ми се задушаваше от прекалена обич и ласкавост, от състрадание очите ми се наливаха със сълзи. Обиколих ровините в подножието на Къркчамлар. Отидох до брега на рекичката,

където преди четири години, за да спаси мен и Нимет, Грозденцето си беше одраскало ръката, от там си удължих пътя до Гробището на геройски загиналите. Спомням си как една вечер я бях довел чак дотук. Към края на тия тъмни и порутени гробища Ламия се беше разплакала със загадъчна боязън. Стискаше ръката ми, сякаш се бранеше от неясна опасност, целувах я по очите, по устните. Все още чувах звука от онези ридания, все още върху устните си усещах горчивия вкус на мокрите от сълзите ѝ целувки.

Колко сладко нещо беше да утешаваш в прегръдките си едно наплашено, безпомощно същество! Бях си тръгнал, запазвайки в сърцето си хилядите страхове, хилядите опасения на това злощастно, беззащитно същество. Кой знае още колко пъти Ламия беше плакала като през онази вечер. Защо толкова време сърцето ми беше мълчало? Защо бях захвърлил любовта си, щастието си и бях си тръгнал?

Тук се обърнах и промених посоката си, поех към Къркчамлар, изкатервайки изпълненото с хиляди препятствия нанагорнище. От детството си насам бях виждал Къркчамлар сред хиляди видове светлина и въздух. Но все си представях гледката от онази дъждовна вечер на раздялата. Дъждът произвеждаше тъжни звуци по високите върхове на боровете, пожълтелите им иглички изпълваха земята като море.

Сърцето ми не понасяше да идвам по тези места нощем, особено като нямаше и луна.

Значи след няколко дни тук отново ще видя Ламия, русите ѝ коси, изглеждащи съвсем изсветлени на лунната светлина... Отново ме завладяват фантазиите... Знаем, тази надежда умря завинаги... Тъй да бъде... И на това съм съгласен... Достатъчно ми е веднъж да я зърна...

XIII

29 юли, Бозяка

Превърнах се в дете, очакващо празника. Не ме сдържа на едно място. От сутрин до вечер дарявам околните с радост и ведрост.

След вечерта, когато научих радостната вест, измислих на сутринта някаква лъжа пред Джавидан, помолих я да отложим с още малко заминаването ни за Истанбул. Изцяло приключихме темата за заминаването. Заживяхме със съпругата ми почти като в меден месец.

Днес с часове бях свирил на цигулка на Джавидан, бях повтарял мелодиите, които бе пожелала. След като оставих цигулката, взех ръцете ѝ в своите. Нежно прокарах дланите ѝ по страните си, по челото си, целувах пръстите ѝ. Тези жестове повече напомняха на нежността и обичта на дете, което се гали, на умилкването на котенце, отколкото на любовта на зрял мъж.

Върху устните на Джавидан грееше щастлива, доволна усмивка.

— Отново караме меден месец, Джавидан — пошегувах се аз.

Жена ми ме погледна внимателно в лицето.

— Не — каза тя, — тогава не ме обичаше толкова пламенно. Да ти кажа ли нещо странно, Кенан? Никога не съм виждала очите ти да горят по този начин... Удивена съм.

Засмях се победоносно.

— Това е временно заболяване... Ще мине, естествено... Пак ще стана весел и жизнен човек както преди. Не ти ли го казах? Виждаш, вече съвсем съм добре... И те обичам повече отпреди... Мога да ти дам и друго доказателство... Звукът на цигулката ми, нейното трептене... Нищо друго не изразява тъй добре темперамента ми, здравето ми, както и душата ми, колкото моята цигулка... Когато учех в Европа, се бях запознал с млад лекар. Още нямаше нужното положение, но бе доста свестен. Тогава често имах безпокойства, свързани с нервите ми... От време на време бях принуден да се консултирам с него. Докторът ми измерваше пулса, температурата, после ми подаваше цигулката и казваше: „Изсвири нещо, Кенан!“ Слушаше ме, наблюдавайки лицето ми, а сетне отсъждаше: „Уморен

си, Кенан! Нервите ти са изтощени... Не си спал, седял си неподвижно, без въздух, и си разсъждавал..." Или: „Този път няма нищо... Няма нищо в картината на твоето заболяване... Нищо повече от заблуждение, безпокойство..." Несъмнено приятелят ми донякъде се шегуваше... Но не беше напълно неоснователна връзката, която правеше между трептенията на цигулката ми и състоянието на сърцето и нервите ми. Ако продължава така, новото ми произведение ще стане по-сполучливо, отколкото очаквам.

Вчера отидох на гости на Шюкрю бей... Приказвахме си с часове... Не си спомням друг разговор, при който да съм бил толкова внимателен, да съм се измъчвал и изморявал до такава степен.

Използвах цялата си енергия и деликатност, за да се правя, че слушам Шюкрю бей, за да му давам нужните отговори и покрай това да му припомня за снимката на Ламия. От време на време ставах, търсех нещо наоколо, а сърцето ми се качваше в гърлото. Цялата ми тревога отиде напразно. След два часа безсмислено изтощение отчаян се прибрах у дома.

Защо навремето не си скрих, както го правят влюбените ученици, някоя снимчица на Грозденцето, някое кичурче от косата му?

Стана твърде късно... Джавидан отдавна спи вътре... Нощта е гореща и тъмна... Щурците не спират свирните си... Над лозето сякаш ръми дъждец от светулки... Ако Ламия се забави още няколко дни, ще свари пълнолунието... Ще мога ли, както преди, да я виждам често? Не мисля... Но какво значение има?... Поне един път ще се спогледаме, поне веднъж очите ни ще се срещнат случайно...

XIV

4 август, Бозяка

В долната част на баира се чуваше овчарски кавал. Встрани на пътя от Къркчамлар се мярнаха два женски силуета. С приближаването им ги познах по гласовете — Месуде, малката снаха на вуйчо ми, и Джавидан. Скоро стигнаха до оградата срещу мен и спряха. Овчарят бе дал почивка на кавала си.

Чувах съвсем ясно какво си говорят.

Взряна в далечината, Джавидан каза:

— Започнах да се притеснявам... Защо ли не дойде?

Месуде ѝ отговори:

— Дано не е останал в Измир...

— Невъзможно е досега да остане в Измир... А и преди малко са го видели да разговаря със съседа в задното лозе...

— Нали знае, че ще го чакаме в Къркчамлар?

— Разбира се... Дойката остана да го чака в лозето... Каквото и да е, би ми казал, че ще идва насам... Нещо друго си мисля... Дано не се е почувствал зле...

— Аллах да го пази...

— Ако е така, налага се да съобщим... Мисля да ида до края на лозето.

Под лунната светлина, отразяваща се по отсрещната ограда, гиздавата сянка на жена ми изглеждаше доста изнервена.

Месуде започна да я умолява:

— Вие не се притеснявайте... Трябва да се изпрати някой... Или нека аз да отида.

Джавидан не можеше да вземе решение, продължаваше да се вира в пътя. Най-накрая се съгласи да се върне.

— Понякога Кенан изпада в странни състояния... Нищо не е, но вуйчо му ще се изтормози... Чакат го на трапезата...

Сред сухите листа в лозето нещо изшумоля. Стори ми се, че пропълзя змия. Неволно се отместих.

Наканилите се да се връщат обратно Джавидан и Месуде чуха шума. Загледаха се право към мястото, където се намирах. Обзе ме внезапен страх. А ако ме видят как съм се излегнал сред трънаците в малката суха равнина?... Нямах да има какво да им отговоря. Затворих очи, сякаш това щеше да ми помогне да избягна опасността, застинах като мъртвец. Овчарят наново беше засвирил с кавала. Беше изминало немалко време, когато се понадигнах, подпирайки се на лакът. Пътят бе абсолютно пуст. Просваше се бял и бляскав под лунната светлина и се губеше в тъмните сенки на градините.

Лежах в този сух ров близо час. Костите ме боляха, краката ми бяха изтръпнали. Изтърсих прахта и бодилите, полепнали по дрехите ми. Размислих се какво ще правя после. Джавидан се притесняваше за мен, вуйчо ми още беше начело на трапезата и заедно с гостите си ме очакваше. Налагаше се във всеки случай да отида там.

Бавно поех към Къркчамлар. Беше най-прекрасната лунна нощ. Вуйчо ми по традиция и това лято даваше угощение за съседите. Подготовката в лозето вървеше от седмица. Тази забава на лунна светлина радваше повече мен, отколкото децата. Бях започнал да обичам Грозденцето тъкмо в една такава нощ на угощение. В сърцето си имах усещането как Ламия казва, че ще успее за тази забава на лунна светлина. Както бе невъзможно тази нощ луната да не изгрее, по същия начин на мен ми се струваше невъзможно тя да не дойде.

Днес рано-рано бях отскочил до Измир. Имах да върша няколко важни неща. Знаех, че Ламия не е пристигнала. Но докато се занимавах с делата си и разговарях с познатите си, в душата си изпитвах скришна радост и си казвах: „Когато се върна, тя на всяка цена ще е пристигнала.“ Нарочно закъснях, сякаш се боях от разочарованието. Като се връщах с кабриолета в Бозяка, слънцето залязваше. На булевард „Кятибоглу“ няколко пъти докоснах по рамото кочияша, казах му: „Карай по-бавно, не бързай.“ На едно място по пътя за Бозяка, откъдето се виждаше морето, съвсем спрях кабриолета. Слънцето бе залязло, аленочервеното се бе съхранило единствено в края на залива. Вятърът утихваше, върху дърветата наоколо се спускаше спокойната скука на вечерта. Съвсем безпричинно надеждата в душата ми угасна. Не наблюдавах повече околността, предоставих умереното си тяло на един от ъглите на кабриолета.

Пред външната врата на лозето видях дойката. Каза, че ме очаквали да похапнем в Къркчамлар, че ме съветвали, без да губя време, да ида там. С тих глас, сякаш се страхувах да не би възрастната жена да се досети какво става в сърцето ми, попитах:

— Гостенката при съседите не е ли пристигнала, дойке?

— Не... Никой не е пристигал...

Свърнах от пътя, без да навлизам в лозето.

Минавайки покрай вратата на Шюкрю бей, интуитивно погледнах в градината. Чичото и лелята на Ламия с кошници в ръце беряха грозде. Като ме видя, Енисе ханъм си пооправи забрадката. А Шюкрю бей се провикна:

— Към Къркчамлар ли, Кенан бей?... Щастлив път... След малко и ние ще дойдем.

Кимнах неопределено с глава и набързо отминах.

Постепенно обаче позабавих крачките си, съжалих, че не се възползвах от удобния случай и не попитах за Ламия. Бях поизвървял доста. Внезапно ми хрумна добър предлог. Развълнувано и бързо се върнах обратно. Шюкрю бей още обикаляше между лозовите чукани. Този път аз се провикнах:

— Бейефенди, ще си направите ли труда за малко?

С кошница в ръка дойде до вратата.

— От ден-два май не сте ходили в Измир... Пристигнаха вестниците от Истанбул... Има новини... Да ви ги оставя.

Протегнах към Шюкрю бей връзката вестници, издули джоба на пардесюто ми. Знаех, че съседът ми се интересува от политическите клюки. Взе вестниците с удоволствие.

— Благодаря, Кенан бей... Хубави новини, а... Но се учудвам как сте прочели тези новини, без да разопаковате вестниците.

Ядосах се малко, но отговорих:

— Изчетох други вестници.

— Нека пък аз да ви дам чепка грозде, Кенан бей... Ще си я хапнете по пътя... В града не става, но тук е прието...

Докато вземах чепката грозде, която съседът протегна към мен, попитах, сякаш ми е хрумнало ненадейно:

— Някакви вести от гостите ви?... Кога пристигат?...

Шюкрю бей отговори:

— Ламия ли? Май са се отказали... Снощи получих писмо... Ах, изтървахте си гроздето...

Объркано се наведох към земята и започнах да събирам разпилялата се чепка.

Шюкрю бей се засмя.

— Какво правите, Кенан бей?... Нека ви дам друга.

Подаде ми друга чепка, тръгнах по тесния сенчест път зад градината така, сякаш че тичах. Като стигнах на главния път, водещ към Къркчамлар, луната изгряваше над отсрещната планина. В живота си не бях виждал тъй тъжна и безнадеждна луна. Повтарях си непрекъснато: „Ламия, ти превърна света в затвор за мен!“ Това простичко, невинно изречение, подобаващо на току-що влюбители се момичета, ми влияеше като равно, жално оплакване на мъртвец.

Вървях като пиан, без да гледам къде стъпвам. Крачките ми се позабавиха с приближаването на Къркчамлар. Като че върху мен се спусна тежък облак. Ръцете ми отмаляха, коленете ми едва издържаха тежестта на тялото ми.

Пред лозето се натъкнах на възрастен лейтенант жандармерист — беше от старите ми познайници. Задържа ме минута-две на приказка. Беше изключително мъчително да проумявам неговите ненужни, банални думи и да му отговарям...

Тази случайна среща пречупи смелостта ми да продължа напред. Нямах да позволят да остана насаме със себе си. Щеше да се наложи да слушам, да говоря, да се смея. А аз за пръв път в живота си мислех за смъртта. Бях стигнал на мястото, където преди три години през онази прекрасна лунна нощ бях прегърнал Грозденцето. Тукашната порутена кула бе рухнала съвсем, стената, върху която под лунната светлина се бяха отразявали сенките ни, се беше превърнала в купчина камънак.

Седнах в края на издълбаната от пороищата суха ровина от татък пътя. Преброих наум колко пълнолуния са минали от онази нощ. Душата ми се раздираше от неразбираема болка. „Оттогава са минали точно трийсет и седем пълнолуния... Колко много... Колко много!“ — заоплаквах си се аз. Притварях очи; тези трийсет и седем пълнолуния, все по-бледи и все по-смътни, се подреждаха, като керван, към дълбокия, далечен хоризонт. Луни, разпилели се ту върху чисто бял

сняг, ту върху дърветата с изпопадали листа, ту върху гледките от зеленина.

От онази нощ бяха минали трийсет и седем нощи на пълнолуние. А аз все още я виждам, все още виждам русата ѝ, сякаш мокра от лунната светлина коса, красивото ѝ, леко луничаво лице, любовта в замъглените ѝ от сълзите меланхолични зелени очи.

Полага отново главата си върху гърдите ми и почти плачешком казва: „Жалко за мен, нали, Кенан бей!“ Можеш вече да си спокойно, Грозденце. Аз всъщност погубих себе си.

Ровината беше изпълнена с шумата на окапали храсти. Лежах, изпълнал тялото си в тази ровина.

В подножието на баира някакъв овчар свиреше на кавал. Не помня в коя изпълнена с песимизъм поетична книга го бях прочел: „Смъртта е горчиво лекарство, лекарство, което на един дъх изпиваме с отвращение, със затворени очи, със смръщено лице, за да забравим, за да не страдаме повече...“ Само в отделни часове на безнадеждност бях признавал правотата на този поет. Умът ми не го побираше как може човек да приема смъртта с одобрението на сърцето си... Промених си мнението, докато лежах в този пълен със суха шума ров. Смъртта не е само средство. Има и някакво удоволствие, някаква наслада да гаснеш, да чезнеш в черната земя.

От време на време ми се искаше да се надигна от мястото, където лежах, да изтърся от себе си ведно със сухите листа тези мрачни, зловещи мисли, да се противопоставя на безнадеждността. Но не можех да се отърва от болезнената притегателност на тази въображаема смърт.

Малко сила ми вдъхна това, че Джавидан и Месуде са пред мен. Закрачих към Къркчамлар. Ала щом съзрях светлинките на фенери и светилници, пъстроцветните силуети на хора, обикалящи под дърветата, щом чух виковете им, безизходицата наново завладя душата ми.

Няма да ида, каквото ще да става. Досещайки се, че вероятно са изпратили някой да ме извика, свърнах по страничните пътища.

Куче изляя, когато влязох през вратата откъм задния път. Малкото момиче хранениче изтича към къшка с викове: „Бейефенди

пристигна!“ Прозорците бяха достатъчно осветени, в лозето имаше достатъчно тревога и шум. Мигом разбрах. Притеснили са се от моето загадъчно изчезване, пратили са вероятно хора да ме търсят. Отправих се право към къшката и затворих вратата, та да избягна необходимостта да се обяснявам на хората в градината.

Джавидан силно се бе притеснила за мен. Щом влязох, притеснението ѝ се превърна в гняв. Не се постара да прикрие изнервеността си, държеше се с фалшиво и леко презрително равнодушие.

Очакваше, несъмнено, да кажа нещо, да поискам прошка. Да го бях сторил. Аз обаче запазих мълчание с необяснимо упорство. Жена ми не се стърпя. Избягвайки да ме гледа в лицето, каза:

— Разбира се, сега се връщате от Измир.

Отговорих само с „не“.

— Доста благородно поведение спрямо вуйчо ви...

— ...

— Не говоря за себе си... Защото започнах да разбирам неразбираемата ви същност...

— ...

— Не намирате ли за нужно да кажете нещо?

— Не...

Думата „не“ се беше изплъзнала от устата ми с възможно най-безразличната, студена и агресивна благозвучност. Усещах, че върша нещо лошо, но не можех да се възпра. В душата ми се раждаше безпричинна, глуха ярост, приличаща на омраза.

Джавидан бе побеляла като платно. Все тъй запазваше пренебрежително мълчание и прехапваше устните си.

— За да се обясни вашето поведение, би трябвало да се приеме, че или е станало нещо необичайно със здравето ви, или че ви е сполетяла голяма беда...

— ...

— Не отговаряте...

Играех си с малката вазичка върху пианото. Внезапно я хвърлих на пода, строших я. Това инцидент ли беше? Не знам... Но една рухнала на пода при инцидент ваза не се разбива с толкова болезнен звук.

Мисля, че и човек, който злонамерено или при инцидент е убил друг човек, не може да изпита по-голям ужас.

Необичайно развълнувана, Джавидан потрепери цялата. Но успя да се овладее. След като ме изгледа от горе до долу с онова сериозно, пронизващо пренебрежение, влезе във вътрешната стая и затвори вратата.

Бях се вкаменил на мястото, където стоях. До този момент не бях усещал тъй силно безпомощността си, низостта си, падението си. Ведно със собствения си живот съсипвах живота и на друго едно същество.

Що за непроницаема, що за мизерна загадка бях. Не причинявах на онези, които ме обичаха, нищо друго, освен зло.

Преди минута в душата ми цареше диво, безлично примирение. Сега се измъчвах от съчувствие, от разкаяние. Хрумна ми да разкажа живота си на своята съпруга с всичките му злощастия, с цялата му нищета. На няколко пъти стигах до вратата. От светлината на лампата очите ме боляха. Загасих я. Сега през прозореца пък нахлу лунната светлина. Ах, как ме отвращаваше тая лунна светлина.

Спуснах плътно завесите. Опрях ръце в края на пианото. Положих върху тях главата си като дете, заспало в софата. Останах така часове наред.

Вече не понасях Бозяка. Утре сутрин щях да помоля Джавидан за прошка. Ще говоря за заболяването си. Ще я умолявам незабавно да се върнем в Истанбул. Мирисът на тази земя ще ме убие.

XV

7 октомври, Нишанташъ

Днес бяхме на годишното тържество на младо момиче — роднина на съпругата ми. Господин зетят беше прочут дипломат... Но беше нелеп, бездуховен човек... После, и тялото му бе доста похабено като сърцето... Съвсем ясно си проличаваше по дълбочината на бръчките върху лицето му, по уморения му тен, по мрачната угасналост на очите му... Младото момиче като на инат бе съвсем свежо, съвсем жизнено същество...

По време на тържеството и двамата изглеждаха щастливи, приемаха въодушевено поздравленията, пожеланията. Надвечер, когато възнамерявахме да се приберем у дома, майката на момичето възрази:

— Какво толкова, тая нощ останете у нас... В дни на радост човек иска да вижда близо до себе си хората, които обича.

Джавидан изтъкна няколко извинения, настояваше, че се налага веднага да се приберем.

Подкрепи ни възрастна ханъмефенди — друга роднина на жена ми.

— Не настоявайте... Вие искате да виждате край себе си обичните си хора... Но ако те искат да се видят насаме?... Знаете, за влюбените няма нищо по-хубаво от усамотяването у дома...

Усмивайки се с приятна чистосърдечност, другата жена сподели:

— Да ви призная ли истинската си цел?... Няма по-хубав урок от този, да покажеш на едно току-що сгодило се момиче двама души, които толкова се обичат... Искях Сузан да повярва в щастието, да им подражава...

В гласа, в очите на горката жена се усещаше безпокойство. И нейното сърце бе предусетило, че Сузан няма да бъде щастлива, също като очите ми, придобили тъжното умение и изкусност да издават признаците на моето тайно страдание и огорчение.

Младото момиче не беше доволно от омъжването си. Докато по време на тържеството всички я наблюдаваха, Сузан изглеждаше тъй,

сякаш лети от радост. Но когато забележеше, че чуждите погледи са се извърнали към други лица, когато не се съмняваше, че отдалече я гледа нещастен човек, който вече не вярва в нещото, наричано щастие, тя смъкваше от лицето си фалшивата радост, както се смъква маска.

Майка ѝ я извика при нас, за да се сбогуваме, и още веднъж с кратичко слово описа нашето щастие. Накрая приключи с думите:

— Виждаш ли, Сузан?... Не са съгласни да пожертват нито една своя нощ, пренебрегват желанието на възрастната си леля.

Незнайно защо тази най-обикновена случка ме развълнува и вечерта бях принуден да напиша следните редове. Горката простодушна ханъмефенди с цялото си сърце желаше дъщеря ѝ и зет ѝ да приличат на нас. Представяше си, че нощите ни преминават в близост един до друг сред безметежно щастие. Не знаеше, че от два месеца бях сърдит на Джавидан. Искаше ми се във въображението си да ни види. Трябваше да види как, щом се захлопнеше вратата на колата, в която се качвахме разговаряйки, смеейки се, зарязваме наполовина усмивките си и приказките си, как всеки от нас се свива в своето ъгълче на колата, как после вкъщи безмълвно се оттегляме всеки в своята стая. А когато след седмица, след десет дни или след по-дълго време горката жена ни видеше, отново щеше да установи колко мили думи си разменяме и нямаше да разбере, че това са първите думи, които сме си разменили, след недовършеното при вратата на колата изречение...

Каква тъжна комедия разиграваме с Джавидан... Съпругата ми страда много... Но понеже е твърде горда, не го показва... Задоволяваме се да се преструваме пред околните... Лесно ще се сдобрим, ако има конкретна причина за нашето скарване... Ще ѝ се извиня; повече няма да върша нещата, които не желае... Полека-лека отношенията ни ще се оправят... Но станах непоносимо избухлив, лош човек. Жена ми има право... Как да бъде доволна тя, когато аз не съм доволен от себе си... Да, днес е лесно да се сдобрим... Знаем обаче, че утре отново ще се разсърдя... Тогава защо трябва да ѝ подготвям нови страдания?...

XVI

25 февруари, Нишанташъ

Далечен часовник удари полунощ, когато стигнах пред градината в Таксим. Времето беше лошо. Вятърът постепенно се усилваше, ведно с дъжда заваля мокър сняг. Булевардът бе абсолютно пуст, уличните лампи пръскаха из локвите мръсна, мътна светлина. От време на време край мен преминаваше по някой автомобил, оставяше кални пръски по дрехите и лицето ми.

И на това не обръщах внимание, както на мокрия сняг, процеждащ се от яката във врата ми и започнал да слиза към тялото ми, изживявах странното наслаждение да извървя пеша този дълъг път посред дъжд и кал... Удоволствието на патицата да влиза в мочурището...

Насред улицата, където се намираше къщата ми, настъпих някакво кученце, горкото животинче изскимтя и залая... В душата ми се разбуди състрадание. Взех кученцето в прегръдките си и му заговорих: „Ела да ти дам вътре богато угощение и така да се разплатим... Твое право е!“

Дилнюваз калфа се беше слисала, като ме видя в този вид. Говорех високо и се смеех:

— Имаме гост, калфа... Хайде, показвай ни пътя... Отиваме в кухнята... Този гост е неканен... Дай му каквото е останало, прощавай!

Възрастната жена колебливо, обезнадеждено взе свещника и боязливо каза:

— Бейефенди... Ако можете да се смееете по-тихо. В хола има гости.

Тръснах рамене и със същия висок глас изрекох:

— Този необичаен гост сега е по-важен от всички останали.

Тъкмо тогава откъм горната част на стълбището дочух лек шум, извърнах глава. С жена ми се погледнахме в очите.

Джавидан бавно, властно се спусна по стълбите. Гледаше в какво състояние съм с изненада, примесена с презрение.

— Какво става, моля ви се, Кенан бей?

Пиянството ми бе поотминало по дългия път, който бях извървял посред вятър и дъжд. Въпреки това властният, все още оказващ ми вълнуващо влияние поглед на жена ми, ме отрезви напълно.

— Нищо, на улицата намерих едно злощастно кученце и го съжалих...

Джавидан ме огледа от горе до долу и с горчива ирония каза:

— Поздравявам ви за състрадателното сърце и за човешките ви чувства.

От известно време Джавидан се обръщаше към мен съвсем официално и ми говореше на „ви“.

— Но се надявам най-напред да опазите собствената си гордост, а после своето великодушие и доброжелателност. Погледнете в какво състояние сте, Кенан бей... Струва ми се, че състоянието ви е още по-жалко от дрехите ви... Оставете, моля ви се, кучето на Дилнюваз калфа... А вие идете в стаята си... Сега ще кажа да ви донесат дрехи...

Под смазващия поглед на жена си се заизкачвах нагоре посрамен и съкрушен. Погледът ми мярна отражението ми в едно огледало. Мизерни дрехи, унижително състояние. Наложих се, засрамен от самия себе си, да сведа още по-ниско глава. Ала това ми съкрушено и плачевно състояние породих у мен странна ярост и кураж. Поотшумялото преди малко пиянство се възраждаше наново, главата ми се маеше, пред очите ми причерняваше.

Тъкмо в този миг откъм хола се дочу глас, гласът на Намък Бехчет:

— Джавидан ханъмефенди, чакаме ви...

Този глас ме вбеси.

— Я, сред нашите гости и Намък Бехчет бейефенди ли е! Колко хубаво — изрекох аз и поех към салона.

Внезапно Джавидан се изпречи пред мен и с пресипнал глас каза:

— Какво правите, Кенан бей!... Съвземете се.

Прекрасно съзнавах какво правя. Но разтворих широко очи в жестока невинност и почуда и отговорих:

— Нищо... Съвсем естествено е... Ще кажа на гостите „добре дошли“.

— Съвземете се, за бога... Ще станете за срам, ако ви видят в това състояние...

— Аз обаче искам непременно да видя гостите. И особено Намък Бехчет бей...

— Кенан бей... Моля ви...

Когато вдигнах очи към лицето на Джавидан, съзрях нещо необикновено. В очите ѝ имаше две големи сълзи. За пръв път, откакто я познавах, я виждах да плаче. Тези две сълзи ми въздействаха като някакво чудо. Отвратителният ми инат внезапно се пречупи, унижено сведох глава.

— Прости ми, Джавидан... Аз съм много жалък човек.

Не се осмелих повече да я погледна и влязох в стаята си...

Леките стъпки, които допреди малко се чуваха в софата, се спряха пред вратата. Дилнюваз калфа подвижна няколко пъти: „Бейефенди... Бейефенди...“

Не отговорих. Тя реши, че съм дълбоко заспал под влиянието на алкохола, и се отдалечи. Вероятно така мисли и Джавидан, вероятно плаче в стаята си.

Джавидан притежаваше непоколебима гордост. Смяташе за добродетел да прикрива чувствителността и обидата си. Но в края на краищата не бе ли и тя жена? И тя, естествено, страдаше, и тя, като всички други, очакваше утеха за сълзите си, когато останеше сама. Допреди малко, до мига, в който видях двете огромни сълзи в очите ѝ, не съм и допуснал, че тя също плаче. По всяка вероятност и нейното скритно, неразбираемо упорство, тласкащо ме от отдавна да измъчвам жена си, ми бе повлияло да смятам, че е безчувствена и силна.

Двете огромни сълзи ме измъкнаха не само от тазвечерното ми алкохолно опиянение... Струваше ми се, че съм се измъкнал и от един по-дълъг, по-кошмарен сън. Месеци наред се бях оставил на инстинктите си, на неясните пориви на сърцето си, на мрачните загадъчни пориви на душата си. Живеех като пияниците, без да разсъждавам, вършех каквото ми скимнеше... И ето че случката отпреди малко ме разбуди от този по-продължителен и по-кошмарен сън. Намирам се в един от редките си часове на будност, когато

виждам своето грозно и тъжно състояние в цялата му голота и болезненост...

Какво представлявам, какво правя и най-вече накъде вървя?...

Излишно е да крия истината... Домът ми, огнището ми се руши... Фасадата все още си е на мястото... Външно е спокойна и красива... Основите ѝ обаче изгниха, всички тайни опори се срутиха. Тази сграда чака мощния ураган на събитията, за да рухне...

Как прекрасно ме обяснява метафората, която бе съчинил за мен един от критиците ми. Аз не бях нищо повече от фойерверк, опитал се да конкурира звездите в уединения, окаян, мрачен живот. Внезапно се възвисих от мрака; разноцветните ми светлини за известно време се провидяха високо и красиво, като звездите... Само че не закъснях с жалка смиреност да се върна сред мрака на предишната си земя... За известно време новият ми живот изглеждаше като вълшебство. С Джавидан подозирахме, че не се обичаме... У мен тя харесваше твореца, а аз бях поклонник на възвишената, изящна, разкошна жена у нея... Но душите ни бяха осъдени да си останат завинаги чужди една на друга... Моят вкус, моята състрадателност, моята тъга, моята радост бяха различни от нейните... Като си повтаряхме колко се обичаме, колко се разбираме, ние приличахме на официални гости, задължени да се убеждават един друг, че са такива, каквито би им се искало да изглеждат.

Колко уморително беше това. Колко можеше да продължава? Поне да бях навлязъл в този живот с пусто сърце. И това не стана. У мен съществуваше една, свързана с предишния ми живот тайна любов-болест, която от ден на ден се разрастваше и се превръщаше в хронична.

Когато този път се върнахме от Измир, вече се бяхме изтощили да играем комедията си. Аз вече знаех за болестта си. Не бяха ни останали сили да прикриваме духовните и житейските различия помежду ни. Безспорно възникваха безсмислени разногласия, скандали. Не си говорехме с месеци. Единствено в присъствието на чужди хора се поглеждахме в лицата. Това все пак не беше ли по-добре, отколкото безсмислено да се измъчваме един друг? Пък и тази взаимна обида можеше да се окаже за мен последно изпитание: „Раздялата засилва големите любови, а болните унищожават окончателно... Тази взаимна обида ще заприлича на доброволно

разединение. Ако не всичко е умряло безнадеждно, ако не е угаснало, тя отново би ни хвърлила в прегръдките ни“ — мислех си аз. Не стана така. В самотата на моя живот още по-настоятелно почнах да мисля за другата. Ламия се превърна за мен в нещо като „натрапчивите мисли“ при психично болните... Не излизаше от ума ми, не чезнеше от погледа ми.

Бях започнал вече да се сърдя на всичко, бях раздразнителен, груб, шумен човек. Към Джавидан изпитвах съвсем безпричинна, скрита, глуха омраза.

Сега по-ясно разбирам защо тогава желях да се сдобря със съпругата си. Не можех да се противопоставя на удоволствието тайно да я измъчвам. След време и тази настойчивост, и тази ми съпротива започна да отминава. На тяхно място дойдоха необоснованите, тиранични, неприятни насмешки. Измъчвайки останалите, притеснявайки ги, бях почнал да изпитвам просташката наслада на хамалина, подиграващ се с лудите на улицата.

Вече не правех никакво усилие външно да изглеждам добре, да се представям за порядъчен, акуратен човек. Постепенно отново се бях отдал на бохемството, на разврата. Един ден се заигравах като обезумял на комар с най-невъзможни хора, друг ден подтичвах подир най-банални жени, след време се пристрастявах към барове и кръчми с музика. Какво падение!... Какво падение!...

Извършеното от мен само през една нощ е напълно достатъчно да покаже падението ми... Бяхме в един от баровете с неколцина гуляйджии — познавах ги от подобни аморални свърталища... Не спирахме да пием, да се кикотим, да се глумим...

Музиката по някое време беше спряла. Неочаквано ми хрумна нещо налудничаво. Надигнах се от мястото си и с клатушкане се отправих към музикантите, грабнах цигулката на единия и засвирих. Пиянските свадни викове „браво“ и ръкоплясканията се смесваха с произвеждания от чашите и чиниите шум, полуголи жени с крясъци се скупчваха покрай мен.

На най-хубавото място на една от изсвирените мелодии зарях цигулката. „Не спирай... Още... Още...“ — викаха отвред. Не ги слушах, напуснах. В ушите ми трептеше суровият глас на вуйчо ми още от детството, още от моята ранна младост: „А така, най-накрая чалгаджията си стана чалгаджия!“

Значи след мечтанията, надеждите и безсмислените агонии бях изпаднал до това положение, така ли? Когато сърцето ми не желаше, винаги бях смятал за непристойно да свиря на цигулка дори за любимците си, винаги бях отказвал... Нищо чудно е да се случи казаното от вуйчо... В края на краищата ще се превърна в изключително жалък чалгаджия... Или и аз като татко...

Преди малко, докато се събличах, взех решение да се покая, заклевах се да удържа на това. Усилието отново да се сдобря с Джавидан щеше да бъде безсмислено страдание... Това не е конфликт, породен от някакви случки, от някакви недоразумения, че...

Чувствата, отношенията, свързващи ни с Джавидан, гниеха като органите в едно мъртво тяло, попиляваха се, разпадаха се...

XVII

25 април, Нишанташъ

Днес следобед се разхождах из градината. Пред вратата спря кола. Помислих си: „Ох, днес е приемният ден на жена ми... Сега ще нахлуят гостите... Ще се наложи да клатя глава, да бърбря пред цял полк празнодумци...“

Казах на прислужницата, тръгнала да отваря вратата: „Ако някой търси мен, ще кажеш, че съм излязъл.“ После минах в задната част на градината.

До запустялото градинарско помещение имаше беседка. Обвита от клоните на бръшляна и на орловите нокти, а над нея се спускаха гъстите клони на стара черница...

„Тук е като в затворена стая, ще се укривам, докато гостите си тръгнат“ — казах си аз.

Опънах се върху счупената дървена пейка. В клонаците над мен прехвърчаха птички, от листата току се процеждаха дъждовни капки върху лицето ми, върху ръцете ми.

В тази поза пролежах около два часа. Внезапно до слуха ми достигна силен мъжки смях.

Скочих на секундата. „Уф — казах си, — гостите са излезли в градината... Ако дойдат насам, лоша работа...“

Надзърнах през бръшляна. Беше Намък Бехчет бей... Беше излязъл в градината, за да снима непозната жена и седем-осемгодишната ѝ дъщеря. И Джавидан беше с тях.

Сочейки в моята посока, Намък каза:

— Тука има слънце... Не става... Ей тук ще снимам.

„Негодник! — казах си. — Това е цената за всяко упорство...“

Ако се придвижеха още малко насам, непременно щяха да ме видят... Стараейки се да не вдигам шум, придърпах бръшляна и влязох в съседното градинарско помещение.

След малко гласовете престанаха. Но тъкмо да изляза, чух още по-близо гласът на Намък Бехчет.

— Тази беседка, Джавидан, е прекрасна, като пролетно гнездо е... Ако позволите да поседя тук за няколко минути, за мен това ще е най-голямата гощавка...

— Както желаете, Намък бей — отговори жена ми.

Листата се разшумоляха. Видях жена ми и гостът да влизат в беседката.

— Може ли за малко да поседнем тук? — посочи Намък изпочупената пейка.

— Поради дъждовете поизгуби вида си на място, където е приятно да се седи — отвърна жена ми. — Пък и е доста влажно тук...

— Влажно, ала невероятно поетично... Тази част на градината ви е занемарена... Не мислете, че ви го казвам, за да ви критикувам... Тъкмо обратното, още по-красива е... Прилича на съвсем миниатюрна горичка...

Намък се впускаше в колкото може по-дълги наивни и поетически описания. Запрозявах се. „Лоша работа, ще ме приспи!“ — казвах си аз. Вече не ги слушах. Наблюдавах лястовиците, стареещи се да свият гнездо върху поломения кухненски комин. По някое време вниманието ми бе привлечено от гласа на Джавидан. От него струеше печална, недоволстваща благозвучност. Заслушах се инстинктивно.

— Не съм предполагала, че животът ми ще стане такъв. Не е редно, наистина, да ви говоря за моите вътрешни преживявания... Ала и чуждите хора вече усещат какво ни е положението. Вие сте ми все пак роднина... Бях подведена от изкуството на Кенан... Казвах си: „Естествено е един толкова извисен човек на изкуството да притежава и извисено сърце, да притежава по-различна човечност!“ С тази надежда животът ми...

С нарастващ плам Джавидан продължаваше да говори, да споделя с тоя наивник Намък Бехчет цялата тайна нищета на живота ни.

В началото доста ме заболя. Взех да си мисля: „Джавидан, която познавам, е твърде горда жена... Как може да споделя тия неща? Особено пред наивник като Намък Бехчет... Значи не го смята за наивник... За да споделя открито най-съкровените тайни на живота си, означава, че тя го цени... Недей, Джавидан, това е Намък Бехчет...“

Тъкмо в този миг прекъснах размислите си. Искях непременно да открия причината, тласнала жена ми към подобна интимност, стараях

се да не пропусна нито как се държи, нито гласа ѝ, нито всяко нейно потрепване.

Когато си тръгнаха, аз се върнах в беседката, обхванах с ръце главата си, дълго разсъждавах и реших.

В спалнята на жена ми гореше нощно кандило със слаба светлина. Джавидан се готвеше да си ляга, разресваше си косите пред огледалото. Щом ме съзря на вратата, нададе лек писък на изненада.

Подпрях ръцете си на вратата и бавно поклащайки глава, казах:

— Колко тъжно, Джавидан, видя ме на вратата на спалнята си, по-точно на нашата спалня, и реагира, сякаш си видяла непознат, сякаш си видяла среднощен крадец... Интуитивно пожела да покриеш с ръце шията и косите си... А какво по-естествено от това да вляза в тази стая?... Не мислиш ли и ти като мен? Не е ли тъжно, не е ли много тъжно, Джавидан?...

Жена ми се бе посъвзела. Лицето ѝ се обвиваше в предишната застиналост, внимателно наблюдаваше моето лице, поведението ми, опитвайки се да разбере какво искам.

Моето голямо решение ми бе вдъхнало ангелско спокойствие и смиреност. В душата ми нямаше и помен от тревога, от колебание. Усецах единствено дълбоката тъга, придаваща тежест на думите ми и трептене на гласа ми.

— Ще ми позволиш ли, Джавидан, да вляза за малко? — попитах аз.

Не ми отговори директно, а сбърчвайки леко вежди, попита:

— Мога ли да узная, Кенан бей, какво желаете?

Бях седнал на стола до вратата.

— Твоето щастие, Джавидан — отговорих аз. — Кълна се, че сега не мисля за нищо друго, освен... Да поправа твоя разбит от мен живот... Да сложа най-сетне край на злините, които ти причиних...

Гласът ми потреперваше с такава дълбока тъга, че Джавидан не се усъмни в моята искреност. Тази убеденост обаче предизвикваше у нея яростен бунт, карах я да губи предишното си привидно спокойствие.

— Благодаря, че така ме разбирате... Само че с ваше позволение и аз имам да ви казвам нещо... Някои неща са се случили толкова

лошо, че по никакъв начин не могат да бъдат поправени.

Леко повдигнах ръка, прекъсвайки думите на Джавидан, и с горчива усмивка казах:

— Позволи ми... Знам, Джавидан, и аз знам, че с думи, с клетви, с обещания, с молби не ще се сложи край на това нещастие... Не съм чак такова дете... Тази вечер съм ти донесъл един сигурен лек, Джавидан!...

Жена ми ме гледаше, често премигвайки с очи, и се разтрепери, тъй като не проумяваше какво ще кажа.

— Днес, докато разговаряхте с Намък Бехчет в беседката, аз бях наблизо... В един ъгъл на тамошната кухня... Чух част от разговора ви.

Тези ми думи подействаха на Джавидан като камшик, тя рязко повдигна глава. И с горд, презрителен поглед изрече:

— Какво красиво, какво благородно поведение Кенан бей! Коя велика истина ви разкри вашето благородно любопитство?

А аз пак със същото тъжно спокойствие продължих:

— Открих лек срещу злото, което ти сторих, Джавидан. Най-много се боях от едно-единствено нещо... Да не би, въпреки всичко, все още да ме обичаш малко... Тогава вечно щеше да си нещастна... Сега обаче съм сигурен... Можеш да бъдеш щастлива с друг. Отново ще можеш да свиеш свое гнездо... Млада си, красива си, имаш немалко достойнства... Защо да си съсипваш живота с човек като мен — невзрачен, зъл, жалък?... Аз съм свършен човек, Джавидан... Дано изкуството ми, цигулката ми поне да са те дарявали с една мечта. Цялата ми същност е затворена в един красив глас... Сега и той замлъкна... Аз страдам от неизличима душевна болест... Тази болест от месец на месец, от ден на ден става все по-остра... Може би нашата раздяла ще се отрази добре и на мен... Сега разбираш какво искам, нали? Надеждата да те спася ще бъде за мен последна моя утеха.

Джавидан бе седнала на нисък стол, бе стиснала главата си с ръце. Лицето ѝ изобщо не се виждаше, слабият светлик на кандилото потрепваше в разпилените ѝ коси. Бавно се приближих до нея. И с ласкав глас, сякаш убеждавах дете, казах:

— Съгласна си, нали, Джавидан?

Исках да галя косата ѝ, да целувам ръцете ѝ, да я моля. Раменете на съпругата ми лекичко се разтърсваха от риданията ѝ.

— Добре, Кенан... Както искаш.

Повече не се осмелих да кажа нищо. Когато излязох в тъмната софа, за миг се подпрях на стената. Бях като излязъл от стаята на болен, изпуснал сетния си дъх.

XVIII

20 юли

Днес в Тюнел^[1] срещнах случайно доктор Ведат. Приятелят ми, щом ме видя, се изненада:

— Каква невероятна случайност, Кенан — каза той. — Бях чул, че си заминал за Измир... Значи все още си тук...

— Ще замина скоро... Но по всяка вероятност на друго място, не в Измир.

— Къде?

— Още не съм решил.

Ведат ме погледна, понечи да каже нещо. Ала незнайно защо се отказа. И продължи в типичното за него иронично, весело настроение:

— Ще ти препоръчам да избереш някое по-прохладно място. Тази година лятото е същински ад... Веднъж през тези месеци ми се случи път към Румъния... Ах, че прекрасно, скъпи мой... Не мога да ти опиша... В сравнение с нея Тюнел е едно нищо...

Аз се засмях:

— Какво чудесно сравнение, Ведат.

Вдъхвайки хладния, влажен въздух на Тюнел, той отговори:

— Ако питаш мен, в жарките летни дни Истанбул си няма по-прекрасна вила от Тюнел... Ако зависеше от мен, щях да прекратя пътуванията през него... Като начало бих отворил вратите... Да се поразхладят бедняците... Ей богу, нито на парк прилича, нито на Гьоксу, нито на Чамлъджа... Колко прекрасно ще е да се разхождаш в тая прохладна тъмнина... Днес доста се уморих, Кенан. Трудно е да се работи в горещината. А и още не съм приключил... Преди половин час излязох от болницата... Сега тичам към лекарския кабинет... Ти накъде?...

Направих неясен знак с ръка.

— На никъде... Обикалям... Малко въздух да глътна...

Смесихме се с тълпата, излязла от Тюнел... Ведат ме подхвана за ръката. Протегна другата си ръка към дразнещата светлина, която

сякаш трептеше пред очите ни, току-що отървали се от тъмнината на булеварда.

— Хубаво си решил да се поразходиш на въздух, Кенан — каза той. — Искам да ти предложа нещо... Хайде пък днес и аз да се поразсея... Вчера открих един нов парк в Бомонти... Понеже хората все още не са свикнали с него, там е пусто... Но е кътче от рая, драги мой... Толкова е красиво, толкова е прохладно... Ще изпием по бира, ще си прекараме там времето. Какво ще кажеш?

— Да, но преди малко говореше за пациентите си.

— Ама че си човек... Много благодаря, но моите пациенти и да изчакат един ден, няма да умрат... Съгласен ли си? Виж, всъщност скоро ще се разделим... Ще бъде нещо като сбогуване.

След раздялата със съпругата ми бях станал кротък човек с мек нрав. Накъдето ме побеद्याх, натам потеглях, същинско дете.

— Хубаво, да вървим.

— Само че за две минути трябва да свършим една работа... Отскачаме до лекарския кабинет... Чакам известие и... Ти ще ме изчакаш пред вратата... Влизам и излизам на секундата...

— Добре, хубаво... От теб завися, Ведат...

След четири-пет минути стигнахме до лекарския кабинет на Ведат. Приятелят ми каза:

— Ти не се мори, ей сега се връщам... — И бързо се изкачи по стълбището.

Обикалях по тесния, сумрачен коридор пред вратата, чаках Ведат, разглеждайки снимките на някакво фотографско ателие... След няколко минути приятелят ми се провикна най-горе от стълбището:

— Кенан, умолявам те, качи се за малко... Изникна нещо неочаквано... Ще ме поизчакаш малко...

— Да не те притеснявам... Както и да е... Друг ден ще отидем... Пусни ме да си вървя... — отговорих аз.

Ведат бе слязъл до средата на стълбището. Продължаваше с настояванията:

— Невъзможно... Ако постоиш половин час в чакалнята... Ангажиментът ми може би няма да отнеме и толкова...

Ща не ща, изкачих се горе. Ведат ме покани в чакалнята, заотваря прозорците, за да нахлуе вятър откъм морето, поръча ми кафе, предложи ми цигара, разпръсна пред мен илюстрирани списания.

— Отдавна лекувам гърлото на едно детенце... Веднъж на два дни го посещавам в дома им... Днес майка му го е довела тук... След малко си тръгват...

Оставяйки ме сам, Ведат бе влязъл в кабинета си. Заряха списанията на масата, подпрях ръце на прозореца и замислено се загледах в Босфора.

Не знам колко време бе минало. Но ангажиментът на Ведат се проточи. Бях започнал да позадрямвам пред ленивата и уморителна лятна гледка.

Ненадейно в стаята се чу лек шум, част от илюстрираните списания се хлъзнаха от масата на пода. Извърнах глава. Видях тричетиригодишно дете. Беше се промъкнало тук през полуоткрехнатата врата на кабинета и изтегляйки края на покривката, бе съборило списанията на пода. Поуплаши се от стореното и гледайки неодобрително, се готвеше да избяга.

Постарах се да не го изплаша, отидох до него, улових го за тъпичката китка и казах:

— Няма нищо, момичето ми, да ти подам ли картинките?

Свеждайки русата си къдрава главичка, детето криеше лицето си и не издаваше звук. Хванах го за ръчичките, поисках да го взема в прегръдките си. То, усетило намерението ми, седна на пода и с една ръка прегърна края на масата. Тогава и аз седнах на пода до него, лекичко го хванах за брадичката и повдигнах лицето му... Бе боязливо дете с изящно, нежно лице и тъмносини очи... Все още не издаваше и звук, само ме гледаше с потрепващите си очи.

Не се разсърди, когато го взех в прегръдките си. Седнахме на дивана до прозореца. Започнах да му показвам снимките в списанията. Бързо свикна с мен. Но не продумваше.

Помислих си: „Вероятно това е малкият пациент, за когото бе споменал Ведат.“ Гледайки лицето му, усетих как съвсем безпричинно се натъжих.

Това лице, тези очи ми въздействаха като неясен, поизбледнял спомен.

От унесеността ме пробуди силният глас на Ведат. Внезапно отваряйки вратата, приятелят ми се провикна: „Мебруре!“

Като ни видя толкова близо един до друг, каза:

— Там ли си, чародейке? Я колко бърже сте станали приятели!

С доволна усмивка Ведат тръгна към нас. Но изведнъж се спря по средата на стаята. Удари се по челото, сякаш се беше сетил за нещо изключително.

— Съвсем оглупях... Като те видях днес, се сетих... Та вие се познавате.

Изправих се смаяно.

— С кого... С кого... Какво говориш, Ведат?

Приятелят ми не отвърна, бързо се върна в кабинета си и отвори вратата:

— Моят гост е стар ваш познат, Ламия ханъм... Композиторът Хюсеин Кенан... Не желаете ли да се видите?

В рамката на вратата, която сега ми се стори по-дълбока и потъмня, се очерта силуетът на изящна жена в черен чаршаф. В очите ми се набиха най-напред, на фона на черното, русите коси над челото и цветът на зелените очи. Не изпусках от ръцете си малкото момиченце, което в тази една секунда изневиделица се превърна в мое дете, не намирах сили да сторя дори една крачка, да кажа дори една дума.

Струваше ми се, че моята обърканост не продължи дълго. Гласът на Ведат пробуди у мен мощен защитен инстинкт. Все още не проумявам как успях, без да издавам своята обърканост, да се съвзема, да я погледна, да изрека спокойно първите думи.

— В Кютахия понякога говорех за теб, Кенан. Ламия ханъм споменаваше, че известно време сте били съседи по лозе в Измир, че на няколко пъти е пожелавала да чуе твоята цигулка, че един-два пъти сте разговаряли дори... Преди малко, докато ти си седиш тук, а ние вътре си говорим, изобщо не ми и хрумна, че се познавате...

Ведат не спираше да приказва, скачаше непрекъснато от тема на тема. Аз, взел на коленете си Мебруре, седях на разположения в сумрака диван в ъгъла, Ламия седеше на крайчеца на стола до вратата. Погледнах я боязливо, сякаш през болнави, лека-полека навикващи на светлината очи. Срещу мен седеше Грозденцето със своето усмихнато, леко луничаво лице, с меланхоличните си зелени потрепващи очи, с изящните, спуснати върху широкото чело кичури. И все пак душата ми не вярваше, че я виждам, мислех си, че сънувам.

Без да сме набрали кураж да се погледнем в очите, ние изричахме безсмислени, банални, протоколни думи.

Стенният часовник удари седемнайсет часа. И сякаш очаквала този знак, тя мигом скочи от мястото си.

— Време е за парахода... С ваше позволение аз да тръгвам...

Заговориха надълго и нашироко с Ведат за лекарства, за рецепти. Приятелят ми я уверяваше, че до две седмици детето ще оздравее напълно.

С Мебруре в прегръдките си, аз продължавах да седя в ъгъла, страхувах се да не издам страданието си с някой непредпазлив жест, с някоя дума, с някой поглед...

Ламия стори крачка към мен, за да вземе детето.

Ведат с шеговит тон каза:

— Колко бързо свикна палавницата. Виж, и преди малко исках да ти кажа, Кенан... Мебруре ми е годеница... Да не си посмял да я изкушиш... Ще се скараме...

Сведох се, за да оставя една плаха целувка върху косите на малката. Но не се осмелих. Само я погалих по главицата.

Без да ме гледа, Ламия каза:

— Довиждане, бейефенди... Радвам се, че ви видях отново.

Нямах сила не да отговоря, а дори да произнеса една думичка на учтивост. Слава богу, Ведат се намеси в разговора, изпращайки Ламия:

— До ден-два ще се отбия при леля ми в Бейлербей. Като отида, ще ви съобщя. Там ще видя и Мебруре, става ли? А, леля ми ви е сърдита... Съседите сте, а изобщо не я посещавате...

Ведат доста дълго се бе задържал навън. Като се върна в стаята, с доволна и състрадателна усмивка ми зараказва за Ламия:

— Колко кротка и нежна жена, като ангел е... И не само външно е такава, душата ѝ също е деликатна, направо ѝ се възхищавам... Каквото ще да ми приказват... На тоя свят няма по-добър възпитател от страданието... Знаеш ли какво го е сполетяло това злощастно момиче?

Равнодушно гледах през прозореца.

— Не — отговорих, — впрочем познавах я твърде малко. Тогава беше дете.

— Горката, сполетяла я трагедията на прелъстяването. Изпратили я с невръстното ѝ детенце в Кютахия. Там се омъжила за един от

роднините ми. После по някакъв незначителен повод се разведоха. Сега е тук. Живее сама в Бейлербей.

Със същото равнодушие попитах:

— Продължава ли да се среща със семейството ти?

— С мама, естествено, не се вижда. Но с леля ми... Впрочем между мама и леля от време на време възникват неразбирателства. Леля ми, разбира се, нямаше притеснения да се вижда с Ламия ханъм. А тя, горката жена, при все че е доста любезна, отбягва да се срещат. Хайде, Кенан, достатъчно време изгубихме. Давай да тръгваме.

Нямах надежда, че ще видя Ламия... Мислех си, че живее в друг свят... Когато през ума ми минеше мисълта за възможността някой ден, на някое най-неочаквано място да я срещна случайно, си казвах: „Невъзможно е, аз не бих издържал вълнението на този миг.“

Днес, когато с Грозденцето се погледнахме очи в очи, когато най-неочаквано държах в прегръдките си своето дете, не бях изпитал нищо друго, освен мъчително объркване. После, в минутите, когато стояхме един срещу друг, страхът да не излезе наяве тайната ми бе стиснал сърцето ми като в менгеме. По-късно обаче, докато с Ведат седяхме в онова хладно и немногочислено казино, в сърцето ми започна да се заражда дълбока радост. Тази радост, също като напиването, нарастваше от минута на минута; преоткривах наново, в пълната й мощ, насладата, която от месеци беше изчезнала, насладата да живееш.

По време на разговора ни подразбрах от Ведат някои нещица за Ламия. При сбогуването ни приятелят ми попита кога заминавам.

Усмехнато му отговорих:

— Знаеш, че мястото, където мога да ида, не е конкретно... Имам такава идея, такава желание... Но кога? Оставил съм го на случая...

Късно е. Не ми се спи. Не е ли грях такава щастлива нощ да бъде прекарана в сън? Отново намерих Ламия... Убеден съм, че онази стара лятна любов е жива още в сърцето на Грозденцето. Възможността да я видя отново до няколко месеца, дори вероятно до ден... Ех, че е прекрасно... Напразно, напразно бях престанал да вярвам в живота...

[1] Тунел — една от най-старите подземни железници в Европа, построена в Истанбул през 1875 година. — Б.пр. ↑

XIX

17 август

Горещ летен ден е... Под заслепяващата светлина на обедното слънце лозята се простират докъдето поглед ти стига... Отсрещните скали горят със специфичния отблясък на разтопен метал... Над локвите се стеле омара... Прозорците на кулите са затворени...

С Грозденцето, което вече ще бъде мое завинаги, сме до кладенеца. Керем, най-старият доверен свидетел на нашата любов, пак бавно го обикаля. Мебруре спи в люлката, в която преди четири години лежах Фикрет и Семиха, в затворената ѝ ръчичка все още има смачкана чепка грозде... Дали защото е гроздобер? Дъщеря ми много обича грозде. Като птичките е, не яде нищо друго, освен грозде...

Китките ѝ, вратлето ѝ, лицето ѝ, къдравите ѝ коси са вечно изцапани от грозде... Когато целувам дъщеря си, устните ми залепват, бузките ѝ са с аромат на грозде, с вкус на грозде...

Преди малко обикаляше кладенеца върху сигурния гръб на Керем. Сега се умори. Водата се излива с хладно бълбукане в мраморния басейн. Седнала до мен, Ламия обляга глава на рамото ми, обвива ръце около врата ми...

Върху устните ѝ — някакъв сън, пораждащ усмивка в полупритворените ѝ зелени очи... Сенките на терпентиновите дървета играят върху луничавите ѝ страни...

Бавно се протягам към басейна, вземам чепка грозде от водата... От мокрите ми пръсти се поръсват няколко капки върху лицето ѝ. Грозденцето се събужда с трепването на уплашено дете, гледа ме в очите...

Протягам чепка грозде към устните ѝ.

— Сега разбра ли, Грозденце, защо щом се оженихме, веднага дойдохме в Измир, в Бозяка? — казвам аз. — Никъде другаде нямаше да можем тъй силно да усетим тази прелестна лятна любов.

Ламия ме разбира толкова добре, че не вижда необходимост да отговори, само вгълбено ме гледа в лицето. А аз продължавам объркано да говоря за нещата, които е преживяло сърцето ми.

— И миналата година бях тук, Грозденце... Да беше видяла в какво състояние бях миналото лято... Нито една есен не бе съсипвала тукашните места така, както твоето отсъствие... Слънцето изгряваше морно още в зори, луните жълтееха като мъртвешки лица... Не беше останало нито ухание из лозята, нито цвят по дърветата... Денем обикалях под слънцето прашните пътища, полягах в ровини, пълни с храсталаци и суха трева, привечер прибирах вкъщи изнемощялото си тяло, дрехите и лицето си, посипани с прах и пръст... Спомняш ли си дъждовната вечер, в която се разделих с теб, Грозденце?... Разделихме се край вашето лозе... Ти прескочи стобора, плачейки, се отдалечаваше... Виждах как гасне в мрака на градината слабо зарево на твоята руса коса. Ако не бях те намерил пак, Грозденце, ако...

Шум от колелета ме изтръгна от моята вцепеняваща, наподобяваща потъване фантазия. Надигнах се стреснато и поех право към пътя. Когато в кабриолета съзрях черния чаршаф на Ламия, сърцето ми внезапно се сви. Несъмнено изгубвах онази красива надежда, тласкаща ме към най-лудите ми мечтания.

Ламия бе съвсем прежълтяла, ръцете ѝ трепереха, докато отваряше чантата си, за да плати на кочияша.

Бях си подготвил думите, които, видя ли я, щях да ѝ кажа. Не намирах сили обаче дори да ѝ помогна да слезе от кабриолета, камо ли да ѝ продумам нещо. Отправи се към дървото, под което вече я чаках.

Първа тя проговори. Играеше си със синджира на чантата и извърнала глава встрани, се взираше в Мармара, в островите.

— Прощавате ми, че не отговорих на вашите първи две писма, господине, нали? Да се срещаме вече не е много редно... От третото ви писмо разбрах, че страдате много. Освен това пишете, че ще ми кажете важни неща... Ето защо изпълних волята ви, господине... Дойдох тук...

Ламия съвсем си беше като предишното простодушно Грозденце, нежното, свенливо, състрадателно малко момиче от лозята на Бозяка. Но въпреки това поведението ѝ бе тъй неразгадаемо, тъй необяснимо, че прекършваше цялата ми смелост. Не намирах думите, които да ѝ кажа.

Какво ли не говорех преди малко на въображаемата, отпуснала тежестта на тялото си върху раменете ми Ламия, чийто дъх бях усетил върху устните си. Как биеше сърцето ми! В думите ѝ ли имаше нещо, което пречупваше надеждата ми? И това не беше... И не беше ли добър признак, че след като не отговори на двете ми писма, на третото прие моето желание и дойде да ме види?

Да, външно нямаше никаква причина да изпадам в безнадеждност. Сам си се притеснявах за всичко това. Но какво да се прави — логиката е едно, чувството — друго... Заговорих на пресекулки, сякаш още отсега огънят на поражението бе обхванал сърцето ми. Разказах за всичките си страдания, за всичките си копнения... Но не можех да придам желаната от мен пламенност на гласа си, на думите си. Студеното настръхване на тялото ми не преминаваше, думите замръзваха върху устните ми, думите ми приличаха на банална лъжа.

Напрасно търсех в очите ѝ следа от мечтателност, от нежност и състрадание. Ламия не отговаряше, слушаше мълчаливо, все още загледана в далечината. Постепенно започвах да разбирам причината за неспокойството, което не изчезваше от душата ми, което смразяваше думите върху устните ми. Ламия не ме разбираше. Душите ни вече бяха чужди една на друга. Щях да се зарадвам, ако забележех у нея поне малко гняв и омраза... Защото това би подсказало, че все още си спомня, че все още не е угаснала онази стара лятна илюзия.

Навремето бях присъствал на последното дело на осъден на смърт престъпник. Насочих вниманието си към обвиняемия, когато съдебният състав се оттегли да вземе окончателното си решение. Беше млад мъж, неизгубил надежда за живот. Съдебният състав се върна със злокобна сериозност, като при траурно шествие. В залата не се чуваше дори дишането. Пак бях погледнал към младия обвиняем, изправяше се на крака, все още изпълнен с надежда. Но щом погледна към устата на готвещия се да заговори председател, надеждата му внезапно секна. В тази секунда младият мъж бе осъзнал, че ще умре.

Бях казал последната си дума. Ръцете ми, протегнати като в гореща молитва, трепереха. Кратка тишина се настани помежду ни. Когато Ламия се накани да ми отговори, затворих очи и опитвайки се да се усмихна, казах:

— Няма нужда...

Тялото ми бе завладяно от болезнено изтощение. Ламия се изправяше с намерение да си тръгне... С последна надежда продумах:

— Ламия ханъм, не остана ли и най-малка следа в сърцето ви от нашата любов?...

С горчива усмивка в крайчеца на устните си Грозденцето отговори:

— Че ние не се обичахме, Кенан бей, това беше преходен летен сън. Беше ли той нещо друго, освен изтънчено забавление за сърцето? Какво общо има това със сърцето?!

Унижено сведох глава, не отговорих. Ламия бе поела към очакващия я на главния път кабриолет. Извърна се, погледна ме и чух да казва „Довиждане“.

Надеждата не умира. Размишлявайки, си измислих утеха. Казах си: „Възможно е не всичко в нейното сърце да е угаснало завинаги.“ Забелязах върху устните ѝ болезнена усмивка, докато изричаше последните си думи „нима беше друго, освен кратка, изтънчена авантюра на сърцето“. Възможно е да ми е обидена. Възможно е да означава, че с времето не е умрял споменът за изтърпените страдания, които с такова упорство ѝ причиних. Възможно е тъкмо затова да говори за тези неща. Ако е така, значи всичко е умряло. Възможно е някой ден... Кой знае... Да, надеждата не умира...

XX

12 септември

Във вечерния мрак се бях подпрял на едно дърво. Когато сред пътниците, слезли от последния параход, съзрях Ведат, ускорих крачките си. Забързано преминавах край него. А той ме хвана за ръката.

— Какво става, Кенан? Накъде си се разбързал?

Престорих се, че току-що го виждам.

— Ти ли си, докторе? — отговорих. — Към парахода. Ах, не ме задържай...

Приятелят ми се разсмя:

— Напразно се мориш. Последният параход замина...

Плеснах ръце с неискрено съжаление.

— Какво говориш, за бога... Ай, ай... Ще се наложи да отида до Истанбул с лодка... Но доста отдавна се боя от морето... Друг изход обаче нямам...

— Каква работа имаше тук?

— Бях дошъл да посетя един приятел, баща му почина...

— Къде живее приятелят ти?

— Тук някъде... Не знам името на квартала... Доста далечко е... Ще мога да намеря лодка, нали?

— Непременно ли трябва да заминеш? Работа ли имаш?

— Не, нямам работа... Но трябва да замина... Няма да прекарам нощта на улицата я... Пък и тук хотели няма... Невъзможно е да се върна в онази траурна къща... Ето защо друг изход, освен лодката, нямам...

— Напротив, драги мой... Ще бъдеш мой гост... С теб ще изкараме една прекрасна нощ... Тъкмо и луна има...

— Как така, ти тук ли живееш?

— Не в собствената си къща, но така се води. От няколко дни съм в Бейлербей...

— Така ли?

— Нали ти казах...

— Кога?

— Предния ден в лекарския ми кабинет... Дори направих цяло поетично описание на лунната нощ в къшката на леля ми.

Със същата притворена изненада казах:

— Не си спомням.

В миналото с Ведат се виждахме един път в месеца или в годината. Отношенията ни бяха почти официални. През последните месеци правех всичко възможно отношенията ни да станат по-близки, измислях си какви ли не поводи, за да се виждаме всекидневно.

Приятелят ми продължаваше:

— Тази случайна среща, Кенан, е много хубава... Ако желаете, с теб ще се поразходим малко на лунна светлина...

Свих устни, за да не издам радостта си, за да не съм невъздържан:

— Не знам, но... Боя се да не те притеснявам.

Колко бях се намъчил и уморил, за да подготвя тази комедия. Снощи пак на същото място бях чакал Ведат. Бях се принудил да се върна в Истанбул с лодка, след като приятелят ми не се появи. Лелята на Ведат живееше в голям къшк в началото на леко полегата стръмнина. Когато влязохме през вратата с желязна решетка, приятелят ми посочи малка бяла къща.

— Ламия ханъм живее там — каза той.

— Така ли? — отговорих машинално.

Влязохме вътре... Лелята на Ведат бе възрастна ханъмефенди. Прие ме доста радушно.

След вечеря приятелят ми искаше да ме изведе на разходка на лунна светлина. Отказах под предлог, че съм уморен, казах, че предпочитам да поседя в градината с ханъмефенди...

Бях насочил разговора така, че ханъмефенди да заговори за музика:

— Ах, Кенан бейефенди... Вашата цигулка е нещо фантастично. Ведат унило поклати глава.

— По-правилно е, лельо, да се каже беше, за съжаление я изостави... Вече не свири...

— Защо?...

— Кенан е странен... А си има и други причини...

Възрастната ханъмефенди не попита какви са тези причини. Само поклати тъжно глава. Ведат ѝ бе казал, че поради неясни разногласия съм се разделил преди време с жена си.

А аз, тъкмо обратното, развеселено казах:

— Много ми се иска тази вечер, ханъмефенди, да изпълня желанието ви, а и да свиря на цигулка в такава лунна нощ, за мен е истинска наслада... Ако имахте в къщата цигулка.

Ведат на секундата скочи.

— Да си жив, Кенан. Щом ти пожела, цигулка ще изнамеря... Мисля, че у съседа Нусрет паша има цигулка. Нали, лельо?

Половин час по-късно горе, в салона с отворени към луната прозорци, се приготвих да свиря. Отначало в пръстите ми, в сърцето ми се усещаше някаква тежест, наподобяваща колебание, страх. Бавно затворих очи. Опряла русата си къдрава главица на коленете на майка си, Мебруре е заспала... Ламия, под светлината на леко озаряващата русата ѝ коса голяма лампа, се е отдала на едно от ръкоделията си, които свършване нямат... Внезапно познава звука на цигулката, прииждащ от лунната нощ навън... Внимателно полага главицата на детето си върху миндера... Отправя се към отворения прозорец... Вече би трябвало да говоря, би трябвало да говоря с езика на музиката за голямата безумна любов, която преди време не успях да обясня с думи... Музиката надава все по-безнадежден вопъл... Извъръщам лице към мрака, върху цигулката ми капят сълзи... Изпълнявам мелодията, която една нощ Ламия слушаше, облегнала глава на пианото... Убеден съм, че в този миг тя плаче заедно с мен... Вече се намерихме, нали, Грозденце? Когато отново те видя, нали няма да ме гледаш като чужд, нали няма да събереш кураж, за да изречеш „малко изтънчено забавление за устните и сърцата ни“?

XXI

27 септември

Угасна и последната ми надежда. Всичко приключи.

Сутринта след онази нощ ѝ бях написал писмо: толкова се надявах, че Ламия веднага ще ми отговори. Дните минаваха, отговор не идваше. Все пак не можех по никакъв начин да премахна от сърцето си тази последна надежда.

Днес по някакъв повод се отбих при Ведат. Приятелят ми бе ангажиран в кабинета си с пациент. Дойде при мен след девет-десет минути. Беше едновременно и натъжен, и доволен.

— Знаеш ли, Кенан, човек понякога става враг на професията си... Работата придобива характер на изтезание.

— Да — отговорих му. — Особено когато човекът си има страдание...

Ведат енергично поклати глава, не се съгласи с мен.

— Не... Понякога е като истински лек да работиш за обезнадеждените хора... Но в живота има и щастливи, и радостни часове... Щастлив ли си, искаш да видиш щастливи и хората около теб, за да усетят по-зримо щастието... Срещнеш ли се обаче с безизходно страдание... С осъден на смърт болен, който идва и иска от теб да го излекуваш, като младежа например, който излезе преди малко от кабинета ми... Наистина докторската професия е лоша...

Вгледах се внимателно в лицето му.

— В теб има нещо необикновено, Ведат. Да не си влюбен?...

Бях го казал колкото да върви приказката. Приятелят ми леко се изчерви. През по-нервен и по-развълнуван от необходимото смях, каза:

— Ех, и ти... Виж какви ги говориш!

Не настоях повече. Казах си: „Младост е това... Защо не?“ Сетне смених темата, заговорих за други неща.

Ведат не ме слушаше, обикаляше нервно из стаята. Накрая се спря пред мен.

— Ще ти кажа нещо, Кенан. Аз върша лудост... Жения се...

Будният, весел, ироничен, смел Ведат се беше преобразил във виновен ученик. Започна да разказва със стеснителна простодушност, разказваше ми за невъзможни неща, нито едно от които никога няма да мога да забравя:

— Вече няма пречка да говоря... Защото работата е окончателна... Знаеш ли за кого се женя?... За една от познатите ти... Жена, която познаваш от Измир... Ламия ханъм... Този брак ще предизвика немалко клюки във фамилията ни... Защото предишният ѝ съпруг ми е близък роднина... Но това не е задължително... По-скоро е въпрос на угризение на съвестта... Аз бях причината Ламия ханъм да се разведе... Бяха ни забъркали в неоснователна клюка... Кълна се, между нас нямаше нищо... Знаеш клюките на провинциалистите... Все пак, ако кажа, че нищо не изпитвах в сърцето си, ще бъде лъжа, Кенан... Една състрадателност, освободена от всякакъв вид долни страсти... Ако искаш, можем да го наречем любов... Но тайна, неосъзнавана любов... Още когато се раздели със съпруга си в Кютахия, ѝ предложих брак... Тоест изпълних дълга си... Но тя не прие. Когато се премести в Истанбул, продължи все така да упорства... Не можех да си го обясня по никакъв начин... Не че не ме харесва... Напротив... Вече няма нужда да крие... Напротив, дори забелязвах някои недвусмислени признаци на любов... Въпреки това ми отказваше, не желаше да ми стане съпруга. Като причина неизменно изтъкваше едно и също: „Знаете, че имам старо приключение... То се превърна в продължителна болест... Днес вече не страдам... Мисля, че напълно съм оздравяла... Ами ако не съм... Ами ако тази болест не е преминала, ами ако някой ден внезапно се повтори, тогава какво ще стане? Имате много достойнства... И все пак не се притеснявате да отдадете добродетелността си на една злочеста жена... Но ако въпреки това тази жена не ви се отдаде с чисто сърце, ако не ви обича, както заслужавате, няма ли да е жалко? Не мога да приема предложението ви, докато не бъда сигурна, че болестта ми е излекувана, че ви обичам...“ Виждаш, Кенан... Тази жена е едно чисто създание... Случи се на сутринта, след като бяхме пренощували у леля ми... Като излязох от къщи, се разделих с теб под предлог, че ще посетя свой пациент. Ти се спусна към пристанището, аз от съседната тясна улица се отбих до едно безлюдно просторно място... Знаех, че в тези часове

на деня по мой съвет Ламия ханъм прави слънчеви бани на детето си. Пак беше там. Заговорихме. Споменах ѝ за теб.

— Естествено, сте познали кой свири на цигулка?

— Да... Възможно ли е да не позная?

А аз продължих:

— До зори сякаш чувах звука на цигулката. Не съм много чувствителен към музиката... Но знаете в какво състояние се намира душата ми... Затова ми въздейства повече... Все още ли няма да ми дадете вашето съгласие, Ламия ханъм?

Очаквах, както всеки път, да ме погледне колебливо и с развълнуван глас да ми каже: „Не съм сигурна, че болестта ми няма да се повтори.“ Но този път Ламия не постъпи така, сведе мълчаливо глава.

Това ѝ поведение ми вдъхна смелост. За пръв път я хванах за ръката. Сторил го бях инстинктивно. Мислех, че ще се уплаши, че ще се разсърди. Ламия обаче не си отдръпна ръката, остави я в дланта ми със стеснително покорство, вдигна към мен очите си. Тези очи, този поглед бяха различни от всеки друг път. „Ведат бей — каза ми тя, — ако още ме искате, вече мога да ви отговоря... Болестта ми премина... Сигурна съм. Ако не беше преминала, днес непременно щеше да се повтори... От старото ми приключение в душата ми не е останала и следа...“

Любовта на младото момиче, родена от далечния звук на цигулката в една лунна лятна нощ, пет години по-късно беше угаснала в същите тези звуци.

XXII

2 декември

Тази сутрин се зарадвах, като видях, че времето е свежо и топло като през пролетен ден. Можеше да зърна още веднъж дъщеря си, за да не прекарам напразно последния си ден в Истанбул. Сега те живееш в една вила между Хисар и Бебек. През ясните и топли дни жена на средна възраст водеше Мебруре в градината за деца в Бебек.

През този сезон градината е доста пуста. Няма никой друг, освен бавачките с бели престилки, извели децата на разходка, и накацалите птици, търсещи изронени остатъци от храна посред сухите листа.

От деня, в който случайно съзрях Мебруре сред тези деца, често посещавах градината. Сядах на пейка в някой безлюден край на градината и чаках да се появи. Към обяд дъщеря ми, движейки се пред бавачката си в червено мини автомобилче, пристигаше заедно с куклите си.

Мебруре е боязливо дете... Не се осмелява да се присъедини към децата, които се гонят, катерят се по дърветата и се боричкат... Забавлява се, като ги наблюдава отдалече...

Бавачката ѝ понякога се унася в приказки с другите прислужнички... Мебруре се приближава към пейката, на която сядя... Между нас съществува тайно приятелство, без да си говорим. Гледа ме уплашено, когато закачам някое клонче на автомобилчето ѝ, до което тя не може да стигне поради ръста си, когато пълня с пясък кофичката ѝ, и се смее. Нежно погалвам косата ѝ.

Един ден дъщеря ми ме накара да заплача като дете. Бавачката ѝ пак бе се присъединила към останалите прислужнички. Мебруре бе седнала върху пясъка на едно отдалечено място, него ден люлееше куклите си в малка люлка вместо в мини автомобилчето. Бавно се приближих до нея. Толкова бе заета, че не ме забеляза.

Мебруре приспиваше куклите си с грижовността на една мини майка, с нежното си гласче им пееше онази стара приспивна песен, приспивната песен на майка ѝ, която изпълнявах на цигулка в Бозяка.

Значи от времето, когато дъщеря ми се е родила като сираче, всяка вечер е била приспивана с тази песен.

Днес в градината видях нещо необичайно. Децата и бавачките се бяха скупчили наред градината и разгорещено спореха за нещо. Забелязах, че дваветинагодишно момиче ме посочи. Всички глави се извърнаха. Една пълна, държаща се нахално прислужница арменка, която бе привикнала да ме вижда там, се засмя и се приближи до мен.

— Извинете, бейефенди, имам една молба — подхвана тя. — Бавачките и осем-десетгодишните деца си бяха организирали, като забавление, чудно състезание... Бяха накичили с последните, съхранили се в градината цветя малчуганите, участници в състезанието... Ала така и не успели да се разберат по какъв начин да определят различните етапи на състезанието... Помежду им избухнала разправия...

Накратко, искаха да ме назначат за съдия. Молеха ме за това. Усмехнато приех. Малчуганите започнаха един по един да минават пред мен. Бяха четири-петгодишни красиви дечица. Хващах за ръцете всяко от тях, вдигах го във въздуха и после го оставях на земята.

Като усетих, че приближава редът на Мебруре, съвсем явно се развълнувах. Мислех си, че щом доближа лицето на дъщеря си до моето, няма да мога да запазя самообладание. Че все някой жест ще издаде тайната ми. Напълно еднаквите ни тъмносини очи щяха всичко да кажат... Това внезапно ми напомни за „Черните звезди“, за нещастния принц, ослепил се с нажежено желязо, за да не познае сред всички девойки своята любима...

За да прикрия сбралите се в миглите ми сълзи, затворих очи, не можах за последен път да погледна дъщеря си...

Утре тръгвам за Измир. От там, без да се задържам, ще ида в Сейдикьой. Не понасям повече самотата си... Последната ми надежда е сестра ми Афифе... От години животът ни минава разделено... Но какво значение има? Тя ми остана единственият скъп спомен от миналото... Ще заприличам на човек, завърнал се при огъня на огнището след притеснително нощно пътуване сред снежната виелица.

Ще затворя очи, докато моята сестра ми говори за миналото, за мама, за бедняшката ни къща в Тилкилик... Отново ще се озова в атмосферата на ония дни... Тъжният и достоен покой на детството ми пак ще се промъкне в душата ми... От душата ми ще се изличат безсмислените надежди, болестните вълнения, бурните страсти на последвалите години... Усещането за време ще секне... Нищо няма да чувствам, най-вече нищо няма да чувам... Ще се посветя доброволно на закрилата на душата си. Ще стана безцелен, безчувствен, достоен и щастлив като мъртвец... Такова душевно спокойствие очаквам сега да получа от сестра си.

От снощи съм в Сейдикьой... Пристигнах, когато наоколо се беше смрачило. Валеше студен зимен дъжд.

Отведоха ме в мрачен на вид чифлик, приеха ме в стая, в която току-що запалената лампа още не бе разпръснала мрака. Едър мъж с големи рунтави мустаци попита как се чувствам. Боязливи деца с върха на устните си ми целунаха ръка. Погалих ги по главите, без да се осмеля, без да намеря сили нещо да кажа.

В тази стая, сред този едър мъж и притесняващите се да се доближат до мен деца, се чувствах абсолютно самотен. Доскоро, докато под проливния дъжд вървах през полето, се чувствах по-малко самотен.

Не намирахме какво да си говорим. Свако ми попита най-голямата си, петгодишна дъщеря:

— Къде е майка ти?

Със стеснителна простодушност детето отговори:

— Облича си новата рокля...

Усмихнах се горчиво. Сестра ми има нужда да си облече новата рокля, за да ме приеме... Вероятно искрено се притеснява от ненавременния гост.

Вратата се отвори. Влезе дебела домакиня със същото боязливо поведение като на децата. Приблужи се, сякаш се срамуваше. И сериозно каза:

— Добре дошли, батко. Да ви целуна.

Със студените си устни, които усещах като лед, леко я целунах по челото. Всички седнахме в различни ъгли. В стаята властваше мъчителна тишина. Не бе се наложило да говоря за нещата, за които нетърпеливо мислех дни наред. Какво общо имаше със сестра ми тази

дебела, равнодушна, чужда, провинциална жена? В нея вече не смогвах да открия дори сините очи на мама.

Заговорех ли, Афифе се правеше, че ме слуша. Но умът ѝ бе изцяло зает с нещо друго. Притесняваше я неуместното поведение на децата, правеше им знаци с вежди, с очи.

После се уплаши, че ще я порицая заради дупката в чорапа на мъжа ѝ. Направи му знак да си обуе чехлите. Най-накрая впери очи в забравения на миндера, на който седях, парцал. Правейки се, че ми поднася цигара, го взе и го скри зад миндера.

Като седнахме на трапезата, каза:

— Не се срамувай толкова, батко... Какво да правим, ние сме селяни.

Щом се нахранихме, тутакси ме отведоха да си легна в една чиста стая. Като се разделяхме, сестра ми попита:

— Дълго ли ще останете, батко?

Но внезапно се засрами, сякаш бе допуснала грешка.

— Да не си помислите нещо. Не за това, ей богу... Място има — каза тя засрамено.

— Не — отговорих, — отбих се пътьом... Ще остана ден-два... Искях да посетя гроба на нашата майка...

Нашата майка!... Изричайки тези думи, сърцето ми пърхаше като птиче. Мислех, че тези думи ще окажат въздействие. Ще се пробуди у Афифе съвместното ни детство, когато спяхме в един креват... Не. Афифе сбърчи вежди.

— Още не сме направили камъка — обясни тя. — Малко е срамно от хората, ама...

Не намерих какво да отговоря... Казвайки ми „Аллах със спокойствие да те дари“, сестра ми напусна стаята.

Тази сутрин потърсих гроба на мама, намерих го... Показаха ми занемарен гроб без камък в занемарено, сумрачно място на гробището.

Седях там с часове. Припомних си миналото — от деня, когато татко свиреше на уд в затвора, до деня, когато се разделих с мама.

Като дойде време да си тръгна оттам, с горчива усмивка казах:

— Имал съм право, мамо. Още почти дете, роптаех, казвайки ти „В живота аз съм от победените, мамо...“. Не вярваше, смееше се... „Ти още по-хубави дни ще видиш, Кенан!“ — отговаряше ми тя... Виж

и ти хубавите ми дни, майчице... Сега, в единия край на това гробище, завиждам на твоето спокойно и достойно щастие, майчице...

Шест месеца по-късно в един от измирските вестници бе публикувано следното съобщение:

„С тъга научихме, че вчера се е самоубил Кенан бей, племенник на по-предишния кмет на общината Саиб паша. Изтерзаният от нервно разстройство Кенан бей от няколко месеца бе избрал самотата в лозето на вуйчо си в Бозяка. Беше интелигентен и родолюбив младеж. Беше един истински маестро. Огромна загуба е да умреш млад, когато си в разцвета на силите си да сътворяваш.“

Издание:

Решат Нури Гюнтекин. От устните до сърцето

Турска. Първо издание

ИК „Рива“, София, 2010

Редактор: Росица Ячкова

Коректор: Людмила Стефанова

ISBN: 978-954-320-309-3

Тази книга се издава с подкрепата на Министерството на културата и туризма на Република Турция в рамките на Проект TEDA.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.